

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical line with a small circle at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circles.

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ DE

A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(*1847 — †1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cărma omului,
ci bietul om sub vreme!”.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XII
REVOLUȚIA DIN 1848

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

În acest volum, al XII-lea al lucrării, sunt cuprinse mai ales eforturile politice ale poporului român pentru a se constitui ca organizare neatârnată, mai ales dela 1848 înainte. Bine înțeles că aceste năzuinți se realizează numai în părțile lui mai libere, căci, în acele copleșite de Unguri și de Nemți (Austriaci) dorințele lui de emancipare numai ușor licăresc pe cerul întunecat pentru a dispărea iar în umbra din care răsăriseră.

Unirea, dorința cea mai vie, a poporului român și singurul lui liman de scăpare ajunge a fi înfiripată și pusă temelie unei spornice desvoltări pentru viitor prin alegerea lui Alexandru Cuza ca domn în ambele țări române din poalele Carpaților.

CAPUL I
REVOLUȚIA DIN 1848
—

Anul 1848 aduce o
mare fierbere în toate
țările locuite de Români.

I

REVOLUȚIA DIN ANUL 1848 ÎN ARDEAL¹⁾

Partida națională liberală ungurească. — Veacul al XVIII-lea adusese o mare transformare în starea poporului român din cetatea Carpaților. Desvoltarea culturii îi deschisese mintea, și ideea originii romane apăruse pe orizontul întunecatei lui cugetări de până atunci ca răsăritul unui soare strălucitor. Revoluția din 1781 venind în ajutorul țintei filantropice, urmărite de împăratul Iosif al II-lea, adusese o ușurare de fapt în starea iobagilor și chiar proclamarea în principiu a desființării șărbirei. Tot ea apoi reîntregise în conștiința poporului român unitatea interesului național, ce păruse zdruncinată prin unirea unei părți din el cu biserica latină. Poporul român trezit la viața de sine, îmboldit prin măreția originii sale și necăutând la desbinarea confesională, se va sili de acum înainte să ajungă a realiza de fapt starea la care avea drept, țintă a căreia rostire cea d'întâi se vede în cererea lui pentru drepturi formulată în 1791.

Tocmai însă în timpul când nația română ajunge la conștiința drepturilor sale, se trezește și acea maghiară din letargia în care se afla, și văzându-și puținătatea ființei sale, își pune în gând a o lăți și mări pe socoteala Românilor. Se adaoge deci, pe lângă aspirarea materială, pericolul desnaționalizării, într'un moment tocmai când poporul român căpătase conștiința individualității sale deosebite. Lupta întreprinsă de el la început numai pentru egalizarea condiției sale juridice, se com-

¹⁾ Pentru acest capitol ne-am folosit de scrierile lui Papiu Ilarian *Istoria Românilor în Dacia superioară* și G. Barițiu, *Părți alese de istoria Transilvaniei*, vol. II, care ne-au scutit în deobște de a mai recurge și la alte izvoare întrucât ele conțin reproduse în extenso sau în extracte toate fântâncle timpului.

plică acuma cu răspingerea încercărilor elementului domnitor de a-i atinge chiar ființa lui etnică, particulară. Pedeoparte deci poporul român va fi silit să atace pentru a dobândi, pedealta să se apere spre a păstra, și ambele aceste tendinți fiind combătute de elementele domnitoare, se va încinge între ele o luptă pe viață și pe moarte, din care revoluția din 1848 a fost numai începutul, iar urmarea dramei se desfășură și astăzi înaintea ochilor noștri. Cu un an mai înainte ca dieta Transilvaniei să răspingă suplica Românilor, cea din Ungaria vota în 1790, ca limba maghiară să înlocuiască pe cea latină în afacerile țării. Limba maghiară însă era foarte puțin cultivată, săracă și amestecată mai ales cu slavona. Spre a se mai curăți ceva de amestec, tot dieta hotărî învățarea ei în școale, încât se poate susține cu dreptul că această limbă au început a se cultiva și înavuți numai dela acel timp încoace. Tot în dieta din 1791 din Transilvania, se ivi pentru prima oară în desbatere ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria, pe care împăratul însă o împiedecă de a ajunge la un rezultat ².

Dieta cea d'întâi, chemată după perioada absolutismului, se adună în 1825, și ea este însemnată prin ivirea unui bărbat, care cel întâi dădu o formă teoretică, logică și strânsă intereselor poporului maghiar, anume comitele Ștefan Szechenyi. Mai mulți deputați aducând imputări guvernului, că nu ar fi dat curs votului dietei din 1790, privitor la învățătura și desvoltarea limbei maghiare, propuseră totodată spre ajungerea mai deplină a acestui țel, înființarea unei academii ungurești. Reprezentantul Austriei întâmpinând că nu ar exista fondurile trebuitoare pentru creierea unui astfel de așezământ, Ștefan Szechenyi se scoală să ofere venitul său întreg pe un an, 60.000 de fiorini, spre întemeierea academiei. Ca o scânteie electrică propunerea lui Szechenyi trezește entuziasmul adunării; se subscrie în un patrar de oră suma îndestul de însemnătoare de 250.000 de fiorini și academia ungurească este creiată; cu ea însă se naște și întărește și vaza și înrăurirea lui Szechenyi asupra compatrioților săi. Patriotul ungar își desfășură curând planul întreg, din care înființarea academiei era numai întâia verigă a lanțului. Prevăzător și inteligent, el înțelese că poporul unguresc, mic la număr și deci slab în puteri, fără razim, nicăieri decât în propria lui individualitate, trebuia să caute cu orice preț a-și spori numărul, și era aproape gândirea că lățirea lui să se facă pe socoteala celorlaltor nații conlocuitoare cu el pe teritoriul patriei comune, și anume a celor mai slabe din acele popoare, a Slavilor și mai ales a Românilor. Întâlnind în ba-

² *Siebenbürger Bote* din 9 August 1865, în *Das alte und neue Kronstadt*. II, p. 296, nota citată de Barițiu *l. c.*, p., 525 Comp. p.532 și *Papiv. I. c.*, II., LXXXIV.

ronul Neculai Wesselenyi, din Transilvania, un partizan al scopurilor sale, ambii începură a le da pe față, prin scrieri, în care se proclama ca principiu suprem predominarea ungarilor asupra Slavilor și a Românilor. Szechenyi însă vroia să ajungă la această țintă prin ademenirea elementelor de cotropit, anume dând drepturi tuturor acelor ce vor intra în sânul națiunii maghiare. El combătea deci tendințele egoiste ale magnaților Unguri, care țineau cu atâta scumpătate la privilegiile lor, sfātuindu-i prin întâia sa scriere, *Hitel* (creditul), ca să renunțe la învechitele lor privilegii, să nu mai țină în șerbitute rușinatoare milioane de asemeni, să se supună la plata contribuțiilor, și să nu mai lupte în contra reformelor pe care coroana ar vrea să le introducă. Ungurii, orbiți de interesul personal, nu văzură în propunerile lui Szechenyi, decât desființarea poziției lor de veacuri, și nu interesul cel mare pentru care el lupta. Ei considerară apelul lui drept opera unui nebun, și arseră cartea lui cu paradă în Pesta. Un nobil Aureliu Dessewffy răspunzându-i prin o broșură, *Taglalat* (analiza), Szechenyi, replică prin o a doua scriere, *Vilag* (lumina), într'un chip așa de victorios, încât de acolo înaintea chiar nobilii sunt nevoiți să iea doctrinele lui în băgare de seamă³. Tot pe atunci colegul și prietenul său Wesselenyi publică din parte-i o altă scriere, în care susținea că Maghiarii au dreptul de a cere în schimb pentru favoarea cetățeniei, ungurirea acelor ce aspiră la ea, arătând că acest drept poate fi dăruit numai locuitorilor care sunt în stare a se naționaliza unguri, și în special el prevedea că „țărani în țara noastră numai sub acea condiție să se împărțășească din drepturile naționale și reprezentative, dacă se vor face Unguri într'adevăr. Acest mod, adaoage Wesselenyi, nu este prea exclusiv nici constrângător. Singură învățarea unei limbi se pune ca preț pentru un dar atât de mareț. În ce măsură ar începe a se unguri cu încetul, cei ce acum nu vorbesc ungurește și nu sunt Unguri, în aceeaș măsură ar căpăta și drepturi naționale”⁴. Acești doi bărbați constituiră deci în Ungaria și Transilvania partida națională-liberală; națională fiindcă tindea la maghiarizarea tuturor naționalităților; liberală fiindcă, drept mijloc spre a ajunge la această țintă, întrebuița nada egalizării drepturilor.

Pentru a se putea însă ajunge la efectuarea schimbului propus de Szechenyi, de a se da adecă cetățenia maghiară acelor ce ar lepăda naționalitatea baștinașe și ar adopta pe cea maghiară, trebuia pregătite popoarele, și puse în puțința de a deprinde tot mai bine limba rasei domnitoare. *Dietele atât din Ungaria începând dela 1825 cât și din Transilvania dela 1834 înainte, votează mai multe legi, care urmăreau atare țintă.* Așa se

³ Barițiu, l. c., I, p. 572.

⁴ Papiu, l. c., II, p. XXV.

hotărăște întâi ca limba maghiară să fie întrebuințată în toate daraverele ocârmuitoare și judecătorești, în corespondența între autoritățile eclesiastice și cele civile, în redactarea tuturor matriculelor, în corespondența oficială dela regimentele grănițarești; în sfârșit se mai adaogă dispoziția că niciun act să nu aibă valoare în justiție, dacă nu va fi scris în limba maghiară, și ca în toate școalele din țară limba predării obiectelor să fie aceea maghiară ⁵.

Mai mare pericol se ivi însă pentru naționalitățile celorlalte, și mai cu deosebire pentru cea română, din faptul că mai mulți membri ai lor, fiind primiți în funcții, în urma deprinderii limbei maghiare, începu în sânul naționalităților însăși o râvnă și o plecare către acea limbă, cu învățătura căreia se despoiau însă acei o întreprindeau și de simțământul solidarității cu propriul lor popor. Elevii prin școală primiau cu plăcere ungurirea numelor. Românii începură a nu se crede civilizați, dacă nu vorbeau limba maghiară; ei iubeau cel puțin a-și împescria graiul lor cu cuvinte ungurești, substituie celor românești. Protopopii și preoții cei mai de frunte își trimiteau fetele la învățătura ungurească în Cluj. Damaschin Bojinca susținea pe atunci în o scriere a lui din 1827, că „Românii înțelepțește se pun cu diligență spre a învăța limba patriei ungurești, de a căreia dulceață și străinii se răpiau; că nenumărați barbați de națiunea română vorbiau limba patriei, cea ungurească, nu mai puțin ca Ungurii născuți” ⁶. Curtea episcopului român unit, Lemeny, semăna a curte ungurească, atât de întrebuințată era această limbă, și în 1830 la moartea episcopului Ioan Bob, viitorul episcop finu cuvântarea de îngropare în limba maghiară. Chiar în cetatea românismului, seminarul din Blaj, se introdusese limba maghiară; studenții neavând voie să vorbească românește, chip pentru a deprindelatina, vorbiau între ei ungurește. Limba maghiară amenința sub conducerea unguritului episcop Lemeny, să se introducă chiar în biserică, acesta cerând pela 1841 voie dela guvernul transilvan, a tipări în limba ungurească niște cărți liturgice traduse din românește, și tot pe atunci un Român fruntaș renegat se arăta ca apărător înfocat al maghiarismului, în o gazetă ungurească din Cluj, în contra susținerilor naționale ale gazetei de Transilvania ⁷.

Totuși un avânt atât de îmbucurător pentru Unguri trebuia să se stânjenească din deosebite motive, între care socotim ca cele mai de seamă, întâi schimbarea caracterului propagandei ungurești, din blândă și ascunsă, în violentă și răsturnătoare, prin suplantarea lui Szechenyi de către Ludovic Kossuth,

⁵ *Ibidem*, XXXV și XLII, Comp. I, p. 100.

⁶ *Animadversio in dissertationem hallesem auctore Damasceno Th. Bozsinka*, 1827, citată de Papiu, II, p. CVII.

⁷ Papiu, l. c, I, p. 101—107.

în conducerea politică a poporului unguresc; al doilea, faptul deșteptării conștiinței naționale românești, asupra pericolului ce-o aștepta, pericol dat pe față tocmai prin propagarea violentă a ideii maghiare, și al treilea prin împrejurarea că Ungurii, cu cât își făcea mai mult drum sistemul de maghiarizare violentă, lăsau în părăsire împărțășirea mulțămitelor făgăduite: drepturile cetățenești. Sistemul rece și calculator al lui Szechenyi, nu era deloc potrivit cu firea aprinsă și pornită a poporului maghiar. Apoi o generație nouă se ridicase, crescută în ideile înfierbântate ale maghiarismului silnic; ea vroia să ajungă de îndată ținta întrevăzută de Szechenyi în îndepărtarea timpului; vroia să maghiarizeze în 10 ani (!) națiunile eterogene; Szechenyi era lăsat în urmă; metoda recomandată de el nu mai ajungea poporului său, însetat de mărire.

Reprezentant al acestei noi faze a dezvoltării ungurismului fu cum am spus Ludovic Kossuth, slovac unгурit, care lăsă în curând în umbră pe inițiatorul mișcării. El își atrăsese un renume prin un proces și o închisoare suferită, pentru publicarea desbaterilor dietale din anul 1836. Căpătând învoirea deschiderii unei gazete, el începe a susține părerile sale în *Pesti Hirlap* dela 1841 înainte. Kossuth era extrem în toate privirile, fără să cunoască nici piedică nici margine planurilor și ideilor sale. El începe o combatere a înrăuririi germane, spunând pe față că scopul final al ungurismului era de a se rumpe din monarhia austriacă. El aprinde tot mai mult mintea Ungurilor, făcându-i să creadă că popor mai mare nu este pe pământ, nici limbă mai bogată ca cea ungurească, îndemnându-i diu răspuțeri de a lăți cu toată vigoarea naționalitatea lor, între celelalte popoare ncolocuitoare. Răspingând sistemul lui Szechenyi, de a nu buciuma în toate părțile scopul maghiarizării, ci de a-l îndeplini în tăcere și pe nesimțite, el dă pe față motivele ce împingeau pe poporul său a-și impune firea celor de altă origine. El spune curat în ziarul său, „că sau să se topiască toate națiunile țării, și să se facă din ele o națiune ungurească mare și tare, sau Ungurii trebuie să piară”; protestează în dieta, unde fusese ales membru, în contra numelui de Croația și desemnarea deputaților acelei țări ca deputați croați, spunând că el nu cunoaște o Croație în țara Ungurească, ci numai comitatele Agram, Veröcze, etc. Kossuth, apoi fără a lua seama că cuvintele sale puteau fi întoarse ca o armă în contra însuș scopului urmărit de el, exalta el și cu partizanii lui, în declamările cele mai aprinse și mai pompoase, prețul pe care-l punea pe limba și naționalitatea poporului său, spunând că „fără naționalitate viața este de prisos”, sau că „atunci când am pierde cuvintele limbii noastre naționale, ne-am pierde și sufletul; a pierde naționalitatea este a muri ca popor; pentru aceea naționalitatea și limba este mai scumpă decât libertatea, căci libertatea pierdută se poate re-

câștiga, iar naționalitatea niciodată. Naționalitatea este acea fisionomie cu care un popor se arată în sânul națiunilor; asemenea fisionomie individuală avem și noi Ungurii și pe aceasta nu voim să o pierdem, pentrucă a o pierde înseamnă a muri”⁸.

Apoi dacă așa erau lucrurile, cu ce drept vroiau Ungurii să răpească dela alte popoare bunurile, pe care ei le prăznuiau așa de sus? Pentru ce pretindeau ei ca Românii, Croații, Sârbii, Slovacia să se desbrace de naționalitățile lor, spre a îmbrăca pe aceea ungurească, când o atare desbrăcare ei însăși o considerau de crimă, de sinucidere? Unde mai era logica, unde mai era consecvența, care nu poate fi înfruntată așa fățiș nici chiar de interesata viață politică? Înțelegem mai la urmă mijlocul ascuns și pieziș al lui Szechenyi de a fura, de a sfeterisi naționalitățile în folosul acelei maghiare; politica lui Kossuth era însă lipsită până și de bunul simț cel mai elementar, deoarece trezia el însuși pe popoare a apăra ca bunurile cele mai scumpe, în contra Ungurilor, tocmai acele elemente pe care aceștia doriau să le cotropiască în folosul lor.

Opoziția Românilor. — În ce privește pe Români, ei nu întârziară a descoperi ținta de care până atunci nu-și dăduse o limpede seamă, și opuseră îndată toate mijloacele de care dispuneau, spre a scăpa pe poporul lor de primejdia nimicirii. Tocmai pe atunci ocărnuirea Transilvaniei, dorind să aducă în ajutorul ei în combaterea Ungurilor și pe Români, învoi lui Gh. Bariț scoaterea unei foi românești, *Gazeta Transilvaniei*, care apăru la Ianuarie 1839. După ce în primele numere se mărginește a reproduce știri politice din Europa, în numărul din 5 Iunie găsim prima notă împotrivoare Ungurilor, cu prilejul unor bârfele aduse de ziarul *Erdelyi Hirado* contra Românilor, privitoare la superstițiile absurde în care ei ar crede. *Gazeta* răspinge cu indignare atare imputare⁹. „Nicăiri, spune Papiu Ilarian, n’a fost vre-odată un organ de publicitate mai bine venit decât *Gazeta Transilvaniei*, chiar atunci în mijlocul nației române. Căci într’atât îngropaseră acum Ungurii, cu constituția lor cea egoistă, tot spiritul în Români, și atâta frică sclăvească băgaseră în ei, cât ar fi crezut cineva că nu poate să se nască vreodată un Român, cu sflitul atâ de mare, ca să cuteze măcar a vorbi de nația română, sub coroana și constituția ungurească și pe pământul unguresc, și ce e mai mult să aibă curajul de a apăra în public, că o nație ca aceasta are drepturi egale cu acea ungurească”¹⁰. După ce prima încer-

⁸ Reproduse din cuvântările lui Kossuth și a lui Szemere, în Papiu, *l. c.* 11, p. LIII.

⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 1839, p. 189.

¹⁰ Papiu, *l. c.*, I, p. 111.

care izbutise fără pericol, deoarece guvernul transilvănean austriac vedea cu plăcere această mișcare, *Gazeta* prinde inimă și începe a lovi din ce în ce mai fără de cruțare în Unguri, revendicând drepturile Românilor și apărând cu energie în contra lor limba și naționalitatea română, periclitată prin apucăturile Maghiarilor. Mai cu osebire înfrunța *Gazeta* pe acei din România renegați care luau apărarea intereselor ungurești; ea amintea între altele cuvintele lui Herder: „cel ce iubește mai mult limba străină decât sunetele cele dulci ale limbei mume, nu este vrednic de numele de om”. La susținerile Ungurilor, despre minunata fire a poporului maghiar, *Gazeta* opunea cugetarea rece, dar adevărată, că nici o națiune nu se poate pretinde constituită mai pre sus de o alta, și dacă era vorba de străbuni, de origine, apoi cu cât mai superioară era acea a națiunii române, coboritoare din marele popor roman, decât Ungurii, strănepoții salbategelor oarde huuice și avarice? La pretențiile Ungurilor că Românii ar fi niște venetici în țara ce o locuiau, *Gazeta* opunea continuitatea istorică a neamului românesc pe pământul Daciei, pe care tot acest neam o apăraseră adeseori, chiar după ce încăpuse sub stăpânirea maghiară. Și pentru a vâra amărăciunea în sufletul Ungurilor, le amintea printre apărătorii Transilvaniei, pe lângă Mihai Viteazul, pe care Ungurii îl tratau de cap de bandiți, încă pe Ioan și Matei Corvin, pe care Ungurii, cu toate probele cele mai înverdate, se refuzau a-i recunoaște ca de viță română.

Pe lângă această opoziție ivită în organele de publicitate, ea se mai arată și în consistoriul unit dela Blaș, unde am văzut cum sub episcopia unгурitului Lemeny maghiarismul propășise atât de mult. Dieta din Cluj din anul 1842 votase două proiecte de legi, în care se răsfrângeau pe deplin doctrinele Kossuthiane, adică îndatorirea tuturor celor care doriau a purta vre-o dregătorie ca să învețe limba maghiară până în zece ani, după care termen era să fie introdusă fără excepție în toate daraverile publice. Proiectul însă mergea mai departe; punea în perspectivă introducerea limbei maghiare și în biserica națiilor ne ungurești, numai puțin în școale, prevăzând anume că și în școala din Blaș, limba de propunere să fie cea maghiară. Cum se auzi în Blaș, despre acest proiect, Simeon Crainic directorul seminariului convocă corpul profesoral întreg, și se făcu un protest în contra acelei plănuită legi. În el se spunea între altele că dreptul nației române, de a se sluji de limba ei în școală și biserică, nu i se poate lua de nimine, fără vătămarea personalității sale naționale, ca nu în zece ani, dar nici în zece secoli nu va asculta de o lege, care-i pregătea peirea națională; ca atare lege ar ațăta încă mai tare ura care exista și până atunci între elementul român și acel unguresc, ațătare ce ar putea aduce rezultate fatale. Tot odată consistoriul poștește pe

episcopul român unit, Lemeny, ca să se țină de canoane și să apere interesele bisericii sale contra întreprinderilor străine¹¹.

Pe când Szechenyi susținea că în viața privată, în școală și biserică, să se lese națiilor nemaghiare libera întrebuițare a limbei lor, impunându-le pe cea ungurească numai în dările publice. Kossuth și cu Wesselenyi, care se despărțise asupra acestui punct de vechiul său prieten, vroiau să introducă limba maghiară și în sanctuarul vieții private a popoarelor conlocuitoare. Pe când Szechenyi vroia o ungurire mai mult de formă a elementelor neungurești, Kossuth tindea să ajungă la o maghiarizare a inimei însăși, și se înțelege ușor, din deosebirea acestor două ținte, pentru ce poporul maghiar trecuse în partea lui Kossuth și părăsise pe Szechenyi.

Intre proiectele cele mai caracteristice ce umblau pe atunci prin mintea Ungurilor, este și acel a azilelor de copii așa numitele Kişdedovuri, un soi de grădini fröbeliane, în care copii de Români trebuiau să fie crescuți din vârsta cea mai fragedă, sub îngrijirea unor învățători și învățătoare maghiari¹², proiect ce, precum se știe, a fost prefăcut în lege abia în timpurile noastre. Astfel cu cât înaintă timpul, cu atâta Ungurii răpiți de ideile kossuthiane, împingeau cu orice preț la maghiarizarea cât mai grabnică a popoarelor de altă ginte, provocându-le pe aceste, Sași, Croați, Sârbi, Slovaci și Români la împotrivire din ce în ce mai îndrăpnică în contra atentatului pus în lucrare de elementul domnitor asupra națiilor conlocuitoare. Pentru Români, am văzut că tocmai până la 1848, dezvoltarea culturii le și întărise ideile naționale, și între aceste două tendințe atât de protivnice trebuia să se întâmple o ciocnire.

Am văzut aiurea cum Iosif al II-lea folosindu-se de mișcarea violentă a revoluției lui Horia, prin un decret din 21 August 1785, desființase și în Transilvania iobăgia, adică împiedicarea liberei strămutări. Această măsură însă trebuia, pentru a intra în practică, să fie încuviințată și de dieta țării, și aceasta nu se arăta de loc dispusă a o primi, mai ales după o revoluție care băuse atâta sânge de al nobilimei. Împăratul Leopold al II-lea propune în dieta din 1790 întocmirea unui urbariu, adică a unei legi care să reguleze repoartele între proprietari și țărani, recunoașterea ridicării șerbirei iobagilor, desființarea pedepselor trupești aplicate lor și recunoașterea dreptului lor de a dispune de averea câștigată prin muncă. Dieta recunoscu țăranilor dreptul de liberă strămutare, tot însă în

¹¹ Protestul în Papiu, I, p. 246 : „fatemur autem sincere non tantum post decem annos sed neque post decem saecula imo nullo unquam tempore, nos, nationemque nostram lege obligari posse, quae moribus ac religiositate periculum ac obicem, nationalitati vero ruinam parat ac interitum”.

¹² Papiu, I, p. 202.

felul aceluia care mai târziu fu concedat prin regulamentul organic țăranilor moldoveni și munteni, între altele îndatorindu-i a-și plăti toate datoriile și de a pune oameni în locul lor. Cât despre urbariu el rămase să se reguleze la dietele următoare. O comisie, întocmi un proiect de urbariu, care trebuia să vină în dezbateri în dieta din 1810. În acest proiect se spunea între altele că „urbariul va fi legal, numai dacă prin el nu se vor vătăma *nici-de-cum* prerogativele nobiliare, dacă conservându-se întregi și neatinse drepturile nobililor, nu se vor apăsa aceștia cu nici o greutate”; cu alte cuvinte, dacă se va preface în lege o stare de fapt nedreaptă, pe care tocmai urbariu ar fi trebuit să o prefacă. Țăranii însă reveniau neconținut cu plângeri contra asuprirei lor din partea nobililor, și când împăratul Francisc I trece în 1817 prin Transilvania țăranii îi ese și lui înainte ca și lui Iosif al II-lea, dându-i cu miile suplici și tânguii. Sub regimul absolutistic ce se întări însă în Austria după încheierea Sfintei Alianțe, (1815), guvernul austriac se gândi a introduce urbariu pe cale autoritară, și pentru a se putea îndeplini lucrul, trebuiau făcut întâi niște cercetări preliminare. Proprietarii unguri speriați de asemenea introduce silită a urbariului, răspândiră intrigi și neadevăruri prin sate, că comisiunea imperială venise spre a cerceta întinderea pământului lucrat de iobagi în scopul de a-i supune la dări potrivit cu mărimea ogoarelor, ceea ce împinse pe țărani a tănui și micșora întinderea pământului cultivat de ei, și pe care tocmai urbariu plănuit avea de scop a-l lăsa în a lor plină proprietate. Incercarea ocârmuirii austriace trebui însă să rămână neîndeplinită, din pricina turburărilor revoluționare ivite în Italia și Spania, urmate curând după aceea de revoluția grecească și de lupta între Turci și Ruși, sfârșită prin pacea din Adrianopol în 1829. Puțin timp după liniștirea lucrurilor europene, întrebarea urbariului revine iar deasupra apei; și în 1831 se răspândi chiar vestea unei răscoale noue a Românilor în contra magnaților în scopul de a dobândi odată ușurarea nesuferitei lor poziții. Deși această veste era numai o scornitură pentru acel moment, ivirea ei nu arată mai puțin starea psihologică a asupritorilor Unguri, care vedeau neconținut înaintea ochilor lor spectrul revoluției, și în fie ce Român un Horia reînviat.

În dieta chemată din nou în Transilvania, în anul 1834, guvernul propuse iarăși alcătuirea unui urbariu, și această interesare atât de râvnitoare a ocârmuirii austriace de soarta țăranului român, se explică, nu doar din considerații de omenie, ci curat numai din interesul cel foarte real pe care îl avea la descătușarea țăranului din lanțurile iobagiei, care-l fereau atât de tare de interesul stăpânilor de moșii, încât Statul numai putea trage dela el aproape nici un folos. Se mai temea apoi guvernul austriac că cele ce se zvonise în 1831 dupe o răscoală

a țăranilor să nu devină o realitate¹³. Și dieta din 1834 și cea din 1842 înlăturară însă propunerile împăratului, numind comisiuni pentru studiarea lor, ceea ce era acelaș lucru ca o trăgănare a lor până la nesfârșitele.

Abiă dieta din 1846 se ocupă cu această întrebare, speriați fiind nobilii pe de o parte de scenele de măceluri petrecute în Galiția din partea țăranilor răsculați asupra nobililor, pe de alta de amenințarea guvernului de a introduce pe cale administrativă un urbariu provizoriu. Totuși urbariul votat numai de nobili nu putea fi decât codificarea și îmbrăcarea abuzului secular în formă de lege. Intr'adevăr nobilii se folosiră de falșele arătări ale țăranilor din 1819¹⁴, pentru a le îngusta pământurile ce ei le concedau și încă și această concesie se face cu dreptul domnului de a sili pe țăran a lua în schimb alt pământ pentru acel ce l'ar avea, adică bine înțeles mai rău pe mai bun. Pentru acest pământ concedat țăranului, el trebuia să lucreze o zi pe săptămână cu vita sau 2 cu brațele, adică 52 sau 104 zile pe an, pe care domnul putându-le cere toate în timp de vară, lăsa țăranului zilele de iarnă, pe care nu le putea întrebuița la nimic; apoi domnul mai avea voie ca la timp de lucru grabnic, să poată îndoi zilele de lucru pe săptămână, ceea ce lăsa totdeauna facultate stăpânului de a asupra pe țărani. Pe lângă aceste îndatoriri de muncă, în schimbul pământului, țăranul mai trebuia să se învoiască tot în zile de muncă cu proprietarul pentru o sumă de alte nevoi, de acăror îndeplinire nobilii se considerau scutiți tocmai priu desființarea iobăgiei; astfel era dreptul de a lua lemne din pădurea proprietăței de a ținea cârciume, măcelării, mori; dreptul de vânt, pascuit, de păserărit, de piață, de târguri, de vamă, etc.¹⁵. În afară de aceste prestații în muncă mai erau îndatorii țăranii a da domnilor pământești zecimea din toată recolta lor, pe alocurea nona, adică a noua parte. Nobilii unguri se gândeau însă și la lucruri mici; își aduceau aminte de timpul fericit când țărancele jumuleau de puf pentru ei găștele lor proprii spre a face stăpânilor perine și saltele, pentru dulcea lor odihnă. Se prevăzură deci prin un articol, că țăranul să fie îndatorit a da pe an domnului două găini, doi pui și zece ouă. Mai era dator a-i duce câte un stânjen de lemne și a-i face câte două cărături pe an. Iată legea fatală care zugrumă cu totul pe țăranul român, de oarece aproape toată munca lui era răpită de

¹³ Barițiu I, p. 583.

¹⁴ Barițiu I, p. 645 arată deosebirea cea mare între pământul concedat țăranilor de urbariul Ungariei și acel al Transilvaniei. Acel din Ungaria dădu țăranilor 25—50 jugăre (1600 st. □) pământ; acel din Transilvania dela 14 — 20. Atâta declarase cei mai mulți ce posedau în 1819, pe când în realitate ei avuse mai înainte dela 30—40 jugăre.

¹⁵ Papiu, I, p. 187.

domn, în schimb pentru o fărâmatură de pământ, de pe care nici măcar nu'și putea scoate hrana. La auzul votărei unei legi atât de asupritoare, o mișcare se făcu în toată populația rurală, semnul înainte mergător al revoluției ce trebuia să izbucnească puțin timp după aceea. Raporturile Românilor cu Unguri în Ardeal explică în destul izbucnirea mișcării din anul 1848. În clasa cultă teama pentru distrugerea naționalității române prin măsurile de maghiarizare tot mai aprigi și mai amenințătoare; în poporul de jos, din nefericire nu prea în stare a înțelege primejdia națională, atingerea interesului individual prin îngustarea mijloacelor de hrană, față cu o menținere aproape neschimbată a îndatoririlor de muncă, iată cele două pricini care, lucrând în acelaș sens, aruncară în brațele unei alteia clasa cea de jos și pe acea cultă a poporului român. Ambele trebuiau să lupte spre a impune Ungurilor respectarea vieței intelectuale și materiale a poporului român.

Dacă însă era îndestul stof explozibil în Ungaria și Transilvania spre a provoca o revoluție contra absolutismului unguresc, scânteia ce-l aprinse nu fu decât o așchie din acea sărită în Franța în ziua de 23 Februarie 1848. După ce în 13 Martie Vienezii imitează pe Francezi, curând după aceea izbucnește și în Ungaria revoluția în contra Austriei, din care apoi se desface revoluția popoarelor tiranizate de Unguri în contra acestora între altele și aceea a poporului român, cu care vroim a ne îndeletnici.

Revoluția din 1848 care se lăți aproape asupra întregii Europe, luă un caracter deosebit după popoarele în sânul cărora ea se desfășură. În Franța ea se colora de tendințele socialiste care frământau pe marea mulțime a lucrătorilor din Paris; în Italia ea avu drept țintă răspingerea stăpânirii străine pentru a constitui apoi întregimea țării; în Germania de asemenea se desvoltară, pe lângă cerințele după libertate, acele după unitate, strâns legate împreună; în Austria din potrivă stat compus din deosebite naționalități, adunate împreună în mod nefiresc, sub supremația istorică a unei minorități numerice, revoluția tinse la desfacerea acestei monarhii în tot atâtea părți câte popoare o alcătuiau, și acelaș lucru se repetă pe a doua treaptă în Ungaria, țară care reclamând dela Austria dreptul liberei ocârmuirii, nu vroia să conceedă aceeași prerogativă popoarelor înglotite sub a ei stăpânire, între care era și poporul român.

Lucrurile din Transilvania. — Iată geneza revoluției Românilor contra Ungurilor, întâmplată în 1848.

Tendințele de dominare și de maghiarizare din partea Ungurilor a tuturor popoarelor conlocuitoare îi punea într'o poziție de tot falsă față cu principiile pe care revoluția lor con-

tra Austriei îi silia să le proclame. Ei cereau autonomia și neatârtnarea față cu monarhia austriacă, însă numai în interesul lor, și spre a putea zugruma mai în voie încă celelalte naționalități pe care dezvoltarea istorică le alipise mai larg sau mai strâns de destinele lor. Departe de a recunoaște și popoarelor supuse lor emanciparea și egalitatea față cu ei, pe care ei le cereau față cu Austria, Ungurii urmând înainte a susține teoriile iubite, proclamau cu aceeași liniște sufletească existența numai a Ungurilor în sânul Ungariei, tăgăduind naționalităților conlocuitoare nu numai dreptul la participarea egală sau proporțională în viața statului lor, dar chiar și aparența unei existenți deosebite de cea a Maghiarilor; cu alte cuvinte Ungurii urmăreau, în revoluția lor, deslipirea de Austria, tocmai în scopul de a putea înăduși mai fără împotrivire pe toate popoarele de altă gintă cuprinse în ceace se numea în de comun Țara Ungurească.

Dieta din 1848, chemată în Ungaria, fu apucată de evenimentele revoluției, și partida liberală-națională, cu Kossuth în frunte, propuse îndată constituirea unui minister deosebit pentru Ungaria, chiar și în privirea rășboiului, a finanțelor și a politicei externe, și constituirea Ungariei ca stat neatârtnat de Austria sub arhiducele Ștefan, încât regele, adică împătatul Austriei, mai păstra o putere numai nominală. Constituția votată în grabă de dietă și consfințită de împărat în ziua de 11 Aprilie, sub apăsarea evenimentelor din Viena, nu amintia prin nici un cuvânt de existență celorlaltor naționalități. Ea cunoaște numai o Ungarie și un popor, pe acel unguresc. „Regele e unguresc, țara ungurească, toate popoarele țarei sunt ungurești, ministerul unguresc, constituțiunea ungurească, legile ungurești, garda națională și toată miliția ungurească, colorile naționale ungurești și limba țarei ungurească”¹⁸. Și spiritul acestei constituții în aparența liberală (care desființa privilegiile aristocrației și punea un capăt robotului, adică muncii silite a țaranului), se dă pe față mai ales față cu Românii, în dispozițiile privitoare, la unirea Transilvaniei cu țara Ungurească. Un număr de 69 deputați ai Transilvaniei trebuiau să fie primiți în dieta ungurească, care deputați erau să fie împărțiți între Maghiari, Secuși și Sași: deci și constituția liberală a Ungurilor din 1848 nu se deosebia întru nimic în privirea Românilor de cea veche întemeiată pe uniunea celor 3 nații. Poporul românesc rămânea tot în afară de orice viață politică în țara lui, în care el avea imensa majoritate! Tot această constituție formulează o foarte draconică lege de presă, supunând ziarele la o cauțiune de 10.000 de fiorini și prevăzând pedepse foarte aspre contra editării unor ziare necauțiunate, contra tipării unor cărți a-

¹⁸ Paplu, II, p. 15.

nonime sau fără numele și locuința tipografului. De sigur că partida liberală care triumfa cu Ungaria nu era să se teme tocmai de libertatea tiparului, și dacă se luau astfel de măsuri, se făcea numai în vederea naționalităților de altă fire, lucru ce reieșă cu deosebire din pedeapsa de 4 ani de închisoare și 3000 de fiorini amendă impusă aceluia ce ar agita contra perfecte unități a statului unguresc¹⁷. Apoi cum puteau deosebitele naționalități din Ungaria să recunoască o constituție a întregii țări, făcută chip în numele libertății, însă fără a lor participare și numai de către elementul domnitor?

Dintre aceste naționalități, două erau într'o poziție politică mai bună decât Românii care nu aveau absolut nici un drept, care nu erau recunoscuți nici într'un chip ca element politic în statul maghiar; acestea erau Croații și Sârbii. Croații păstrase încă individualitatea lor istorică, personificată în funcțiunea banului lor, care se denumia în totdeauna de împărat Tocmai în ajunul anului 1818 fusese numit în această dregătorie Francisc Iellachich, om de o mare vază și popularitate la Croați. În vederea acestei împrejurări și temându-se Ungurii că planurile lor să nu întâmpine o împotrivire mai ales în Croația, mai scăzuse după izbucnirea revoluției lor, tonul în dietă, și Kossuth însuș, care mai înainte nici vroia să audă de numele de Croația, acuma proclama sus și tare că Ungurii vroesc să respecte naționalitatea croată¹⁸.

Sârbii, deși erau lipsiți ca și Românii de un cap politic, găsiră un conducător în mitropolitul, mai apoi în patriarhul lor Raiacici, protestând contra nimicirii naționalității lor. Prin constituția din 11 Aprilie, ei își delimitează un teritoriu al lor, pe care-l denumesc de sârbesc, și aleg chiar de Voevod al lor pe colonelul Suplicaț. Ei dau o proclamație în 18 Mai în care spun că, deși nu au de loc scopul de a se rupe de coroana Ungariei și de casa Austriei, totuși revendică dreptul lor de a trăi ca nație deosebită, cu limba și așăzămintele ei. Ungurii nevroind să recunoască Sârbilor nici un soi de drepturi, pornesc în contra lor o armată și se ciocnesc cu Sârbii, făcând să curgă întâiul sânge din împerecherile interne, provocate prin politica ungurească, cea tot atât de nedreaptă pe cât și lipsită de simț sănătos.

În Transilvania împrejurările trebuiau să fie mai complicate, din pricina amestecului mai mare de interese potrivnice între deosebitele popoare ce o locuiau: Secuii, Sașii, Ungurii și Românii. Ungurii și parte din Secui, adoptară îndată constituția maghiară, siliră pe guvernator, comitele Teleki, să arboreze stindardul unguresc, semnul primirei unirei, și se con-

¹⁷ Barițiu, II, p. 24. Papiu II, p. 22.

¹⁸ Papiu, II, p. 24—30.

stituiră pretutindene în garde naționale, împiedicând pe Români de a lua chiar și o singură armă din depozitele publice, Sașii îngrijiți pe deoparte de ținuta amenințătoare a Românilor, le conced drepturile, până atunci cu stăruință refuzate, în teritoriul săsesc, anume acela de a fi aleși ca membri în consiliile comunale româno-săsești, de a putea învăța meserii, și popii lor a primi pământurile trebuitoare care, la caz de lipsă, să fie înlocuite prin lefi¹⁹; pe de altă parte Sașii se temeau de unirea Transilvaniei cu Ungaria și nu vroia să primească deslipirea de Austria, ca buni Germani ce erau. Dacă însă la Sași se amesteca și simpatiile de rasă în ținerea cu Austria germană, popoarele slave și române erau împinse către aceeași politică din interesul lor cel mai lămurit, împotrivirea contra unor tendinți de absorbire și desființare a naționalităților lor, care nu ar fi cunoscut nici o margine, când Ungurii desfăcuți de Austria nu ar fi fost împiedicați de nimeni în năzuințele lor cotropitoare. Aparentele concesiuni, pe cari Ungurii se arătau plecați a le face Croaților, erau numai o vremelnică înșelătorie. Vroiau anume să sdrobiască întâiu naționalitățile celelalte, Români, Sașii, Sârbii, Slovaci cu ajutorul Croaților, și apoi să se întoarcă asupra acestora, spre a le lua înapoi cele ce se prefăcuseră că le conced.

Mișcarea Românilor fu cu atât mai însemnată cu cât la ei lipsia și un guvernator național ca Iellachich care să pună mișcarea anti-ungurească în legătură cu tronul austriac, lipsia chiar și ca la Sârbi un cap bisericesc patriot, care să țină locul celui politic; căci „episcopii Românilor parte s'au abătut dela cauza națională, parte n'au avut inima ca să ocupe strălucita poziție de conducător al ei” Era între frunțașii boierimei lor un bărbat de seamă, Andrei de Șaguna, ales însă prea de curând în această înaltă demnitate pentru a fi avut răgazul trebuitor să-și făurească vaza și autoritatea trebuitoare unui conducător de popor²⁰. Dar în curând Șaguna își arată destoinicia în evenimentele care urmară.

Dar dacă lipsia Românilor un cap oficial, ei simțiau viața lor amenințată, și deci se sculară toți ca un singur om. Primejdia cea mare era unirea Transilvaniei cu Ungaria, cerută cu o energie înfricoșată de elementul stăpânitor și care unire deși era rău văzută chiar de unii aristocrați ai Transilvaniei, nu îndrăsniau s'o combată de frică. Pentru partea din poporul românesc ce-și prețuia naționalitatea, unirea cu Ungaria era tot atâta ca și moartea ei; pentru masele inculte această unire

¹⁹ Concesiunile făcute Românilor de Sași reproduse de *Gazeta Transilvaniei*, 1848, No. 27, vezi și în Papiu, II, p. 272.

²⁰ Papiu, II, p. 55. Șaguna fusese ales în 2 Dec. 1847 și confirmat în 5 Fevr. 1848. I. Lupas, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 1909, p. 60.

era să întărească pe nobili, pe Unguri, și deci apăsarea seculară a lor asupra Românilor, așa de bine documentată prin urbariul din 1847.

Adunarea din Blaș. — Mișcarea izbucni în ziua de 25 Martie 1848 și anume în mai multe puncte deodată : în Blaș prin o consfătuire tainică²¹. În Oșorhei tinerimea se întruni spre a asculta citirea unei proclamații așternute de Simion Bărnăț, profesor la seminarul din Blaș²², care proclamație puse un capăt șovăirilor de până atunci în mintea Românilor asupra primirei sau respingerei unirei. Bărnăț punea cu drept cuvânt înainte de toate ca principiu suprem recunoașterea naționalității române, de care Ungurii nici nu vroiau să știe, și întrucât principiul național nu putea decât să fie periclitat mai mult încă prin unirea cu Ungurii, despre o tratare a unei asemenea întrebări nu ar putea fi vorba decât atunci când Românii ar putea-o face ca națiune liberă cu nație liberă. Proclamația lui Bărnăț aduse pe Români la conștiința adevărată a trebuințelor și interesului lor. Se arătară de îndată mințelor mai luminate, cât de zădarnice erau argumentele aduse până atunci de acei ce sprijiniseră unirea : că adică prin ea poporul românesc din Transilvania s'ar face una cu acel din Ungaria și că s'ar întinde și la Transilvania desființarea iobăgiei. Toate dispăreau înaintea acelei idei mai covârșitoare, a peirei naționalității române, care ar deveni neapărată prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Tinerimea română din Oșorhei, cu Avram Iancu cancelistul în frunte, hotări ca pentru Dumineca Tomei, să se afle cu toții în Blaș, în jurul profesorilor de acolo, fruntașii inteligenței române. Vestea, acestei adunări a poporului răspândită prin sute de proclamații scrise de mână și redactate de bucovineanul Arum Pumnul, în întregul Ardeal, umplu de bucurie toată suflarea românească. Toți se așteptau dela ea la lucruri mari : inteligența la mântuirea de supremația maghiară ; poporul de rând la scuturarea iobăgiei îngreuietă încă, în loc de a fi ușurată, prin urbariul din 1847. Pe cât însă se bucurau Românii, pe atâta se temeau și se încruntau Ungurii de adunarea românească. Măsurile cele mai aspre, proclamarea stărei de asediu, amenințarea celor ce vor merge la adunare cu punerea în țapă, iată mijloacele draconice, prin care Ungurii vroiau să opriască avântul poporului român. Și cu toate acestea Ungurii, Secuții și chiar Sașii cei potrivnici unirei țineau adunări în toate părțile. Lor le era însă permis, deoarece erau națiuni recunoscute ; Românilor însă nu ; dovadă că și acuma în mijlocul zbierătelor Ungurilor după libertate, se gândeau la dânsa

²¹ Păcățianu, *Cartea de Aur*, I, p. 252.

²² *Ibidem*, p. 250.

doar numai pentru ei. Neputând împiedica însă întrunirea unei adunări, fără pericolul de a provoca lucrul de care tocmai se temeau delat ținerea ei, revoluția, guvernul transilvănean caută prin intermediarul episcopului unit Lemeny, partizanul Ungurilor, ca să se adune un sinod în locul unei adunări naționale. Inteligența română cunoscând însă plecarea către Unguri a episcopului și a celor mai mulți din protopopi, luptă din răsuputeri ca să se țină o adunare a poporului în care mai ales să fie reprezentați numeroși delegați sătești. La sfârșit guvernul fu silit să cedeze și învoi întrunirea unei adunări naționale, a poporului Român în Blaș, însă pentru a zădărnici pregătirile făcute, și a face pe o mulțime de oameni săraci să vină în zadar până la Blaș, învoirea fu dată pentru alt termen decât acel hotărât de Dumineca Tomei, anume pentru 3 15 Maiu. Pe de altă parte însă neputându-se împiedica sosirea celor mai mulți delegați pentru Dumineca Tomei, schimbarea termenului aduse Românilor, slujba cea minunată că ei ținură două adunări în loc de una, din care cea din Dumineca Tomei fu o pregătire pentru cea mare dela 3/15 Mai. Încă la adunarea din Dumineca Tomei mai mulți oratori arătară mulțimei scopul pentru care fusese chemată. „Noi ne-am adunat, frați Români, ca să dăm de știre celorlalte nații din țară, care au domnit până astăzi peste noi pe nedreptul, că șerbi mai mult nu vrem să fim, ci vrem să fim liberi; noi nu vom să domnim peste alții; dar nici nu vom mai suferi, noi cei mai numeroși și cei mai vechi locuitori ai țării ca să se mai facă vre-o lege în această a noastră țară fără știrea noastră”. Se vede deci modul glubaciu cum conducătorii mișcării căutau să uniască către ei masele poporului, apăsând mai ales asupra nevoiei celei mai simțite de ele, înlăturarea șerbirei. Totuși atât de bine știuse agenții conducători să prelucreze masele, încât, lucru la care ne-am putea mai cu greu aștepta, ele răspunseră în totul la ideile lor, și în privirea curat politică a chestiunii. Când reprezentanții Ungurilor veniră în mijlocul Românilor adunați, pentru a-i îmbia să se retragă, urmând a se ținea adunarea cea învoită de guvern la 15 Maiu, și spunându-le între altele că Ungurii vroiau binele Românilor, că iobăgia se va șterge, căci se va uni țara Ardealului cu cea ungurească, și atunci Români vor fi asemenea Ungurilor, din toate părțile se auziră între grupele de țărani răsunând vorbele: „nu ne viindem țara, nu vrem să știm despre unirea cu Țara Ungurească pe care vreau să o facă domni fără știrea Românilor; vrem înainte de toate să fim liberi în țara noastră; ca șarbi nu putem face învoiele cu țări străine; după ce vom fi o nație liberă, vom vedea apoi cu cine avem a ne uni; iobagi însă jurăm nu vom mai fi, ori vor șterge domni iobăgia ori nu”. „Nu ne unim până nu e rădicată nația română la acel rang politic, de care au desbrăcat-o nația maghiară, sasă și

secuiască”²³. Mai ales o idee însemnată, care trebuia să aliepească și mai mult pe masele poporane de conducători pătrunsesse în ele, anume teama că dacă ar primi unirea cu Ungaria Ungurii devenind atunci mult mai puternici și în Transilvania ar putea să întărească asupra lor iobăgia, pe care acum se ofereau să o ștergă. Aceasta fu ideea care uni mai ales într’o singură voință grămezile poporului, ce se gândeau bine înțeles mai mult la interesul lor privat, cu inteligența română, care avea privirile sale ațintite mai cu deosebire asupra cauzei naționale.

Adunarea Românilor la Blaj, 3 Mai 1848.
Copie fotografică după un tablou în ulei de pictorul Petcu.
Colecția Academiei Române.

Tocmai pe când se rostiau cuvântările din partea conducătorilor către popor, prin care căutau să întărească în el, odată cu apărarea drepturilor sale, reînvierea conștiinței naționale, sosi Simion Bărnuț, bărbatul dela care am văzut că plecase toată mișcarea antiunionistă. El este primit cu un entuziasm nedescriptibil. Țăranii deshamă caii și trag ei înșii trăsura lui până în piața Blașului, cu toate că Bărnuț le spunea că nu era acum timpul a se înjuga ca vitele, că destul robise ei până acum și că le venise timpul de a fi oameni liberi. Bărnuț însă ca om înțelept, știind puterea pe care o avea asupra popo-

²³ Papiu, II, p. 137. Textul în Păcățianu, *ibidem* p. 257.

rului, îl îmbie să rămână liniștit, să urmeze înaintea cu munca către boieri până șarbirea a fi desfăcută pe o cale legală și-l roagă să se ducă deocamdată acasă, spre a reveni la 3/15 Maiu, ziua adunării celei mari. Poporul care refuzase ascultare atât comisarilor unguri cât și episcopului ce-l rugase în acel sens, ascultă de glasul lui Bărnăț și se împrăștie. În răstimpul dela Dumineca Tomei până la 3/15 Maiu, Ungurii lucră din rășputeri pentru a împiedica adunarea cea mare. Arma întrebuintată de ei era mai ales ponegrirea și calomnia conducătorilor mișcării, pe care îi arătau de oameni cumpărați de Sași, pentru a lucra în contra unirei. Li se mai imputa apoi că ar fi agenți rusești, sau că ar favoriza ideea contopirii tuturor țărilor române într'o singură unitate sub stăpânirea Austriei, tendința reconstituirii Daciei vechi, de atunci stigmatizată de Unguri cu epitetul de daco-românism. Cele d'întăiu imputări erau curate născociri menite a ponegri mișcarea Românilor. Cât despre aceasta de pe urmă a tendinților daco-romane, ele deși puteau să existe de pe atunci în adâncul minții unor Români, mai departe țintitori cu gândurile lor, nu apăruse nicăiri la lumină, ca rostire a cugetelor românești. Și într'adevăr partida liberală din principate avea îndestul de lucru să lupte în contra protectoratului rusec, iar cea din Ardeal contra absolutismului maghiar, pentru a se gândi la planuri mai îndepărtate. Lucru însă curios și cam neașteptat, planul unui stat daco-român sub oblăduirea Austriei, răsări în capul Sașilor din Ardeal, tot ca un mijloc de a combate unirea cu Ungaria, fiind convinși Sașii „că naționalitatea germană va putea subsista lângă cea daco-romană, și se va putea desvolta la tot mai mare grad de desăvârșire politică, intelectuală și religioasă și încă pe temelie națională germană; pe când lângă naționalitatea ungurească numai poate subsista de aci înainte nici o altă naționalitate, fără a se lepăda de sine însă-și”²⁴. Un rău mai mare făceau însă cauzei naționale a Românilor, susținerile unor Români parte cumpărați de Unguri, parte chiar cu gând curat care urmau mai departe a sprijini unirea, punând mai ales în lumină foloasele ce ar rezulta pentru țărani, din egalizarea condiției lor, cu cea a țăranilor din Ungaria, prin desființarea iobagiei. Din fericire pentru poporul român fruntașii inteligenței și a culturii române din Ardeal, Bărnăț, Buteanu, Iancu, Cipariu, Bran, Laurian se plecaseră cu toții spre părerea protivnică unirei și izbutise a face să pătrundă convingerea lor și în masele poporane, mai als prin mijlocirea ideii arătate mai sus, că după unire

²⁴ Broșura pastorului sas Roth asupra foloaselor întemeierii unui stat daco-roman editată anonim sub titlul: *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche daco-romanische Monarchie unter Oesterreich's Krone*, Mai 1848. Hermannstadt. Extracte din ea în Papiu, II, p. 179—186.

Ungurii, devenind mai tari, vor reintroduce iobagia momentan desființată. Izbânda ideii naționale asupra acelei unioniste se văzu mai ales din împrejurarea că *Organul Luminărei*, al lui Timotei Cipariu din Blaș, care păuă la Dumineca Tomei apăraseră cauza unirei, după aceea zi părăsește această idee și devine unul din cei mai focosi sprijinitori ai interesului național.

Guvernul unguresc vroia cel puțin să despartă adunarea Românilor în două tabere, cea a uniților și a neuniților, micșorând astfel însemnătatea lor. Românii însă care la 1791 reclamaseră împreună chiar prin organul episcopilor lor, fără a căta la desbinarea confesională, erau să cate ei acuma la dânsa, când organul protestărei nu mai erau capii religioși, ci însuși poporul cel chinuit? Aice se văzu încă odată că unirea cu biserica Romei dacă nu adusesese poporului român nici o alinare a suferințelor, însă nici nu aruncaseră sămânța discordiei între ei. Dacă erau deosebiți în confesiune, erau tot una în suferinți, și nu era vorba acuma de dobândirea cerului pe cea lume și de scăparea de iadul din aceasta depe pământ.

Adunarea deci se întruni alcătuită din Românii veniți „cu merinde în spate” din toate părțile țării, în frunte cu preoții lor sau cu tinerii agitatori cari parcuseră țara chemând pe tot poporul la Blaș, locul mântuirii. Cu o pornire neoprită, căreia în zadar căutau Ungurii a-i pune piedici, începură să curgă din toate părțile grămezi de oameni din ce în ce mai numeroase către locul întâlnirii.

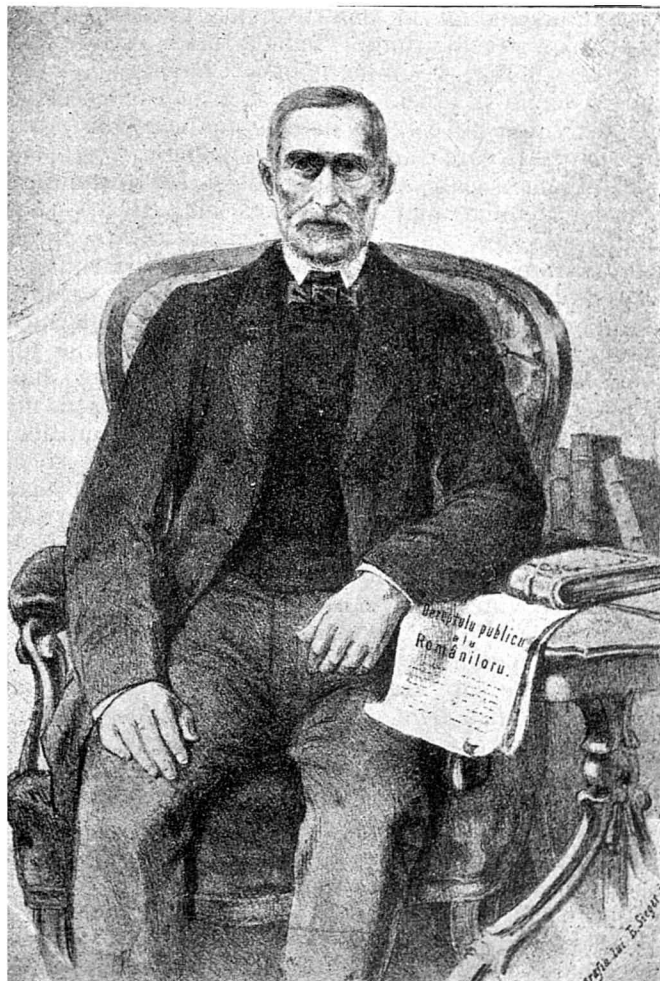
Numărul celor adunați era însemnat, peste 40.000 de suflete. Neputând încăpea lumea la ședinți, necum în biserică cum era dorința guvernului, dar nici măcar în piața Blașului, se hotărî ca ele să se țină pe câmpia din apropierea orașului, care lua de atunci numele de Câmpia Libertății. Deși proporțiile adunării din 3 15 Maiu întrecea pe înzecitele pe acele ale adunării din Dumineca Tomei, totuși ordinea cea mai exemplară predomină și aice și nu fu turburată un singur moment, dovedind deci cât de zădarnică era din acest punct de vedere teama Ungurilor, despre apucăturile unui popor *necult* când s'ar vedea în așa de mare număr. Românii în marea lor majoritate erau neculți în adevăr, în sensul posedării de cunoștinți, pentrucă regimul neomenos sub care zăcuse le împiedicase sistematic dobândirea lor; dacă ei însă nu le posedau, erau plecați către ele, pentrucă erau odraslele unui popor civilizată, care lăsase ca moștenire în sângele lor apucăturile culturale. Cât se deosebiau ei de Ungurii, cei pretinși cultivați, la care nici-o adunare nu se putea ține fără capete frânte și pericolul existenței? Ceeace menținea înadevăr rânduiala în adunările omenești este disciplina morală, stăpânirea de sine și cugetul drept, însușiri ce se regăseau în chip mai dezvoltat la coborâtorii Romanilor decât la acei ai Hunilor și Avarilor. Gene-

ralul Schürter care asistă la rugăciunea făcută de episcopul neunit, Andrei Șaguna, pentru împăratul, la deschiderea ședinței din 3 15 Mai, mărturisește că „adunare de popor atât de numeroasă și totuși condusă cu atâta rânduială, și care să documenteze atâta cultură și seriozitate, atât entusiasm nobil, n'a văzut încă în toată Europa”²⁵.

Cuvântarea lui Bărnauț. — În o adunare atât de numeroasă se aflau fără îndoială și reprezentanți români ai ideilor maghiare și cu deosebire de acei ce susțineau unirea cu Ungaria. În cuvântarea rostită de Simion Bărnauț în Biserica din Blaș, în întrunirea pregătitoare ce preceda deschiderea adunării, și anume în ziua de 2 Mai 1848, el aduse argumente atât de convingătoare, încât partizanii unirei amuțiră pentru tot restul decursului adunării, temându-se mai ales a nu provoca în contra lor furia poporului. În acest discurs memorabil, tot atât de elocvent pe cât și de adânc de cugetat, tribunalul adunării ardeline din 1848, Bărnauț, își pune toate silințele pentru a dovedi nenorocirile ce ar urma pentru poporul român din primirea unirei. El începe cu o privire istorică asupra rapoartelor dintre Români și Unguri dela așezarea acestora în Transilvania, dorind ca „cuvântarea lui așa să facă pe cei ce-l ascultă a simți cei 944 de ani de umilire ai Românilor cum simte șerbul una zi de robit în care a lucrat de dimineață până în seară, flămând, ars, de sete și bătut”. El arată apoi că Ungurii nu erau așa de sălbateci când veniră asupra pământului Românilor, cum s'au făcut după aceea mai târziu; că ei sunt mai barbari astăzi de cum erau cu o mie de ani mai înainte. După aceea expune drepturile de care Români se bucurau sub Unguri, și cum aceste le fură treptat și pe nesimțite răpite; analizează unirea din 1437 a celor trei nații contra Românilor, a căreia întâie urmare fu încătușarea lor sub legile cele barbare și neomenoase ale tripartitului unguresc, arătând toate monstruoasele lui dispoziții în potriua Românilor. El caracterizează chiar legile precum și constituția impuse Transilvaniei de Unguri, ca „documentele barbariei celei mai de jos; că dreptul unguresc calcă în picioare pe o mulțime de ginți, desbrăcându-le de demnitatea omenească, răpindu-le toate mijloacele de cultură și apărare, dând toate bunătățile și onorurile țării aristocraților, iar pe popor îl încarcă cu greutate și-l dau legat în mâinile nobililor ca pe o vită”. Trecând după aceea la analiza aprobatei constituții, Bărnauț arată cum Ungurii nu se mulțumiră numai a desbrăca pe poporul român de toate drepturile sale, „ci încă îl și calomniază, zicând că este o nație de jos”. Atare

²⁵ Cuvintele lui, reproduse de Papiu, II, p. 231.

tratare a națiunii române împinse pe nobilimea ei să se maghiarizeze, spre a-și apăra astfel viața individuală; iar poporul rămas singur căzu tot mai adânc sub barbara și neomenoasa asu-

Simion Bărnuț
Colecția Academiei Române.

prire. „Iată că acum îi scot pe iobagi la sapă, la seceră sau la alte lucruri, îi mână cu alunul din dărăt de se înalță pulberea în urma lor, ca în urma carelor ce fug pe drumul țării; când e bărbatul la cărat de grâu, de fân, de vin domnesc, au cu aratul în

pământul domnesc, atunci femeea e în curte la cernut, la dires, la scos de cânepă, la tors; casa țăranului e rămasă numai în îngrijirea pruncului din leagăn. Când e timp frumos țăranul lucră la domni, când plouă vine la lucrul său; când a sfârșit lucrul stăpânului, numai în deșert mai aruncă el sămânța în pământ, căci a trecut timpul semănatului. Afară de acesta, prestațiile cele multe, zecimile, găinele Crăciunului, mielul Paștilor, puii și ouăle și cupele de unt, afră de vacile cele grase și de pieile de vulpe pe care le dădeau înainte popii românești. Sunt și aristocrați care bagă în jug pe oameni și grapă cu ei". Astfel de tablouri scoase din viața reală și care aveau ecou în inima fiecăruia, trebuiau mai ales să facă simpatie pe oratorul ce le rostia, și să-i deie asupra țăranilor o autoritate aproape neîmpărțită. „Românii, urmează mai departe Bărnuț, văzând soarta lor desperată, alergă la unirea cu biserica catolică, spre a mai scăpa de suferinți; dar și acea jertfă fu zadarnică; ademenitoarele făgăduinți se sparseră toate în fum. „Să jurăm că nu ne vom lăsa să ne mai înșele; să jurăm că nu vor mai putea turbura pacea și buna înțelegere a noastră, nici iezuiții, nici călugării sârbești, nici misionari Strigonului, nici agenții națiilor străine chiar și când s'ar îmbrăca în vesminte de preoți și episcopi românești; să jurăm că nici diavolii iadului nu vor mai putea rupe legăturile iubirii frățești cu care e legată adunarea aceasta și printr'nsa toată nația română. Să jurăm fraților și ca frați de un sânge să eșim la luptă împotriva aceluși dușman al naționalității noastre, ce vine cătră noi cu flamura de uniune nouă cu Țara Ungurească!" După ce termină cu schița istorică, înconjurând cu înțelepciune revoluțiile Românilor și cu deosebire acea din 1784, de care era periculos a se ocupa într'o adunare atât de pornită contra elementului asupritor, și care trebuia menținută în ordine spre a nu da prilej la cruzimi și măceluri. Bărnuț ajunge la planurile de ungurire ale Maghiarilor, asupra celorlalte naționalități conlocuitoare și cu deosebire asupra Românilor; arată că prin unirea consimțită de Români, Ungurii vreau să pună și de drept mâna pe Ardeal, pe care acum îl au numai de fapt, și contopind Ardealul cu Ungaria să creeze o singură mare patrie ungurească: „Înțălesul cel adevărat al unirei nu este altul, fără numai să ne dăm pământul nostru Ungurilor, pământ proprietate adevărată a națiunii române, câștigat cu bună dreptate înainte cu vre-o mie șapte sute ani, și ținut de atunci și până azi cu multă sudoare și osteneală". Dar fiindcă Ungurii tocmai susțineau că prin unire departe de a lua proprietatea cui-va, vroiau să facă proprietari și pe acei ce până acum nu erau, adecă desființând iobăgia, apoi Bărnuț obsearvă tocmai aci cu atâta elocvență pe cât și bun simț, că „Ungurii numai lor își dau proprietatea pe care se fac a o da Românilor; pentru că în ora când se va proclama unirea, șter-

gându-se șerbitea, se vor șterge tot odată și națiile, afară de cea ungurească. Numai aceasta va rămânea vie și proprietară înaintea legii, iar proprietatea națiilor omorâte prin lege va sluji Ungurilor de spese pentru îngroparea acestora însăși: dacă Ungurii ar voi să dea îndărăt proprietatea la domnii cei adevărați precum se laudă că o vor face, atunci ar recunoaște mai întâi existența națiilor care locuiesc împreună cu ei; căci aceste sunt domnii cei eminenți ai pământului, ca cele ce sunt nemuritoare; apoi indivizii oamenilor muritori”. Bărnăț adaoge încă ca Românii nici nu au nevoie să-și jertfească naționalitatea pentru a scăpa de iobagie, de oarece aceasta se va reduce și dacă nu se va uni, pentru că i-a venit timpul să cadă, ca o instituție barbară ce nu mai poate hălădui în o epocă de lumină. Prin urmare s’ar nimici naționalitatea română; prin urmare toate libertățile care i se pun în perspectivă, prin constituția ungurească, nu sunt decât niște momeli înșelătoare, întrucât pentru a le dobândi trebuie să jertfești tocmai bunul cel mai scump, firea particulară națională. Bărnăț pune principiul cel foarte adevărat, că *libertatea fiecărei națiuni nu poate fi decât națională, de oarece libertatea este apărătoarea bunurilor vieții, și cel mai mare este tocmai naționalitatea*. Dacă se va scoate limba română din biserică și din școală, de ce folos va fi libertatea, căci chiar cultura minții românești va fi împiedicată, atare cultură fiindu-i introdusă prin un organ străin de gândire. „Așa dar Românii mai întâiu să se uniască între sine spre acest scop dela Nistru pânăla Emus și dela Emus pânăla Tisa, apoi să se unească cu celelalte familii române pentru identitatea limbei și cumnăția cea firească a cugetelor și simțimintelor. Așa îi vedem pe Germani și Italieni foarte uniți întru înaintarea științelor și artelor cu toate că sunt despicați în mai multe guverne; însă unitatea limbei îi leagă pe toți”. Bărnăț combate după aceea ideea că unitatea Statului nu poate fi menținută decât prin unitatea limbei, aducând pe lângă alte multe argumente logice și exemplul Svițerei, a Belgiei, unde se lucrează în două sau trei limbi, fără a se atinge întru nimic integritatea Statului. El arată însă adevăratul motiv care se ascunde sub această fățarnic, anume tendința Ungurilor de a se conserva pe sine ca să nu piară, pentru puținătatea lor, și pentru aceasta vroesc ei să înghită pe români și pe Sârbi. „Cine poartă vina dacă au ajuns nava ungurească între Scila și Caribda? Ce ursită rea îi împinge să ridice asupra-și toate vânturile, când a trebuit să le aline; să înmânie pe toți dumnezeii, când ar trebui să-i îmblânzească? Ce politică e despre partea lor, de se pun cu atâta putere împotriva națiilor, cu care ar trebui să lege cele mai tari legăminte, ca să-și apere ființa comună de dușmanii comuni?” Cum au nevoie Ungurii a se ocârmui de dregători naționali, așa au nevoie și românii. Cum nu pot pertracta Ungurii în alte limbi daraverile lor, așa nu pot

nici românii, și precum Ungurii nu pot învăța în școalele lor decât în limba ungurească, astfel nici Românii nu pot întrebuița o alta decât pe a lor proprie. O natură le-a născut pe toate națiile, o iubirea le-a vărsat în inimă spre limba lor, un simțimânt de onoare bate în inimile tuturor și un scop le-a prefîpt tuturor, și acest scop nu se poate ajunge dacă va domni una peste alta, ci numai domnind un drept egal peste toate. Au doară Ungurul are privilegiul de a-și iubi limba mai ferbinte decât Românul pe a sa, și să fie mai mândru cu originea sa cea scitică decât Românul cu cea italică? Așa este, fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăeri, ci pretutindenea numai întunerice și amotșire. Ce este apa pentru pește, aerul pentru sburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru oricare popor; într'însa ne-am născut, că este mama noastră; de suntem bărbați ea ne-au crescut de suntem liberi într'însa ne mișcăm; de suntem vii într'însa trăim; de suntem supărați ne alină durerea cu cântece naționale; prin ea vorbim și astăzi cu părinții noștri care au trăit înainte cu mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani, și iată că unirea cu Ungurii acum vrea să frângă și să smulgă această ancoră de mântuire, vrea să strice acest organ al vieții românești, vrea să răpească dela români libertatea cea depe urmă! Posteritatea română se va mira de nesimțirea noastră și ne va blestena în morminte că am acsultat cu nepăsare sentința de moarte a gînteii noastre, că nu am recurs chiar la cele din urmă mijloace pentru sporirea neamului român, că nu ne-am ridicat toți pentru unul și unul pentru toți, ca să depărtăm dela strănepoți această infamie nemeritată. Au nu ar fi lucru mai strălucit și mai măreț înaintea oamenilor și a dumnezeirii, ca să ne oștim pentru nemurire și mai bine să descindem toți în morminte la părinții noștri, încoronați cu glorie, decât să lăsăm o ocară vecinică moștenire nefericiților noștri strănepoți”, și așa mai departe pe un ton din ce în ce mai fierbinte, până la sfârșitul acestui monument neperitor al elocvenței politice române²⁶.

A doua zi, în adunarea generală, Bărnăț propuse următoarele rezoluții, care fură votate în unanimitate de către întreaga adunare, pusă în cunoștința lor prin repetare depe tribune secundare împrăștiate în masa celor adunați.

I. Câmpul acesta pe care se ține prima adunare națională română din Transilvania, într-o eternă aducere aminte a acestei lucrări glorioase, se va numi câmpul libertății.

²⁶ Discursul lui Brănuț reproduc de Papiu, II, p. 307-363. Cu nedrept învinuște A. Russo în articolul său *Cugetări în România literară*, 1855 limba lui Bărnăț din această cuvântare, spunând că „biciții români nu înțelegeau nici de cum”. I. Lupăș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 69, nota 1.

II. Nația română se declară că are să rămână de a pueria statornic credincioasă înălțatului împărat al Austriei și marelui principe al Transilvaniei și augustei case austriace.

III. Nația română se declară și se proclamă de națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale.

IV. Nația română depune jurământ de credință către împărat și către patrie²⁷. După votarea acestor rezoluții urmează jurământul care, săvârșit de o mulțime așa de mare, dobândi un caracter de tot înălțător.

Aceste rezoluții fură apoi dezvoltate în ședința a doua, din 4/16 Maiu, specificându-se mai amănunțit drepturile cerute de nația română, care sunt: independența ei națională în privirea politică; reprezentanți în dieta țării în proporție cu numărul său; dregători în ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție; întrebuițarea limbei sale în toate trebile ce se ating de ea, atât în legislație cât și administrație; Românii să poarte acest nume ca oficiali și nu acel de Valah; biserica să rămână neatârnată de oricare alt cult, egală în drepturi, și foloase cu celelalte biserici ale țării; scaune în dietă pentru episcopi; desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire și cea a dijmelor; libertatea tiparului și a întrunirilor; libertatea personală; tribunale de jurați cu desbateri orale; garda națională; înființare de școli românești în toate satele, de gimnazii, institute militare și seminarii preoțești, pe unde s'ar cere trebuința, și cea a unei universități române cu libertatea învățământului; împărțirea dărilor proporțional cu averea fiecăruia; întocmirea unei constituții noi pentru Transilvania; în sfârșit punctul poate de căpetenie al tuturor rezoluțiilor, că națiile conlocuitoare să nu iee în desbatere cauza unirei cu Ungaria, până când nația română nu va fi constituită și înzestrată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă, protestând ea în contra unei uniri încheiate fără a ei participare²⁸.

Adunarea din Blăș îndeplinise un mare act în viața poporului român din Transilvania. După lungi secolii de amorțire și suferinți, după încercări de îmbunătățire a soartei lor pe calea concesiilor sau pe cea violentă a protestărilor revoluționare, poporul român cerca acum o alta, cea a revendicării dreptății pe calea pacinică, dar amenințătoare și ea, a unei împunătoare manifestări poporane. Fiecare mod de procedare

²⁷ Barițiu *l. c.*, II, p. 110. După protocolul ședinței I (p. 119 . Papiu, II, p. 232 dă rezoluțiile în 5 puncte, mai adăugând că I: „Adunarea se pr lamă de adunarea națională a națiunii române din Transilvania”, punct ce nu se află în protocolul adunării.

²⁸ După protocelele oficiale reproduse de Barițiu, II, p. 120—124.

era conform cu spiritul timpului în care el se petrecuse, și acum în veacul libertății, Românii credeau că e de ajuns de a proclama drepturile lor netăgăduite spre a le dobândi. Cât trebuiau să se înșele ei, crezând că vor putea izbuti a pune cu liniște mâna pe o poziție ce li se denega de atâtea veacuri ! Și cu toate acestea cu câtă orânduială și cu câtă vrednicie se ținuse această uriașă adunare, când este știut în întrunirile mari de oameni ce ușor se pot abate pe căi rătăcite. Insuși comisarii unguri care priveghiaseră adunarea nu putură face altfel decât să recunoască prin raportul lor „decursul într'adevăr admirabil al adunării” atribuind această orânduială în întâiul loc conducerii înțelepte a episcopului Andrei Baron de Șaguna care alergase în grabă să prezideze adunarea ²⁹.

Alte adunări mai mici în număr dar care tindeau tot la manifestarea dorințelor românești fură : una la Pesta convocată de Manuil Godeu și Ioan Dragoș care redactară petiția neamului românesc din Ungaria și Banat, și care întemeindu-se pe faptul că Românii ar fi una dintre cele mai vechi nații ale Ungariei, cer în întâiul loc despărțirea de către Sârbi în toate trebile bisericesti și scolastice. Această adunare din capitala Ungariei se ținu în ziua de 21 Mai. Altă adunare se întruni la Lugos de către Eftimie Murgu, fruntaș bănățean și om învățat. Adunarea este chemată tot în protriva Sârbilor pe care Eftimie Murgu îi ura de moarte și de prigonirile cărora fugise pela 1831 în țările Române, unde fusese câțva timp profesor, iar când sună clopotul revoluției alergă iar în țara lui ³⁰.

Cât ținură Ungurii în seamă hotărârile adunării din Blaș se văzu curând după aceea, în dieta Transilvaniei care se deschise la Cluj. Aproape toți deputați fuseseră aleși prin un sistem de teriorizare nemai pomenit, dintre partizanii unirei, fiind înlăturați toți magnații conservatori care se temeau ca unirea să nu atragă după ea desființarea iohagiei. Când chestia unirei veni la desbatere, o mulțime nesfârșită de unguri, purtând steaguri pe care era scris : „Unirea sau moartea” înconjură localul dietei și pătrunse în tribune, înjurând și zbierând în contra protivnicilor unirei și amenințându-i să pună asupra lor în aplicare deviza depe steagurile lor. Sub atare cumplită apăsare, nu îndrăsni nici un deputat să spună un cuvânt contra unirei ; ba cei 22 de deputați sași, din care cei mai mulți nici nu se încumetară a vorbi, neștiind ungurește, de teamă să nu fie sfâșiați de plebe, dacă s'ar rosti în limba germană, votară și ei pentru unire, și însuși parohul Roth, acela ce scrisese broșura în contra unirei și pentru daco-romanism, luă cuvântul, în ungurește, spre a proclama aderarea Sașilor la uciderea poporului lor.

²⁹ Păcățianu, *l. c.*, I, p. 334.

³⁰ Asupra soartei lui Murgu din acest răstimp, vezi T. V. Pocățianu, *l. c.* I, P. 347—349.

Această declarație a lui Roth a fost luată de Unguri drept învoirea întregului grup săsesc la unire. Se deschisera fereștile și se înștiință publicul din stradă despre fericitul eveniment. Publicul primi vestea cu cele mai înflăcărâte arătări de mulțumire³¹.

Românii nu se lăsară a fi înșelați prin răspunsul în aparență foarte blajin al dietei din Cluj la petiția lor. Rezoluția pusă pe acea petiție spunea că „Ungurii se cred datori ca pe Românii ce au purtat de secole — împreună cu ceilalți locuitori ai patriei — fericirile și nefericirile ei, și acum au devenit concetățeni liberi cu egale drepturi și egale datorii, să-i sprijinim cu egală bunăvoință și să ne interesăm de afacerile lor manifestând sincere simțăminte față de concetățenii noștri Valahi”. Fiindcă s'a decretat principiul egalei îndreptățiri fără privire la naționalități și religii, fiindcă iobagia și zeciuiala sau șters pentru totdeauna și s'a deschis și pe seama Valahilor ne-nobili posibilitatea participării la sarcinile Statului, Statuturile țării (adică dieta) cred că prin toate acestea, plângerile și durerile concetățenilor noștri Valahi sunt delăturate iar dorințele și pretențiile lor juste, îndeplinite³².

Românii însă se îndreaptă și către monarc în o petiție dată lui, la Innsbruck, prin care cer, nu făgăduinți nehotărâte ca cele cuprinse în răspunsul din Cluj, ci principii anumite : că poporul lor să fie recunoscut ca nație română, egal îndreptățită cu celelalte nații ale Ardealului să li se restituie numele lor vechiu de *Români* în locul aceluia de Valahi ; să se reînființeze mitropolia și sinoadele lor ; să se desființeze toate asupririle economice ; să se încuviințeze libertatea presei, garda națională cu ofițeri români, școale românești între care și o universitate, să se redacteze o nouă constituție prin o adunare a Ardealului compusă din toate națiile țării după numărul populației fie căruia, în care adunare să se desbată și chestia unirei Ardealului cu Ungaria, protestând în contra ori cărei hotărâri luată de *nobis* dar *sine nobis*.

Împăratul pune în 11 Iunie, a doua zi după aprobarea legii dietei din Cluj privitoare la Unire, rezoluția că întru cât prin legea de unire sancționată de dânsul, s'ar fi acordat tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate sau de religie, egalitatea tuturor drepturilor s'a satisfăcut în mare parte dorințele Românilor, și buna lor stare atârnă numai de ascultarea legii. Românii nemulțumiți trimit prin episcopul Șaguna a doua oară la monarh, care dă atunci o hotărâre mai lămurită arătând drepturile ce s'au recunoscut cetățenilor prin legea sancționată de el, făcând asupra cererilor de căpetenie, bunăoară asupra

³¹ Păcățianu, *l. c.*, I, p. 359.

³² *Ibidem*. p. 362.

acelui a unirei³³. Ba mai mult, împăratul întărește această unire prin mesajul de deschidere a dietei (5 Iulie). Această dietă s'a ocupat puțin de chestia română având chiar aerul a-i fi binevoitoare, dar închizându-se curând, s'a îngropat cu ea și chestia română³⁴.

Mișcări violente. — Intre acestea însă izbucniseră și mișcări violente care numai cât cu greu fuseseră comprimate prin aparențele de împăcare parlamentară. Așa în 2 Iunie se întâmplă un măcel în comuna Mihalțul unde curse primul sânge al revoluției din 1848. Țăranii din acest sat, cărora proprietarul, baronul Esterhazy, le luase o parte din fânaț, crezând că acum venise momentul, de a redobândi pământul înapoi, intră cu puterea în el. Pierzând judecata ei refuză a restitui pământul, și opunându-se execuției militare, 12 inși dintre ei sunt împușcați³⁵. Judecătorește poate avea dreptate baronul Esterhazy; dar de atare dreptate era acum vorba între Români și Unguri? De dreptatea de cancelarie era acum întrebarea, sau de aceea mare și sfântă sădită în sufletul omenesc, care'l împinge pe acesta la moarte chiar, pentru a o face să triumfe? Și această dreptate, după ce Românul o ceruse la toate mijloacele omenesii, trebuia să recurgă iar la armă și la sânge spre a o redobândi. Simțimântul adevărat pe care măcelul din Mihalț îl trezi în inima poporului român, se vede prea bine din efectul pe care știrea lui o produse asupra inimei celei mai fierbinți a revoluției din 1848, cea a lui Avram Iancu, care îndată ce află de el, vroi să plece între Muntenii din Bihor, spre a-i face să răsbune vărsarea sângelui întâmplată, și numai cu mare greutate fu reținut de Bariț și Bărnuț³⁶.

Lucrurile se încurcă în curând tot mai mult, provocate fiind mai ales de măsurile partidei unioniste ungurești, care vroia să frângă toate împotivirile. Așa, arestându-se de către agenții unguri Laurian și Bălășescu, o mulțime de săteni din încunjurimile Sibiului vin spre a-i libera, ceea ce văzând autoritățile militare germane, care tot se mai aflau în Transilvania, ordonă să li se dea drumul. Apoi regimentul I din grăniceri români ia o rezoluție publică, a nu asculta de ministerul de război din Pesta, ci numai de guvernul austriac. Deputații acestui regiment subscriu chiar niște punte analoage cu acele votate de adunarea cea mare din Blaș, și le comunică

³³ *Ibidem*, p. 364 și urm.

³⁴ *Ibidem*, p. 398—403.

³⁵ Așa reiesă mersul firesc al faptelor expuse de Barițiu II, p. 157, deși autorul vrea să arate măcelul ca o uneltire ungurească; dar ce nevoie este ca provocarea de fapt să vină tot din partea Ungariei când se făcuse atâtea pentru, a aduce pe Români la disperare!

³⁶ Barițiu II, p. 164.

prin o petiție împăratului³⁷. Tot așa face și al II-lea regiment român de graniță sub colonelul Urban, și un batalion al său refuză a se bate cu Sârbii cei revoltați, întru cât și Sârbii având steag împărătesc, el nu vroia să împuște în steagul împăratului, spre folosul Ungurilor.

Intre acestea revoluția Ungariei contra Austriei, izbucnise prin uciderea lui Lambert, numit comisar împărătesc în Pesta, în locul arhiducelui Ștefan care fusese disgrațiat de împărat. Ungurii amezați și amenințați de o parte de Români, de alta de Croați, și stând chiar în luptă față cu Sârbii, trec dela vorbe la fapte, dela strigăte și vociferări la omoruri și măceluri. Ei încep cruzimele lor încă din timpul când își eșise din fire, văzând că Românii vor cu orice preț să țină adunarea din Blaș. Atunci prind ei și torturează cu cruzime pe un preot, Simion Balint, care luase cuvântul în adunarea din Blaș. La 2 Iunie se întâmplă execuția militară din comuna Mihalțul. In 17 Iulie niște Secui străpung pe doi Români în comuna Sf. Craiu. In 11 Septembrie publicându-se manifestul banului Iellachich, Ungurii se înverșunează și mai rău contra Românilor, și măcelurile iau un caracter mai rostit. In 13 Septembrie țaranii din comuna Lunca opunându-se la conscripția ce se făcea fără ordin împărătesc, pentru a se înarma Românii în contra Românilor, se comandă foc și 23 de oameni cad morți. Tot în Septembrie unul din cei mai crunți persecutori ai Românilor, baronul Apor, pune să se spânzure 26 de Români, așa numai din plăcerea de a-i ucide, preumblându-se apoi cu țigara în gură între cadavrele lor. După omorul comisarului împărătesc Lambert în 28 Septembrie, o furie și mai cumplită cuprinde pe Unguri, și ei spânzură în 3 Octomvrie pe iuriștii români Alexandru Bătrâneanu și Vasile Simonis, tribuni denumiți de comitetul românesc din Blaș spre a organiza împotrivirea: apoi în 12 Octombrie pe teologul Vasile Pop. Românii, văzându-se snopiți și uciși în toate părțile, recurg și ei la violențe și măcel,ucid în 13 Octombrie pe doi nobili jăcași Alexa Gyàrfas și Sigismund Dobay, iar în 20 Octombrie comit un măcel infriçoșat în 45 de familii nobile maghiare din comuna Sangatin, în care pier 141 de inși³⁸, măcel care învață pe Unguri cum spune Bariț, „că și răbdarea de oae a Românului, putea fi curmată și chiar acest Român cu sânge de mămăligă și de ceapă se putea preface în tigru turbat, silit fiind să vază și să miroase necurmat și neincetat sânge vărsat din trupuri omenești”³⁹.

³⁷ Vezi petiția reprezentanților acestui regiment către împăratul din 11 Septembrie 1848, în *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1849, p. 23.

³⁸ Barițu, II, p. 131, 154, 133, 240, 261, 262, 263, 210, 265, 268.

³⁹ *Ibidem*, p. 265.

Poporul Român simția însă că nu poate lupta cu Ungurii decât organizându-se, și cea mai de aproape idee era de a oferi puterile sale firești comandanților austriaci, care să le întocmească, conducă și înarmeze în contra asupritorilor. Se și face o nouă mare adunare în Blaș la care vin și trupe române armate cu ce putuse găsi, sub comanda lui Avram Iancu, Ioan Axenti și Iovian Brad. Această adunare iarăși foarte numeroasă, de aproape 30.000 de oameni, după ce protestează contra măsurilor de terorizare puse în lucrare de Unguri, cere din nou prin un protocol subsemnat în 25 Septembrie 1848, desființarea iobagiei, întocmirea unei garde naționale române și lăsarea Transilvaniei în starea ei autonomă; refuză de a recunoaște ministerul unguresc; declară că vrea să asculte numai de împăratul și cere deschiderea unei diete compusă din deputații tuturor națiilor între care și aceea românească după numărul sufletelor⁴⁰. Cu alte cuvinte identic cererile făcute de adunarea din 15 Mai și de cea a celor două regimente grănicerești.

Intre aceste un agent al lui Kossuth, Buzenczai, merge în Secuime, răsculând și pe acest popor sălbatec în protiva Românilor. Mai multe bande armate pornesc, fără provizii de mâncare și în speranța numai a jafului și prăzei, asupra comunelor românești și săsești. Colonelul Urban comandantul regimentului de grăniceri românesc, le iese înainte la Reghin, și aice se întâmplă prima ciocnire, oare cum regulată, între oștirile ambelor tabere. Izbânda fu a Secuilor, care întrecă cu mult prin numărul lor pe Români, după care Secuiei pradă și ard orașul Reghin în chipul cel mai sălbatec.

Răsboiul civil fiind deslănțuit prin operațiile începute de Secui și atacul îndreptat de ei contra trupelor imperiale, comandantul obștesc al acestora, baronul Puchner, dă în 18 Octomvrie proclamația lui, prin care arată că rupe orice relații cu guvernul unguresc, declară pe Unguri de trădători și însărcinează pe comitetul revoluționar român din Blaș ca să desarmeze pe toți Ungurii, chemând tot odată gloatele la apărarea cauzei imperiale. Comitetul revoluționar român compus din Laurian, Bărnuf, Bălășescu, Micaș, Cipariu și Bran provoacă prin un călduros apel pe popor la arme⁴¹. contra-revoluția românească izbucnește în toată furia ei. La Oșorheiu se întâmplă o a doua ciocnire între Secui și Români, comandați de generalul Gedeon, în care Secuiei, fiind ei acuma mai slabi, o rup de fugă chiar dela prima lovitură de tun, încât lucru curios în această bătălie nu a pierit decât *un cal*, iar din oameni nici unul.

Cine ar putea descrie toate grozăviile petrecute între Români de o parte, Secui și Unguri de cealaltă, grozăvii cu

⁴⁰ Protocolul în *Die Rumänen der oest. Mon.*, p. 31.

⁴¹ Apelul în Barițiu, II, p. 306—308.

atâta mai mari cu cât ele se petreceau în sute de locuri de odată pretutindenea lucrându-se la distrugerea avuțiilor omenești prin pradă și foc, la distrugerea vieților lor prin furci și spânzurații. Fiecare faptă a uneia din cele două taberi era răsbunată cu o întrecere de cruzime din partea celei opuse. Inșălarea și trădarea însoțiau cele mai de multe ori actele cele mai crâncene. Inverșunarea provinea mai ales din faptul că Românii căutau, îndeplinind ordinul generalului Puchner, să dezarmeze pe Maghiari; iar aceștia vedeau în această măsură peirea poporului lor, pe care l'știeau numai o frântură din poporația Transilvaniei. Deși însă Ungurii erau în număr mai mic, erau mult mai bine organizați și mai bine înarmați ca Românii, care cu toate că mai numeroși, erau lipsiți atât de cele mai elementare cunoștinți în arta militară precum și de armele cele mai trebuitoare. Bravura personală, mare ca totdeauna la poporul român, înlocuia numai cu prețul a mari sacrificii lipsa organizării, și viețile pierdute nu răspundeau mai niciodată la câștigurile dobândite. Trupele imperiale, care trebuiau să sprijine și să conducă mișcarea Românilor contra Maghiarilor, erau ele înșile puțin numeroase, guvernul din Viena neputându-le întări din pricina nevoilor ce avea de întâmpinat în alte părți. Ceeace însă mai ales lipsia erau armele, încât puterile Românilor, trebuiau să rămână paralizate. Nu e vorbă, comandanții germani sprijineau pe cât puteau pe Români și căutau să-i apere în contra violențelor maghiare; așa colonelul Urban în proclamația dată de el, după luarea Clujului, amenința pe Unguri că pentru fiecă Română spânzurat, din cauză că a fost credincios împăratului, vor fi spânzurați câte doi Unguri⁴². Asemenea proclamații nu putea însă îndrepta lipsa de organizare a partidei austriace, către care se alipiseră Românii, și în toate întâlnirile mai însemnate Ungurii repurtau izbânzi cu atât mai mult că o armată regulată, comandată de generalul polon Bem, venise din Ungaria în ajutorul fraților lor din Transilvania. La Ciucea, armata austro-română este bătută, și Bem reocupă Clujul capitala țării din mâinile imperialilor; tot pe atunci colonelul Urban e nevoit să scape cu trupele sale în Bucovina. Această izbândă a Ungurilor întărită încă și mai tare pe Săcui a urma înainte cu grozăviile lor, răspândind focul și omorul pretutindene unde întâlneau avere sau viață românească. Cuvântul de înțelegere al Secuilor era stărpirea fizică a poporului român pe care nu-l puteau răpune pe calea morală. Sașii însă fiind deopotrivă amenințați cu Românii, și fiind oameni bogați, deprinși a trăi liniștiți, și cu totul desvâțați dela mânăuirea armelor, văzând primejdia neînăturată ce amenința mai cu deosebire pe orașele lor cele două

⁴² Proclamația în Barițiu, II, p. 306 308.

mai mari, Braşovul şi Sibiul, se hotărâsc a chema în ajutor trupele ruseşti, care sub generalul Lüders ocupase acuma Bucureşti, după stângerea revoluţiei întâmplate în acel oraş. Se convoacă îndată comitetul apărării ţării, compus din Saşi şi Români, şi cu toate că mai mulţi membri se opuseră intervenirii străine, majoritatea hotărî să recurgă la ea, mai cu osebire după discursul episcopului Andrei Şaguna. Se trimise o deputaţie la generalul Lüders care să ceară intervenirea armatei ruseşti. Bărnuţ era cu deosebire protivnic chemării Ruşilor, căci vasta şi calda lui inimă vedea că spelele războiului numai cu Moldova şi Muntenia s'ar plăti, şi mai bine „să murim, spunea el, decât să ne vindem noi pe noi, ori pe fraţii noştri“⁴³. Propunerea pentru ajutorul rusesc fusese aprobată de către autorităţile militare austriace; dar ruşinea unei asemenea cereri de ajutor părea a fi acoperită prin faptul că propunerea fusese făcută din partea Saşilor şi a Românilor, iar baronul Puchner, comandantul general austriac, se prefăcea că protestează împotriva intrării trupelor străine în ţările împărăteşti. Iată modul cum înţelegea Austria să acopere ruşinea cea nemai pomenită de a fi nevoită să ceară intervenirea străină, spre a pune în rânduială pe popoarele proprii ei monarhiei. Deputaţia la generalul Lüders nu izbuti la nimic. Ruşii vroiau să ajute împărăţia Austriacă, şi nu pe naţionalităţile Transilvaniei. Lüders refuză deci ajutorul cerut până nu va fi reclamat de însuşi baronul Puchner în numele guvernului său, cerere la care fu nevoit mai la urmă să se supună baronul, în loc de a protesta în contra intrării trupelor ruseşti!

Sosirea câtorva trupe ruseşti, care se aşază cu garnizoana în Braşov şi Sibiu, dădu putinţa Austriacilor de a întrebuinţa toate puterile lor în potruva răsculaţilor, aşa că ei putură obţine o izbândă contra lui Bem la Sibiu, şi apoi în o bătălie mai sângeroasă, la Simeria, cel puţin rezultatul eşi nehotărât. Conduasă însă precum era lupta din partea imperiilor, fără nici o unitate, fără nici un plan, şi numai aşa încărându-se pe unde se întâlneau, izbânzile din o zi se întorceau a doua zi în perdi care ruinau cu totul toate silinţele şi sforţările făcute. Aşa Bem bate pe generalul rus Skariatin care apăra Sibiul, ocupă oraşul căruia îi impune o contribuţie de 200.000 de fiorini, pe lângă că mai găsec în oraş 21 de tunuri şi o mare câtime de praf, gloanţe şi patroane de puşti. Cellalt general rus, Engelhardt, care apăra Braşovul, auzind de catastrofa dela Sibiu şi de marele curaj pe care insurgenţii îl căpătaseră în urma acelei izbânzi, aflând apoi că un corp de 10.000 de Secui vine asupra Braşovului, se hotărăşte şi el a părăsi

⁴³ Scrisoarea lui Bărnuţ c. I. Maiorescu în Ioan Ghica, *Amintiri din pribegirea după 1848*, Bucureşti 1890, p. 172.

Transilvania ca și colegul său cel bătut la Sibiu. Retragerea Rușilor aduce și ocuparea Brașovului, în ziua de 20 Martie 1849. Trupele austriace sunt aruncate și ele peste graniță în Muntenia, încât Transilvania cade aproape toată (afară de țara Moților) în puterea răsculaților.

Petre Dobra

Prefect de Zlatna, Tovarășul lui Avram Iancu.
Desen de Barbu Iscovescu. — Colecția Academiei Române.

Eminentul conducător al acestora, generalul polon Bem, organizează îndată din recruți noi, Secui, Sași și Români (cu sila), un corp de 30.000 de oștire; pune să toarne din clopotele bisericilor 110 tunuri; înființază pretudindene fabrici de praf, de curăle, de arme; întărește pasurile care conduceau din ță-

rile române către Transilvania; câștigă iubirea soldaților săi înaintând în grade pe cei superiori și dând gratificări bănești la cei de jos; într'un cuvânt se arată tot atât de destoinic organizator al apărării țării cucerite, pe cât fusese priceput luptător, și îndeplinește în o lună ceea ce nedestoinicii generali austriaci nu putuse face în șase. Bem însă vroia ca prin blândeță să întoarcă simpatiile popoarelor, protivnice de până atunci, către cauza maghiară. Ungurii însă, cu partida extremă în frunte, nu primesc acest sistem. Răpiți de turbare în contra revoltaților, ei țintiau să pună în lucrare asupra întregii țări o strașnică răsbunare. Așa înțelegeau Ungurii să facă politică și se conducă popoarele!

Bem anume fiind nevoit a pleca din Transilvania către Banat, Ungurul Csangi rămâne în locul lui ca guvernator al țării și răstoarnă în o clipă toate măsurile de împăciuire încercate de Bem, înlocuindu-le cu o goană nebună în contra tuturor acelor pe care-i știea că fuseseră protivnici Ungurilor, anume în contra Sașilor și mai ales a Românilor. Amnistia proclamată cu înțelepciune de Bem este îndată revocată, și se institue pretutindene tribunale marțiale, care să pună în lucrare justiția răsbunătoare. Incepură chiar și fără acel simulacru de judecată, omoruri în massă a Românilor, în câmp, în oraș, pe drum, unde îi întâlneau, ca asupra unor fiare sălbatică, sau câni turbați. În mai puțin de două luni mai mult de 4.000 de Români cad jertfa furiei ungurești⁴⁴. Și cum să nu fi fost răpiți Ungurii la asemenea măceluri, când aproape în același timp cu ocuparea Transilvaniei, Windischgraetz, generalul austriac, este răspins din Buda pe care o ocupase. Ungaria se declară cu totul deslipită de Austria și Kossuth este numit guvernatorul Ungariei neatârnat.

Și cu toate aceste izbânzi netăgăduite ale cauzei maghiare, cu toată terorizarea cea înspăimântătoare a Ungurilor asupra Românilor, aceștia urmează înainte a lor împotrivre, care se concentrează acuma în țara Moților, în munții apuseni ai Transilvaniei, dinspre Tisa, sub eroul munților, Avram Iancu. Acesta pe care l'am cunoscut ca unul din inițiatorii adunării din Blaș, începe activitatea lui mai rostită dela a treia adunare din acel oraș în Septembrie 1848, când se constituie comitetul de pacificare român și se dă ordinul de desarmare a Maghiarelor. El pune îndată acel ordin în lucrare, desarmând pe Unguri în Abrud, Roșia, Zalatna, Aiud, Vințul de sus și alte locuri încă. Ungurii văzând că această împotrivre, încuibată în munții cei greu de străbătut ai Românilor, putea deveni primejdioasă, își pun toate puterile spre a o nimici, și trimit în contra poporului răsculat din munții apuseni, mai multe

⁴⁴ Numărul acesta este constatat în chip oficial, vezi Barițiu, II, p. 494—504.

trupe. Urmează un șir întreg de lupte cu rezultat deosebit, însă mai mult în favoarea Românilor, ale căror femei luptau cu energie alături de bărbații spre apărarea căminelor lor⁴⁵. Pe când însă Românii se băteau în munți, se aude de odată aici veștile fatale, mai întâi despre luarea Clujului prin Bem, apoi despre retragerea trupelor austriace în Muntenia. Din fericire însă pentru locuitorii revoltați ai munților, rândurile lor se îngroșiau neconținut prin fuga tuturor Românilor din câmpie, care nu vroiau să se supună regimului maghiar, și mai ales să se înroleze în armata lor. Incurajați prin această sprijinire a puterilor lor, Românii munților nu lasă arma din mână, cu toate rălele vești ce le primise asupra căderii țării în mâinile maghiarilor. Cu toate acestea, lupta merge greu, și prefectul Auxentiu Sever și Buteanu fuseser siliți a se retrage mai în lăuntru munților, perzind cel întâi în 15 April 1849 orașul Zalatna⁴⁶. Maghiarii însă, încunjurând muntele, tăieser Românilor puțința aprovizionării din vale cu deosebitele obiecte trebuitoare traiului; o scumpete din ce în ce mai mare apăsa tot mai greu asupra vieții lor⁴⁷. În asemenea stare desperată aflându-se Iancu și cu ai lui, primește pe la sfârșitul lui Aprilie vizita delegatului unguresc, Românul renegat Ioan Dragoș, care avea de scop a momi pe Români cu masca unor tratări de pace, și în acest răstimp a înlesni Ungurilor ocuparea vreunui pas care să le deie stăpânirea cetății munților. Se întâlniră în ziua de 25 Aprilie, în Mihaileni, prefectii Avram Iancu, Buteanu, Dobra, Balint, Boieru și încă câțiva cu Dragoș. De și Românii nici visau măcar de o puțință de împăcare cu Maghiarii, aceștia însă aveau cel mai mare interes de a liniști sau a înșela pe Români din munte, dela supunerea cărora atârna ocuparea capitalei Transilvaniei, Alba Iulia, până atunci tot în stăpânire germană. Dragoș, primește *ad referendum* propunerea lui Iancu, de a încheia un armistițiu, și revine după 8 zile înzestrat cu o scrisoare a lui Kossuth, în care se făgăduia Românilor o sumă de concesiuni, precum întrebuintarea limbei naționale nu numai în biserică, dar și în viața comunală, egalizarea condiției preoților români cu cea a celorlaltor religii, sprijinirea și îmbunătățirea din partea statului a așezămintelor lor de cultură, toate împreunate cu o amnistie generală, din care se excepta numai mitropolitul Andrei Șaguna. Ungurii cerând însă în schimb desarmarea poporului, și Românii fiind de atâtea ori înșălați de ei, Iancu refuză. Dragoș atunci îi cere voie a vorbi el însuși poporului, ceea ce învoindu-i-se, în 5 Mai delegatul Ungurilor

⁴⁵ Vezi descrierea luptei cavaleriei femeiești sub conducerea Pelagiei Roșca la Mărișiu în raportul lui Avram Iancu asupra faptelor legiunii puse sub a lui comandă în anii 1848-1849 în *Die Rumänen der oester. Monarchie*, II-tes Hof., p. 21

⁴⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 25.

ține în Câmpeni o cuvântare către Români adunați. Aceștia însă, inspirați de Iancu, răspund că nu pot primi împăcarea singuri, ci numai după înțelegerea și învoirea comitetului de împăciuire națională și a reprezentantului Austriei. În timpul acestor tratări, Ungurii credincioși gândului lor de trădare, se pun în mișcare asupra muntelui, cu toate că armistițiul nu expirase încă. Ei ocupă în sara de 6 Maiu Abrudul, silind gar-nizona română să se retragă. Buteanu și Dobra sunt prinși de Unguri, care după aceea se dedau la prădăciuni și neomenii înspăimântătoare asupra locuitorilor români din Abrud. Iancu văzând trădarea se îndreaptă iar către popor, și îi cere reînnoirea jurământului, ceea ce se face sub strigările entusiaste de „să trăiască împăratul”. O nouă încordare de puteri din partea Românilor sporește inima și curajul lor. Pozițiile sunt iarăși toate ocupate, și oștirea maghiară intrată la Abrud este închisă din toate părțile. După mai multe lupte sângeroase se dă un atac general, din partea Românilor, asupra Abrudului, care este luat, și Hatvany comandantul Maghiarilor scapă numai cu cea mai mare greutate cu rămășițele descompuse ale armatei sale. O a doua încercare a lui Hatvany, de a relua Abrudul, îl costă încă și mai multe jertfe. Furios pentru în-doita pierdere, pune să spânzure pe Buteană care moare spunând cuvintele: „mor liniștit căci moartea mea este răsbunată prin cele două înfrângeri ale Ungurilor la Abrud”⁴⁸. Români inflăcrați se gândiau să despresure Alba Iulia, întreprinderile pe care Ungurii o previn prin trimiterea unui corp de armată de 3.000 de oameni, sub Wolfgang Kemeny. Improtivirea contra acestor noi puteri nevoind adăogirea numărului trupelor, Iancu se îndreaptă iarăși și către sexul femeesc, care răspunde cu aceeași exactitate, bravură și spirit de jertfire de care mai dăduse și în alte încăerări. Femeile fiind lăsate la paza pasurilor, mai mulți bărbați pot lua parte la luptă ce se încinge cu mare furie, în ziua de 9 Iunie, lângă satul Ciurileasa, care apăra Abrudul. Ungurii izbutise a ocupa acest nenorocit sat care fusese ruinat aproape cu totul prin repetatele lovituri primite. Români se hotărâsc a scoate iarăși pe Maghiari din el, și-l atacă în deosebite rânduri în zilele de 11, 12, 13 și 14, până ce-l constrâng atât de rău în cât silesc pe Unguri în 15 Iunie a face ei singuri o eșire, spre a zdrobi armata încunjurătoare. Sunt însă cumpliți bătuți, pierzând o mulțime de oameni și sunt nevoiți, ca și Hatvany, să părăsască Abrudul în fugă rușinoasă. Prin cruzimi îngrozitoare căutau Maghiarii să răsbune aceasta de a doua înfrângere, și așume dupăce măcelăresc bătrâni și femei nevi-

⁴⁸ *Ibidem*, p. 48. Scrisoarea lui Dragoș către românii din Abrud s'a publicat după original de proprietarul ei autorul Gr. Sima al lui Ioan în *Conv. lit.* XXIII, 1889, p. 1006.

novate, pun pe pruncii femeilor moarte pe recele sin al acestora, spre a-i ucide astfel cu încetul. Multe din aceste nevinovate ființi fură regăsite încă 3 zile după aceea tot în viață și putură fi scăpate; cele mai multe murise în chinurile grozave ale foamei⁴⁹. O nouă încercare a ofițerului ungar Vasvar de a pătrunde în

Balint
Comandant sub Avram Iancu Desen de Barbu Iscovescu 1848.
Colecția Academiei Române.

munte se sfârșește prin moartea lui și uciderea aproape a întregului său corp de vr'o 3.000 de oameni la satul Fântânele, și în altă parte prin răspingerea unui corp de 1.000 de Unguri la satul Ponorul în ziua de 10 Iunie. În 25, 27 și 29 Iunie bate

⁴⁹ *Ibidem*, p. 61 62.

prefectul Balint pe Unguri din Turda și Aranios, care vroiau se străbată încă prin alte pasuri.

„Aceste sunt însemnatele fapte săvârșite de poporul pus sub comanda mea, sfârșește Avram Iancu raportul operațiilor sale. Izolat de toată lumea și părăsit, au săvârșit el prin stăruinți mult mai mult de cum cu dreptate se putea aștepta dela el”⁵⁰.

În timp ce lupta se încorda tot mai tare în Ungaria între Austriaci și Unguri, și în munții Apusului între aceștia și Români, revoluționarii din principate, împrăștiați prin intervenția ruso-turcă, căutase în toate părțile mijloacele de a scăpa patria lor din ghiarele răpitorilor. Cei mai mulți din ei se îndreptară către Unguri, căutând să împace pe Românii Ardealului cu apăsătorii lor, și apoi uniți cu ei, care erau la rândul lor amenințați cu intervenția Rușilor, să se împotrivescă acestora. N. Bălcescu venise în Ungaria și avuse întâlniri repetate cu capii mișcării maghiare, Bem, Dembinsky, Battyani, Kossuth, stăruind din răputeri pentru a stoarce dela Unguri oarecare concesi, care să poată fi primite de poporul român și să aducă împăcarea dorită. Cât timp unguri aveau însă superioritatea, toate silințele Bălcescului se zdrobise de un refuz aproape absolut. Unitatea statului maghiar și limba maghiară impusă tuturor naționalităților formau crezul politic al Maghiarilor, dela care ei nu înțelegeau să renunțe nici cu un fir de păr. Numai după ce Rușii intrară din nou în Transilvania, Ungurii amenințați începură a mai lăsa din pretențiile lor, și era aproape să se încheie pacea între Iancu și Unguri, și cu toți să facă front contra Rușilor, când Unguri fură zdrobiți la Villagos și odată cu neatârnarea Ungariei se îngropa și ultima speranță a revoluționarilor din principate⁵¹.

Anume Rușii văzând că revoluția maghiară amenința a izbuti, ceea ce ar fi atras numai decât o mișcare analoagă în Polonia, se hotărise să dea o urmare mai deplină cererilor de ajutor ale Austriei și trimit armate mai puternice în Ungaria și Transilvania, pentru a înăbuși răscoala. Generalul Lüdgers intră din Muntenia cu 26.000 de oameni în Transilvania, iar comandantul suprem Pașchievici cu un corp și mai însemnat în Ungaria. Ungurii în desperare, după ce încearcă în zadar a mișca în favoarea lor diplomația europeană, ba chiar pe cea americană, văzând că se apropie sfârșitul visului lor de neatârnare, mai fac niște ultime silinți spre a scăpa din pericol; propun lui Avram Iancu rangul de general, dacă ar vrea să lupte cu Românii în contra Rușilor; aceasta prin intermediul

⁵⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁵¹ Ioan Ghica *Amintri din pribegia după 1848*, București, 1890, p. 237 și urm.

lui Cesar Boliac, care umbla și el să împace pe Români cu Ungurii. După ce însă primiră dela Români răspunsul ce li se cuvenea, Bem intră în Moldova, în scopul de a răscula pe Moldoveni în contra Rusiei. Tot poporul fuge însă din calea lor, încât Bem e nevoit să se întoarcă prin Oituz în Transilvania. Înaintea pu-

Avram Iancu

După tabloul de Barbu Iscovescu, Paris 1850.—Colecția Academiei Române.

terei covârșitoare, revoluția ungurească trebuia să depună armatele, ceea ce se întâmplă după câteva alte lupte nefericite pentru ea, în capitulația lui Görgey dela Villagos, în Banat (13 August 1849), în urma căreia generalul Pașchievici scrie împăratului său vestita depeșă: „Ungaria este culcată la pi-

cioarele maiestăței voastre". Kossuth părăsește puterea și scapă în Turcia împreună cu Bem și alți câțiva insurgenți.

Bineînțeles că odată cu înăbușirea revoluției ungurești, pierd și pericolul pentru Români de a fi absorbiți în naționalitatea maghiară, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Vom vedea mai târziu cum roadele acestei situații care părea că va conduce poporul român spre mântuire, desvoltară din ele un sâmbure otrăvitor care trebuia să-l ducă iar în primejdii, lupte și chin.

Este însă netăgăduit că revoluția din 1848 a poporului român din Transilvania avu pentru viața lui urmările cele mai însemnate. Din toate numeroasele revoluții ridicate de Români în contra asupritorilor lor, aceasta depe urmă fu cea mai roditoare pe câmpul intelectual. Product, nu al unei protestări mai mult fizice contra unor apăsări materiale, ci al redeschetării conștiinței naționale, trezite prin marii scriitori ardeleni dela începutul veacului, ea proclamă pentru prima oară, cu arma în mâni, dreptul poporului român la existență în țara unde zăcuse ca rob secolii îndelungați. Românii nu se mai mulțumesc numai cu revendicări de drepturi civile; ei aspiră la rolul politic, vroesc să aibă și ei o parte proporțională cu numărul lor, în conducerea destinelor Transilvaniei, cerere care dacă ar fi izbutit, ar fi dat mâinile lor, ca cei mai mulți, puterea asupra patriei comune. De aceea și toată lupta se încinge între Români și Unguri dela chestia unirei cu Ungaria, susținută de aceștia cu tot atâta înverșunare, pe cât era de combătută de cei dintâi. Și lucru în destul de extraordinar, vedem luptând în contra unirei cu Ungaria, nu numai clasa inteligentă a Românilor din Transilvania, în care era deșteaptă conștiința naționalității, ci chiar și masele poporului, care cu toate aceste erau ademenite de Unguri cu nada desființării șărbirei la plecarea către cererea lor. Dacă țărani români din Ardeal răsping această propunere și se pleacă mai curând a susține lupta, cu toate pericolele ei, alătura cu autonomiștii, o fac aceasta mai întâi fiind că ei știeau ce înseamnă făgăduințele maghiare, apoi fiind că se temeau ca Ungurii, întăriindu-se în Transilvania, să nu îngreue încă și mai mult jugul pe grumajii lor; în sfârșit și ei presimțeau prin instinct pericolul de care cei culți își dădeau deplină seamă, acela ce se apropia de naționalitatea lor prin contopirea Transilvaniei în țara Ungurească. Se cutremurase în adâncul ființei lor nervul existenței; îi apucase groaza nimicirii lor ca individualitate istorică, și instinctul de conservare al rasei îi împingea mai curând la jertfirea vieții fizice decât la acea a celei morale.

II

ORIGINEA MIȘCĂRII ȘI DESFĂȘURAREA EI IN MOLDOVA

1. ORIGINEA ȘI INCEPUTUL MIȘCĂRII DIN PRINCIPATE

Revoluția din 1848 în țările române a fost opera partidului liberal, a acelei jumătăți din partidul național care se desfășurase din întregul lui sub înrâurirea ideilor Revoluției Franceze.

Să rechemăm în mintea noastră deosebitele trepte pe cari ideile liberale și egalitare le urcară, din momentul în care ele fură zămislite de înrâurirea franceză în sânul poporului român până când revoluția din 1848 încheagă acele idei într'o alcătuire politică văzută. Este una din cele mai de seamă serii istorice ale dezvoltării poporului român, aceea prin care el ieși din întuneric la lumină, din încătușare către desrobire.

Seria istorică a formării partidului liberal. — Cea dintâi manifestare a ideilor liberale apare în Moldova în 1804, când pamfletul alcătuit de boerii cei mici sperie atât de mult protipendada țării. Tendințele spre egalitate și libertate ale boerilor mici se întrupează apoi în Constituția din 1822 care mărginește însă cererile de reformă numai în folosul micii boerimi, lăsând cu totul pe dinafară rămășița poporului. Totuși depe atunci se iviră și urme de idei mai adânci și mai deplin liberale în mintea câtorva Români.

Așa găsim pe Vasile Mălinescu, care tot din anul 1804 sprijinea îmbunătățirea soartei țăranilor, cerând pentru ei o zeciuială din produsele culese cu ajutorul muncii lor și, mai mult încă, propunând împroprietărire.

Ceva mai târziu se văd răsărind idei asemănătoare și în Muntenia. Pe deoparte un om din popor, Eufrosin Poteca, se arată de prin anul 1826, când el reintră în țară din Piza și Paris

unde fusese la învățătură, ca apărător al egalizării tuturor claselor înaintea dărilor și al desrobirii Țiganilor; pede alta un boer mare, Constantin Radovici din Golești, cere pentru țărani răspândirea luminilor și înființează chiar pe moșia sa, Goleștii, cea dintâi școală rurală. Tot el descrie în colori așa de vii mișeșcul traiu al țăranilor, încât atrage luare aminte asupra acestei clase desmoștenite a societății românești. Cu doi ani mai târziu găsim pe studentul Brăiloiu gândindu-se la nevoia de a asigura „fericirea bieților țărani“. Paralel cu aceste idei referitoare la egalizarea claselor pe tărâmul vieții materiale, găsim și o tendință de apropiere intelectuală a boerilor tineri și luminați de razele civilizației, de reprezentanții talentați ai poporului de jos, cum se vede aceasta din lauda pe care tot acest C. Brăiloiu o aduce studentului din stratul inferior al societății G. Poenaru pentru sârghița lui la învățătură, apoi din felicitarea pe care fiii de boeri din Paris o trimit lui Ioan Heliade Rădulescu, cu prilejul scoaterii *Curierul Românesc* și lui Gh. Asaki, pentru aceea a *Albinei românești*; nu mai puțin întovărășirea lui Constantin Radovici din Golești și a celorlalți boeri cu același Heliade și cu Aristia, în societățile culturale înființate în Muntenia după 1828.

O îmboldire liberală care, deși nu a fost întrupată în fapte, nu a lipsit a lăsa urme în mintea contemporanilor, a fost propunerea ocârmuitorului rusesc, Kisseleff, care era mai liberal decât boerii români, ca să se introducă o dare fonciară pe moșiile tuturor proprietarilor, fără deosebire de boeri sau nevoeri, propunere ce fu respinsă în chip sofistic de către boeri. Tot către aceeași țintă se îndreptară silințele lui Kisseleff de a îmbunătăți întrucâtva măcar starea țăranilor, în cari silinți el izbuti însă tot atât de puțin ca și în privința egalizării impozitului.

Barbu Știrbei care refuză propunerea boerilor de a reduce pământul la islaz, dela 5 pogoane la 3 este iarăși un semn al schimbării gândului în chiar reprezentanții privilegiaților. Alt boer, Ion Câmpineanu, pășește la realizarea unei măsuri egalitare, desrobindu-și toți Țiganii pe cari îi avea în proprietate.

Principele Bibescu lovește apoi în marea boerime în folosul celei mici, prin dispoziția ca deputații ținutali să nu mai poată fi aleși dintre boerii din capitală, ci numai din aceia cu locuința în județele ce aveau să reprezinte. Bibescu apoi emancipează pe Țiganii Statului și pe acei ai mânăstirilor.

În Moldova, sub Mihail Sturza, întâlnim întâiu Conjurația confederativă a lui Leonte Radu care deși mărginită în mare parte în cercul Constituției lui Ioniță Sturza, o depășește totuși, întâi prin faptul că între conjurați se întâlnesc și un număr de oameni ce nu erau boeri, apoi prin cererile de a se rândui, pe la tribunalele și isprăvnicile ținutale, și câțiva membrii din partea treptelor (răzeșilor) precum și câte unul

din partea țăranilor, dându-se deci și acestor clase sociale un rol în viața și organizarea Statului. Această Conjurație cere apoi, ca măsură liberală, înlăturarea cenzurei la tipărituri, și desrobirea Țiganilor, pe când asupra îmbunătățirii stărei țăranilor conține numai măsuri neîndestulătoare.

Mai aflăm, tot în domnia lui Mihai Sturza, câteva fețe arătate sau tratate ca demagogi sau revoluționari. Așa studenții Mavrocordat și Ghenadie cari sunt strămutați din această pricină din Paris în Berlin, împrejurare ce se reproduce mai târziu cu fiii Domnitorului și cu M. Kogălniceanu. Apoi un ofițer de pompieri și un profesor dela Trei-Erarhi, cari înființează o societate secretă. De mai multe ori Rușii pun în pază pe domnitorul Moldovei și pe consulul lor de aici contra deslănțuirii ideilor răsturnătoare cari își făceau drum prin mințile Moldovenilor, și Mihai Sturza se arată totdeauna îngrijit pentru această propășire a ideilor, fie că ele să fi isvorât din cugetele băștinașilor, fie că ele să se fi pripășit de peste hotar, cum se întâmplă cu broșura lui Colson : *Traité des droits des Moldo-Valaques*.

Mult avânt luară însă ideile liberale și egalitare prin școale și cărți, canalele de căpetenie prin care ideile aceste se introduceau în mințile Românilor. Cea mai bună dovadă ne-o dau întâi cuvintele lui Flechtenmacher, rostite la deschiderea cursului lui de legislație din Școala Vasiliană, și mult mai mult încă amenințătoarele rostiri pe cari Mihail Kogălniceanu le adresă boerimei privilegiate, în cuvântarea sa de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană. Adăogim versurile lui Asaki din poezia *Pe fîntirumul unui sat*, declamată cu atâta foc de elevul N. Ionescu, și în deobște prea numeroasa înălțare a oamenilor din păturile de jos către poziții influente, prin dobândirea învățăturilor.

De aceea se și cere dela un timp măsura de a se desființa învățământul românesc superior din școalele Bucureștilor și ale Iașilor. La această desființare erau interesați atât Rușii cât și marea majoritate a boerimei române, a cărei minte era cu totul închisă pentru ideile nouă. Știrbirea învățământului românesc era însă o lovitură în cugetarea națională, la a căreia apărare și înălțare contribuise până atunci și boerimea conservatoare. Dar această cugetare națională nu se putea mărgini numai la năzuința de desrobire din lanțurile străinătății, ci ea dorea și înălțarea propriei ființi a poporului prin așezăminte și întocmire vrednice de luminile civilizației. Nicăeri însă în lumea apuseană, de unde veneau acele lumini, nu se întâlnea o așa înapoere de idei întrupate în așezămintele poporului. Robia țăganilor, șerbirea țăranilor și privilegiile clasei boeresti alcătuiau tot atâtea pete cari întunecau soarele născând al civilizației române.

Renaștere națională desăvârșită nu se putea îndeplini decât prin realizarea reformelor liberale și egalitare. Aici însă naționalismul boerilor bătrâni venea în luptă cu interesele lor de clasă, și nu trebuie să ne mirăm dacă vom găsi simțimintele cedând pasul înaintea interesului.

Și cu toate acestea tot din sânul boerimeii trebuie să se înfiripeze și partidul liberal. Cei dintâi cari îi dădură naștere fură boerii mici, cărvunarii, bonjuriștii sau ciocoi din Moldova, uniți cu oarecari cugete mai înalte dintre boerii bătrâni, cum erau Vasile Mălinescu în Moldova și Constantin Radovici din Golești în Muntenia. Se înțelege că aceste minți luminate și cugete adăpate la izvorul dreptății se adăogau către oamenii ce se înălțaseră prin învățătură din straturile de jos ale poporului, încât din această îmbinare a talentelor din popor cu sufletele altruiste din clasa superioară a țării, se urzi și se țesu, mai repede poate de cum se aștepta, pânza cea lată și înflorită a partidului liberal.

Dacă acest partid se înjghebase până acum mai mult în taina minților individuale, marea mișcare ce zgudui omenirea civilizată în anul 1848 îl împinse deodată, viu și format, în aveau lumii înconjurătoare⁵².

2. REVOLUȚIA DIN TRANSILVANIA ȘI CEA DIN ȚĂRILE ROMÂNE

Este învderat că împrejurările în care se întreprindea revoluția din țările române erau mult mai grele decât acele ce înconjurau mișcarea transilvăneană. Acolo Românii aveau un sprijin în puterea Austriei și în poporul Sașilor, cel jignit ca și ei prin încălcările maghiarismului; doi tovarăși care, nu e vorba, se arătară cu totul nedestoinici în desfășurarea luptei, dar a căror sprijin cel puțin le dădu la început inima de a îndrăzni. Apoi Ungurii nu erau o putere așa de covârșitoare; și ei nu erau decât un popor supus care prin revoluție trebuia să îndeplinească două ținte: emanciparea sa din legăturile cu Austria și apoi întinderea lui pe socoteala celorlaltor naționalități. Lupta deci se înfățișa pentru Românii de peste Carpați, dacă nu în condiții de egalitate, din pricina lipsei totale de organizare din partea lor, cel puțin cu oarecare sorți de izbândă. Ce să zicem însă de mișcarea celor din principate? Aici răscoala putea părea o curată nebunie; căci trebuia ca piticii de Români să lupte cu uriașul colos rusesc, căptușit la nevoie și cu puterea turcească. Sângele și celui mai inimos putea să înghete numai când se gândea la cutezanța nemaipomenită a întreprinderii,

⁵² Vezi mai sus vol. XI, p. 56 și urm.

și cu toate acestea ea fu cercată; căci era *singurul* mijloc de mântuire a existenței neamului.

Pe când însă revoluția din Transilvania eși până la un punct în favoarea Românilor prin răpunerea Ungurilor cu ajutorul dat de Ruși Austriei, în țările române ea fu spulberată ca pleava de vânt. Și cu toate acestea — așa sunt schimbările acestei lumi — desvoltarea ulterioară a împrejurărilor istorice aduse emanciparea părții poporului român ce căzuse în a lui întreprindere și încătușarea din nou a celei ce izbutise. Pe când Românii din fostele principate, striviți la 1848, se bucură astăzi de o viață neatârnată, acei din Transilvania, care răpusese pe Unguri, zac astăzi iarăși oborâți de ei la pământ, în cea mai mare primejdie pentru a lor existență.

Revoluția din 1848, deși lasă în fapt pe Rusia neatinsă, nu încetă totuși a-i pricinui mari îngrijiri, mai ales din cauza Poloniei, care, la auzul oricărei mișcări, înalță capul în speranța de a redobândi libertatea și viața, pierdute. Și cu cât vârtejul pornit din Apus se apropia de Răsărit, cu atâta îngrijirea Rusiei creșterea mai tare, căci ea se temea cu drept cuvânt ca să nu se molipsească și țara sa de epidemia revoluționară, când atunci nicăierea n'ar fi fost mai cumplită decât la dânsa, întrucât destinderea este întotdeauna acolo mai puternică unde încordarea a fost mai mare. Rusia deci crezu necesar a pune puterile sale în slujba despotismului, și când revoluția ajunsese în Austria, ea se pregăti a o înăbuși, simțind-o că e în ajunul de a bate chiar la porțile ei. Cu atâta mai mult trebuia să fie atinsă Rusia de o revoluție în țările române, care nu putea avea altă țintă decât răsturnarea formei de guvern sub care ele erau încujbate, și care reprezenta două apăsări hultuite una pe cealaltă. Cum se vesti întrucâtva că revoluția apuseană era să aibă răsunet și în principate, Rusia se oferi îndată a sprijini pe principi cu puterea armată. Ambii domni însă, Mihai Sturza și G. Bibescu, mulțumiră călduros pentru interesul ce le purta înalta lor protectoare și refuzară ajutorul cerut, nevroidnd să se slujească de un asemenea sprijin contra unei mișcări pe care ei credeau c'o vor putea stăpâni singuri, și care ajutor în cazul când l'ar fi primit ar fi îngreuiat încă jugul de fier sub care erau nevoiti să-și țină domniile. Rusia urmărea și un alt interes, căutând să ocupe principatele, anume privigherea mai de-aproape a revoluției ungurești, pe care o putea comprima atunci prin mai multe părți, prin Galiția, Moldova și Muntenia. În acest sens trebuie înțelese numeroasele rostiri ale oamenilor timpului că Rusia ar fi favorizat răscoala în țările române⁵⁸. Înțelegem

⁵⁸ G. Rosen, *Geschichte der Türkei*, Leipzig 1867 II, p. 112: „Daneben aber beabsichtigte es schon jetzt, mit einer imposanten Macht in der Nähe der Siebenbürgischen Grenze festen Fuss zu fassen, um später auf ein gegebenes Zei-

că Rușii, înăbușind revoluția ce amenință să izbucnească în țările române, să se fi folosit de atare împrejurare spre a ocupa totodată aceste țări și a strânge într'un cerc de fier amenințătoare pentru ea revoluția maghiară; dar ne pare, chiar pentru Ruși, prea machiavelic de a provoca ei însuși o revoluție în principate, spre a putea interveni în ele și a le ocupa. Ar fi fost cu totul nechibzuit din partea Rusiei a stârni, mai aproape încă de hotarele ei, o mișcare pe care vroia s'o înăbușe mai în depărtare, de teamă de a nu se molipsi însuși al el organism.

3. MIȘCAREA PREMERGĂTOARE A STUDENȚILOR ROMÂNI DIN PARIS

Revoluția din Țările Române fu precedată de o mișcare a studenților români din Paris care și ea se înșiră în dezvoltarea scurtă dar însemnătoare a acestei serii.

Încă dela sosirea lui Neculai Kretzulescu la Paris în anul 1834 în scopul de a învăța medicina, cu toate că era fecior de boier ajutând deci și el la pornirea cugetului pe calea ideilor liberale, mai mulți tineri români ce veniseră cu el sau se aflau

chen die Walachei zur Basis seiner Operationen gegen den ungarischen Aufstand machen zu können,,. Dimitri de Boukharoff, *La Russie et la Turquie* Paris 1877 p. 143., Il est probable que, pour sacrifier ainsi les fruits d'efforts séculaires et agir contre l'opinion de la majorité des Russes, le cabinet de St. Petersbourg, à part le désir ou l'espoir de renouveler son influence perdue dans l'Empire Ottoman, prenait encore, en intervenant dans les affaires des Principautés danubiennes, une, position contre le révolution Hongroise, a l'oppression de laquelle, sans raison aucune (1) elle prenait une part active! La atâta trebuie reduse și rostirile mai hotărâte ale capilor revoluției române: I. Heliade, *Protectorat du Czar* p. 31: „Le cabinet impérial fit ourdir par ses consuls à Iassi une conspiration des grands boyards. Lajeunesse patriote, à son insu, en devint l'organe” p. 35 „(Duhamel) chargea M. Mavros de monter une conspiration systématique contre le domnu”. Ioan Ghica sub pseudominul G. Chainoi, *Derniere occupation des principautés danubiennes*. Paris 1853 p. 82: „La Russie intéressée à se donner un prétexte pour occuper les Principautés et prendre une position stratégique, encourageait les tendances de chaque parti”. *Le dossier russe, dans la question d'Orient* par un ancien diplomate en Orient, Paris 1869, p. 84 și 94: „Tout s'y faisait par lui (gouvernement russe), même la révolution. C'est par les intrigues de ses émissaires qu'en 1848 le prince Bibesco, gospodar de Valachie, fut renversé du pouvoir, sous l'inculpation de tiédeur envers la Russie”. C. A. Rossetti, *Apel la toate partidele*. Paris 1880. p. 49: „In adevăr mulți conspirau (din boierii cei mari), însă prin Rusia și cu scop d'a răsturna pe G. Bibesco ca să-i ea locul.” și p. 42: „Știeam că Rusia o să intre pe temeiul cător-va iscălituri ce umbra să adune precum a și intrat în Moldova, unde nu era nici o revoluție. Vezi și epistola lui Lenș către lordul Palmerston publicată în *The Times*, 4 Sept. 1848 și N. Russo, *Suite à l'histoire politique et sociale des principautés dabubiennes*, Bruxelles, 1859, p. 33. Contra tuturor acestor păreri se ridică N. Bălcescu în o scrisoare c. Ioan Ghica 16 Februarie 1850, Ioan Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 465: „Scrierea lui Heliade e plină de minciuni; zice de exemplu că opoziția lui Câmpinean dela 1837 era făcută de Rusia; revoluția din 1848 s'a lucrat Mavru și asemenea îndrumată de Rusia; îndirecț ești și tu cuprins între uneltele muscălești”!

de mai înainte în capitala Franței, se hotărîră să locuiască împreună spre a nu se prea înstrăina unii de alții și de gândurile lor comune întoarse către țara lor, înstrăinare ce se putea îndeplini foarte ușor în haosul cel mare al Parisului. „Simțind această greutate, câțiva din noi, ne spune Kretzulescu, ne-am înțeles să căutăm o casă în care să ne învoim a ședeă împreună ca frați, câți mai mulți vom putea, păstrându-ne la țară și ferind pe cei mai tineri dintre noi să nu neglijeze studiul și să-și uite de țară”⁵⁴.

Din tinerii cari se aflau pe atunci la Paris, 11, și anume: Cantacuzino, I. Filipescu, frații Golescu, frații Ghica, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici și Niculai Kretzulescu găsiră o gazdă la o doamnă Ducolombier în Rue Hyacinte, având pe lângă ei și pe un francez le Poujad, care ajunsese mai târziu consul francez în București și se căsătorise cu una din fetele lui Beizadea Costache Ghica.

Fiind numai Români în acea pensiune, urmează Kretzulescu, ziua mergeam fiecare la studiile sale, iar după masă, seara, ne coboram în grădinița casei și, o oră-două, până a nu ne retrage fiecare în camera sa, ne întrețineam asupra nenorocitei situații a țării, asupra viitorului la care aspiram precum și asupra datoriei ce ne era impusă odată ce ne vom întoarce la căminurile noastre”. Kretzulescu adaugă că pensiunea doamnei Ducolombier s'a desființat și Români s'au împrăștiat, principiul ce a domnit în sânul micii noastre colonii de Români rămași în Paris”⁵⁵.

Din această întovărire din Rue Hyacinte își trage obârșia societatea studenților Români din Paris, înființată în 1839. Ea poartă numele de *Societate pentru învățătura poporului român*, prin stăruințele lui Ioan Ghica, Alexandru G. Golescu și Dimitrie Brătianu. Ea avea de scop mai ales abonarea și citirea ziarelor, și era alcătuită din toți ce locuiau în Paris și din alții ce locuiau în București, asupra cărora era rânduit polcovnicul Câmpineanu. Ziarele abonate deocamdată erau *Le National*, *Le Charivari*, *Le Moniteur*, *La Revue du Progrès*, *Le Peuple*, *La France industrielle* și *l'Artiste*, precum și broșurile (politice) ce apăreau din timp în timp⁵⁶.

Șase ani după aceea, în 1845, tinerii români bogați din Paris, prin o mișcare altruistă și egalitară din cele mai frumoase, alcătuiesc o nouă întovărire, a căreia scop era de a ține în

⁵⁴ *Amintiri istorice*, de N. Kretzulescu, 1868, p. 46.

⁵⁵ *Ibidem* p. 50. Comp. *Niculai Kretzulescu*, notiță biografică de A. D. Xenopol. 1913.

⁵⁶ Procesul-verbal de constituire al „Societății pentru învățătura poporului român”, 20 August. 1839. *Vezi Anul 1848 în Principalele române*, I, p. 11.

străinătațe, pe socotelile societății, tineri fără mijloace, însă înzestrați cu studii pregătitoare și cu nu talent dovedit⁵⁷.

Introducerea care precedează statutele societății, scrisă de C. A. Rosetti în stilul său cel înflorit, chiamă la contribuire pe boierii români, spunându-le, tot în spiritul în care fusese format scopul societății: „Cu ce mijloace Statul să trimită afară un număr mare de tineri muncitori? Săteanul asudând și adesea flămând trage plugul și vă dă hrana vieții; dați și voi cel puțin birul pentru hrana sufletului fiilor voștri; luați cu prinții voștri plugul de coarnele lui și trageți roditoarele brazde ale științei. Dați cu toți și creșteți soicetatea studenților români, care va da mumelor fiii cu iubire, patriei și bătrânilor cununi de glorie și prinților ajutoare temeinice spre a-și împlini misia lor cea sacră”. După aceea, îndreptându-se către femei, cu o călduroasă chemare, le cere, „să lucească de acuma numai cu frumuseța lor și să dea societății studenților români briliantul ce stă fără de folos pe capul lor”. Apelul este subsemnat de Ioan Ghica președinte, Scarlat Vârnav casier și C. A. Roseti secretar⁵⁸. Studenții români din această societate fac o strălucită manifestare de simpatie lui Edgard Quinet, soțul de mai târziu al Hermionei, fiicei lui Gh. Asaki, în anul chiar al înființării societății lor. Ziaristul Paul Bataillard spune, că numărul studenților români din Paris era aproape de 100 și că, cu prilejul Anului nou, ei trimițând felicitări celor mai mulți oameni de seamă ai Franței marile filoromân Edgard Quinet le răspunde prin câteva rânduri, în cari le spune că se simte îndatorat a le apăra naționalitatea. Studenții se duc *in corpore* la Quinet, unde Dimitrie Brătianu îi ținu o caldă și frumoasă cuvântare. Intre altele îi spune: „Ah, de câte ori nu am fost noi cuprinși ca de o îmbrățișare dumnezeiască la auzul voacei voastre profetice care în fiecare zi ne aducea adevăruri noi; de câte ori cu ochii scăldați în lacrimi, nu am tresărit pe băncile noastre, când asemănători cu doi mari preoți, singurii depozitari ai tainelor Proniei, voi și strălucitul vostru prieten (Michelet) zmulgeați înaintea noastră giulgiul ce acoperia pe eroica Polonia. Ce, niciodată, exclamă Brătianu, numele de Români nu va răsuna în zidurile Colegiului de Franția!”⁵⁹. Quinet cu ochii în lacrimi

⁵⁷ Darea de seamă a comitetului Societății stud. rom. din Paris, 1487. *Ibidem*, I, p. 70.

⁵⁸ Apel pentru înființarea Societății studenților români din Paris sub patronajul d-lui De Lamartine, 1849. *Ibidem*, I, p. 16 și urm. Vezi și p. 17-19. Mai vezi și articolul Biblioteca română din Paris fondată în anul 1846, Paris 1849. *Ibidem* p, 23.

⁵⁹ La 1848 Quinet vorbi pentru prima oară de Români în marea școală franceză. Vezi scrierea lui Quinet, *Les Roumains*, publicată în volumul VI al operelor sale complete. După 60 de ani în 1908, am avut fericirea să facă să răsune din nou vocea în privirea lor în Colegiul de Franța. Vezi scrierea mea, *Les Roumains, histoire, état matériel et intellectuel; 8 leçons tenues au Collège de France*. Paris 1909. (Delagrave).

răspunde mângâietor și înălțător la trigățul de disperare al Românilor. Toți Românii plâneau. Paul Bataillard, care asista la întrevedere spune, că „lacrimile cari lunecau pe toate fețele răspundeau singure acestei rostiri a simțirii comune. La această priveliște plină de mărime antică s'ar fi putut crede transportat cineva în vremile lui Oedip și ale Antigonei, în acele timpuri solemne când nenorociții investmântându-se în haina rugătorilor, veneau să ceară ajutor și apărare puternicilor pământului. Dar nu ; aici totul era modern. Rugătorii nu cereau nimic pentru ei, și nu aveau ca mantie pentru acea împrejurare, decât groaza giulgiului ce amenință să învăluiască o naționalitate întregă”⁶⁰.

La societatea studenților din Paris contribuiau cu sume mai mult sau mai puțin însemnate, întâiu principii Țărilor Române, Bibescu și Sturza, apoi toată boierimea cea mare a țării ; căci acea societate era considerată ca o apărare a naționalității. Dar acei ce o susțineau își dădură în curând seamă, că în adâncurile ei cloceau ideile liberale și răsturnătoare pe cari chiar atuncea se sileau să le înăbușe în Principate. Aceste idei ascunse răsar la lumină într'o cuvântare a aceluiasi Dimitrie Brătianu care vorbise așa de frumos și de adevărat inspirat lui Edgar Quinet, și anume în cuvintele următoare, cari înfierează nepăsarea Românului față cu nefericita soartă a țărilor lui : „Dar știți care e patria noastră, spune Brătianu ? Patria noastră este vanitatea, ambiția, patria noastră sunt roadele pământului adăpat cu sudoarea Românului ; patria *noastră este robia fraților noștri*”⁶¹. Dacă Brătianu ar fi rostit aceste cuvinte în unul din Principate, el ar fi fost desigur arestat, cum a fost arestat, ceva mai târziu, preotul Gheorghe Bodescu dela biserică Domnească din Bârlad, pentru o cuvântare în care preotul nu făcea decât să repete cuvintele lui Brătianu, zicând : „Să strigăm împreună cu acei buni patrioți cari au venit la cunoștința adevărului, *de a nu mai ținea pe popor în robie*”⁶².

Intrucât umblau prin conștiințele membrilor societății studențești din Paris asemenea idei, privite de lumea cea bună

⁶⁰ Nota lui Paul Bataillard despre manifestarea studenților români în 1846. *Anul 1848 în principatele române*, I, p. 37, 38, 39, 43—44.

⁶¹ Cuvântarea lui D. Brătianu în societatea studenților români din Paris, 1847. *Ibidem* p. 61—73. Locul reprodus se află la p. 72.

⁶² Cuvântarea preotului Bodescu, 30 Mai 1848. *Ibidem*, p. 411. La sfârșitul manuscrisului ce cuprinde această cuvântare se găsește însemnarea : „Acest cuvânt s'a cetit în ziua Pogorării Duhului Sfânt, 30 Mai 1848, în Biserica Domnească din Bârlad, de către catihetul presviter Gheorghe Bodescul, după care s'a și arestit în aceiași zi de ispravnicul finutului” (p. 419). Asemenea cuvântări țintește ofisul lui Al. Ghica Domnitorul Munteniei către Mitrop. Neofit din 12 Martie 1841, prin care domnul oprește pe Episcopii Râmnicului și al Buzăului de a mai „preface cuvântul lui Dumnezeu în cuvinte politicești și de atingere, abătându-se dela datorile către stăpânire” Hurum. *Doc.*, supl., I, p. 511.

ca idei răsturnătoare, nu prea trebuie să ne mire știrea, că societatea nu primise din patrie sprijinul la care se aștepta ⁶³.

Totuși mișcarea studenților din Paris purtase roade. În afară de făgăduința lui Quinet de a vorbi despre Români în Colegiul Franței, făgăduință ce fu în curând realizată, Henri Desprez publică în marea și renumita revistă pariziană *La Revue des deux Mondes* un articol însemnat asupra *Moldo-Valahiei și a mișcării românești*, în care el rezumă științele în curgere pe atunci asupra istoriei Românilor; pune în lumină vie firea lor latină, arătând totodată că acest popor, trunchiat ca trup, nu alcătuește decât un singur suflet; arată cum civilizația latină se putea împlânta într'un popor setos de lumini și iubitor de felul său de a fi. Intrând în desbaterea intereselor politice ale poporului român, Desprez constată, că „Regulamentul Organic, propus de Rusia, votat de Adunare, crease o aristocrație privilegiată, acolo unde niciodată dregătorile publice nu hărăziseră titluri de moștenire. Critică apoi legiuirea rusească din punctul de vedere al falșului ei constituționalism, și în deobște pregătește prin lucrarea lui, mințile europene la înțelegerea gândurilor poporului român, pe cari revoluția din 1848 le va aduce la lumină ⁶⁴.

În societatea studenților români din Paris luau parte ca conducători Muntenii Ioan Ghica, Dimitrie Brătianu, Ioan Brătianu, Iancu Văcărescu, Ștefan Golescu, I. Voinescu, Const. Filipescu, Grigore Alexandrescu, C. A. Rosetti, N. Golescu; și Moldovenii Scarlat Vârnay, Panaite Cazimir, N. Ionescu, P. Rășcanu, V. Malinescu și V. Alecsandri. ⁶⁵.

Mulți dintre studenții români se urcară alături cu revoluționarii parizieni pe baricadele ridicate pe străzi în Februarie 1848. Ei se înfățișară la primăria Parisului spre a felicita pe Guvernul provizoriu al Republicei Franceze, „desfășurând aici steagul național cu colorile albastru, auriu și roșu, ca semn al Unirii Moldovenilor cu Muntenii, cum prevedea Regulamentul”. Ziarul *Le Constitutionnel* raportează astfel cuvintele adresate Românilor de către Buchez, ajutorul de primar: „În numele Guvernului provizoriu: „Noi primim cu recunoștință acest semn de simpatie ce ni-l dați d-voastră. Nu ne mirăm că d-voastră v'ați aflat împreună cu noi pe baricade. În Franța se proclamase de mult principiul fraternității națiilor și d-voastră trebuie să ne socotiți ca pe frații d-voastre. Ceeace se face în Paris nu este numai

⁶³ Anul 1848, I, p. 77.

⁶⁴ „*La Moldo-Valahie et le Mouvement roumain*” în *Revue des deux Mondes* 1 Ianuarie 1848, editată și a parte la Paris Imprimerie du Gordin. Reprodușă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 82—112.

⁶⁵ *Anul 1848 în Princ. Rom.* I, p. 19, 35 61, 81. Pentru N. Ionescu vezi un ordin al Departamentului din Lăuntru pentru arestarea lui, „când va veni din Paris”. *Ibidem*, I, p. 351. Pentru V. Malinescu, *Ibidem*, I, p. 182.

un lucru francez, ci este și un lucru european. Voi singuri cum erați, prin al vostru curaj și prin silințele voastre atraserăți luarea aminte a Europei. Slabi cum erați și fără niciun ajutor, voi ați câștigat, dacă nu libertatea cel puțin nădejdea că peste curând o veți avea. Voi aveți a face lucruri mari, pentru că sunteți avangarda Europei înturnată către Răsărit". Solemnitatea se sfârși cu strigătele : „Trăiască Republica, trăiască Guvernul provizoriu”⁶⁶.

Revoluția română puteni zice că fusese proclamată la Paris, încă din Februarie 1848, de studenții români aflați acolo⁶⁷.

Să vedem cum s'a desfășurat în Principate acest mare eveniment, prin care partidul liberal își făcea drum, din conștiințele în cari trăia, către lumea din afară.

Revoluția din Moldova. — Revoluția izbucnește în Moldova, și anume în Iași, în 27 Martie, cu mai bine de două luni înaintea celei din București, care se arată tocmai în 11 Iunie. Dar nu numai timpul când ele se înlăptuiesc desparte revoluțiile Țărilor Române una de alta. Ele se deosebesc și prin țintele și urmările lor, cel puțin ale celor practice ; căci, ca manifestare de idei, vom vedea că și revoluția din Moldova tinde la rezultatul ce căutaseră să-l ajungă și revoluționarii niunteni, în viața socială și politică a poporului român.

Ocărnuirea lui Mihail Sturza nemulțumise adânc pe boierimea moldovenească mai ales prin înmulțirea rangurilor. Mișcarea ce se naște în Iași are mai mult caracterul unei protestări contra purtării domnitorului decât una întemeiată pe idei nouă. În luna Martie se răspândește un apel către Moldoveni, nesubsemnat, prin care caută a se provoca o răsvrățire contra domnitorului. Acest apel era însă așa întocmit, încât părea că fusese alcătuit sub inspirație rusească ; „Până când, spunea apelul, veți dormita în letargia unei nesimțiri nevrednice originului vostru ? Până când veți purta lanțul unei tiranii a domnitorului Mihai Sturza, nevrednic sângelui străin (rusec)

⁶⁶ Articolul din *Gazeta Transilvaniei* care reproduce în traducere pe cei din *Le Constitutionnel*. *Ibidem*, I, p. 140—141. Faptul că tinerii români se urcaseră pe baricadele Parisului se dovedește, pe lângă discursul lui Buchez citat în text, și din următoarele : Scrisoarea lui Brătianu și Rossetti către Edgar Quinet, 26 Mai 1848. *Ibidem*, II, p.134 : „Rappelez encore à la France que nous sommes ses fils ; que nous avons combattu pour elle sur les baricades”. O corespondență din București către *Le National*, 3 Iulie 1848. *Ibidem*, II, p. 275 : „Le mouvement a été fait par des jeunes gens que nous avons connus presque tout à Paris et dont plusieurs se battaient sur les baricades de Février”.

⁶⁷ Henri Desprez, *La Révolution dans l'Europe orientale*, reproducă *Ibidem*, IV, p. 635 : „A peine les barricades de Février étaient-elles abaissées, que la colonie valaque de Paris, a son tour rêvait insurrection et progrès”.

vărsat pentru voi, ca să vă lase mântuitoare instituții vrednice de toată însemnătatea (Regulamentului Organic)”⁶⁸.

În 27 Martie se adună, la Otelul de Petersburg din Iași, vreo mie de oameni : boierii cei mari aproape toți, Mitropolitul cu clerul său, negustorii de toate treptele și de toate națiile, boierii cei mici, profesori, avocați și doctori de deosebite științi⁶⁹.

Alexandru Cuza și Vasile Ghica expun suferințele popoului, și se rânduiește o comisie de 16 membri care să redacteze jalba către domnitorul țării. Nemulțumirile sunt înșirate în 35 de puncte, începând cu proclamarea principiului călăuzitor al întregii mișcări : *Sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său și fără nici o restălmăcire*.

Reformele de căpetenie cerute erau : siguranța personală, reforma școalelor în sensul restabilirii învățământului național, desființarea gardei de Arnăuți, desființarea vămei de export pe produsele câmpului, întocmirea unui tribunal de comerț și ridicarea portului Galaților, publicitatea ședințelor adunării și a tribunalelor, desființarea adunării și a tribunalelor, desființarea adunării de atunci, ca una ce fusese aleasă prin înșelăciune și apăsare, și alegerea unei alteia.

Ca cereri de principiu și cari depășiau până la un punct Regulamentul, erau înființarea unei garde cetățenești și înlăturarea cenzurei în privirea trebilor din lăuntrul alte țări⁷⁰.

Domnul se preface a primi 33 din punctele înșirate în petiție, respingând numai garda națională și disolvarea adunării⁷¹; dar el pregătește lovitura în ascuns, prinde pe capii

⁶⁸ Apel către Moldoveni, Martie, 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 142. De aici se nască părerea că revoluțiile în Țările Române era o uneltire rusească. Vezi Aupik, ambasadorul Franței la Constantinopole, c. Bastide, 29 Iunie. *Ibidem*, II, p. 43 : „Ce mouvement aurait été préparé par des agent russes qui voulaient le diriger dans un tout autre esprit”. Corespondența din Constantinopole către *Le Constitutionnel*, 23 Iunie. *Ibidem*, II, p. 30 : „La révolution a été peut-etre provoquée par la Russie, afin d'avoir un pretexte pour occuper la province qu'elle ne cesse de convoiter”. Corespondență către *Le National*, 3 Iulie. *Ibidem*, II, p. 260 : „M. Duhamel faisant de son mieux pour que l'effervescence qui régnait dans toute la Valachie amenât une explosion qui rendrait necessaire l'entrée des troupes russes dans cette Principauté”. „Luări aminte în chestia zilei” de N. Istrati și Iancu Negură, în *Sleaua Dunărei*, 22 Iulie 1856. *Acte și documente la Renașterea României*, III, p. 637 : Ce nu se poate nega este că mișcarea din 1848 în Moldova dirijată de Lamanski și avea în fruntea-i sudii și partizani rusești”. Vezi alte numeroase isvoare asupra acestei chestii în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, XII, p. 58, nota 53, unde însă această părere este respinsă ca neîntemeiată.

⁶⁹ Gh. Slon c. Gh. Bariț, 2 Aprilie 1848, *Anul 1848 în principate*, I, p. 224 : „Mulți, veniseră și din provincie”. Vezi și *Le National*, 28 Aprilie 1848, și *Allgemeine Zeitung*, No. 146 din 1848. *Ibidem*, I, p. 333, pentru participarea străinilor.

⁷⁰ Petiția boierilor și notabililor moldoveni, din 28 Martie 1848, Codrescu *Uricarul*, X, p. 8, reproducă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 176-179.

⁷¹ Guérault, Consul francez din Iași, către ministrul Lamartine, 2 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 228.

mișcării la o întrunire a lor din casa lui Mavrocordat și îi sur-gunește peste Dunăre. Acești capi erau în afară de cei arătați drept conducători ai întrunirii dela Otelul Petersburg, (Grigore Cuza, Al. Cuza, și Lascar Rosetti): Alecu și Constantin Moruzzi, N. Catargiu, V. Canta, Gr. Romalo, D. Filipescu (Alhas), M. Costache Epureanu, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, Z. Moldoveanu, Lascar, Răducanu și Mitică Ruset, Nicolae Ghica, Dimitrie fiul lui Ioan Cuza, Const. Negri, Ioan Leca, C. Negruzzi, Alecu Dimitriu (nepotul Mitropolitului), Gr. Balș, Iorgu Sion, Costache Biberi, Ioan și Nicolae Ionescu, Ioan Poni, Cornetul Giușcă, Ioan Râmniceanu, Costache Rolla, Panaite Cazimir și V. Alexandri ⁷².

Domnul ținând însă seamă de opinia obștească, vrea să și convingă pe popor despre neîndreptățirea pornirii în contra lui. El pune să se publice mai multe broșuri, prin care căuta să loviască cu deosebire în boierii cei nemulțumiți cu a lui ocăr-muire. În una din ele editată în București, se găsește între altele următoarea apostrofă la adresa lor: „Răilor, care a fost tot-deauna ținta voastră și a strămoșilor voștri? A vă folosi când de protecția domnului spre a împlini țara, când a vă scula în contra lui în numele țării, și acuma bâzâiți, umblați cu făgă-duinți mincinoase pentru a înșela slabul popor, spre a clătina tronul lui Mihai Sturza, pe care-l vedeți a sta în contra voastră, la relele voastre cugetări, și nu se unește cu voi a înființa zece neamuri de aristocrați”.

Altă broșură apărută la Viena, tot din inspirația domnului Moldovei, apără ocărmiuirea lui Sturza care ar tinde a ocroti drepturile poporului, contra încălcărilor aristocraților, sprijinindu-se pe regulament. „Nu schimbarea domnilor, sfârșește ea, este fericirea unui popor, și mai ales aceea unui domn a căruia înțelepciune și talente administrative sunt recunoscute” ⁷³.

Cererile de reformă cari mențineau Regulamentul Organic, îndepărtau mișcarea liberală și egalitară care nu se putea realiza decât prin răsturnarea legiuierei privilegiilor. Din acest punct de vedere părea stranie mișcarea moldovenească ce este cu toate acestea arătată, ca făcută „de fiii boierilor crescuți la Paris și de aceia dintre nobilime cari nu luaseră parte la ocărmiuire ⁷⁴. Dar caracterul blajin al răscoalei din Moldova, care o paraliza și o făcu să nu aibă răsunet în masele poporului, reiese din

⁷² *Ibidem*, Actele dela p. 181, 189, 216, 220, 277, 282, 304, 351, 386. Lista completă a tuturor capilor revoluției moldovene, 14 Iulie, 1848. *Ibidem*, II, p. 504. Mai vezi o listă publicată. *Ibidem*, V, p. 406.

⁷³ *Căința încrederei în boierii aristocratici și sfârșita hotărâre de a nu-i mai crede* București 1848. (Bibl. Acad. Col. Sturza Nr. 3782.).

⁷⁴ Corespondența către *Jurnal des Débats* din 15 Aprilie 1848, reproducă în *Anul 1848 în Principatele Române*, I, p. 320. Același lucru îl arată și *Wiener Zeitung* din 2 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 230.

toate documentele timpului, ca ceva mai presus de îndoială⁷⁵. Așa o corespondență din Iași a *Gazetei Transilvaniei* spune, că „junimea luând de model meetingul Irlandei, a propus îmbunătățiri, a căror bază era proclamat Regulamentul Organic, deși unele din cereri călcau dispozițiile lui de căpetenie”⁷⁶. Tot așa spune și un corespondent german al ziarului *Allgemeine Zeitung*, că „nu se cere nimica nou, ci numai observarea legilor în ființă”⁷⁷. Dar să nu creadă că principiul pus în fruntea cererilor, anume respectarea Regulamentului Organic, era numai de formă, și că totuși se tindea la o schimbare a întocmirilor sociale și politice orânduite de legiunea rusească. Aceasta se vede întâiu din un comentariu explicativ al celor 35 de puncte ieșit din pana unuia din oamenii cei mai de seamă ai țării, Vasile Alecsandri, care reproduce și desvoltă toate cererile, începând cu „sfânta pază a Regulamentului”⁷⁸. Mai limpede însă reiesă gândirea protestatorilor, din broșura intitulată *Intâmplările din luna Martie 1848 în Moldova*, în care se arată, că, „mișcarea nu era împotriva Regulamentului; căci lucrul de căpetenie ce se cerea a fost păzirea acelei legiuri. Revoluționară ar fi fost mișcarea, spunea acea broșură, atunci când petiționarii ar fi avut în gând să schimbe duhul curat al instituțiilor cari sunt aristocratice, cari hărăzesc privilegii nobilei și impilează partea neprivilegiată. Revoluționară mișcare ar fi fost atuncea, când împotriva glăsuirei Regulamentului ar fi cerut o reprezentare națională unde, pe lângă boieri, în mare parte să șadă negustori și locuitori săteni. Revoluționari ar fi fost petiționarii, când ei ar fi cerut egalitatea în contribuție, iar nu precum Regulamentul glăsuște, o contribuție numai pe capetele cele neavute, pe persoanele acele cari abia, prin sudoarea frunții lor, se pot hrăni singure, când ar fi cerut desființarea boierescului, și țăranul să fie proprietar. Revoluționari ar fi fost în sfârșit petiționarii, dacă ei ar fi cerut ca slujbele să fie ocupate numai de oameni cu merit, fără deosebire dacă meritul se află sub hainele galante ale unui magnat sau sub îmbrăcămintea modestă a unui sătean sau neguțitor”⁷⁹. Foarte bine caracterizează deci Faustain, delegatul comitetului național polonez, revoluția moldovenească, ca „făcută numai de aristocrație care nu vrea să piardă nimica din privilegiile ei, și care este departe de a face din revoluție o chestie de principiu; că

⁷⁵ *O scânteie de așteptare* de N. Arbore, Viena 1848. p. 17.

⁷⁶ Corespondența din țară a *Gazetei Transilvaniei*, No. 32 și 33, 1848. *Ibidem*, I, p. 2191.

⁷⁷ Din 19 Aprilie 1848, No. 146 *Ibidem*, I, p. 333

⁷⁸ *In numele Moldovei, a omenirei și a lui Dumnezeu*, reproducă *Ibidem*, I. p. 414 și urm.

⁷⁹ Broșura citată reproducă în *Anul 1848 în Principate*, I, p. 467—479, locul citat la p. 478).

nici o vorbă nu se face de îmbunătățiri sociale și administrative; că ar fi o clasă de oameni pe cari aristocrații îi botează cu numele desprețuit de *ciocoi*; dar că aceștia ar fi temători și neexperimențați și nu ar poseda un cap în jurul căruia să se adune”⁸⁰. Revoluția din Moldova mărginită astfel numai în cercul îngust al opoziției contra domnitorului, nu avea în țară răsunetul trebuitor, pentru a ridica masele, asupra mult mai mult de apăsarea sistemului privilegiilor, decât de abuzurile domnitorului.

Nu e vorbă, a fost și o ușoară adiere de mișcare între țărani, sau mai bine zis de teamă foarte firească din partea boierilor despre răscoale țărănești. Așa consulul Guérout se aștepta la evenimente mari și sfătuia pe domnitor, „să schimbe regimul vechiu față de mișcarea ce se urzea, atrăgând luarea aminte a lui Sturza asupra mișcărilor țăranilor din Bucovina, care ar putea ușor pătrunde în Moldova”. Domnitorul îi răspunde: „Știu bine că acolo e primejdia; dar ce crezi că ar fi de făcut spre a o înlătura”?⁸¹. Se vorbește în petiție în chip vag și de reforme, de îmbunătățirea soartei țăranilor; iar Constantin Moruzzi, unul din capii mișcării, când e prins, arată „că reforma de căpetenie ce ei vroiau ca s'o facă era de a îmbunătăți soarta țăranilor, pentru a feri țara de orice răsvrătire”⁸². Frații Cantacuzino, Jean și Gheorghe, care scăpaseră către munți, unde-și aveau proprietățile, încercară aici răscoala a satelor, sprijiniți și de niște polonezi ce se aflau în țară, ca turburători. Inscrierea nu are însă nici un rezultat⁸³.

Ideile. — Numai cât mai târziu, după desăvârșita înăbușire a revoluției moldovene, încep a se îndruma în minți reforme serioase cari aveau drept țintă, nu numai îndreptarea abaterilor unei ocârmuiri vitrige, ci schimbarea întregii întocmiri politico-sociale a Moldovei. Așa broșura citată mai sus, din 1848. *Căința încrederii în boierii aristocrați și sfântă*

⁸⁰ Faustain, către guv. provizor al Țării Românești, 3 Iulie 1848. *Ibidem* II, p. 270. Comp. I. Negură, „Luarea aminte la chestia zilei de N. Istrati” în *Steaua Dunării*, 12 Iulie 1856, *Acte și docum. la Renașterea României*, III, p. 637. „O revoluție pentru păstrarea regulamentului nu s'a făcut și nu se va face niciodată de golani; nu este idolul lor.”

⁸¹ Guérout c. Lamartine, 16 Martie 1848 *Anul 1848*, I, p. 166, Alta din 23 Martie 1848 *Ibidem*, I, p. 173, în o a treia din 2 Aprilie 1848, *Ibidem*, I, p. 230, „c'est u côté des paysans qu'est aujourd'hui tout le danger”.

⁸² Raport confidențial despre destălmulrile lui C. Moruzi, 7 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 266. Duclos, Consul francez în Iași, către Lamartine, 3 Malu 1848: „Le peuple est tranquille, qu'qu'on ait cherché à le soulever dans plusieurs districts, tels que eux de Romano, de Baké u et de Neamtzo”.

⁸³ Ofis domnesc către Postelnicul Nic. Gherghel, 17 Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 324.

hotărâre de a nu-i mai crede, în care scriere se hulesc mult nobilii mari și se ridică cei mici (ciocoi), se spune că „ciocoi sunt oameni; ei v'au deschis mintea la orice ocazii; ciocoi sunt adevărații Români și naționaliștii țării aceștia, iar nu voi aristocrații, ginți venetice și străine pe cari întâmplarea sau Dumnezeu, pentru a ne osândi, v'au plămădit aici, spre a șterge puținele datini strămoșești ce ne au mai rămas”⁸⁴.

În altă broșură : *Ce sunt meseriașii*, găsim idei încă mai înaintate. În ea se pune principiul, că „meseriașii sunt toți acei ce muncesc : plugari, cismari, bogasieri, avocați, autori”; și apoi întreabă : „Cine cutează să zică, că toată știința și toată înțelepciunea este în boierii cari alcătuiesc Obșteasca Adunare, și că meseriașii nu ar fi găsit între dânșii oameni vrednici de a înfățișa neamul și de a chibzui la trebuințele țării?” Afară de această cerere care răsturna principiul privilegiilor politice ale marilor boieri, broșura mai cere, „a nu mai fi ranguri și privilegii, ci fiecare să contribuie la ale patriei, potrivit cu venitul său; desființarea cenzurei, desființarea clăcei și slobozenia definitivă a țăranului, dând pe veci în folosul lui un număr de pogoane trebuincios hranei, și despăgubind pe proprietar în bani, și în sfârșit revizuirea Regulamentului de către Adunarea țării, spre a-l pune în armonia cu nouele cerinți”⁸⁵.

Punctul de căpetenie care despărțea partidul liberal de cel conservator era chestia țărănească, și numai ca un mijloc de îndeplinire a reformelor în folosul poporului de jos se cerea și democratizarea Adunării. Și într'adevăr că starea țăranului era disperată. Consulul francez Guérout descrie în următoarele cuvinte această stare a lui „Țăranul, zice el, este mai mult decât aiurea temelia întregii mașini sociale. El plătește toate cheltuielile publice și private ale țării. Fiind el singur acela care lucrează, el trebuie să achite nu numai birul, zeciuiala și beilicurile în natură; tot el întâmpină, direct sau indirect, cheltuielile ocârmuirii, bacșișurile luate de principe, miniștri judecători, desfătările boierilor, cheltuielile lor cele bune, întreținerea caselor lor mărețe, luxul femeilor lor, camăta Evreilor, — țăranul le plătește toate. Sub o falșă arătare de libertate, condiția lui nu este decât o șerbire ascunsă”⁸⁶. În broșurile apărătoare ale domniei lui Mihai Sturza, precum acea

⁸⁴ Broșura este subsemnată M. K. (ogălniceanu) și N. I. (strati). Broșura este reprodușă, *Ibidem*, I, p. 447—457, (locul raportat se află la p. 450) Kogălniceanu însă prin o *Protestație* din 22 Iulie 1848 respinge paternitatea acestei broșuri. *Ibidem*, II, p. 679—685. Kogălniceanu crede că această broșură fusese scrisă de un partizan al domnului, ca și cea a lui Ștefan Arbore.

⁸⁵ Broșura este din 1848, reprodușă *Ibidem*, I, p. 460—467 (locurile raportate la p. 461, 463 și 464).

⁸⁶ Un raport întins asupra stărei obștești a Moldovei, trimis la Gouéroult lui Lamartine 31 Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 203—214 (locul reproduș se află la p. 210).

amintită mai sus a lui Ștefan Arbore, *O scântei de deșteptare*, — și care nici ele nu aveau interes a apăra pe boieri, se recunoaște că „orice apăsare bănească ar veni asupra Moldovei, se va rezolvi în o suferință a țaranului și nu a boierului”⁸⁷.

Era deci firesc lucru ca nevoia cea mai simțită a țării să atragă după ea și ideile regeneratoare, cu toate că la început ele nu se altoiseră pe mințile nemulțămite. Dar cum spunea prea bine tot Guérout: „Așa de neoprită este puterea ideilor, așa de covârșitoare mai ales suflarea care le aduce din afară, că izbânda lor rămâne asigurată, cu toată nedestoinicia oamenilor înrolați în a lor slujbă”⁸⁸.

Dar aceste idei pe cari le-am văzut pătrunzând prin mințile Moldovenilor, întâlniseră în calea lor și una înzestrată cu cele mai eminente însușiri, aceea a lui Mihai Kogălniceanu, adevăratul cap al partidului liberal din Moldova, care, într-o broșură devenită celebră, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, expune mai lămurit, mai temeinic și mai elocvent decum o face scrierea anonimă *Ce sunt meseriașii*, adevăratele nevoi ale țării și mijloacele de a le întâmpina. Din fiecare rând al ei se vede durerea simțită de scriitorul ei, pentru rușinea și înjosirea țării lui. El arată întâiu cum „Regulamentul nici nu a fost publicat în întregimea lui, încât Rusia a refuzat acestei legiuiri ce astăzi ni se impune cu sila baionetelor, cea întâi condiție a valabilității oricărei legi, adică publicitatea”. Kogălniceanu întreabă apoi. „Dela 1834 până astăzi, ce măsură obștească se adoptase în țară, ce lege se propuse Adunării, apoi se întărise și se pusesse în lucrare, înainte de a primi învoirea ministerului rusesc; ce dregător măcar s’au rânduit fără primirea consulilor rusești?”

Kogălniceanu este deci de părere că „Regulamentul Organic și deci protectoratul rusesc nu poate nici într’un chip face fericirea țării, și cum ar putea fi altfel, când acest Regulament este o legiuire străină, întocmită după instrucții rusești”?

Principiile cari ar putea face fericiți pe Moldoveni sunt înșirate de Kogălniceanu în 36 de puncte, cari însă nu seamănă deloc cu cele 35 formulate de petiția de reforme din 28 Martie. Intre ele enumărăm: autonomia Moldovei, egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor; adunarea compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor; domnul să poată fi ales din toate clasele poporului; garantarea libertății individuale și a domiciliului; instrucția gratuită; juriul în materie de presă; inamovibilitatea judecătorilor; libertatea cultelor și emanciparea Izraeliților; lepădarea aristocraților de privilegii, de scutire de contribuție, de dreptul de robie asupra Țiganilor și de munca silită

⁸⁷ *Ibidem*, I, p. 446.

⁸⁸ Guérout c. Lamartine 29, Martie 1848. *Ibidem*, I, p. 185.

asupra țăranilor, desființându-se claca, și în sfârșit ca încununare a tuturor dorințelor rostite : unirea Moldovei cu Muntenia. Alături de această scriere, Kogălniceanu mai publică și un proiect de Constituție pe articole pentru Moldova. Încă în 8 Noembrie, refugiații din Bucovina : C. Negri, V. Alecsandri, P. Cazimir, C. Cazimir, V. Canta, A. Cuza, G. Sion și M. Kogălniceanu protestară contra ocârmuirii lui Mihai Sturza⁸⁹.

În urma acestei scrieri, Kogălniceanu este prins, legat cot la cot și surgunit la o mănăstire. Dar strigătul Moldovei răsunase și el pe struna ideilor liberale, pe care viitorul era să le aducă la îndeplinire⁹⁰.

⁸⁹ *Dorințele partidului național în Moldova, Iași, 1848. Comp. Istoria Românilor din Dacia-Traiană, XII, p. 65. Proiectul de Constituție vezi Anul 1848 în Principatele Române, III, p. 131—142. Protestul din 8 Noembrie, Ibidem, V, p. 389.*

⁹⁰ Kogălniceanu umblă să scape de închisoare, dosindu-se. Vezi mai multe rapoarte administrative privitoare la urmărirea lui. *Anul 1848 în Principatele Române, II, p. 386, 387, 441, (Iulie, 12).*

III

REVOLUȚIA IN MUNTENIA

1. CARACTERUL REVOLUȚIEI MUNTENE

Deosebirea de revoluția moldovenească. — Revoluția din Moldova nu ieșise la nici un capăt, fiind chiar dela început greșit îndrumată. Ea fusese îndreptată contra lui Mihail Sturza și nu împotriva principiilor tăgăduitoare de orice propășire, cuprinse în legiuirea impusă de Ruși Țărilor Române. *Foia pentru Minte, Inimă și Literatură* observă cu drept cuvânt, că „în Moldova, unde nu se ceruse alte reforme decât o păzire strânsă a Regulamentului Organic, capetele mișcării fură prinși și tratați ca niște lotri”¹. Și eră natural să fie astfel, întrucât poporul nu putea fi tras și el într’o revoluție care lăsa neatins tocmai chestiile ce-l interesau pe el: înlăturarea privilegiilor și îmbunătățirea soartei masselor. De aceea și cum spune și un articol din *Popolul suveran*: „Moldovenii cercaseră în deșert a găsi un loc în Regulament pentru însuși dorințele lor cele mai modeste, cari însă nu erau acele ale poporului dela țară”². Și înșiși capii revoluției moldovenești recunoșteau greșala făcută, când Kogălniceanu în vestita lui scriere, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, arată, că „prin aceea că obștia adunată din toate ținuturile Moldovei a cerut numai acele 35 de puncturi întemeiate pe Regulament, prin aceasta n’a arătat că n’ar avea trebuință și de alte reforme mai radicale”³. Când însă prin scrierile arătate mai sus se îndrumează și în Moldova o mișcare contra Regulamentului era prea târziu, căci armata rusească ocupase Moldova încă dela 1 August, după cum se

¹ *Foia pentru minte*, No. 23. *Anul 1848 în Principate*, III, p. 625.

² „Răspuns la circulara rusească”. *Ibidem*, III, p. 762.

³ Broșura lui Kogălniceanu reproducă. *Ibidem*, IV, 81—137. Locul raportat la p. 91.

pare în urma cererii lui Mihai Sturza ⁴, care față cu turburarea văzută nu mai respinse ajutorul oferit lui, și orice încercare de mișcare poporană fusese paralizată.

Cu totul altfel se petrecură lucrurile în Muntenia. Aici revoluția izbucni mai târziu decât în Moldova, și Bibescu simți o clocotire a spiritelor abia în 18 Aprilie, când mișcarea din Moldova fusese acum înăbușită. Anume, prin o proclamație din acea zi, el amenința „pe acei ce ar voi să turbure liniștea; căci indulgența ocârmuirii nu trebuie să o cercăm cumva în tr'atât, încât, prelungindu-se, să se poată tălmăci drept slăbiciune” ⁵. Această amenințare fusese motivată de o suplică anonimă care ceruse modificarea Regulamentului Organic în mai multe priviri, și mai ales desființarea clăcei și împroprietărirea țăranilor ⁶. Cabinetul rusesc încă dela turburările din Moldova declarase, că „oricare ar fi rezultatul orcanului revoluționar, Impăratul este hotărât a nu suferi pătrunderea anarhiei în partea statelor puse sub a lui protecție, și că va fi neînduplecat în înăbușirea prin arme a oricărei încercări revoluționare” ⁷. Când comisarul rusesc și cel turcesc, trimiși în Moldova spre a cerceta pricina turburărilor ivite din această țară trec în Muntenia, ei găsesc mințile cam întărtate. „Era frică tuturora de o năvălire rusească, de una turcească, de o răsccoală a țăranilor la hotarele Transilvaniei, de holeră — și Bibescu se folosise de toate aceste temeri, pentru a comprima năzuințele după reforme, cari fierbeau în mintea unui număr de tineri boieri” ⁸.

Reformele ce se plănuiau în Muntenia erau de o cu totul altă natură decât cele cerute la Otelul de Petersburg din Iași. Ele nu se mărgineau în cercul Regulamentului, ci erau îndreptate tocmai în potriva lui; ba ele nu tindeau la răsturnarea domnitorului muntean, ci căutau să-l pună în capul mișcării contra acelei legiuri a nedreptății, precum și contra puterii ce o susține, Rusia. Chiar din cea d'întâi scântee scăpărată de revoluția munteană, din rugăciunea preotului *Șapcă*, făcută pe câmpia dela Islaz în ziua de 9 Iunie 1848, resare gândirea ce va stăpâni întreaga mișcare: „Izbăvește, Doamne, se roagă preotul, și mântue pe tot omul care suferă; ridică și însuflețește pe acest popor care moare, ca să facă să trăiască pe asupritorii lui.

⁴ Hipolyte Desprez „La Révolution dans l'Europe orientale”. *Ibidem*, IV, p. 642

⁵ *Vestitorul românesc*, 20 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 341.

⁶ Aprilie 1848. *Ibidem*, I, p. 376.

⁷ Nesselrode c. Kotzebue, 16 Martie. *Ibidem*, I, p. 168. De Nion c. Lamartine 27 Martie. *Ibidem*, I, 176.

⁸ De Nion c. Lamartine, 4 Maiu. *Ibidem*, I, 384. Comisarii rus și turc erau așteptați în București pe la 18 Aprilie. Același c. același, 18 Aprilie. *Ibidem*. I. p. 327.

Scapă-l de abuzul clăcei, de ticăloasa iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor, de acele munci ale Faraonilor”⁹.

Proclamația dela Islaz din aceeași zi, redactată de Ioan Heliade Rădulescu, țintește dela început până la sfârșit la răsturnarea Regulamentului, spunând că el ar fi împotriva drepturilor legiuitoare ale țării, împotriva tratatelor cari fi recunosc autonomia. Proclamația cere, în puterea tocmai a acestei autonomii, schimbarea desăvârșită a întocmirilor țării, răsturnarea regimului privilegiului sub care fusese încujbată, și înlocuirea acestui sistem nedrept și învechit cu principiile de guvernare modernă: egalitatea tuturor cetățenilor înaintea legii și în exercitarea tuturor drepturilor civile și politice, căci „dreptatea nu ar suferi a purta numai săracii sarcinile țării iar bogății să fie scutiți”; toate clasele societății să aibă reprezentanți în adunare, „pentru ca țara să fie condusă de toți fiii ei”. Se mai cerea libertatea tiparului, a cuvântului și a întrunirilor, „spre a aduce la lumină adevărurile cele spre folos”; înarmarea tuturor cetățenilor, o bancă națională, secularizarea tuturor averilor mănăstirilor, alegerea domnului din toate straturile societății, oborirea tuturor titlurilor de boierie, restatornicirea învățământului superior în limba națională, introducerea literelor latine în locul buchilor slavone, desrobirea Țiganilor, desființarea pedepsei cu moarte, capuchehaele române la Țarigrad, emanciparea Israelitilor și încuviințarea drepturilor politice la toți compatrioții de altă credință, și în sfârșit, ceea ce alcătua chiar miezul gândirei revoluționare, îmbunătățirea soartei muncitorilor de pământ¹⁰.

Greutatea ce se dădea acestui din urmă punct se cunoaște chiar din căldura cu care el este încondeiat: „Poporul român împarte dreptatea la toți și dreptatea o dă pentru toți, și mai vârtos pentru cei săraci, sătenii plugari, hrănitorii orașelor, fiii patriei cei adevărați ce au fost defăimați¹¹ atât îndelung cu numele glorios de Român, ce au purtat toate greutatețile țării prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile și le-au îmbunătățit; au hrănit pe strămoșii proprietarilor, pe moșii lor, pe părinții lor, pe acești proprietari însuși, și au drept

⁹ Rugăciunea preotului Șapcă, 9 Iunie. *Ibidem*, I, 489.

¹⁰ Comp. Constituția explicată de C. Buzoianu, lucrare anexată pe lângă raportul său ca comisar de propagandă al plaiului Nucușoara, 12 Iulie. *Ibidem* II, p. 431. Directorul Min. de Interne C. A. Rosetti, vorbind într-un rând de Evrei și numește „frați Israeliteni”. Publicația Min. de Int., 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 672 Pe când Revoluția vroea să primească pe Evrei în sinul ei, Consulul francez De Non raportează către Ministrul de int. Bastide, 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 354, că cu prilejul prădăciunilor făcute de oștirea lui Fuad Pașa care ocupase Bucureștii: „les Turcs avalent organisé un bazar, où ils vendaient à vils prix aux Juifs le fruit de leurs rapines”.

¹¹ În înțelesul de: și-a făcut falma, a fost glorificați, nu în acel obșnuit astăzi, când a defăimă înseamnă a huli.

înaintea generozității, înaintea dreptății patriei, a cere o părțică de pământ îndestulă pentru hrana familiei și a vitelor sale. Claca dar și acea infamă iobăgie se desființează; lucrarea la lucrul drumurilor se desființează; săteanul fără pământ se face proprietar, iar visteria va despăgubi pe toți”¹².

Această mișcare de emancipare pornea însă nu numai din partea celor interesați a o vedea realizată, cum erau fiii poporului înălțați prin învățătură către cercurile conducătoare, ci și din aceea a unei părți din boierimea cea mare însăși prin o puternică și neoprită pornire altruistă.

Așa întâlnim printre capii revoluției din 1848 în Muntenia nume din familiile de frunte ale boierilor: cei 4 frați Goleșcu: Nicolae, Ștefan, Radu și Alexandru, fiii boierului liberal și egalitar din generația anterioară, Constantin Radovici din Golești; precum și alți membrii din această familie, Dimitrie și Alexandru G. Goleșcu; apoi Alexandru, Nicolae și Dimitrie Kretzulescu, Grigorie Grădișteanu, Ioan Filipescu, Ioan Voinescu II și C. A. Rossetti. Dintre boierii mai mici însemnăm pe frații Dimitrie și Ioan Brătianu, fiii stolnicului Const. Brătianu deputat de Argeș în adunarea din 1835; Gh. Magheru, N. Pleșoianu și alții¹³. Vârtejul ideilor de dreptate, de frăție și de egalitate răpise pe toți. Al. Kretzulescu, boier mare, scria cum nu ar fi putut-o face nici unul din clasele de jos. El spunea: „Cum se putea ca poporul să nu se scoale furios contra unui sistem de nedreptate, de jafuri și de tiranie care îl adusesese în starea vitelor, când o mare parte din boierii noștri, prin înțelepciunea și iubirea lor de oameni erau aplecați din tot sufletul a da o parte din drepturile lor aceluia ce nu aveau nici unul?”¹⁴. Credem că trebuie îndreptată arătarea lui Kretzulescu, că o mare parte din boierimea munteană era împărtășitoare reformelor, întrucât știm că numai șapte familii muntene se plecaseră către mișcare, anume familiile Goleșcu, Kretzulescu, Filipescu, Ghica, Câmpineanu, Bălăceanu și Grădișteanu¹⁵, și nici din acestea nu toți membrii lor împărtășeau ideile liberale și ega-

¹² Proclamație din 9 Iunie 1848. *Ibidem*, I, p. 493—501. Locul reproduș se află la p. 493.

¹³ *Analele parlamentare ale României*, II, p. VI. Vezi cei surguniți de Fuad Effendi, Sept. 1848. *Ibidem*, IV, 624 și 25 Sept. *Ibidem* IV, p. 516. Din poporul de jos notăm între capi: Eliade, Chr. Tell, fiul neguțătorului Alex. Tell, C. Bolliac, C. Buzoianu, Ioan și Vasile Maiorescu, Al. Cristofi, Neculai și Const. Bălcescu, Gr. și N. Ipătescu, Gr. Serurie, D. Bolintineanu, G. I. Vernescu, C. Arion, M. Marghiloman. C. Aristia și alții. Vezi și altă listă de persoane arestate după înăbușirea revoluției. *Ibidem*, V, p. 545. C. A. Rossetti se coboară. din familia grecească Rușet. V. Radu Rosetti, *Noiă genealogică asupra familiilor Buhuș și Rossetti în An. Ac. Rom.*, II, tom. XXVIII, 1905 p. 476.

¹⁴ Articol din *Reforma* 14 Iunie. *Ibidem*, V, p. 576.

¹⁵ A. G. Goleșcu, *Abolition de l'esclavage dans les Principautés Danubiennes*. Paris 1856, p. 9.

litare, cum vom vedea-o în curând. De aceea ne și spune N. Bălcescu, într'o scrisoare a lui către Ioan Ghica, că „*reacționari sunt destui în țară*, dar că ei sunt cam speriați; că neguțitorimea din București e revoluționară, iar că poporul vine la noi pe fie ce zi mai mult”¹⁶.

Consulul francez de Nion observă, că „ramificările acestei revoluții erau foarte întinse și că aveau drept capi tineri din cele mai dintâi familii ale țării, cari răpiți prin instinctele generoase, tremurând încă de mișcările lăsate în sufletele lor, prin creșterea primită în școalele sau împrumutate din cărțile noastre, se măgulesc a găsi în criza actuală prin care trece Europa, puțința emancipării țării lor sau cel puțin pe aceea a unei reforme radicale a așezămintelor ei”¹⁷. Și într'adevăr cât entuziasm nu înflăcără atunci inimile ce credeau, că în această lume, dreptatea și ideile generoase trebuie să iasă învingătoare! În afară de conducătorii oficiali ai mișcării, cari căutau să ridice tot mai sus inimile poporului, vedem femei, vedem copii cari adaug caldele lor chemări către bărbățeștile îndrumări ale celor mai mari.

Așa când cu lovitura dată de colonelii Odobescu și Solomon guvernului provizoriu, în învălmășeala cea mare produsă de năpustirea ostirei asupra poporului, Ana soția lui Nicolae Ipătescu, apare în o trăsură, cu două pistoale în mână, și prin vorbele ei înflăcărâte de „moarte trădătorilor; tinerilor, luați curaj și scăpați libertatea”, pune poporului inima la loc; el năvălește asupra năvălitorilor și silește armata să se retragă¹⁸. Ceva mai târziu soția lui Eliade Rădulescu, Maria, aflându-se cu copii la băile dela Ellöpatok în Transilvania, Români din Brașov vin s'o salute cu muzica în frunte pentru izbânzile soțului ei. Ea le răspunde: „Muzica voastră a fost ca muzica patriei mele; glasul vostru strigător: să „trăiască Constituția să trăească fundatorii ei”, e glasul trompetei angelului mântuirii. Voi sunteți cari ne-ați semănat câmpurile cu semănța libertății, cari ne-ați trimis apostolii ce au provocat mântuirea noastră: dela voi avem o limbă mai corectă, dela voi istorie și filosofie; din apostolii voștrii am avut un Lazăr pentru limbă, un Aron pentru istorie, un Maiorescu pentru istorie și arheologie, un Laurian pentru filosofie, și apostoli ca aceștia ne-au format discipuli, și discipulii lor ne-au dat acum dreptatea, frăția și unirea; ne-au dat Constituția”¹⁹.

¹⁶ 18 Iulie. *Anul 1848*, II, p. 586.

¹⁷ De Nion c. Lamartine, 14 Martie. *Ibidem*, I. p. 159. Alta din 8 Aprilie. *Ibidem*, p. 278.

¹⁸ Comp. corespondența către „Allgemeine Zeitung”, 20 Iunie, I, p. 704 cu *Culegere de articole a lui Al. Cristofi*. Craiova 1893, p. 24.

¹⁹ „Resalutarea” Mariei Eliade, 17 Iulie. *Ibidem*, II, p. 571.

Altă femeie care luptă pentru izbânda ideilor noi este soția colonelului Pleșoianu, Efimia, care sciea generalului Magheru trimitându-i o cunună de lauri: „Zelul cu care te-ai arătat în proclamarea noii Constituții, pentru fericirea mamei noastre patrii, trage pe tot Românul de orice vârstă, de orice sex să te întâmpine cu stâlpari de fenic; să-ți aștearnă drumul cu flori; să te îmbrățișeze cu lacrimi de bucurie”²⁰.

Iarăși alte femei se întrec în a depune darurile lor pe altarul patriei: Așa Maria, soția lui C. A. Rosetti, de nație Engleză, se offeri a da lecții de limba ei natală și a depune ce va câștiga, spre binele comun²¹. Darurile însă veneau și dela femei și dela bărbați. Unul Davicion dă 400 de lei „325 dela mine și 75 dela copiii mei, economii din daruri părintești”, iar soția lui vrând să se îndărtășească de acest bine, numai din munca ei, se pune să coasă cămeși, oferind plata lor redacției *Pruncului român*, spre scopul comun. Tot așa fac și Caragiale, I. C. Massim, C. Aristia și alții mulți²². Prin împărțirea femeilor la revoluția din 1848 se îndrumă mișcarea feministă în România.

Tot pe atunci Ioan Ghica, trimisul guvernului provizoriu la Constantinople, trăia acolo pe propria lui socoteală. Ele cere de mai multe ori să-i deschidă Guvernul un credit la vreun bancher, căci ce are el nu-i ajunge. Intr'un rând el glumește asupra lipsei în care se află, spunând: „Eu și nevasta mea suntem bine și sănătoși, și atât mai rău pentru noi, că cere stomacul mai multă mâncare”²³.

Revoluția avea mari simpatii și în armată. De aceea când principele Bibescu se duse la cazarmă spre a cerca credința armatei, ofițerii îi răspund, că „ei nu se vor bate cu frații lor arătând totodată domnitorului dorințele obștești de îmbunătățiri radicale”²⁴.

Tot așa se explică și cedarea soldaților înaintea popoului neînarmat în ziua de 19 Iunie, când cu încercarea de surpare a Guvernului provizoriu din partea colonelilor Odobescu și Solomon.

Până și elevii din Sf. Sava erau cuprinși de focul revoluționar. În o scrisoare a 14 elevi mai mari din acea școală, adresată generalului Christian Tell, cetim: „Până acum cariera armelor era numai spre a face paradă despoților. Acum lucrurile s'au schimbat: soldatul este un erou, sângele lui va roși

²⁰ Scrisoarea Efimiei Pleșoianu către generalul Gh. Magheru, 28 Iulie. *Ibidem* III, p. 13.

²¹ *Pruncul român* 3 Agust. *Ibidem*, III, p. 207.

²² Scrisorile lui Davicion, Caragiale, Massim. *Ibidem*, III, 333 și 427 și IV. p. 127.

²³ Ioan Ghica, c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, II, p. 101.

²⁴ Florian Aron c. Gh. Bariț, 12 Iulie. *Ibidem*, I, p. 548.

gloriosul pământ al României; va adăpa osemintele străbunilor sacrificați la Călugăreni și pe alte câmpuri de bătălie. Domnule general, vezi înainte-ți juni studenți cari vin să reclame o armă cu care să moară, când patria le va cere viața spre scăparea ei”²⁵.

În acelaș stil cald și răsunător sunt redactate toate actele timpului: proclamațiile guvernului, apelurile ziarelor revoluționare, rapoartele subalternilor către superiori, scrisorile private și mai ales textele cuvântărilor ținute la deosebite prilejuri.

Capii revoluției căutau prin toate mijloacele să deștepte în masele cele adânci ale poporului interesul pentru propria lui stare, să-l scoată din apatia seculară în care zăcea, și această propagandă nu putea să rămână stearpă, întrucât ea se adresa la izvorul cel mai puternic al tuturor mișcărilor ome-nești, simțământul păstrării individuale. De aceea, și întâlnim în numeroasele acte ale timpului, foarte multe alipiri de grupe de cetățeni către mișcarea revoluționară²⁶.

Sătenii în revoluția munteană. — Ținta de căpetenie a guvernului revoluționar erau însă sătenii. Către ei se îndrepta el mai des; pe ei căta să-i convingă cu cuvinte mai calde, mai rupte din inimă, pentru a pătrunde mai iute și mai adânc în inima lor. Într’o proclamație către locuitorii satelor cetim: „Dumnezeu s’a milostivit; de acum înaintea nu veți mai fi târâți de dorobanți, bătuți, căzniți; claca și iobăgia vi s’a iertat și peste trei luni veți fi cu toții moșneni pe un petec de pământ”. În alta din 15 Iulie cetim: „Patria nu răpește nimic dela nimeni; voește însă să aibă două milioane și cinci sute de mii de fii ai săi, cu același nume de Român, cu aceleași drepturi cari să se poată numi Nație și să poată scăpa de jugul ce i-l prepară străinul”²⁷.

Se institue niște comisari de propagandă, cari aveau de țință a umbla prin sate și a explica locuitorilor însemnătatea nouelor așezăminte, mai ales a-i face să pătrundă perspectiva ce li se deschidea prin încetarea clăcei și înlocuirea ei cu o tocmeală în bani, și prin împroprietărirea pe o bucată de pământ.

²⁵ Scrisoarea din 11 Sept. *Ibidem*, p. 299, este semnată de M. Petrescu, Gav. Mihăilescu, I. Marinescu, Em. Fărcașanu, Zamfir Veru, I. Vlădescu, M. Băjescu. Em. Bosnagea, Manoliu Oprescu, St. Burileanu, I. Diamandescu, Isaia Lerescu, Alex. Măldărescu, I. Popovici.

²⁶ Cităm dintre ele acea a orășenilor din Focșani. *Ibidem*, II, p. 2; din Giurgiu, II, p. 62; T.-Măgurele, II, p. 102; Craiova, II, p. 548; Târgoviștea III, p. 43; Clubul revoluționar din Craiova III, p. 200; Văleni de Munte, Câmpina, Filipești, Găești, Câmpulung, IV, p. 169, etc.

²⁷ Proclamația din 16 Iunie, *Ibidem*, I, p. 615. Cea din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p. 408.

Comisarii mai erau datori să lumineze și pe proprietari asupra împrejurării „că ei nu pierdeau nimic prin atribuire în proprietatea țaranului, a pământului ce și acuma îl avea în vecinica lui folosință; cu atâta mai mult, că proprietarul era să fie despăgubit de prețul aceluia pământ, despăgubire pentru care se vor găsi bani în averile mănăstirilor închinată pe cari Statul era să le iee pe seama lui”²⁸.

Comisarii mai erau însărcinați să facă să înțeleagă pe săteni, că astăzi sunt *liberi*, și să le explice acest cuvânt „foarte greu de înțeles” pentru ei; a-i face să priceapă, „că Dumnezeu a făcut pe toți oamenii de o potrivă; că cel ce suferă a fi bătut de oricine, se pune în rândul vitelor; că ministru, administratorul, sub administratorul nu sunt stăpânii lui; că el va fi proprietar și nu rob ca până acum”. Comisarii trebuiau să facă pe țaranii „să simtă până în adâncul sufletelor, că bine și drept e de a fi proprietar, deoarece Dumnezeu a făcut pământul pentru toți, și nu numai pentru câțiva; că țaranii sunt însă datori a se înarma și a apăra libertatea și proprietatea lor, ca bunurile cele mai scumpe, până la cea din urmă picătură de sânge”. Intre Comisari întâlnim și pe Marele boier Neculai Kretzulescu doctorand în medicină din Paris ai cărui frați ocupau alte dregătorii²⁹.

Guvernul apoi caută a ridica pe țaran în proprii lui ochi îndemnându-l „să se desvețe de obiceiurile slugarnice de mai înainte; să nu mai întrebuițeze în petițiile lui rostirile de lacrimi fierbinți, de genunchi plecați. Îl oprește de a mai da petițiile la scară, la ușă sau căzând în genunchi, sau de a mai aduce laudă celor către cari se îndreptau”³⁰.

Țaranii înțeleseseră dela o vreme aceste povețe; le primeau și le sfîșteau cu cea mai mare râvnă și apoi prin strigări de mulțumire spuneau: „să trăească guvernul și voitorii de bine ai patriei. Ei se pătrundeau de fericirea ce izvora pentru ei din Constituție și arătau, că așteaptă cu nerăbdare deschiderea Adunării constituante care să lecuiască odată rănilor lor”³¹. O corespondență din București către ziarul parizian *Le National* spune că „în urma acestei energice propagande, poporul dela țară se arată din ce în ce mai înflăcărat pentru Constituția cea nouă și devine dușmanul neînpăcat al Rusiei”³². Și țărani erau cu

²⁸ Instrucțiile comisarilor de propagandă. Iulie. *Ibidem*, III, p. 105.

²⁹ Circulară către administratori, 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 251. Comp. N. Kretzulescu *Schiță biografică de A. D. Xenopol*, 1913,

³⁰ Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 540.

³¹ Raportul comisarului de Vâlcea, 6 Aug., și al com. de Mehedinți din aceeași dată. *Ibidem*, III, p. 260 și 263. Adresa locuitorilor săteni către administratorul de Argeș, Iulie. *Ibidem*, II, p. 103. Raportul lui M. Marghiloman din Târgu Jiului, 18 Iulie. *Ibidem*, II, p. 588.

³² Din 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 204.

atâta mai plecați a asculta de aceste îndemnuri, cu cât ei erau înțețiți neconținut asupra proprietarilor. Așa găsim pe A. G. Golescu punând într'o proclamație următoarele cuvinte aprinzătoare : „Puneți mâna fraților, pe acei cuconasi cari de loc nu se împacă cu ideile cele noi, și care de atâtea ori au complotat contra fericirii patriei”. De aceea și țărani se adună de mai multe ori în București, pentru a urmări cele ce se plănuiau în favoarea lor.³³

Pe cât însă poporul în deobște și țărănimea în deosebi se bucurau de făgăduințele guvernului revoluționar, pe atât se înspăimântau boierii și clasa întregă a proprietarilor, adevăți cei mulți din ei cari stăruiau în vechile deprinderi. Dintre boierii protivnici reformei culegem din documentele timpului următoarele nume : Em. Băleanu, arătat de consulul francez ca „un mare boier și bogat proprietar, dușman al oricărei reforme și care se temea de înlăturarea privilegiilor”³⁴. Scarlat Ghica care tuna în grecește către Dimitrie Ghica contra reformelor proiectate, amestecând neconținut în textul grecesc fraze franceze. Într'o scrisoare el spune : „Mi-ai scris că a venit Fuad Effendi și că trebuie să aibă *des instructions positives*. Eu însă dacă nu voi vedea că vine și Duhamel cu astfel *des instructions*, nu sper că lucrurile se vor tocni și că mascaralăcurile vor înceta”. În altă scrisoare Scarlat Ghica adaugă că „pe Fuad îl știe că este *de très bonne foi*, și că dacă nu se vor restabili lucrurile până în 15 zile, va intra cu armata. El este însă om și va pune *l'ordre dans notre pays ; mai de toutes les manières notre pays est à plaindre à cause de beaucoup de calamités*”³⁵. Principele Dimitrie Ghica arată părerile lui sub două fețe deosebite, după sferile către cari se îndrepta. Către ziarele revoluționare el spune, că „Regulamentul nu poate fi privit ca un chivot sfânt și că el Ghica, se agață de constituția cea nouă ; dar pentru ca această constituție să aibă o valoare adevărată, ea trebuie să isvorască din starea civilizației României”³⁶. Adevăratele sale gânduri asupra revoluției le destăinuște însă Ghica, în memoriul

³³ Din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 370. Comp. Fuad Effendi c. Caimacamul Cantacuzino, 10 Oct. *Ibidem*, V, p. 92 : „l'esprit de propagandisme qui pendant la révolution avait fait de grands progrès parmi la population du pays”. Adunare de săteni în Buc. Nota *Pruncului român* din Iulie. *Ibidem*, III, p. 19. La Aug. erau 3.000 de săteni în București. Coresp. c. *Gazeta Transilvaniei*, 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 314.

³⁴ Hory către Bastide, 10 Sept. *Ibidem*, IV, p. 289.

³⁵ Scrisorile lui Scarlat Ghica c. Dimitrie Ghica din 4 și 11 Sept. *Ibidem*, IV, v. p. 201 și 297. În acest amestec de franceză și grecească, găsim noi prototipul limbei păsărești de astăzi, atât de plăcută mai ales femeilor din societatea așa zisă cultă de la noi, un fel de talmiș-balmiș desgutător de română și franceză și care samănă așa de bine cu jargonul româno-nemțesc al Evreilor din Moldova.

³⁶ Dim. Ghica către *Pruncul român* și *Popolul suveran*, 28 Iulie, *Ibidem*, III, p. 13.

său către comisarii turc și rus, în care spune, că „există un partid neastâmpărat care, ori cât de puțin închegat și de puțin numeros ar fi, fiind alcătuit din tineri nebuni, trebuie să atragă asupra țării nesocotite nenorociri. Este vorba de acei câțiva tineri care fuseseră martori, unii din ei chiar actori în scenele revoluționare din Paris, și care se credeau meniți de Pronie a schimonosi aceleași roluri într'un mediu cu totul deosebit". Dim. Ghica, în urma acestei introduceri, apretuiește astfel mișcarea revoluționară : „In timp de trei luni în urma surpării Regulamentului Organic, se văzu o societate fără legi, dată pradă tuturor capriciilor samavolniciei și a silniciei. Un fel de lege agrară deșteptând contra proprietarilor o lăcomie uricioasă în inimile țăranilor, și lenea viind în ajutor acestor patimi rele țăranii adeseori se opreau de a lucra, lăsând să piară pe lanuri secerișuri înbelșugate, sărăcind astfel țara în singurul izvor al veniturilor sale". Marele boier sfârșește scrisoare lui cu gândul pe care toți cei de felul lui îl hrăniau, anume cu speranța că, „Inălțimea sa Sultanul, Augustul nostru Suveran și Maiestatea sa Impăratul Rusiei, generosul nostru Protector, nu vor voi să pedepsească o nație întreagă, pentru crima câtorva indivizi rătăciți și vor binevoi a ne încredința reformele și îmbunătățirile de trebuință pentru fericirea țării noastre" ³⁷. Dim. Ghica apără apoi pe boieri de învinuirea că ar fi voit asasinarea membrilor Locotenenție domnești, învinuire adusă lor de ziarul revoluționar ³⁸.

Dar nu numai boieri mari în deobște erau contra revoluției, ci și cei mici, și toți cei ce erau proprietari, fiindcă cea mai primejdioasă noire a mișcării era ideea împroprietăririi țăranilor și scoaterea lor de sub regimul clăcei. Această chestie se părea așa de însemnată, încât ea întuneca, atât în mintea celor cari cereau a ei realizare, cât și în a celor contra cărora era îndreptată, toate celelalte schimbări în sistemul organizării sociale și politice. Așa aflăm printre potrivnicii constituției pe frații State și Constantin Stolojan din județul Gorj ³⁹. Mai aflăm

³⁷ Memoriul Principelui Dim. Ghica, Sept.—Oct. 1848. *Ibidem*, IV, p. 639—674. Locurile reproduse se află la p. 660—661. Memoriul cere o îmbunătățire și mai ales o aplicare mai aspră a principiilor regulamentare. In privința țăranilor cere pedepsirea abuzurilor. Până întrucât eră nefățarnica afirmare a lui Dim. Ghica către ziarul revoluționar, că „se agată de Constituție", se poate vedea din locurile reproduse.

³⁸ Dim. Ghica către ziarul german *Romania*, 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 680. Că se vorbea în București de asemenea complot, vezi Hory c. Bastide, 27 Aug. *Ibidem*, III, p. 721. Alți boieri fugiți în Brașov cari mulțumită Primarului aceluia oraș pentru găzduire, atunci când după înăbușirea revoluției de Turci și de Ruși, ei se întoarseră în țară, sunt, afară de Scarlat Ghica pe care îl găsim între ei, încă și următorii : Em Băleanu, N. Suțu, I. Slătineanu, I. Golescu și I. Obedeauu. Pe lângă ei și un doctor Mayer. Vezi adresa boierilor către Magistratura din Kronstadt, 12 Oct. *Ibidem*, V, p. 111.

³⁹ Generalul Magheru către adm. de Gorj, 23 Iulie. *Ibidem*, II, p. 695.

pe un tâlhar „de adiutant care ține cu reacția”, cum îl califică colonelul Pleșoianu ⁴⁰. Alții precum zamfir Broșteanu, Constanțin Roșianu, Șerban și Alexandru Caramlău luptau de asemeni în rândurile reacției ⁴¹. Iordache Bălăcescu din Caracal raportează lui Magheru, că „s’ar afla în orașul lui câțiva *cacocrați* cari după numele lor, Jianu, Periețeanu, Vasiliu, Gazan, Viișoreanu, Chintescu, Bârsescu, Balaban, Urian, se văd a fi oameni din popor. Că ei erau însă proprietari, se vede de pe aceea că unul din ei, Viișoreanu, este arătat că având moșia Fălcoiu, iar ceilalți sunt dați ca niște „păcătoși de partida lui” ⁴².

Toți acești proprietari, mari sau mici, protestau contra oborârei clăcei și se temeau că li se vor lua moșiile întregi ⁴³. Guvernul provizoriu arăta lui Soliman Pașa: „Noi avem protivnici; aceștia sunt privilegiații cari alcătuesc, în vechea stare a lucrurilor, o minoritate apăsătoare care trăește în paguba dreptului și a buneii stări a tuturor” ⁴⁴. Și o gazetă germană se temea ca „nu cumva câțiva boieri strâmți la inimă, prin refuzul de a încuviința ceva drepturi țăranilor, să nu provoace anarhia” ⁴⁵.

În memoriul boierilor anti-revoluționari către Poartă, cetim: „Nu știe guvernul împărătesc că focarul, de revoltă comunistă pe care-l lasă să se aprindă aci, va înghiți în curând tot ce-l înconjoară, începând prin provinciile mărginașe ale Imperiului Otoman; că acum ar fi încă ușor de înnăbușit cât timp mișcarea este mărginită în București dar că ar trebui recurs la alte mijloace, când se va fi lățit între țărani” ⁴⁶.

Guvernul la rândul său, învinuește pe proprietari de lăcomie și că „din această cauză ei ar căuta a înegri ocârmuirea” ⁴⁷. Alți boieri reacționari ca Grigore Ghica, Villara, Manu, tratau pe revoluționari ca „nebuni neîndoielnici” ⁴⁸.

Aceasta fiind ținuta celor două tabere, să le vedem acum în lupta dusă una contra alteia.

Scopurile revoluției și reacționarii. — În proclamația dela Islaz cetită poporului de acolo în 11 Iunie 1848 de Ion Heliade

⁴⁰ Pleșoianu c. Tell, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 263.

⁴¹ Raportul adm. de Gorj, 4 Aug. *Ibidem*, III, p. 230.

⁴² Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 371.

⁴³ *Pruncul român*, 15 Iulie, *Ibidem*, II, p. 526.

⁴⁴ Ministerul trebilor din afară c. Soliman Pașa, 16 Iulie, *Ibidem*, II, I p. 539.

⁴⁵ *Allgemeine Zeitung*, 15 Iunie. *Ibidem*, I, p. 600. Comp. și No. din 16 Iulie, *Ibidem*, II, p. 553.

⁴⁶ Din August 1848. *Ibidem*, III, p. 359. Tot așa califică ofițerii Desaint și Sebatier ce vizitau pe atunci Muntenia, în o scrisoare către generalul Aupick, mișcarea radicală din București care ar fi speriat pe proprietari cu ideile ei comuniste. 25 August. *Ibidem*, IV, p. 678.

⁴⁷ Ministerul treburilor din afară, 20 Iunie. *Ibidem*, I, p. 685.

⁴⁸ Scrisoare din 16 Iunie, *Ibidem*, I, p. 622.

Rădulescu, se oglindea pe deplin gândul ce însuflețea revoluția munteană. În ea se spune că :

„Poporul român se scoală nu pentru o luptă de partizi, nu pentru a rupe legăturile exterioare, dar pentru a pune un frâu răilor și a ține în respect pe dușmanii ordinii publice.

„Poporul român în ceace privește exteriorul rămâne pașnic, respectă toate puterile și cere ca și aceste să respecte drepturile sale, stipulate prin tratatele lui Mircea și ale lui Vlad și recunoscute prin toate tratatele ulterioare încheiate între Rusia și Turcia. Românii n’au luat niciodată nimic dela Ruși și nu vrau să-i primească în patria lor. Preoții vor pune Evanghelia, baza așezămintelor noastre, în calea lor, pentru ca ei să o calce în picioare, înainte de a veni să șerbească un popor, care în totdeauna le-a vroit binele și i-au susținut în războaiele lor. Rusia până acuma se arătase ca garantă a tratatelor noastre; noi nu cerem decât drepturile noastre și protestăm dinainte la Sublima Poartă, la Franța, Germania și Anglia în contra ori cărei încălcări a pământului nostru, care ar veni să turbure fericirea noastră și să distrugă neatârtnarea noastră legală.

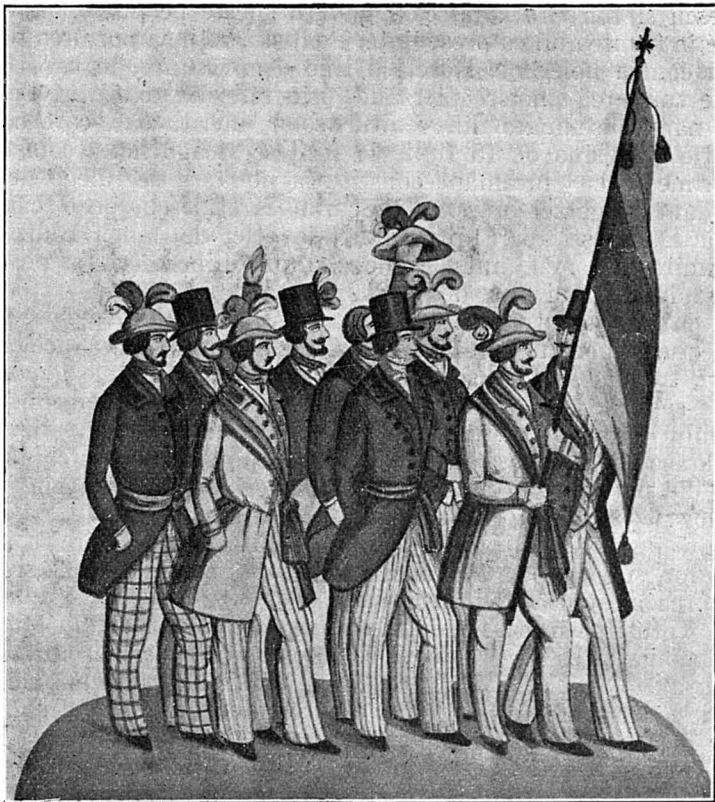
Poporul român respinge un regulament care este potrivit drepturilor sale legiuitoare, precum și tratatelor care recunosc autonomia sa.

„Poporul român decretează responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, egalitatea drepturilor civile și politice, contribuția generală în raport cu starea fiecăruia, reprezentarea țării întregi în adunarea, libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, emanciparea averilor mânăstirești, suprimarea boerescului și a robiei Țiganilor pentru o despăgubire către proprietari”⁴⁹.

Această proclamație arată într’un chip văzut tendințele revoluției române. Ea nu se îndrepta în contra domnului, precum nici în contra Turcilor, ci în contra acelei puteri ce apăsase până atunci atât de mult pe Români, și sub pretextul de a-i emancipa din robia turcească, îi supusese propriei ei autorități. Revoluția din 1848, spune foarte bine Bălcescu, nu era decât desvoltarea lucrării neîncetate și providențiale, începute în societatea noastră mai ales dela 1821. Atunci se făcuse o revoluție națională și democratică contra Fanarioșilor și a ciocoilor, cerând dela Poartă menținerea capitulațiilor noastre. Câștigăram însă atunci un singur punct, acel național, de oarece furăm mântuiți de Fanarioși; dar cel democratic fu cu totul pierdut, căci Regulamentul Organic constitui încă mai puternic aristocrația, apăsând poporul nu numai în numele Statului dar și acel al proprietății. Revoluția din 1848 avea de scop reîn-

⁴⁹ I. Heliade, *Memoires sur l’histoire de la régénération roumaine*, Paris, 1851, p. 65—79.

noirea revoluției democratice, adăogându-se pe lângă ea o nuanță socială, împroprietărirea țăranilor. Dreptul nostru de a face revoluția stă în acel al autonomiei, care ne fusese recunoscut de ambele puteri ce se pusese pe capul nostru, chip spre a ne apăra existența”⁵⁰. Obiectivul acestei revoluții trebuia să

Constituția dela București din 11 Iunie 1848.
Desemn de K. Petrescu 1848. — Colecția Academiei Române.

fie pe de o parte Rușii, pe de altă parte majoritatea boierilor, care nu înțelegeau să se plece cerințelor timpului. Revoluționarii sosind la București merg cu o mare mulțime de popor spre a mulțumi domnitorului Gheorghe Bibescu că voește a se pune în fruntea mișcării. Domnitorul înfricoșat subseamnă decretul pentru numirea ministerului revoluționar, dar peste noapte răsgân-

⁵⁰ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica în *Amintiri din pribegie*, p. 475.

dindu-se, părăsește scaunul și trece în Transilvania, la Brașov. Astfel izbutiseră revoluționarii munteni să pună mâna pe putere fără a fi fost nevoiți să săvârșească nici un act de silnicie.

Se institue îndată un guvern provizoriu, compus din Ioan Heliade, Ștefan Golescu, Tell, Magheru și Scurtu, având ca secretari pe Costache Rosetii Nicolai Bălcescu, Alexandru Golescu și Ion Brătianu, care guvern silește pe mitropolit a se pune în fruntea lui ca președinte. Pentru a reținea pornirea poporului contra boierilor, Roseti îi ține o cuvântare, în care între altele spune că „boieri pierzând prin reformă toate privilegiile și o parte însemnată din veniturile lor, merită oare-care considerație”. În ziua de 15 Iunie se sfințesc steagurile, se cetește și se primește cu jurământ constituția nouă, și se alege de comandant al gărzii orășenești Scarlat Krețulescu, pe o câmpie lângă București, care prin imitația celei de lângă Blaj, este denumită și ea cu numele de Câmpia Libertății, și pe care erau adunați mai bine de 15,000 de oameni⁵¹.

Mișcarea întreprinsă nu ca cea din Moldova, pe baza respectului pentru regulament, ci tocmai în protiva acelei legiuri, trebuia să găsească un adânc răsunset în masele poporane ceace se vede din primirea strălucită ce se face membrilor guvernului provizor ce treceau din județe către București, atât în Caracal și Craiova, cât și mai ales la ajungerea lor în capitală; apoi din participarea unui mare număr de țărani, având în fruntea lor pe preoții și dascălii satelor⁵². Și cum să nu fi fost bine primită de ei revoluția, când ea era făcută cu deosebire în interesul lor, și când li se făgăduia ușurarea de atâte greutăți și dobândirea a atâtor drepturi!

Totuși ca oricare lucrare omenească, revoluția din Muntenia trebuia și ea să înfățișeze și părți umbrite, și născută fiind ea cu atâta pripire, trebuia să arate chiar dela început neînțelegeri și disharmonie între acei ce o conduceau. Ei se desbinară chiar dela obârșie în două partizi, una ce vroia să restrângă mișcarea numai la interesele muntene, și să sprijine pe Turci pentru a respinge protectoratul rusesc — în fruntea ei era Heliade sprijinit de Tell și N. Golescu; cealalta alcătuită din tineretul, mai ales cel reîntors din țările apusului, care tindea mult mai departe. Conducător Neculai Bălcescu, acest partid, care s'ar putea numi cel radical, vroia să se folosească de turburarea în care era cuprinsă întreaga Europă, pentru a elibera pe Români, de sub toate stăpânirile sub care zăceau, să înarmeze

¹ *Pruncul român* din 17 Iunie 1848. Comp. o relațiune c. mitropolitul Neofit asupra revoluției din 1848, Hurm. *Doc. Supl.*, IV, p. 588.

² Heliade, *Memoires*, p. 85—89. În 22 Iunie vine bună oară deputăția din Vălenii de munte spre a felicita guvernul provizor, deputăție compusă din un preot și un număr de țărani. Vezi *Pruncul român* din 22 Iunie 1848. Comp. relația lui Ioan Ghica, *Amintiri*, p. 25.

poporul și să-l împingă la luptă de odată contra Rusiei și a Turciei și a constitui prin unirea principatelor un singur stat în valea Dunărei. Ba ei așteptau chiar, dela descurcătura revoluției de peste munți, puțința unirei tuturor Românilor în marele stat al Daciei moderne. Așa în scrisoarea raportată și mai sus, Neculai Bălcescu după ce caracterizează revoluția din 1848, ca urmărind două scopuri, unul democratic și unul social, adaugă „că dacă această revoluție ar ajunge a fi realizată, ar mai rămânea românilor de îndeplinit încă două alte, una pentru aducerea unității naționale și alta pentru neatârnrarea națională. Chestia unității spune el, a făcut mari progrese și s'a simplificat mult. Unirea Moldovei și a Valahiei este un fapt statornic pentru toată lumea, chiar și în ochii Rușilor, și nu poate întârzia a lua ființă. Românii din Austria, bazați pe constituția din 4 Martie și pe făgăduințele date lor, cer cu stăruință și într'un glas a fi constituiți în un singur corp de nație de 3 $\frac{1}{2}$ milioane, și vor sfârși prin a obține ce ce pretind. Când însă două mari grupe, de 4 milioane și de 3 $\frac{1}{2}$ milioane de Români, vor fi constituiți unul lângă altul, cine le va putea împiedica de a se uni? România noastră deci există; am convingerea nestrămutată. Orb e acel ce nu o vede”⁵³. Și este de notat că Bălcescu spera această unire, chiar după ce revoluția din Muntenia fusese înăbușită. Cu cât mai mult trebuia să o viseze el, când încă mișcarea munteană era în picioare !

De aceea găsim pe ceilalți fruntași ai revoluției rostindu-se în același sens. Așa Constantin Roseti arată că scopul revoluției din 1848, ar fi fost de a ne apăra țara, cu armele în mâini, de orice năvălire *turcească* sau *rusească*⁵⁴, și în o scrisoare către Ioan Ghica din 1849 Aprilie în 20 exclamă : „Ah ! dacă eram un guvern de Români, gloria aceasta de a scăpa lumea din robie n'ar fi avut-o Ungurii, ci noi ; sau uniți cu ungurii am fi fost siguri să luăm Viena și să proclamăm republica”⁵⁵. Neculai Russu arată că adese ori Românii emigrați auziau pe Ioan Ghica blestemând pe Heliade că nu făcuse războiul de odată *Turcilor* și Rușilor, și el caracterizează prea bine visul politic al partidei radicale ca acela de a lupta în același timp contra *Turciei*, *Austriei* și *Rusiei*, a smulge dela această din urmă Basarabia, dela Austria Bucovina, Transilvania și Banatul și a reconstitui vechea Dacie⁵⁶. Ioan Brătianu scrie în foaia editată în Paris în 1851, *Republica română*, că Românii n'ar fi fost învinși în 1848 dacă în loc de a-și pierde timpul în diplomație și a striga în

⁵³ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica din 4 Martie 1850. I. Ghica, *Amintiri*, p. 476.

⁵⁴ C. A. Rosetti, *Apel la toate partizele*, Paris, 1850, p. 43.

⁵⁵ *Amintirile* lui I. Ghica, p. 65.

⁵⁶ N. Rouso, *Suite à l'histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Bruxelles. 1855. p. 64 și 95.

Muntenia „trăiască Sultanul” și în Transilvania, trăiască împăratul” și ar fi adus aminte de stindardul republicei una și nedăspărțită, și s’ar fi sculat într’o singură zi 10. milioane de glausuri, strigând : „uniți și liberi sau morți”⁵⁷. Ioan Ghica ne spune chiar că erau stabilite înțelegeri în vederea unei acțiuni comune punând Români de peste Carpați mare speranță în acei din principate. Cazul era prevăzut între comitetul revoluționar muntean și cel transilvănean, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaș. Transilvania se prezintă firește ca refugiul revoluției române ; și în caz de a fi învinsă, hotărîrea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran⁵⁷.

Care din cele două partide avea dreptate? Este însă învederat că acea a moderaților, și că tinerii mergeau cu visurile lor mult mai departe de cum putea să le învoiască împrejurările în care erau cuprinși. Deși erau prea adevărat spusele lui Rosetti, că „Turcii când sunt slabi ne dau în gura Muscalului, iar când sunt tari vor să ne înghiță ei”⁵⁸, și că deci ar fi fost de dorit mântuirea și de unii și de alții totuș partidul radical scăpa din vedere că agitățile revoluției europene din 1848 nu le slujeau la nimic, întrucât tocmai acele puteri, dela care trebuiau principatele să-și zmulgă drepturile lor, rămăsese neatînse de acea mișcare. În Transilvania era o greutate și mai mare care trebuia să împiedice o acțiune comună. Aici Români luptau în contra Ungurilor, ținând cu casa de Austria și cu Ruși ce veniră în curând în ajutorul acesteia, pe când Români din principate aveau de dușmanii lor cei mai neîmpăcați tocmai pe Ruși, și vroiau să lucreze în unire cu Ungurii pe care tocmai îi urgiseau Români Ardealului. Partidul radical avu în curând prilejul a experimenta zădărnicia speranțelor sale în o solidaritate de interese a Românilor întregei Dacii, când după căderea revoluției din Muntenia, vroiră să o reînvie prin o alipire de revoluția ungurească și împăcarea fraților din Ardeal cu asupritorii lor, împăcare care era prin firea lucrurilor peste putință.

Rusia nu putea sta nepăsătoare față cu mișcarea din Muntenia, mai ales că avea în sprijinul ei, chiar în țară, partidul retrograd, care se găsia de minune, învălit în scuticele Regulamentului. Apoi revoluționarii în dorința lor de a împăca clasele poporului, spre a le arunca contra Rusiei, precum umbra la început a câștiga chiar pe domn în partea lor, dăduse ministerul finanțelor boerului Herescu, care făcuse parte din ministerul lui Bibescu celui răsturnat de ei ; mai mare greșală făcuse însă lăsând comanda armatei celor doi coloneli Odo-

⁵⁷ *Amintiri*, p. 187. Vezi Extractele din *Republica română* reproducă de Vintilă Roseti, în *Amintiri istorice, scrieri adunate și anotate*, de V. C. A. Roseti și *programele liberale dela 1848 până astăzi*, București, 1889, p. 134.

⁵⁸ C. A. Rosetti din Passy c., I. Ghica în Constantinople, 20 Aprilie 1849, *Amintiri*, p. 69.

bescu și Solomon, ambii foști ofițeri în armata rusească și partizani devotați ai intereselor rusești. Rezultatul acestor greșeli fu în curând experimentat de însăși guvernul provizor care le făcuse; anume dușmanii lui înțeleși cu comandanții oștirea, urzesc o conspirație în privirea guvernului provizor, și în ziua de 19 Iunie colonelii introduc în sala deliberărilor acestuia pe ofițerii lor, sub cuvânt de a fi înfățișați guvernului, și la un strigăt convenit de „vin proprietarii”, Odobescu arestează pe Heliade și pe ceilalți membri ce se găseau față. Poporul, auzind de acest act de trădare al armatei, vine într'un număr foarte mare la palat, spre a elibera pe membrii arestați. Colonelul Solomon, comandantul garnizoanei capitalei, lovește în carne și ucide opt inși din poporul îngrămădit. Se face o strașnică mișcare care dezarmează oștirea, și colonelii ce comandase măcelul scapă numai cu mare greu de a nu fi sfâșiați de popor, prin aceea că guvernul provizor, spre a-i scăpa, îi pune la oprială ⁵⁹.

Mitropolitul Neofit. — De nicăeri nu iese mai limpede lupta boerilor reacționari contra guvernului revoluționar, și legătura lor cu Rușii, decât din purtarea reprezentantului celui mai de seamă al boerilor, mitropolitul Neofit al Munteniei. În însușirea lui de cap al bisericei, guvernul provizor, pentru a-și da un fel de autoritate tradițională, îl pusese în fruntea lui ca președinte. Deodată se răspândește vestea că vin Rușii, și Guvernul provizor găsește de cuviință să se retragă la Târgoviștea. Mitropolitul se grăbește a publica, chiar în ziua plecării guvernului, o proclamație, în care tratează pe foștii săi colegi de „rebeliști” ⁶⁰. Depeșele însă se văd în curând, că fuseseră numai închipuite, de oarece Rușii nu veneau, și se bănuia, că chiar mitropolitul le falsificase ⁶¹. Guvernul întorcându-se îndărăt, Mitropolitul reveni iarăși la el, și publică o deszicere a cuvintelor sale, spunând într'o altă proclamație, că „cele ce am vestit ieri sub a noastră iscălitură făcând pe guvernul provizor rebel și altele, astăzi după dorințele poporului o refuzăm (sic) cu desăvârșire” ⁶². Asupra acestor două acte observă *Ga-*

⁵⁹ Rosetti relatează astfel în *Pruncul* din 22 Iunie fapta colonelilor: „Odobescu este însă silit de popor a slobozi pe cei arestați. D-l Solomon al cărui plan mergea mai departe și care precum toate ne fac a crede era pus de vrăjmași sără să facă o răscoală și să compromită cauza noastră în ochii Europei, comandă foc!” Aceste cuvinte ne arată că nedreaptă era imputarea ce se aducea lui Rosetti și Brătianu, că ar fi fost și el amestecat în complot, în scopul de a răsturna pe unii embri, neplăcuți lor, din guvernul provizor. Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, p. 436, Heliade, *Memoires*, p. 119. Apoi Ioan Ghica, în *Amintiri*, p. 27, spune că poporul ce veni spre a elibera pe guvern, era condus de Ioan Brătianu.

⁶⁰ Publicația Mitropolitului, 29 Iunie. *Ibidem*.

⁶¹ *Allgemeine Zeitung*, 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 238.

⁶² A doua publicație a Mitropolitului, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 185.

zeta Transilvaniei, că ele „s'ar face de răs unul pe altul și ar da testimoniu de caracterul unor oameni din principat”⁶³.

Care din cele două ținute ale Mitropolitului era cea adevărată, se vede de pe faptul, că el scrie în 24 Iunie o adresă *oficială* Consulului rus Kotzebue, în care spune, că „noul guvern (acel revoluționar) și poporul întreg al capitalei a făcut dovadă de simțiminte de devotament către Patrie și de lepădare de sine care-l îndepărta de orice interes”; iar cu o zi mai înainte, în 23 Iunie, scrisese *in taină* aceluiasi consul, că „el este nevoit a apărea ca președintele nominal al unui guvern care nu are decât timpul de a face rău; dar că acești oameni vor părăsi îndată puterea la apropierea trupelor împărătești”⁶⁴. De aceea și cu drept cuvânt spune ziarul francez *Le National*, că „mitropolitul, sufletul vândut Rușilor, se puse în fruntea guvernului provizor; dar îndată ce acesta părăsi Bucureștii, el se puse în capul reacției și declară de rebeli și trădători pe înșiși colegii lui”⁶⁵.

Dar nu numai la atâtea șovăiri trebuia să se oprească purtarea mitropolitului. El urmează înainte jocul lui în doi peri și după ce ia din nou cârma guvernului. Așa în 6 Iulie mitropolitul subsemnă două decrete pentru răspândirea cât mai întinsă a proclamațiilor revoluționare între săteni; iar a doua zi, 7 Iulie, el scrie lui Kotzebue, că „criza prin care trece țara nu-și va vedea sfârșitul, decât atunci când oștirile împărătești vor readuce între noi rânduiala și liniștea”; apoi peste două zile, la 10 Iulie, el adaogă, că „vom pieri schingiuiți de o revoluție comunistă care proclamă ruina familiei și a proprietății, uneltită de o bandă de nebuni cari au pus mâna pe ocârmuire”⁶⁶.

În această din urmă scrisoare se mai află și dovada chemării Rușilor atât de către însuși Mitropolitul cât și de boerii reacționari, de oarece Mitropolitul spune în ea, că „a însărcinat pe banul Gh. Filipescu, ca cel mai bătrân din boeri, să facă în numele său, al Mitropolitului, cât și în al țarei, ale căreia adevărate simțiminte poate să le mărturisească, o umilită plâgere către Maiestatea sa imperială, pentru a chema din nou asupra-ne mila și îndurarea sa care ne lipsește tocmai în momentul când am întimpinat cu cea mai mare respingere primejdioasele

⁶³ Din 1 Iulie. *Ibidem*, II, p. 234.

⁶⁴ Vezi scrisoarea din 26 Iunie. *Ibidem*, II, p. 76, și cea din 32 Iunie, *Ibidem*, II, p. 42.

⁶⁵ *Le National*, 13 Iulie. *Ibidem*, II, p. 488. Deaceea și Consulul Hory scrie ministrului său, că el nu prea înțelege purtarea Mitropolitului, 24 Iunie. *Ibidem* II, p. 64.

⁶⁶ Aceste două acte vezi, *Ibidem*, III, p. 315 și 336. Cel din 10 Iulie, *Ibidem*, II, p. 383.

principii ale răsculaților”⁶⁷. În adevăr aflăm pe Filipescu trimițând tânguirea către Împăratul. Nu s'a regăsit jalba însăși : dar într'o scrisoare a lui Nesselrode către Duhamel cetim, că „astfel sunt lămuririle pe cari Împăratul vă invită să le faceți să parvină banului Filipescu, ca răspuns la petiția lui”⁶⁸. Și tot așa arată și *Le National*, că „unii din boerii moldoveni și munteni, după întetirile lui Duhamel, ceruseră ocuparea țărilor lor de Ruși”⁶⁹. Mitropolitul trebuia să mai dea încă o

Mitropolitul Munteniei, Neofit
Colecția Academiei Române.

dovadă de mutarea cugetului său, atunci când venind Fuad Effendi cu amenințarea restatornicirii Regulamentului Organic, poporul infuriat înscenează hazlia ceremonie funebră cu arderea Regulamentului în curtea Mitropoliei; iar Mitropolitul după cererea norodului, blastămă și afurisește opera Rușilor.

⁶⁷ Neofit către Kotzebue 10 Iulie, citat Comp. Ce zice Ioan Ionescu într'un articol din *Foaia pentru Minte*, din 13 Dec. *Ibidem*, V, p. 625 : „Boierii s'au aruncat în prăpastia pericunii, în mâinile Dușmanilor țării, spre a dobândi consolidarea intereselor lor”, este adevărat.

⁶⁸ 20 Iulie, *Ibidem*, III, p. 30.

⁶⁹ 3 Iulie, *Ibidem*, II, p. 276.

Mitropolitul spune în publicația lui, că „astăzi în 6 Septembrie, eu mitropolitul Ungro-Vlahiei împreună cu prea credevinciosul popor al Capitalei, adunat aci la locuința mea, am repetat jurământul ce-l făcusem pe Constituție și totodată s'a ars în ființa noastră Regulamentul care făcuse nenorocirea țării. Am afurisit și anatematizat atât Regulamentul cât și pe cei cari vor mai voi să-l așeze sau să cârmuiască țara după legiurile aceluia Regulament”⁷⁰. Indată însă după ce Fuad Effendi pune mâna pe București și revoluționarii sunt împrăstiați la cele patru colțuri ale pământului, mitropolitul prin o carte pastorală desleagă de jurământul făcut pe toți cei ce luaseră parte la el, spunând în ea, că „jurământul fiind săvârșit de noi silnicește și în potriwa canoanelor bisericești, declarăm legiuirea făcută de Ruși și întărită de amândouă curțile împărătești ca una ce au adus în țară cele mai mari folosuri”⁷¹.

Aceste prefaceri ale stâlpului bisericeii fac pe Gh. Bariț să aplice Mitropolitului Neofit, într'o scrisoare către Maiorescu, epitetul cel drastic, deși nu prea parlamentar, de „porc de câine”⁷².

Tot așa de neîndoielnică reiesă plecarea în deobște a clasei stăpânitoare către ocupații străine, din balurile și petrecerile date de capii reacționarilor, pentru a sărbători oștirile rusești și turcești ce se așezaseră în București. O relație a timpului ne spune cum se adunaseră la balul Caimacamului „înaltele persoane locuitoare astăzi în capitala noastră, reprezentanții celorlalte puteri, clasa de sus a societății, un mare număr de slujbași și de negustori. DAMELE se întreceau în eleganța toaletelor și noblețea manierelor”⁷³.

2. DESFĂȘURAREA MIȘCĂRII

Tureii favorabili revoluției. — Nici nu apucase bine guvernul provizor frânele ocârmuirii în mâini, și se aude deodată vestea de spaimă că vin Rușii. Prin o slăbiciune de neiertat în asemenea împrejurări, guvernul provizor fuge din București la Târgoviște, iar reacționarii pun mâna pe treburi și constituie o căimăcămie după prescrierile Regulamentului Organic. Neadeverindu-se venirea Rușilor care fusese înădită numai ca sperietoare contra, revoluției, poporul din București răstoarnă guvernul

⁷⁰ *Ibidem*, IV, p. 220.

⁷¹ Din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350.

⁷² Din 23 Sept. *Ibidem*, IV, p. 491.

⁷³ *Vestitorul Românesc*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 345. Comp. *Bukarester Deutsche Zeitung*, 2 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 351. Mai vezi și un art. „Carul lute” din *Gazeta de Transilvania*, 15 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 433 : „Boierii dau baluri când patria e în doliu”.

căimăcămiei și cere numirea iarăși a guvernului provizor în fruntea țării. Fiind însă că membrii săi erau fugiți și trebuia se li se dea timp spre a se reîntoarce, apoi până la reintrarea lor în capitală se constituie un guvern interimar compus din mitropolit ca președinte, Kretzulescu, Mincu și Câmpineanu ca membri și Ioan Brătianu ca secretar. Colonelii Odobescu și Solomon, puși în libertate de căimăcămie, sunt nevoiți a-și da demisia și a se retrage din București. În curând după aceea membrii guvernului provizor, și anume Ștefan și Neculai Golescu, Magheru, Tell, Heliade și C. Filipescu, sosind în capitală, iau iarăși în mâinile lor conducerea trebilor, rușinați de popor care se arătase mai cu inimă decât acei în care el pusese încrederea sa, și hotărâți de astă dată a se face vrednici de dânsa, înfruntând orice primejdie. Ei încep a pregăti proiectele de legi ce erau să fie supuse adunării legiuitoare, și se promulgă un decret prin care se hotărăște modul alegeri acestei adunări pe baza votului universal. Din toate unghiurile țării vin deputații cari să feliciteze pe guvernul național; totul mergea bine, toată lumea era mulțumită; o sărbătoare obștească și neîntreruptă se celebra în toată Muntenia. Se numesc agenți români în străinătate care să explice și să susțină cauza revoluțiunii împlinite cu atâta izbândă, și anume Ioan Maiorescu la dieta din Frankfurt, Alexandru Golescu la Paris și Ioan Ghica la Constantinopol.

Rușii vedeau că, lucrând numai cu elemente interne, nu izbuteau a face pe nici un partid să ceară intervenția lor; căci în această privire erau cel puțin toți de o părere, aducându-și aminte de jafurile și de pustiirea nemai pomenită a țării din 1828. Ei se hotărăsc a amesteca pe Turci în daraverile Muntenilor, fiind siguri că prin aceasta vor ajunge mai curând la ambele ținte urmărite de dânsii, înăbușirea revoluției muntene și ocuparea țării cu armatele lor spre a ține în frâu revoluția maghiară. Revoluția din 48, în starea în care se afla până acum, ferită de exagerările partidei radicale, nu se sculase în potrivă Turcilor. Politica rusească trebuia să țintească a înfățișa această mișcare ca făcută în dauna intereselor turcești, și a stârni astfel un conflict măestrit între vasal și suzeran, pentru a avea dreptul de a veni să împace o stare de lucruri amenințătoare pentru viitorul *protegiților săi*. Totodată prin asemenea manoperă se desbina și se puneă în confuzie pe chiar capii mișcării, întrucât ei care susținuse până acuma respectarea legăturilor de vasalitate, s'ar vedea reprobați de către însuși suzeranul lor, fără să-i fi dat vreo pricină de nemulțumire. Astfel s'ar compromite acei capi și în ochii poporului, dând dreptate, într'un mod indirect, cererilor partidei radicale, care vroia războiul cu Turcii. Rusia se hotărăște a aplica iarăși politica din 1836, 1842 și 1847 făcând, din fricoasa și dărăpănata Turcie unealta cea mai îndămănată a scopurilor sale.

Rușii ponegresc la Poartă pe Români că revoluția făcută de dânșii ar avea un caracter socialist ⁷⁴, că ea ar tinde la unirea Românilor și sustragerea lor de sub suzeranitatea Porței, ceea ce până la un punct părea îndreptățit, față cu agitățile partidei radicale, și cer deci a se trimite în Valachia un comisar special, care să cerceteze lucrurile și să aducă iarăși pe Români la ordine și supunere. Poarta însărcinează cu aceasta misiune pe Soliman pașa, dându-i ca sprijin o armată de 20.000 de oameni sub comanda lui Omer pașa. În 18 Iulie Soliman pașa, sosind la Rusciuc, trimete o înștiințare administratorului județului Vlașca, arătându-i intenția sa de a trece în Țara Muntenescă „nu într'un chip dușmănesc, după cum s'ar putea crede, dar numai în scopul de a protegui vechile drepturi și așăzăminte ale țarei și de a restatornici legiuita rânduială” ⁷⁵. Guvernul provizor convoacă poporul bucureștean pe Câmpia Libertății, unde se adună în număr de vr'o 25.000 de oameni și protestează în contra acestei încălcări a țarei, arătând că ar fi în totul neîndreptățită, întru cât „prin nici un articol din constituție nu se atinge cât de puțin drepturile Sublimei Porți” ⁷⁶. Soliman pașa trece totuși Dunărea la Giurgiu și trimete pe un adiutant al seu, Tinghir, în București, care cetește în 22 Iulie notabilităților orașului, întrunite în sala adunării, o scrisoare adresată boerilor și căpeteniilor țarei, care conținea între altele următoarele :

„Un oarecare număr de indivizi, dându-și numele de Valahi, s'au arătat de odată în acest principat și, după ce au căștigat miliția țarei și răsturnat ocârmuirea, s'au folosit de împrejurări pentru a impune domnului, sub numele de nouă așezăminte, niște condiții care l'au silit a-și părăsi reședința. Aceste acte nu numai că nu se pot împăca cu drepturile suzeranității și cu principiile de ocârmuire ale Inaltei Porți, dar sunt încă și protivnice menținerii ordinii și a liniștei în țară. Obiectul principal al misiunii mele este de a vă arăta într'un chip lămurit că stăruirea în mersul actual al lucrurilor, stabilit în contra drepturilor de suzeranitate și a principiilor de ocârmuire a Maiestății Sale Sultanului, ne putând fi îngăduită, guvernul provizoriu, format în chip nelegiuit în principat, trebuie să fie de îndată desfăcut; că o persoană de încredere trebuie să fie numită, fără cea mai mică întârziere, în însușire de Locotent, conform dispozițiilor Regulamentului Organic, în postul rămas vacant prin retragerea principelui Bibescu; că tot ce

⁷⁴ Atare ponegrire li era dată chiar în țară de protivnicii ei. Mitropolitul Neofit, a căruia schimbare de părere după împrejurări am văzut-o mai sus, într'o adresă din 10 Iulie către *Kotzebue*, numește mișcarea : „une revolution communiste qui proclame la ruine de la famille et dela propriété”. Hurm., *Doc. Supl.* IV, p.575.

⁷⁵ *Heliade Memoires* p. 218. Pruncul român din 20 Iulie.

⁷⁶ *Memoires* p. 219. *Pruncul. Ibidem.*

s'a stabilit în mod arbitrar în țară, sub numele de noue așezăminte, este privit chiar de acuma ca nul și fără ființă; că după ce se va fi adus astfel țara în starea sa de mai înainte, se vor lua în băgare de seamă plângerile întemeiate de veți fi în stare a îndrepta, fie în contra punerii în lucrări nedeplinite a Regulamentului, fie în contra administrării principelui. În cazul contrar, nu mă voi putea împedeca de a înainta în interiorul țării cu puterea armată de care dispun, ca ultim mijloc de a executa ordinele Maiestății sale împărătești, și de a lucra după cum vor cere-o împrejurările" ⁷⁷.

Asupra liniei de purtare ce trebuia ținută față cu intervenirea armată a Turcilor, făcută în Muntenia prin trimiterea lui Soliman pașa, se produse cea mai adâncă divergență de păreri între capii revoluțiunii, divergență care semănă între ei ura și înverșunarea neîmpăcată, cu care apoi ei se prigoniră până la sfârșit. Partida radicală era de părere să se opună cu puterea intrării armate a Turcilor în țară. Bălcescu, Rosetti Brătianu și cu Bolliac stăruise însă în zadar ca guvernul să concentreze trupele și se înarmeze țara ⁷⁸. Membrii acestuia erau de părere a se supune Turcilor și prin acest act a câștiga pe Turci în favoarea lor, spre a putea lupta contra apăsării celei mai grele, acea a Rușilor. Soliman pașa cerând după inspirațiile rusești, ca să se reintre în Regulamentul Organic, înlocuindu-se guvernul provizor cu o căimăcămie, cu care să poată intra în tratări, Guvernul, pentru a desmînți totodată susținerile reacționarilor care spuneau că acel Guvern nici nu era adevărata rostire a voinței poporului, demisionează și prin ultima sa proclamație invită pe popor „a proceda fără întârziere la alegerea unui alt guvern, care după cererea trimisului Înaltei Porți va purta numele de locotenență domnească a Țării Românești și va fi recunoscut oficial de curtea suzerană" ⁷⁹. Bălcescu rugat a primi funcția de membru al locotenenții, refuză și se alege atunci prin aclamare, pe câmpul libertății, sub numele de locotenență domnească, aceiași membri cari compuneau guvernul provizor. Totuș Soliman pașa găsind că numirea de șese membri ar fi protivnică Regulamentului, cere ca să se numească un singur caimacam ⁸⁰. După multe dezbateri se convine a se numi trei membri, care sunt de îndată aleși de popor cu învoirea comisarului turcesc, din cei șese ai guvernului provizor, și anume Neculai Goleșcu, Heliade și Tell.

⁷⁷ Heliade *Mémoires* p. 227. Reprodușă după o copie legalizată în Hurm., *Doc. Supl.*, IV, p. 577.

⁷⁸ Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica. *Amintiri*, p. 480.

⁷⁹ Heliade, *Mémoires*, p. 230 *Pruncul român* din 24 Iulie.

⁸⁰ Adresa lui Soliman pașa către delegația boierilor din 28 Iulie, Hurm. *Doc.*, *Supl.*, IV, p. 579. *Pruncul român* din 29 Iulie, spune că însuși Soliman ar fi cerut un guvern din trei persoane.

Bălcescu, văzând astfel înlăturată cu totul părerea lui, vroeste să părăsască țara și să se ducă la Paris; este însă împiedecat de Brătianu, care îi spune că nu ar avea încredere în locotenența numită, și că trebuie să rămână spre a o opri de a face rău, fără de care ar fi hotărît a o surpa. Delegatul turcesc rămase însă încântat de această supunere a țării la ordinele sale și își exprimă mulțămirea către guvern prin cuvinte pline de simțire; consulii streini vin să felicite pe noul guvern, (afară de cel rusesc bine înțeles) și se numește o deputăție care să meargă la Constantinopol să înfățișeze Sultanului proiectul constituției admise de popor. Soliman pașa, pentru a întări, și prin schimbarea de simțiminte, fericita armonie ce se stabilise între Turci și Români, dă o masă strălucită, la care iau parte membrii locotenenței domnești și mai multe notabilități ale țerei. Se închină aici mai multe toasturi dintre care se deosebește acel al lui Soliman pașa, îmbrăcat în alegoriile poeziei orientale: „Văd o frumoasă grădină; între dânsa și soarele care trebuia să deie viață florilor și arborilor ei, se interpusesse niște nouri geloși; grădina întârziase a răspândi împrejur parfumul florilor și folosul roadelor sale. Rădic acest toast pentru împrăștierea nourilor! Soarele este Sultanul; grădina România; eu m'ași simți fericit a-i fi grădinarul”⁸¹. După aceasta Soliman pașa, care până atunci stătuse la Giurgiu, vine la București. „Poporul se pregătise a'l primi cum nu fusese nimine primit de când exista România. Drumul dela Giurgiu la București era o alee de ghirlânzi și de arcuri de triumf. Locuitorii celor trei districte mărginașe îl așteptau cu ramuri în mână. Fetele și băeții presurau drumul cu cununi de spice și de flori. La bariera prin care era să între se rădicase un arc de triumf colosal. Portretul sultanului strălucea în mijlocul unor semne simbolice. Stindardele turcești și românești fâlfaeau alătura”⁸². Soliman pașa, intrând în București, pofteste îndată pe toate căpiteniile orașului și le ține o cuvântare în limba turcescă, a căreia traducere fu cetită de Tinghir, și care se sfârșia prin cuvintele: „Vă recomand, domnilor, de a uita tot trecutul, de a vă întinde cu toții mâna ca niște frați, bogați și săraci, tineri și bătrâni; și ca niște părinți către copiii lor, să ierte bătrânii celor tineri și aceștia se respecte pe bătrâni. Așteptați în pace răspunsul și ordinele Sublimei Porți și totul se va împlini după dorința și spre mulțămirea generală. Am convingere că nu veți refuza de a recunoaște locotenența și că o veți asculta ca pe un guvern legiuit”⁸³. Tot în acea zi de 11 August veni la Soliman o deputăție de vr'o mie de oameni din

⁸¹ *Heliade Mémoires*, p. 251.

⁸² *Ibidem*, p. 260.

⁸³ *Ibidem*, p. 255.

județul Prahova. Ghenadie Poenariu îi rostește o cuvântare, cerând sultanului recunoașterea constituției și arătându-i supunerea cea mai desăvârșită. Soliman îi răspunde ca să aștepte poporul în liniște răspunsul pe care sultanul îl va da deputației trimise la Constantinopole⁸⁴. Sara comisarul împărătesc fu poftit la un bal câmpenesc dat în întinsa grădină a șoselei. Un strălucit foc de artificiu închise petrecerea pe la 12 oare, în care cuvintele „Sultan” și „Constituție” scânteiau în litere de foc asupra capetelor mulțimei, care le saluta cu aplause entuziaste.

Partidul radical combătea această supunere desăvârșită a țării către Turci cu cea mai de pe urmă înverșunare. Rosetti scrise, în *Pruncul român*, asupra abdicării locotenenții de șese și înlocuirea ei cu una de trei, următoarea violentă apostrofă : „Locotenența celor șese au publicat un act prin care ea rupe tratatele existente și cedează Turciei unul din drepturile noastre cele mai mari, singurul drept pentru care ne-am ridicat, singurul drept în puterea căruia aceiaș oameni au protestat contra năvălirii otomane, singurul drept pentru care putem cere ajutorul ceriului și a celorlalte națiuni; prin urmare noi înșine tăiem firul existenței noastre, prin urmare părintele zugrumă pe proprii săi fii. Vai nouă ! dacă guvernul revoluției dăruiește streinilor viața a doue milioane și jumătate de Români; dacă guvernul revoluției cedează străinilor aceea ce adunarea generală, aleasă după Regulamentul Organic, nu putu consimți să cedeze în 1837 nici chiar înaintea puterii baionetelor” ! Bălcescu încă judecă mai târziu astfel actul îndeplinit : „Locotenența au inaugurat venirea ei, jărtfind prin un act public, remis lui Soliman pașa, autonomia țării, cu toată împotrivirea ce i-am făcut. De atunci revoluția politică fu sacrificată și părăsită, precum fusese și revoluția socială; căci dreptul nostru de a face revoluția se rezema numai pe autonomia noastră. Așa dar Soliman pașa și cu locotenența, iar nu Fuad au răsturnat revoluția. Aceasta nu a făcut decât să substituie un singur căimăcam celor trei locotenenți. Revoluția nu mai exista”⁸⁵ Bălcescu de aceea și caută a îndrepta ceea ce el consideră ca o neiertată greșală. El își dă toate silințele spre a face pe Tell să pregătească o apărare armată care ar fi putut cel puțin să deie puțință de a face o capitulație onorabilă și folositoare țării; dar nu putu izbuti.

Cine avea dreptate din doi, urmarea evenimentelor se însărcină a o dovedi. Turcii, deși curteniți de Români în toate modurile, de și ascultați cu cea mai deplină supunere, tot nu le dau sprijin în contra Rușilor, ci îi jărtfesc fără cea mai mică răsgândire, precum vom vedea-o în curând. Și era firesc lucru

⁸⁴ *Pruncul român* din 14 August.

⁸⁵ *Pruncul român* din Iulie. Scrisoarea lui Bălcescu citată în nota 33.

să o facă, întrucât, din înfricoșată, Turcia devenise fricoasă; din putere domnitoare, devenise cum și merita după destrăbălarea ei lăuntrică numai o unealtă oarbă și ascultătoare în mânele diplomației rusești. Apoi era lucru de sine înțeles pentru orice om ce nu se legăna numai cu visuri, că nu florile aruncate sub picioarele lui Soliman pașa erau să determine purtarea Turcilor, ci lanțurile de fier cu care Rusia o ținea în frâu, și făcea să dănțuiască, după cum îi cânta, pe ursul cel altă dată atât de cumplit depe malurile Bosforului. Ce s'ar fi întâmplat dacă ar fi triumfat ideile partidului radical, este o întrebare fără rost în istorie! Este însă învederat că revoluția contra Rușilor, astfel cum o conduse acel moderat, izbuti numai cât la un fiasco deplin.

Intre aceste, deși fusese numit Rosetti la directoratul ministeriului de interne și Ioan Brătianu la poliția capitalei, ajungând astfel a face parte din guvern, ei nu încetează a publica în gazeta lor. *Pruncul român*, articulele cele mai violente în contra Rusiei. Aceasta, foarte mulțumită de a găsi un pretext de tânguire contra Porței, „face pe guvernul român responsabil de scrierile dregătorilor săi și pe guvernul turcesc solidar de faptele celui român”, și trimite deci, la Constantinopole, o notă foarte amenințătoare, în care spune: „că Rusia ca proteguitoare, nu se poate opune la înbunătățirea stărei Valahiei; puțin îi pasă de nouele așezăminte pe care sublima Poartă vroiește să le recunoască; dar Valahia, prin guvernul său insultă pe împărat și provoacă pe Rusia. Acest împărat au declarat altă dată războiul chiar Sultanului Mahmud, când se crezu ocărât de dânsul. Rusia este greu lovită în onoarea ei și declară războiul Turciei și oricărei puteri care ar încuviința purtarea acestui principat”⁸⁶.

O împrejurare destul de neașteptată dădu Rușilor prilejul de a se putea supăra și mai tare pe guvernul muntean, și a cere astfel dela Turci o reprimare și mai aspră a acestuia.

De câtva timp se născuse în poporul din București, ideea că Regulamentul Organic, temelie înrâuririi rusești, trebuie ars, pentru a arăta astfel acestei puteri, că Românii sunt hotărâți a pune odată capăt amestecului lor. În 6 Septembrie locotenența domnească primește visita a vreo 20 de oameni, care cer Regulamentul și arhontologia (cartea boierilor), spre a le arde. Cu toată opunerea guvernului, venind popor în o mulțime înșămnată, strică ușa secretariatului de stat, unde se aflau actele încredințate. Se aduc îndată două pătaște îmbrăcate în negru pe care ambele cărți sunt depuse; muzica începe un marș funebru urmat însă curând de polci și de valsuri și poporul a plânge și a se văita în mod ironic, întrerupând adesea bocetele sale

⁸⁶ Hellade, *Mémoires* p. 284, *Anuț 1848 în România*, V, p. 816.

prin lungi hohote de râs și glume din cele mai libere. Astfel ajunge cortegiul înaintea locuinței consulului rusesc, unde se oprește, și acei ce împliniau rolul de preoți săvârșesc prohodul celor două victime. După aceea merg drept la Mitropolie, unde era înălțat un rug; mitropolitul este silit să iasă în balcon și se afuriscă cărțile cele două, și un țăran le rupe filă către filă, aruncându-le în flacări. După aceea mulțimea merge și dărâmă monumentul rădicat de Kiseleff în amintirea regulamentului ⁸⁷.

Religia, idealul cel mai scump al Rușilor, devenise la coborîtorii lui Traian forma comică în care ei turnaseră ura lor în contra proteguitorilor; actul cel mai serios al vieții, în-groparea, fusese parodiat cu un humor nemaipomenit, pentru a face din el purtătorul batjocurii și a ironiei celei mai amare. Neputându-și răsbuna într'un alt chip contra Regulamentului Organic, îl ucidea prin ridicul în partea lui interioară, precum în cea exterioară îl nimicea, dându-l pradă mistuirii flacărilor.

Turecii întorși de Ruși contra revoluției.— Rușii nu puteau îngădui o așa batjocură și ocară adusă operei lor. Ei obțin cu ușurință dela Poartă ca să reprobe purtarea delegatului său, și să jertfească pe Românii care cu toate acestea sprijineau interesele turcești contra prea covârșitoarei influenței rusești. Se rânduește alt comisar turc, Fuad-Effendi, pus de astă dată sub ordinele directe ale însărcinatului rusesc, Duhamel, al căruia cort se înălța în mijlocul corturilor turcești, ca un semn că armata sultanului și generalul ei nu erau decât niște unelte ascultătoare în mâinile Rușilor. Oricine putea prezice, chiar depe acum, care erau să fie urmările unei asemenea stări de lucruri. Duhamel care vedea că intervenția Rusiei nu va putea avea loc decât în urma unei ciocniri între Turci și Români, caută a provoca o asemenea cât se poate de repede și întrebuințează următorul meșteșug spre a reuși. Se duce anume la București și de aici scrie lui Fuad Effendi, rugându-l să-i trimită către seară vr'o 200 de soldați, căci s'ar teme de popor. Omer pașa, comandantul trupelor otomane se opune la această cerere, spunând că el nu poate trimite asupra nopții soldați în București, care să sperie poporul și să deie loc la vreun conflict. Duhamel, fiind însă sigur că Turcul nu-i va refuza dorința, și crezând că Turcii odată cu seara intrase chiar în capitală, trimite pe oamenii săi să tragă clopotele și să deie alarma că Turcii au intrat în oraș, fiind sigur că astfel va provoca un măcel. Poporul aleargă la toate barierele și vede că a fost înșelat prin o veste fără temei ⁸⁸.

Totuși ostelenile lui Duhamel, cele atât de stăruitoare

⁸⁷ Vezi descrierea acestei scene și mai ales modul cum mitropolitul fu silit să rostească anatema, în memoriul mitropolitului Neofit. Hurm., *Doc. Supl.* I, 4, p. 590.

⁸⁸ Hellade *Memoires*, p. 316.

nu puteau rămânea fără izbândă. Ciocnirea, dorită de dânsul, se întâmplă cu prilejul intrării Turcilor în București, în mijlocul unei populații ce era acum atât de pornită împotriva lor, văzându-i că stăruiesc a se purta dușmănește față cu Românii, cu toată prietenia și supunerea ce aceștia le arătase, încât o scânteie era de ajuns pentru a face să izbucnească focul.

Turcii anume intrară în București în trei coloane, dintre care una prin bariera dela Mihai Vodă, pe unde se afla cazarma din dealul Spirei. Soldații români aveau ordin a se întruni cu compania pompierilor în ograda cazarmii, și, așezându-se în rând, să primească pe Turci cu onorurile cuvenite și apoi se se retragă, cedându-le cazarma. Când ajung la cazarmă știrile că vin Turcii, soldații se înșiră în curte și când Turcii sosesc în dreptul ei, prezentează arma, fără ca Turcii să-i iea în băgare de seamă. Compania pompierilor, care se întârziase puțin, tocmai atunci venia ca să intre în curtea cazarmii, pe dinaintea căreia treceau Turcii, cu mare repegiune, cu fitilurile aprinse lângă tunuri, și se așezau în coasta cazarmii în o poziție amenințătoare. Căpitanul Zăgănescu, ce conducea compania pompierilor, comandă atunci pas gimnastic și își deschide un drum printre Turci, tăind rândurile lor la dreapta și la stânga. În relația căpitanului asupra celor întâmplăte, ne spune : „Turcii ordonară ca toți ai lor, pe care îi despărțisem la dreapta, să treacă din stânga; în grăbirea lor un soldat turc se împiedică și lovindu-se de unul de ai mei, care era la coadă, căzu. Un ofițer turc lovi cu sabia în soldatul meu, și un alt soldat turc imitând pe ofițerul său, descărcă pușca sa asupra unuia dintre ai mei care căzu mort. Văzând atunci că eram în fața tunurilor, am comandat să grăbească pasul pentru a ne apropia de cazarmă. Când mai mult de jumătate din coloană trecuse din direcția tunurilor, și când Turcii trecuse acuma cu toții din stânga, un tun fu slobozit care deschise un larg drum prin coloana mea; loviturile se repetară și uciseră pe mai mulți dintr'ai mei. Descărcăturile puștilor și a carabinelor urmară celor a tunurilor; dar noi eram acuma în apărare în dosul zidurilor cazarmii. Oamenii mei încărcară puștile și eu comandai foc. Mai mult de trei descărcături avură loc din partea noastră; dar mitralia turcească ne pricinuia mari daune; când tunurile se descărcău, ai mei se culcau la pământ; dar disperați, ridicându-se de jos ei strigară ca un singur om : Pe tunuri băieți, că ne prăpădesc ! Ei se aruncară într'o săritură și tunurile, încărcate și gata de a face iarăși foc, căzură în puterea oamenilor mei; ei le întoarseră în contra rândurilor celor dese ale Turcilor și dădură foc. Atunci se făcu acea ucidere cumplită, de care Turcii se plâng încă cu drept cuvânt, căci mitralia nu se opri decât pe corpuri omenesti”⁸⁹.

⁸⁹ Relațiunea căpitanului Zăgănescu făcută la ancheta orânduită de consulul englez în I. Heliade, *Mémoires*, p 331.

Imprejurarea, dorită de atâta timp de Duhamel, se întâmplase. Contemporanii nu stau la îndoială pentru a pune acest măcel pe socoteala Rușilor. Să se observe într'adevăr bine, că Turcii au tras în Români, fără nici o provocare din partea acestora, și ar fi fost chiar o nebunie ca o mână de oameni să vroiască a se împotrivi armatei turcești. Apoi pentru ce se arunca Turcii în goană pe uliți cu fitilurile aprinse la tunuri? Corespondentul gazetei de Transilvania spune de aceea foarte drept: „Excesele pentru care Turcii fusesse *cumpărați*, nu întârziară a da un pretext lui Duhamel pentru a chema pe Ruși”⁹⁰.

Două zile după această întâmplare, Cazacii treceau granița Valahiei. Turnavit, administratorul districtului Râmnicul-Sărat, se puse în fruntea a o mulțime de țărani pentru a protesta contra încălcării teritoriului. Crucea și Evanghelia fură puse precum se zicea, în proclamațiune, în calea năvălitorilor; dar ele fură călcate în picioare, poporul fu bătut și preoții puși în fiere.

Magheru, retras în Oltenia, se găsia în fruntea unei oștiri de vreo 20.000 de oameni, cari cereau cu mare glas răsbunarea țării și conducerea lor împotriva năvălitorilor. Sfătuit însă de vechii săi prieteni și de consulul englez, a nu arunca țara în cumpană necunoscută a unui războiu atât de disproporționat, dă drumul oștirilor sale și înștiințează pe Fuad Effendi, despre această hotărâre a sa, prin o missivă din 28 Septembrie, în care ei spune între altele: „Nația română, în puterea tratatelor sale, și-au dat noi așezăminte potrivite cu nevoile sale. Nația în urma abdicării domnului, au ales din sânul ei un guvern compus din oamenii cei mai luminați ai țării. Acest guvern a fost recunoscut de Excelența Sa Soliman Pașa, în numele Majestății Sale Sultanului și felicitat de către agenții diplomatici ai puterilor europene. La sosirea Excelenței Voastre poporul v'a făcut protestările cele mai curate și cele mai vederate de supunere către Inalta Poartă; dar ați mers cu armata în contra Bucureștilor, unde se întâmplă măcelul, al cărui ațâțător sunt cunoscuți de întreaga țară. În mijlocul secolului al XIX-le un astfel de atentat la drepturile naționalității române o astfel de încălcare a teritoriului nostru, potrivnică tuturor tratatelor, dovedesc îndeajuns, că Rusia urmărește, fără încetare și fără pedeapsă, mersul său către cucerirea europeană. Prin urmare subsemnatul, văzând două puteri întrunite contra unei

⁹⁰ *Gazeta din Transilvania* No. 85 din 1848. Comp. *Album Moldo-Valaque* par Billecocq 25 Octomvre 1848. „Voilà des exploits que les soldats du Sultan Abdul-Medjid n'auraient certes pas accomplis en 1848, si le général Duhamel, jaloux avant tout de venger tant d'échecs personnels, n'avait pas été sous la tente du commissaire turc”.

nații pacifice, și sperând că Sublima Poartă, se va convinge mai târziu de credința Românilor, precum și de scopurile perfide ale Rusiei, în privirea principatelor Dunărene, depune însărcinarea care-i fusese încredințată de nație, pentru a nu atrage asupra ei urmările unui războiu disproportionat”⁹¹.

Armatele, mai ales ale suzeranului, ocupând Muntenia, dovediră de îndată țării îngrijirea lor cea părintească, prin jafurile și cruzimile cele mai neomenoase. „Toată noaptea de 13 spre 14 Septembrie, Turcii prădară casele, despoiară și uciseră bărbați, femei și copii, sparseră biserici, răpind din ele odoarele. A doua zi pungile și ornicele fură zmulse cu sila în mijlocul ulitelor. În prăvălii și magazii Turcii intrau și luau tot ce le plăcea, fără a plăti nimica. Indigenii precât și supuși streini de ambe sexurile fură măcelăriți; femei fură răpite cu puterea în mijlocul zilei. Supușii străini alergară a treia zi la consulatele lor respective și cerură protecție. Consulii se adunară, se duseră la Fuad Effendi și protestară, cerându-i socoteală de toate aceste fără de legi”⁹².

Rușii la rândul lor îngreuiară țara cu o aparență de legalitate. Ei mai întâiu se oferiră de a da banii trebuincioși pentru întreținerea trupelor în timpul ocupației, care cheltuială de sigur trebuia suportată de țară, întrucât ocupația se făcuse *în interesul ei*. Prin aceasta își constituiau Valahia debitoare pentru suma de 300.000 de ruble pe lună. Mai pe urmă apoi, trecând cu armata în Ungaria, ei impun locuitorilor aprovizionarea și cărăturile pentru oștirile lor, și astfel dobândesc dela țară un ajutor așa de prețios, încât după părerile chiar ale unui general rus (Lüders), în lipsa acestui sprijin, Rușii n’ar fi putut nici un moment susține lupta cu Bem.

Locotenența domnească fu răsturnată și înlocuită prin căimăcămia lui Constantin Cantacuzino; partida constituțională fu risipită și împrăștiată, parte prin arestări și maltratări, parte prin surgunire. Cu multă amărăciune caracterizează Heliade purtarea puterii suzerane în scrisoarea sa din 20 Noembrie către Gazeta Transilvaniei: „Capii guvernului național, pentru că au reușit a innăbuși o revoluție de patimi și de răsunare, uneltită de Duhamel, pentru că au izbutit a menține ordinea după abdicarea vrednică de osândit a lui Bibescu, pentru că au făcut cunoscut lumii o naționalitate română, prietenă a Turcilor și indignată de criminalele intrigi ale cabinetului rusesc, într’un cuvânt pentru că au izbutit a face o mișcare națională în favoarea gloriei și a intereselor Turciei, Fuad Effendi comisarul sublimei Porți în urma unui raport, iscălit de niște oameni cunoscuți ca dușmanii Turcilor, ne osândește la surgun! Ah!

⁹¹ *Mémoires*, p. 354.

⁹² *Mémoires*, p. 337.

Domnule Redactor, dacă Românii ar fi putut prevedea uneltirile lui Duhamel și purtarea lui Fuad Effendi, sau dacă membrii locotenenței ar fi avut mai puțină iubire pentru popor și mai multă ambiție pentru o glorie zadarnică, astăzi Valahia n'ar fi înfătoșat decât o movilă enormă de Români, de Turci și de Ruși, pe care ultimul Român s'ar fi suit pentru a se apropia de cer și a cere dreptate dela Dumnezeu!"⁹³.

Pe când toate aceste restriști se abăteau pe capul partidului liberal, boierii reacționari scriau lui Fuad Effendi și-i mulțumiau „pentru restatornicirea liniștii, ocrotind țara sub mântuitorul său acoperământ și întorcând o părintească îngrijire asupra suferințelor ce o apăsau”⁹⁴.

Astfel mișcarea îndrumată de partidul liberal se prăbușise sub loviturile Rusiei care sprijinea interesele reacționarilor, identice cu propriile ei interese. Dar cum spune *Le National*: „Pierduți în stepele lor, fără speranța altui concurs al Europei decât un sprijin moral, Românii nu s'au temut a desfide pe Rusia. Ei au îndeplinit o datorie de curățenie de suflet și de curaj, fără a calcula primejdia, siguri fiind că au lucrat cu vrednicie, chemând-o asupra lor. Toată puterea lor stă în adevărul pe care au îndrăznit a-l spune. Drept mângâiere ei au încă speranța că vremile apăsării și ale dreptului celui mai tare au trecut”⁹⁵.

Curând după stingerea revoluției muntene, Rusia încheie cu Poarta Convenția dela Balta Liman, în 1 Maiu 1849, prin care se prevede, drept măsură provizorie, ca domniile principatelor să fie numiți direct de către Poartă pe sorocul de 7 ani. Adunările obștești, atât cea ordinară cât și cea extraordinară să fie desființate și înlocuite cu divanuri, alcătuite din boierii cei mai de frunte, orânduți de domn, care să se îndeletnicească cu revizuirea legilor în ființă, și schimbările făcute de ele să intre în lucrare după ce vor fi fost incuviințate de ambele curți. O armată ruso-turcă de 25—35.000 de oameni să ocupe însă principatele, pentru a sprijini ocârmuirile lor, și, după ce țările se vor fi liniștit, ea să fie redusă la 10.000. Aceste trupe vor părăsi principatele după desăvârșirea lor organizare; dar vor fi totdeauna gata a reintra în ele, îndată ce ar cere-o împrejurările. Până atunci un comisar rus și unul turc vor sta în principate, pentru a supraveghea mersul trebilor, și ei vor îndrepta către gospodari sfaturile și îndemnările lor, de câte ori vor observa vre-o abatere sau vre-o măsură protivnică liniștei țărilor.

⁹³ *Mémoires*, p. 378.

⁹⁴ Din 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 350. Coresp. Hory c. Bastide, 17 Sept. *Ibidem*, IV, p. 411: „Quelques uns d'entre les boyards ont signé une adresse de remerciement aux commissaires turc et russe, pour leur conduite pendant cette triste journée”.

⁹⁵ Din 25 Iulie, *Ibidem*, II, p. 524.

Asemenea orânduiri nu puteau decât întărita și mai tare pe locuitorii principatelor, și anume nu numai în potruva Rușilor ci și în potruva Turcilor care se purtau față cu dânșii cu astfel de asprime, deși Românii le arătase atâta prietenie și atâta supunere. De atunci încep Românii a vedea că nici pe Turci nu se puteau rezema, și că ei trebuiau să caute aiurea sprijinirea drepturilor lor, în potruva încălcărilor rusești. Turcia urma în această împrejurare o politică dușmană intereselor sale. Ea își înstrăina simpatiile unor țări, pe care ar fi trebuit să le atragă prin toate mijloacele. Dar ea era silită la aceasta de o parte de frica Rusiei, pe de altă prin nepăsarea puterilor apusene. Purtarea Turciei era nesocotită; dar era fatală. Ea nu putea face altfel; trebuia să meargă fără de voie spre însăși a ei dărăpănare, spre însăși a ei risipă.

Când soarele începe a coborâ calea sa spre asfințit nimic în lume nu-l mai poate împiedica de a se cufunda sub orizont. Tot așa se întâmplă și cu popoarele, când au dat pe povârnișul decăderii lor; nimic nu le mai poate reținea.

Indată după încheierea convenției pomenite, Mihai Sturza, nevroid să mai domnească sub un control atât de aproape al puterilor suzerane, se retrage din scaunul Moldovei⁹⁶; cel muntenesc era vacant încă dela abdicarea lui Bibescu, la începutul revoluției. Poarta orânduiește deci domni noi în principate, și anume pe Barbu Știrbei în Valahia și pe Grigore Ghica în Moldova, cu consimțirea și învoirea Rusiei. Obștțele adunării erau înlocuite cu niște divanuri, compuse din membrii sfatului extraordinar (consiliul miniștrilor), acei ai divanului domnesc și prezenții tribunalelor din capitală⁹⁷.

3. IDEILE ZEMISLITE DE REVOLUȚIE

Am văzut din *Ideile partidei naționale* scrise de Kogălniceanu și din proclamația dela Islaz a lui Heliade Rădulescu mănunchiul cel bogat de idei nouă, liberale, a căror înfăptuire era ținta revoluției. Cele mai multe din ele rămaseră numai pe hârtie, încât în această privință revoluția din 1848 ațâțase numai mințile fără a le mulțumi. Trei însă din rezultatele intelectuale ale revoluției ne interesa mai deaproape, ca unele ce se țin mai strâns de viața românească, decât vânarea libertăților, abstract formulate de revoluționari. Aceste trei pârghii sunt: 1. Ideia unirii Românilor; 2. Raporturi între proprietar și muncitor; 3. Răspândirea cunoștinței năzuințelor românilor în cugetarea europeană.

⁹⁶ *Quinze années d'administration en Moldavie*, Paris, 1856, p. 16.

⁹⁷ Ofisul domnesc al lui Gr. Ghica din 1850, *Doc. Renașterei României*, II, p. 957.

Partidul unirei Românilor. — Rusia care căuta în tot timpul să ia cărbunele cu mâna Turciei, nu înceta de a motiva nemulțumirea ei cu revoluția românească, pe primejdia ce această revoluție ar aduce-o atât Rusiei cât și Europei. Rusia anume învinuia pe Români, că ar urzi intrigi în Basarabia, și că nu-i venea la îndemână a lăsa să se așeze la porțile Statului ei, o vatră de răscoală în veci arzătoare. Uitând apoi articolele privitoare la unire introduse în Regulamentul Organic, Rușii adăugau, că înființarea unui Stat din ambele principate ar turbura, relațiile internaționale ale Rusiei. Rusia însă împingea mai departe criticile contra revoluției române. Ea arăta Porții că planul de viitor al Valahilor ar fi de a restatornici regatul dacoroman, din Valahia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia.

Aceste temeri ne arată că în multe capete, mai ales ale tineretului din Muntenia, fierbeau idei de unire chiar a tuturor românilor, și aceste idei pătrundeau tot mai mult din tainele minții către lumea din afară.

Ideile de unire a tuturor Românilor nu erau de tot străine de mințile depe atunci, pe cel timp de fierbere a tuturor năzuințelor naționale într'o corespondență *Gazeta Transilvaniei*, spune că „Românii așteptau ajutor nu numai dela Franța, Anglia, Italia, Germania și dela Unguri, ci mai vârtos dela frații lor din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova și Basarabia, cari sunt în număr de 8.000.000”⁹⁸. Și într'adevăr toată lumea recunoștea, că poporul român este unul și același în constituția lui etnică. Ziarul francez *Le National* spune, că „poporul român este samavolnic clasat în Valahi, Moldoveni, Basarabeni și Transilvăneni, căci el a păstrat, sub stăpâniri deosebite, acea conștiință a drepturilor lui, acea credință în renașterea viitoare a naționalității sale”. *Le Siècle* chiar cuprinde toate aceste țări sub numele de *Roumanie*⁹⁹.

Această idee a unirei Românilor într'un singur corp era trasă de fiecare putere în partea și folosul ei. Așa chiar Rușii pe cari i-am văzut, că se arătau îngrijiți de planurile dacoromâne ale Românilor, nu ar mai fi văzut lucrurile cu așa neplăcere, dacă s'ar fi putut pune noul stat sub o dinastie rusească, și se gândiau chiar s'o întemeieze în persoana ducelui de Leuchtenberg¹⁰⁰.

⁹⁸ Din 20 Iulie. *Anul 1848 în Țările Române*, II, p. 652. Comp. 4 Iulie, *Ibidem*, II, p. 289: „La Roumanie comprend la Moldo-Valachie, la Bukovine, la Transylvanie et une partie au moins de la Bessarabie, comptant ensemble 8.000.000 d'habitants”. Adaogă de Ségur c. Bastide, 3 Noemvrie. *Ibidem*, V, p. 375.

⁹⁹ Din 5 Aprilie. *Ibidem*, I, p. 246.

¹⁰⁰ *Allg. Zeitung*, 8 Sept. *Ibidem*, IV, p. 266. „Ist den Fürstenthümern vorbehalten unter dem Scepter des Herzogs von Leuchtenberg vereinigt zu werden”.

Se mai purtau însă alții cu ideea, că Românii ar putea fi uniți cu toții, pentru a fi puși sub un pașă turcesc¹⁰¹.

Agentul Munteniei pe lângă guvernul revoluționar german din Frankfurt, Ioan Maiorescu — nu știm dacă autorizat de cineva sau din propria-i îndboldire, — propusese în acelaș timp „să îndulcească lucrurile și să împăciuiască Italia în baza cauzei Principatelor, adică Austria să lese Italia liberă, iar ea, ca compensare, să unească Bucovina, Moldova, Valahia și Transilvania într'un regat, *România*, cu un principe austriac și sub suzeranitatea Germaniei”. Atât Gagern, președintele, cât și Schweinitz, ministrul de externe, făgăduiseră lui Maiorescu să se intereseze de chestie, și îi ceruseră un memoriu asupra stărei politice a Țărilor Române, pe care agentul român se grăbește a-l alcătui¹⁰². Această idee de a da Țările Române Austriei în schimb pentru libertatea Italiei, umbla pe atunci prin mințile diplomaților, bunăoară ale celor francezi¹⁰³. Maiorescu căuta să tragă din ea folosul unirei tuturor Românilor. Cu toate acestea un memoriu anonim atrăgea luarea aminte a Românilor asupra primejdiei unei asemenea combinații politice: „Existența Imperiului Austriac, susținea acel memoriu, este lanțul care nituește robia Slavilor și a Românilor pentru prezent și pentru viitor, și care îi amenință cu germanizarea”¹⁰⁴. Ungurii constrânși și ei de nevoile revoluției, se prefac numai a se da drept mulțumiți cu unirea Țărilor Române, arătându-și fără să vree îngrijirea pentru o tendință de unire mai întinsă a neamului românesc, și de aceea A. G. Golescu scrie lui N. Bălcescu, că „cu Ungurii nu trebuie să ne gândim a face nimic, ci totul împotriva lor. Ei nu vor fi niciodată pentru o Românie liberă, precum nici pentru o Serbie liberă. Ei știu ce pericol îi amenință, pe cât va sta lângă dânșii un centru de foc național sau român sau sârb”¹⁰⁵.

Bine înțeles că o idee care se frământă prin mintea tuturor, nu putea să nu încolțească și într'a Românilor. De aceea și găsim pe Dim. Golescu scriind lui Ioan Ghica următoarele cugetări ce par rupte din lumea visului, dar a unui vis ce se putea întrupa în lumea a ceea : „Frumoasa d-tale idee despre unirea ambelor Principate nu prinde rădăcini decât în prea puține capete moldovene. Aruncam, sunt câteva zile, ochii pe o hartă tipărită la Viena de mai bine de 20 de ani și care nu conține decât țările de neam românesc : Valahia, Basarabia,

¹⁰¹ *Le National*, 21 Iunie. *Ibidem*, IV, p. 24.

¹⁰² Maiorescu c. A. G. Golescu, 14 Sept. *Ibidem*, IV, p. 358. Alta din 16 Sept. *Ibidem*, IV, p. 398. Memoriul lui Maiorescu. *Ibidem*, IV, p. 420.

¹⁰³ Guérault c. Lamartine, 5 Aprile. *Ibidem*, I, p. 256.

¹⁰⁴ Din 11 Iulie. *Ibidem*, II, p. 405.

¹⁰⁵ A. G. Golescu către N. Bălcescu, 19 Iulie. *Ibidem*, II, p. 624. Comp. Articolul din *Pesterzeitung*, 10 Iulie. *Ibidem*, III, p. 558.

Moldova, Bucovina, Transilvania și Banatul. Știi d-ta că aceste țări ar alcătui un regat frumușel și rotund, cu hotare pe cari natura însăși pare a le fi însemnat. Marea Neagră, Dunărea și Tisa i-ar face o frumoasă cingătoare de mireasă, și o bună apărare contra neprieteniei străinilor. Centrul acestui regat ni'l da Iașul sau Romanul. Nu știu pentruce această idee care anul trecut ar fi fost o curată utopie, îmi pare azi așa de cu puțință, încât mai că s'ar putea pune rămășag că lucrul se va întâmpla; dar când? Iată punctul nesigur ce mai rămâne" ¹⁰⁶.

Ideia unirii Moldovei cu Muntenia. — Dacă însă unirea tuturor Românilor umbra atât în mintea lor cât și într'a popoarelor europene, ca o puțință politică, și apărea acuma pentru întâia oară în concepția popoarelor, acea a Moldovei cu Muntenia se arăta cu mai mulți sorți de izbândă și era râvnită de Românii Principatelor cu mai multă tărie, ca una ce se înfiripase de mai mult timp în gândurile lor. Am văzut-o apărând pentru întâia oară ca cugetare politică în actul dinaintea anului 1829, prin care se cer mai multe reforme, pe când dorința dinastiei străine precedase cu câțiva ani acea a unirei, apărând în 1822 în actul de închezășluire pe care Turcii îl cereau dela Moldova, pentru a-și retrage trupele din ea. Ideia uniri Țărilor surorii reapăruse în redactarea Regulamentului Organic se arătase din nou ca o rostire a dorinței boierilor moldoveni și munteni, primită și de ruși, cât timp ei crezură că vor putea impune noului Stat unitar o dinastie rusească.

Ceva mai târziu, la 1834, ființa acestei dorințe este atestată de consulul francez Bois-le-Comte, într'o scrisoare a lui din București. În planul Conjurației confederative a lui Leonte Radu se vede numai cererea unei dinastii străine pentru Moldova, iar ideia unirei apărea numai sub forma mai largă a unei confederații balcanice. În 1841 însă se face un pas foarte îndrăzneț încercarea de a se realiza contopirea Munteniei cu Moldova când cu propunerea Muntenilor de a chema ca domn în țara, lor pe domnitorul Moldovei Mihai Sturza ¹⁰⁷. Această idee a unirei trebuia să capete o puternică înviorare în anul 1848 când vântul soartei apropie din nou mai cu putere flamurile ambelor Țări Române. *Pruncul român*, publică de mai multe ori articole *Către frații din Moldova*, în cari arată, că „ambele țări trebuie să aibă aceeași soartă, după cum sunt o singură nație ce vorbește aceeași limbă și are aceeași religie" ¹⁰⁸. Tot pe atunci Vasile Alexandri scrie vestita lui poezie *Unirea*.

¹⁰⁶ D. Goleșcu c. I. Ghica, 7 Aug. *Ibidem*, III, p. 278.

¹⁰⁷ Rădăcinile dintâi ale ideii unirei sunt mai vechi.

¹⁰⁸ Vezi de exemplu articolele din 12 Iunie, 16 Iunie și 13 Iulie. *Ibidem* I, p. 547; II, p. 139 și 484, pe lângă multe altele.

Ioan Ghica apără mult această idee a unirei Țărilor Române înaintea Porței, spunând, că „cea mai bună măsură, în interesul Impărăției Otomane, ar fi de a uni cele două principate în unul singur, și de a pune acest stat pe un picior de războiu puternic, în stare de a se împotrivi Rusiei și Austriei”. Anume Ioan Ghica arată, că „Moldova precum și Muntenia sunt gata de a sacrifica Iașul sau Bucureștii principiului și bunurilor unirei, și Românii ar trebui să se folosească de bunele dispoziții ale Porței în această privire, pentru a duce la ființă această contopire”¹⁰⁹. Și într’adevăr că Turcii pe atunci păreau a fi „dispuși a încuviința unirea”, după cum spune o corespondență din Constantinopole către ziarul *Le National*¹¹⁰, întrucât Turcii se putuseră convinge de pornirea Românilor în contra Rușilor. Dar cum spune tot Ioan Ghica : „Deși Pôarta vrea binele nostru și cu toate că Anglia și Franța ne vor sprijini — de îndată ce Rusia va vorbi mai tare, vom fi părăsiți, încât la urma urmelor, noi trebuie să ne rezemăm numai pe noi înșine”¹¹¹. Și într’adevăr Franța, din pricina frământărilor lăuntrice, nu putea să aibă în afară o mare înrăurire, și era adevărat ceea ce spunea *Le Național*, că „provinciile române, cu tendințele lor franceze, vor primi în curând pedeapsa crimei ce au comis, proclamând principiile Franței chiar la porțile Impărăției Rusești”¹¹². În zadar stăruiau revoluționarii români cari se coborâseră depe baricadele Parisului pentru a aprinde focul în București, ca Franța să-i sprijine, spunând prietenilor lor din acea țară, că „gloria revoluției române le aparține”, și rugându-i să le mențină simpatiile lor ; căci dacă i-ar părăsi acum, ar comite cea mai mare crimă, căci ei înarmaseră brațele noastre”¹¹³. Franța sprijinea, nu e vorba numai pe calea diplomatică, atât constituția cât și dorința de unire a Românilor¹¹⁴, căci ea avea chiar interes să o facă, deoarece era convinsă, că „numai prin alianța ei cu Anglia și cu Turcia, se va mântui Orientul de înrăurirea pierzătoare a Rusiei și se va putea da o deslegare și chestiei principatelor”. Apoi se mai gândeau diplomații francezi, că „fiecare încălcare a Țărului la Iași sau la București face să cadă una din stavilele ce se ridică între Moscova și Constantinopole”¹¹⁵. Românilor însă le-ar fi trebuit un sprijin efectiv și nu numai interveniri diplomatice.

¹⁰⁹ Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 651 ; alta din 26 iulie *Ibidem*, II, p. 687.

¹¹⁰ Din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 383.

¹¹¹ Ion Ghica c. Min. de Externe, Iunie. *Ibidem*, I, p. 610.

¹¹² Din 13 Sept. *Ibidem*, IV, p. 331.

¹¹³ Dim. Brătianu c. Paul Bataillard, 30 Iunie. *Ibidem*, II, p. 187.

¹¹⁴ A. G. Golescu c. Min. de Externe, 4 Sept. *Ibidem*, IV, p. 217.

¹¹⁵ *Le National*, din 5 Aprilie și 3 Aug. *Ibidem*, I, p. 246, și IV, p. 208.

Observăm că tendința de unire a Moldovei cu Muntenia dăduse naștere unui partid politic care se manifestase bunăoară în lumea faptelor încă în anul 1841, pe când contopirea tuturor Românilor apără numai pe orizontul vieții românești ca un vis fermecător, fără a da însă naștere la vreo mișcare mai hotărâtă spre a lui înfăptuire.

Comisia proprietății. — Fiindcă, precum am văzut, tot rostul revoluției din 1848 în Muntenia se concentra în chestia țărănească,¹¹⁶ credem de nevoie a reveni asupra acestei vajnice întrebări a vieții românești și a o cerceta în miezul ei chiar, desvălit cu prilejul unor dezbateri foarte de seamă, petrecute în sânul Comisiei proprietății.

Anume pentru limpezirea acestei daraveri, despre care ziarul *Popolul suveran* spunea cu drept cuvânt, că este „cea mai grea, cea mai delicată și totodată aceea ce a iscat mai multe patimi în țară”¹¹⁷. Guvernul provizoriu luă o măsură care se dovedi mai în urmă a fi fost cu totul nepotrivită, întrucât nu conduse la nici un rezultat, „anume aceea de a institui o comisie mixtă compusă din atâția delegați de țărani și de proprietari pe câte județe erau în Muntenia, care comisie trebuia să dezbată cu maturitate proiectul proprietății, pentru ca prin o înțelegere lămurită să se dea acestei grele chestii o soluție frățască”¹¹⁸.

Pentru a pregăti spiritele la o împăcare a intereselor, guvernul nu cruțase de loc proclamațiile atât către proprietari cât și către țărani, tinzând față de cei dintâiu a le asigura sufletele contra înspăimântărei, și proclamând sus și tare principiul respectului către proprietate, cerând însă proprietarilor a da „fără siluire și prin despăgubire clăcașilor câte un petec de pământ, pe cât se va găsi de cuviință și pe cât Statul va avea fonduri a plăti. Patria nu cere dela nimeni sacrificii. Voiește însă să aibă două milioane cinci sute de mii de fii ai săi, cu același nume de Român, cu aceleași drepturi, care să se poată numi Nație și să poată scăpa de jugul ce i'l prepară străinul”.

Alte proclamații sunt amenințătoare pentru proprietarii ce voiesc să turbure liniștea publică. În una din ele citim : „Unii

¹¹⁶ O dovadă că chestia țărănească eră privită ca miezul revoluției, deci și ca punctul cel mai însemnat al Constituției, se vede și din împrejurarea, că la serbarea în care s'au înfățișat proiectul de Constituție lui Soliman Pașa, documentul fu înmănat delegatului turc de 12 băieți și 12 fete îmbrăcați în costume naționale. Programul primirii lui Soliman Pașa, 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 363.

¹¹⁷ „Despre împroprietărirea țaranilor”, Articol din 23 Aug. *Ibidem*, III, p. 626.

¹¹⁸ Decretul Guv. prov. din 9 Iulie. *Ibidem*, II, p. 359. Prin decretul din 5 Aug. (*Ibidem*, III, p. 243), se numește președinte al comisiei Al. Racoviță, iar vice-președinte Ioan Ionescu. Lista nominală a delegaților țărani. *Ibidem*, V, p. 514.

din cei cari până la 11 Iunie au trăit în paguba fraților lor și cărora le este greu ca din stăpâni să ajungă frați, nu pot să uite trecutul și legănându-se de nădejdi absurde și criminale, cred că prin felurite calomnii și născociri vor izbuti să turbure liniștea”¹¹⁹.

Prin aceleași mijloace, parte de convingere, parte de amenințări, căutaseră și ziarele să încredințeze pe proprietari, că era în interesul țării, al moralei și al lor însuși de a consimți la împroprietărirea sătenilor.

Așa un articol din *Populul suveran* al lui Ioan Ionescu caută să dovedească, că alcătuirea dintre țărani și proprietari pe temeiul clăcei era nedreaptă, întrucât fusese „regulată numai deoparte fără învoirea celeilalte. În loc să îmbrățișați poporul, pe acel pe care l’ați strâmbătățit, cerând ca să vă ierte, și prevenind prin aceasta o teribilă răzbunare, poate și mai teribilă decât cea din Galiția, voi în loc de a consolida sfințenia proprietății pământului vostru și acea a muncii poporului, vă coalizați voi, o mână de oameni, împotriva gloatei poporului”¹²⁰. A. G. Golescu într’un articol către proprietarii de moșii cei reacționari, arată, „cât de nedreaptă a fost tocmeala stabilită de Regulamentul Organic, întrucât plata folosinței pământului prin muncă nu se împacă cu slobozenia omului, și de aceea noi voim s’o prefacem în plată cu bani; că proprietarii nu perd nimic, prin atribuirea în deplină proprietate a pământului pe care țărani și astăzi îl posedă ca folosință, căci stăpânii nu sunt proprietari pe petecele de pământ legiuite pentru hrana țărănilor, ci aceia pe cari ei nu-i pot goni depe dânsule sunt adevărații proprietari; că dreptul lor de proprietate întru atâta le era mărginit, că nu aveau voie să o vândă, iar pentru interesul proprietarilor tot atâta face, căci țărani erau ca și proprietari”¹²¹. Într’un studiu mult mai întins, publicat anonim tot în *Populul suveran*, se aduc toate argumentele în favoarea ideii împroprietării: „că mai întâiu țăranul împroprietărit e superior lucrătorului și țăranului arendaș, căci traiul lui cel bun posedă la un grad mai înalt ideile de ordine și de moralitate; al doilea, că o naționalitate nu e sigură de dânsa, nu poate să se apere contra orice năvăliri, decât atuncea când cea mai mare parte din locuitorii ei sunt proprietari, când atunci au un interes văzut, pipăit, strâns legat cu acel al țării; că proprietarii în zadar ar spune, că dreptul lor de proprietate decurge din moș-

¹¹⁹ Proclamațiile Guv. prov. din 16 Iunie. *Ibidem*, II, p. 615; alta din aceeași zi, I, p. 617; a treia din 11 Iulie, II, p. 410.

¹²⁰ Din 6 Aug. *Ibidem*, III, p. 267—271.

¹²¹ În *Populul suveran* din 13 Aug. (*Ibidem*, III, p. 429—432), dușmanii împroprietării se siliau din răspuseri să răspândească știri, că proprietarii nu vor lua nici o despăgubire după scăparea clăcașilor. Notă din *Gazeta Transilvaniei*, 1 Iulie. *Ibidem* II, p. 233.

tenire, din moși și strămoși, căci și țărani au un drept asupra pământurilor lor, acela dat de munca lor adăogată din generație în generație, din veac în veac, și care muncă a folosit numai proprietarilor, pe când ar fi trebuit să folosească și acelor care o depuseseră în acele pământuri; că deci prisosul de valoare în veniturile proprietarilor este averea țăranilor. Dacă se mai ia apoi în considerație și chipul cum au fost dobândite cele mai mult din proprietăți, rău câștigate, prin mijloace rușinoase și viclenii, atunci se vede ce șubrede sunt așa numitele drepturi ale proprietarilor”¹²².

În proclamațiile către săteni, Guvernul provizor caută să dovedească nedreptățile stăpânirii proprietarilor asupra moșiilor lor, ațâțând astfel pe țărani. Într’una din cele dintâi adresată moșnenilor (răzeșilor din sate), cari și ei erau proprietari, guvernul desvoltă următoarea teorie asupra modului cum s’au alcătuit proprietățile cele mari: „Moșiile, pământul, Țării Românești, au fost odată ale locuitorilor. Toți sătenii erau moșneni ca și voi; dar niște *venetici* începură a lua, a cumpăra pe nimica, azi petecul de pământ al unuia, mâne al altuia până când se făcură cu mari moși, iar moșnenii, ajunseră robi, apoi cu Regulamentul clăcași”¹²³.

Teoria aceasta amintește fraza din articolul anonim, că proprietatea cea mare ar fi fost rezultatul despoierii și al înșelăciunii. Dacă însă asemenea concepții puteau fi puse în articole de ziar, ele nu se potriveau de loc în acte oficiale; căci cum putea atunci cere guvernul ca să se sfințească proprietatea când pentru dânsul ea provenia din hrăpiri?

De aceia și guvernul care lăsase să-i scape condeiu, când scrisese proclamația către moșneni, venind la conștiința îndatoririlor sale, îndeamnă pe săteni, prin alte proclamații, la păzirea rânduielei, și caută să-i liniștească și să-i facă să aștepte cu răbdare regularea soartei lor. În proclamația din 21 Iunie, găsim pe guvernul provizor îndemnând pe țărani, că „spre a nu aduce învăluială și încurcături în interesul oamenilor, pentru munca câmpului din anul acela, să-și împlinească toate datoriile către proprietarii și arendașii lor, tot așa după cum le-au împlinit până acum”. Tot odată fi îmbie să se țină liniștiți pela satele lor, căci „trepădarea pela orașe, ori încetarea dela munca câmpului va aduce scumpete și foamete asupra țării și rău vouă și tuturor”¹²⁴.

¹²² Din 25 Aug. *Ibidem*, III, p. 626-642.

¹²³ Din Iunie. *Ibidem*, I, p. 627.

¹²⁴ Proclamația din 21 Iunie. *Ibidem*, II, p. 17. Repetat îndemnul în aceea din 6 Iulie. *Ibidem*, II, p. 314; în cea din 30 Iulie. *Ibidem*, III, p. 52, și din 16 Aug. *Ibidem*, III, p. 476. Că într’adevăr țărani refuzau de a mai lucra, vezi raportul subocărnuitorului de Margine, 20 Sept. *Ibidem*, IV, p. 465. Comp. și cele ce spune Caimacamul Cantacuzino asupra „ridicării semnăturilor de către săteni, fără

În această atmosferă creată de actele guvernului și ziarele revoluționare, se adună Comisia proprietății, în ziua de 19 August 1848. C. A. Rosetti rostește cuvântarea de deschidere, în care cu mult entuziasm spune, că „singurul nor ce a întunecat libertatea noastră a fost chestia proprietății; însă acum nu ne mai temem. Nu ne mai temem, pentru că această adunare, în care se află unul lângă altul cel bogat cu cel sărac, cel fericit cu cel nenorocit, cel ce are totul cu cel ce nu are nimic, acela ce este stăpân cu acela ce este rob; în această adunare toți sunt frați, și gurile când se deschid spre a vorbi, răsuflând aerul cel curat al frăției, vor rosti negreșit legea lui Dumnezeu. Frați săteni trebuie să înțelegeți că voi și numai voi sunteți Țara Românească, pentru că voi sunteți două milioane și jumătate; pentru că pâinea ce hrănește pe tot omul voi o dați. Voi ați făcut toate casele acestea; voi ați făcut toate câte se văd pe pământul acesta românesc, și iarăși voi sunteți în stare să feriți țara și să o păziți de orice rele”. Cuvântarea lui Rosetti păcătuia prin alcătuirea ei logică; căci după ce începe prin a pune nădejde, că înțelegerea dintre cele două clase va pune un capăt grelei probleme a chestiei rurale, sfârșește cuvântarea prin a lauda atât de covârșitoare a țăranilor, încât era o adevărată întebire a lor asupra proprietarilor¹²⁵.

În ședința de deschidere, cel dintâiu care are cuvântul este preotul *Neagu*, deputat sătean. El propune o măsură radicală, adică să se mulțumească proprietarii cu zeciuiala produselor recoltate pe moșia lor din munca țăranilor, iar $\frac{9}{10}$ să fie ale acestora; căci se întreabă preotul: „Câți proprietari de moșii au arat cu însuși plugurile lor și rodul acela l-au strâns cu brațele lor?” Și preotul răspunde: „Adevărat că nici unul”. El adaugă apoi că, „pământul dumitale ar putea mult să stee, și bani nu ți-ar mai da, dacă noi n'am fi umplut magazinele dumitale cu produse și casele dumitale de aur și de argint”. Preotul *Neagu* observă, că fiecare lucrător de pământ se va sili a munci mai mult, știind că lucrează fiecare pentru interesul său, iar nu numai pentru al altuia. Și știți d-voastră, adaugă preotul *Neagu*, într-o frumoasă comparație, „că un fel de bucurie și pasuri au boii când îi duce cineva la jug, și astfel de bucurie și pasuri când îi dejug cineva și le dă drumul la pășune”. Darea de seamă a procesului verbal cuprinde însă observarea, că „în cursul cuvântării sale, preotul *Neagu* întrebuițase oarecari cuvinte înveninate asupra proprietarilor, și că i s'a făcut băgare de seamă de către vice-președinte”. Deputații proprietarilor *Lenș* și *Radu Ceaușescu* sprijinesc alte propuneri, asupra cărora

plata dijuiei, și a slobozirei vitelor în laurile proprietarilor, fără îngăduială de a face ispășenie”, 17 Oct. *Ibidem*, V. p. 188. Mai vezi pp. 224, 225, 422, 447.

¹²⁵ Cuvântarea lui Rosetti din 9 Aug. *Ibidem*, III, p. 293.

tuturora rămâne ca vicepreședintele să raporteze guvernului, și se hotărăște ca în a doua *seanță* să se despartă întrebările :

Este liber pe munca sa săteanul?

Este liber pe pământul său proprietarul ¹²⁶?

În ședința a II-a, Ioan Ionescu pune chestia mai pe înțelesul țăranilor, înlocuind cuvântul de *liber*, pe care ei nu-l pricepeau, cu acel de *sfânt* — și propune a se debate întrebarea : dacă este sfântă proprietatea, pentru că este productul muncii, și dacă este sfântă munca, pentru că este sudoarea muncitorului?

Ioan Ionescu lămurește întrebarea atingând întâiu sfințenia proprietății și spunând că „trebuie menținută în țară așa cum este ea acum ; căci de ne vom atinge de ea, facem o nedreptate. O împărțire a pământului ar fi ceva absurd, de oarece peste 10—20 de ani, înmulțindu-se populația, iarăși o să venim la o împărțeală, și precum proletarii ar face o nedreptate luând pământul proprietarilor, peste câtva timp ar trebui să ne atingem și de pământul acela ce l-ar căpăta astăzi proletarii”.

Deputatul proprietarilor, Lenș, susține însă părerea, că claca n'a fost o robie ci o chirie. La care Neagu îi răspunde : „Ce fel de chirie este ea, când de pildă vii d-ta și îmi zici : înjugă-ți boii și hai cu mine la satul Domnița. Acolo d-ta în loc să mi plătești cât face munca mea, îmi dai cinci lei, și trebuie să i primesc, că atâta vrei să-mi dai și n'am unde mă jeliu, căci cu toții se legaseră întru a nu plăti munca mea cât face, ci cât vreau ei. Asta se chiamă tocmeală?” Deputatul sătean Lipan adaogă : „Noi n'am știut nimic de Regulamentul făcut de d-voastră, și ne-am pomenit cu el în spinare. Nevasta mea secerând de dimineață până la prânzul cel mare, nu este slobodă să se ducă să dea țâță copilului. Oare nu e robie aceasta?”

Se hotărăște continuarea acestei însemnate debateri și în ședința a III-a ¹²⁷.

În această ședință, Lahovari, deputatul proprietarilor, într'o cuvântare mai lungă, apără principiul proprietății, arătând între altele, că „proprietatea se întinde, nu numai asupra pământului, ci și asupra lucrurilor mișcătoare, și că dacă azi se va lua dela proprietar fără voia sa parte din pământul său spre a-l da săteanului (lucru pociu zice nepomenit în istoria neamurilor civilizate), mâni fără îndoială o să se ceară dela însuși săteanul parte din vitele sale ; și așa mai înainte, pentru bani și pentru toate în deobște. Când s'ar atinge dreptul proprietății, nimeni nu s'ar mai sili să se înavuțească, ca să lase copiilor săi moștenire”.

¹²⁶ Procesul-verbal al „seanței” I a Comisiei proprietății, 10 Aug. *Ibidem*, III, p. 321 326.

¹²⁷ Procesul-verbal al „seanței” a II-a din 11 Aug. *Ibidem*, p. 341 345.

Fără a răspunde la aceste teorii, deputați țărani, Badea și Enea Cojocarul, revin asupra temei robiei, arătând cum omul „lipit de moșie este într'adevăr rob. Noi n'avem voie să fugim măcar de vreme ce ne aduce înapoi cu dorobanțul, cu bătaia”.

Lenș combate pe reprezentanții satelor susținând, că, „oprirea de strămutare este mai mult în interesul ocărnuirei decât în acel al proprietarului”, la care Enea Cojocarul întâmpină, că „visteria se pune la cale, găsea pe sătean ori unde se afla; iar proprietarul din ducerea unui sătean după moșie, pierdea mai mult, pierdea un rob”.

Punându-se la vot întrebarea dacă munca este sfântă și dacă omul este liber, adică cu alte cuvinte dacă clăcașii trebuie să se emancipeze, toți deputații săteni se ridică în picioare, iar proprietarii se scoală de pe scaune pentru a părăsi sala, și sunt opriți numai prin apostrofarea energică a vice-președintelui care le spune la sfârșit, că de părăsesc desbaterile, el nu ia asupra lui cele ce se puteau urma, și se pune încă odată la vot întrebarea, dacă omul este liber și sfântă munca lui? Întrebarea este de astădată primită în unanimitate de toți deputații. După aceea punându-se în desbatere întrebarea de a doua, anume dacă este sfântă proprietatea, Stan Stănică, deputat sătean, *având parola* (cuvântul) zice: „Munca este sfântă, și proprietatea este sfântă, însă după ce se va împărți și clăcașului câte o părticică, apoi va fi sfântă și proprietatea”, la care cuvinte toți deputații săteni se scoală în picioare strigând: „Noi sfințim proprietatea, însă după ce se va împărți; acum nu putem”. Preotul Neagu explică (ironic) atunci, că „să nu se teamă sătenii, că dacă vor recunoaște sfințenia proprietății, domnii proprietari cari au recunoscut că munca este sfântă, vă vor zice: luați-vă munca și duceți-vă unde voiți. Ce aveți cu proprietatea noastră”? Ceaușescu, deputatul proprietarilor, văzând unde este greutatea, întreabă pe săteni: „Dacă vă vom da părticica voastră, sfințiți proprietatea ce ne va mai rămânea?” la care toți deputații săteni răspund pe întrecutele: „Toți o sfințim”, sculându-se în picioare. Vice-președintele închide această gravă desbatere cu cuvintele: „Am declarat că este sfântă munca, prin urmare, că nu mai este robie, și am mai declarat, că și proprietatea este sfântă, prin urmare, că nu suntem socialiști”. Propune pe a 4-a ședință ordinea de zi: dacă poate cineva să se facă proprietar prin răscumpărare¹²⁸.

În ședința a 4-a, unul din deputații proprietarilor, Ceaușescu, împărțășitor al ideilor liberale, după cum se văzuse aceasta din ședința a 3-a, se scoală deodată și spune: „Și eu v'am robii fraților, v'am bătut, v'am desbrăcat; de 36 de ani de când mă

¹²⁸ Procesul-verbal al „seanței” a III-a din 12 Aug. *Ibidem*, III, p. 361—73.

blestemați. Iertați-mă, mă rog, fraților săteni, luați-vă înapoi ceea ce v'am răpit ! Iată-mă, vă dau părticica de pământ". Numerosul public ce umpluse sala, încât acum nu mai încăpea, isbucni într'o detunătură de aplauze, de strigări de ura ! iar deputații săteni în exaltația lor, care de care striga : „Dumnezeu să te ierte frate ; să fim frați, să trăim în pace ! Ura ! Vivat, să trăiască Constituția !”

Abătându-se desbaterea iarăși, prin silințele deputaților proprietarilor de a reveni asupra dovezei, că chiria și munca făcută de țaran pentru plata pământului nu erau asupritoare, vicepreședintele Ioan Ionescu revine și el asupra nedreptăței acelei legiuri, cu atât mai mult, că Regulamentul voia să unifice toate tocmelele, ceace nu se putea, condițiile vieții fiind deosebite în deosebitele regiuni ale țării. „Timpul a dovedit îndestul că această nu se poate legiui. Tocmeala trebuie să fie liberă, și trebuie să se supună la împrejurările localității și la prețurile curente ; de aceea tocmeala trebuie să se facă în felurite locuri după felurimea prețurilor. Libertatea în tocmeală, iată principiul care va putea pune în armonie munca cu pământul. Regulamentul a robit tocmeala ; el a făcut o lege stabilită și generală, rezămată pe cifre ce se schimbă din an în an și sunt deosebite din loc în loc ; prin urmare a legat libertatea muncii”. Desbaterea însă neîeșind la nici un capăt, se hotărăște a se urma și în ședința a 5-a ¹²⁹.

În această ședință, Ceașescu, deputatul proprietarilor, care făcea parca în ciuda colegilor săi, repetă iarăși declarația, că dă pământ sătenilor cât vor avea nevoie, și că pământul este al lor veșnic cât vor sta pe moșie, iar când se vor duce depe ea, pământul să rămână iarăși al proprietății, și așa, adaoage el, vom „înainta, fraților, cum înaintează soarele împrejurul pământului, și ne vom mări precum se mărește Dunărea în cursul ei, surpându-și malurile sale”. Veni însă la sfârșit desbaterea cea spinoasă asupra câtimei de pământ pe care țaranii trebuiau să fie împrorietăriți. Un deputat al proprietarilor, era de părere, că „fiecare proprietar este volnic a reținea pe moșia lui câți săteni va voi, după calcula ce va face, că este în stare să-i împrorieteze” (sic). Țaranii cereau să le dea pământ ; proprietari răspundeau într'un vâlmășeag de vorbe tot mai învâpăiat : „Pământ avem dar d-voastră. aveți bani ?” Ședința se ridică iarăși fără a se fi hotărât nimic ¹³⁰.

În ședința a 6-a, deputatul Lenș propune în scris amânarea desbaterilor până se vor aduna toți deputații proprietari ce veniseră numai în număr de 7 dela începutul lucrărilor și apoi se urcaseră până la 11, iar acuma iar începeau a se trage înapoi,

¹²⁹ Procesul-verbal al „seanței” a 4-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 390—399.

¹³⁰ Procesul-verbal al „seanței” a 5-a din 13 Aug. *Ibidem*, III, p. 437—443.

pentru a împiedica încheieri valabile. Cu toate acestea câțiva din deputații proprietarilor rămânând în adunare, se urmează debaterile înainte¹³¹. Țăranii cer atunci în ședința a 7-a¹³² să li se dea 14 pogoane la câmp, 16 la baltă, 11 la podgorie și 8 la munte, asupra căreia cerere se încinge o dezbateră ce înveninează tot mai mult relațiile între reprezentanții celor două clase până când în ședința ultimă, a 8-a proprietarii oferă țăranilor numai vetrele satelor, adică locul de casă și grădină cu un „raion de 20 de stânjeni împrejur, măsurat în stânjeni pătrați și cu preț de un leu stânjenul, bani peșin, iar nu în făgăduieli și închiuite nădejdi”. Se face o mare zarvă asupra acestei propuneri, și procesul-verbal arată, că „seanța începând a fi turburată, dialogurile nu s’au putut însemna, fiind vorbele foarte rezezi și înfocate”. Ședința se încheie în acest vălmășeag, rămânând să urmeze dezbateră pe a doua zi¹³³. Aceasta însă nu se mai întâmplă, de oarece guvernul, temându-se ca discuția să nu înverșuneze din ce în ce mai mult cugetele, în loc de a le înfrăți, cum se spera la început, declară suspendate lucrările Comisiei, pe motivul că, „seanțele ar deveni tot mai tempestuoase și că cei numiți din partea guvernului, în loc să insuflă o încredere de nepărtinire întreagă în spiritul păcii, au făcut să creadă cei mai mulți că aceștia se trag mai mult la o parte decât la alta printr’un zel dictat de simpatii”¹³⁴. Aceste cuvinte ținteau pe Ioan Ionescu, vice-președintele Comisiei, care se arătase cum, am văzut, foarte aprins sprijinitor al țăranilor.

Le National arată, că „Rușii vârașe intrigi în Comisia proprietății, ceea ce nu se prea înțelege, și că guvernul se hotărâse s’o disolve. Se tindea a se îmbunătăți starea țăranilor; dar în starea de față a lucrurilor încordarea între țărani și proprietari este așa de mare, că a devenit neapărat a nu se mai cugeta la această chestie care este privită acum, ca un atac adânc al dreptului de proprietate”. Tot așa spune și *Le Constitutionnel*, că „este de temut o ciocnire între proprietari și țărani”¹³⁵.

Comisia proprietății ieșise acolo unde trebuia să iasă, adică la niciun rezultat.

4. RĂSPÂNDIREA CUNOȘTINȚEI INTERESELOR ROMÂNEȘTI ÎN APUS

Mai însemnată apoi ca urmări, fu răspândirea în lumea apuseană a ideilor pe care frământările vremilor le aduseseră

¹³¹ Procesul-verbal al „seanței” a 6-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 464—476.

¹³² Procesul-verbal al „seanței” a 7-a din 17 Aug. *Ibidem*, III, p. 491—498.

¹³³ Procesul-verbal al „seanței” a 8-a din 18 Aug. *Ibidem*, III, p. 511—518.

¹³⁴ Decret din 19 Aug. *Ibidem*, III, p. 541.

¹³⁵ *Le National* din 3 Sept. *Ibidem*, IV, p. 191; *Le Constitutionnel*, 3 Sep. *Ibidem*, IV, p. 193.

la încolțire în mințile Românilor, și anume între oamenii învățați, ziaristii și oamenii politici ai marilor puteri, dela care singurii Români puteau aștepta sprijinul trebuitor pentru realizarea țințelor lor. Aceste idei se refereau întâi la caracterul naționalității române, amestecată până atunci cu Rușii, Bulgarii și Grecii și cunoscuți doar numai de foarte puțini oameni de seamă în adevărata lor fire de popor latin. Apoi Românii doriu să traiască viața lor însăși, fără amestecul tuturor celor care se sculau mai dimineață și care căutau să-și facă dintr'înșii niște unelte oarbe ale intereselor lor; să nu mai fie supuși cel puțin în privirea desfășurării vieții lor lăuntrice la poruncile Turcilor și ale Rușilor. Ei consimțiau bineînțeles să rămâie tot supuși, căci gândul neatârării ocolia în sborul lui măestru încă prea pe sus întinsul orizont încât Românii să fi putut năzui a-l atinge cu dorul; dar această protejire voiau s'o recunoască întreaga Europă și nu numai statele mărginașe care hrăneau asupra lor scopuri distrugătoare. În sfârșit tot din frământările vremilor lor, mai răsărise încă o dorință, aceea ca cel puțin Moldova și Muntenia să fie unite în un singur Stat căci unirea tuturor Românilor se ținea de mâini în sborul ei fermecător în idealul neatârării. Ei mai voiau ca acest Stat unit să fie pus sub ocrotirea unei dinastii europene care prin ereditate, să pună odată capăt jocului zicătoarei lor: schimbarea domnilor, bucuria nebunilor.

Toate aceste idei fură răspândite de Românii destărați în scrieri și articole de ziare, și mai multe cugete generoase mai ales dintre Francezi, îmbrățișară dreapta cauză a unui popor martir și puneau în slujbă vorbitoarea lor până.

Să enumerăm scrierile de căpetenie care puseră Europa în cunoștința cererilor Românilor.

În 1849 Iulie 1 apare, în ziarul *La Presse* din Paris, protestarea foastei Locotenenți domnești, adresată ministrului treburilor externe ale Franței și subsemnată de Heliade, Golescu, și Tell. Tot în 1849 apare și scrierea lui Jean Henri Ubcini care luase parte la mișcarea din București alături cu capii revoluției, scriere intitulată: *Mémoire justificatif de la révolution roumaine*, precedată de o altă protestare a tuturor capilor revoluției către Anglia, Austria, Franța și Prusia¹³⁶. Hippolyte Desprez care înserase în fascicolul dela 1 Ianuarie 1848 din *Revue des deux Mondes* articolul său asupra *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, revine în 1849 asupra aceleiași teme, cercetând acuma fărâmurile zdrobitei revoluții, în un articol publicat în aceeași revistă: *La Révolution dans l'Europe*

¹³⁶ Prefața d-lui G. Bengescu la cartea lui Ubcini, *Les origines de l'Histoire roumaine*, Paris, 1886, p. IV.

orientale. În 1849 mai apar și amintirile lui Heliade Rădulescu, cu titlul : *Souvenirs d'un proscrit*, sub anonimul *Un Roumain*.

În 1850 Hippolyte Desprez publică două volumuri : *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, histoire contemporaine des Illyriens, Magyars, Roumains et des Polonais*, în care expune și Istoria Românilor sub protectoratul rusesc. În același an Heliade dă la lumină scrierea sa : *Histoire de la Régénération roumaine*, iar Ștefan Golescu trimite o scrisoare către redactorii tuturor ziarelor pariziene, prin care protestează contra falsei interpretări ce se dădea mișcării românești. Paul Bataillard publică tot în 1850 un studiu : *Les Principautés Danubiennes*, în *La Revue de Paris*, pe care apoi îl extrage și ca lucrare aparte. Heliade mai atacă apoi pe Rusia în broșura lui : *Le Protectorat du Czar*, și publică și un fel de poemă : *La Résurrection des peuples, La Roumanie renaissante*, dedicată emigrațiilor Români și retipărește din nou *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Tot în anul 1850 N. Bălcescu publică însemnata sa cercetare : *Ouestion économique des Principautés Danubiennes*, în care analizează din toate punctele de vedere chestia țărănească.

În 1851 nu apare nici o scriere politică, dar vede lumina una literară de mare valoare pentru cunoștința poporului român, anume : *Poésies de la langue d'or* traduite par I. A. Vaillant de Bucarest. În 1852 apare scrierea lui N. A. Kubalski, vechiu funcționar public din Polonia, sub titlul : *Recherches historiques et statistiques sur les peuples d'origine slave, maghyare et roumaine*, care pune în lumină deosebirile naționale ce despart aceste trei popoare, interesele și istoria lor iarăși deosebite.

În 1853 se publică traducerea franceză a *Doinelor și Lăcrămioarelor*, poezii de Vasile Alecsandri, traducere făcută de I. E. Voinescu, cu o introducere de George Bell. Tot în acel an Jules Michelet descrie, în stilul său înflorit, rolul soției lui C. A. Rosetti în viața soțului ei și în revoluția din 1848. Armand Lévy publică tot atunci : *La Russie sur le Danube*, cu protestarea Românilor contra năvălirii în patria lor și cu corespondența dintre Dimitrie Brătianu și lordul Dudley Stuart.

În 1854, un Valac (Grigorie Gănescu) publică : *Coup d'oeil sur l'administration de la Principauté de Valachie*, în care supune unei aspre critici ocărnuirea Munteniei care provocase revoluția. Generalul comite de Fiquelmont publică : *La Politique de la Russie et les Principautés Danubiennes*, iar D. Bolintineanu : *Les Principautés Roumaines*.

În 1855 apare o broșură anonimă care atrage luarea aminte „a Domnilor din cabinetul britanic sur le statu quo des Principautés du Danube” : un studiu : *Les finances de Valachie* de Thibault-Lefèvre ; o descriere a războiului Crimeei, intitulată : *Guerre d'Orient, Voyage à la suite des armées alliées en Turquie*,

en Valachie et en Crimée. Elias Regnault publică în același an însemnata sa scriere : *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* care, dacă păcătuște prin o vădită aprindere contra Rusiei, aduce slujba de a apăra interesele române. I. C. Brătianu scrie : *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*¹³⁷. Tot în acest an apar mai multe descrieri pitorești asupra Țărilor Române, însoțite de stampe precum sunt bunăoară : *Nil et Danube. Souvenir d'un touriste : Egypte, Turquie, Crimée, Provinces Danubiennes* par I. de Bois Robert, ilustrată cu o mulțime de gravuri, din cari 12 cu două culori ; *Les population des Provinces Danubiennes*, cu o culegere de gravuri în apă tare ; *Six mois en Valachie, Moeurs et coutumes des Principautés* ; *Voyage à Constantinople par les Provinces Danubiennes* par Boucher de Perthes. Ca scriere politică mai însemnă lucrarea lui Gr. Gănescu : *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour*.

În 1856, anul tratatului din Paris, când Napoleon al III-lea se hotărăște să sprijine cu tot dinadinsul revendicările Românilor și să facă din ei o stavilă contra înaintărei Rușilor în Peninsula Balcanică, apar cele mai numeroase scrieri, din cari mai multe vor fi întrebuițate în paginile ce urmează, ca unele ce însoțesc faptele expuse. Așa găsim : *Abolition du servage dans les Principautés* de A. G. Golescu, care tratează chestia rurală. În o scriere anonimă intitulată *Affaires d'Orient, Réorganisation des Provinces Danubiennes* : aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune că Principatele vor avea o organizare națională ; căci, argumentează autorul anonim : Administrația provinciilor dunărene nu ar poseda acest caracter, dacă ar fi deoparte specială Valahiei, pe de alta Moldovei ; căci întrucât ar fi națională o administrație moldovenească și una muntenească ? Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta ? Nu ; aceste două provincii sunt părțile aceluiași trup, nația românească. Pentru ca administrația țărilor locuite de români să fie națională este neapărat ca această administrație să poată apuca și conduce cu aceeași mână toate puterile vii ale nației. Edmond Texier : *Appel au congrès en faveur des Roumains* ; D. Bolintineano : *l'Autriche, la Turquie et la Moldo-Valachie* ; Gr. Gănescu : *L'avenir de la Valachie* ; Thibault-Lefièvre : *Le commerce de la Valachie* ; altă scriere fără nume de autor este *Coup d'oeil sur les Provinces Danubiennes*, care conține între altele : originea poporului român, nenorocirile lui, stoarcerile și apăsătorii lui, poftele vecinilor ; *Discours prononcé par l'archimandrite Iosaphat*¹³⁸ dans

¹³⁷ Asupra activității lui Ioan Brătianu în apărarea drepturilor Principatelor vezi mai pe larg *Ioan C. Brătianu*, conferința de I. T. Ghica, București, 1896.

¹³⁸ Arhimandritul Iosafat Snagoveanu, unul din emigrații români dela 1848, este întemeietorul vechei capele române din Paris. El deschise slujba în 1853

l'Eglise roumaine de Paris, cu prilejul emancipărei Țiganilor. I. A. Vaillant mai publică broșura : *L'Empire c'est la paix*, în care se ocupă mult de chestia Principatelor ; *Mémoire de S. A. Grégoire Ghica prince régnant de Moldavie adressé aux Conférences de Vienne*, publié par Lantival (Vaillant) ; *Mémoire et observations de S. A. Ș. le prince régnant de Moldavie Grég. Ghica sur le protocole des Conférences de Constantinople* par Lantival (Vaillant) ; Cesar Bolliac : *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie*, (Provinces Danubiennes) ; Louis de Nalèche : *La Moldo-Valachie* ; Paul Bataillard : *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses vœux*, extras din *La Revue de Paris* ; *Plan d'organisation d'un comité roumain à Paris en vue de l'union de deux Principautés* ; Paul Bataillard : *Premier point de la question d'Orient, Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le congrès* ; A. Sanejouand : *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, apărut întâiu în ziarul oficios francez al Rusiei *Le Nord* ; *Les Provinces Danubiennes* extras din „*Le Siècle*” ; Chopin et Ubicini : *Les Provinces Danubiennes ou Roumaines* ; La Comtesse Sturdza : *Régime actuel des Principautés Danubiennes*, conține o călduroasă apărare a principiului Domnului străin ; *Réponse à la circulaire de la Porte du 31 Juillet*, memoriu înmănat de generalul Magheru ambasadurilor Franței, Angliei, Prusiei și Sardiniei ; B. Boeresco : *La Roumanie après le traité de Paris* ; *Un mot sur les vraies Principautés Danubiennes* de un vechiu secretar de ambasadă din Constantinople ; Thibault-Lefèvre : *La Valachie au de vue économique et diplomatique, extras din „Le Correspondant”*. Scrieri germane favorabile Românilor sunt numai acele ale consulului Neugebauer.

În afară de aceste scrieri ceva mai cuprinzătoare, se află încă multe articole prin ziarele Parisului din acel timp, mai ales în *Le Journal des Débats*, *Le Siècle*, *La Presse* și *Le Constitutionnel* : din ziarele Engleze, în *Daily News*¹³⁹

Din aceste scrieri ia formă o atmosferă de idei din care Napoleon III și oamenii politici din jurul lui traseră în boldirea spre sprijinirea năzuințelor românești crezând a le folosi în interesul Franței, cecea avu de urmare că norocul de atâta timp așteptat să-și oprească zborul asupra Latinilor dela Dunăre.

în un apartament al imobilului No. 22 din rue Racine. Casa fiind dărunată în 1881, guvernul român cumpără în 1882 capela Dominicanilor din str. Jean de Beauvais, care fu restaurată și pregătită pentru cultul ortodox, sub direcția d-lui Selmersheim, arhitect și inspector al monumentelor istorice. (Notă pusă de G. Bengescu la citarea discursului arhimandritului în cartea sa *Bibliographie franco-roumaine*, Paris 1907, p. 51). Notăm că toate scrierile reproduse aci sunt trecute în această carte. Multe din ele însă nu erau cunoscute de înainte.

¹³⁹ Erau și ziare protivnice Românilor ; dar și acestea contribuiau prin polemicele lor să atragă luarea aminte asupra Latinilor dela Dunăre. Așa erau mai ales ziarle Austriace : *Oesterreichische Zeitung*, *Die Presse*, *der Wanderer* și altele.

Rezultatele revoluției din 1848. — Căzuse deci revoluția prin apăsarea străină, precum căzuse gândul ei cel mai de seamă, ridicarea stărei țaranului, prin împărechierile lăuntrice, și visul ce legănase câțva timp mințile generoase și înflăcărâte pentru binele public, își luase iarăși zborul din lumea aievea către regiunile eterice din cari se coborîse.

Regenerarea României trebuia să se facă pe altă cale, ascunsă încă în măruntaele viitorului. Deși revoluția română fusese înăbușită ca mișcare fizică, ea avusese un puternic efect asupra minților, în cari făcuse să încolțească idei și păreri noi. Cu drept cuvânt este acest lucru băgat în seamă de oamenii timpului, și ceea ce e mai caracteristic, de străinii de altfel desinteresați în mersul vieții românești. Așa ziarul francez *Le Siècle* din 4 Iulie 1848 spune, că „ideile supraviețuiesc la pierderea bătăliilor, și suntem convinși că principiile proclamate la București vor trăi, chiar dacă oamenii generoși cari li se închină ar trebui să fie secerăți de săbiile rusești”¹⁴⁰, iar caldul apărător al cauzei românești, Hippolyte Desprez, susține, că „dacă revoluția valahă este biruită, spiritul ce a însuflețit-o nu a căzut odată cu dânsa”¹⁴¹.

Acest spirit în sfera politică se manifestă de odată în încheierea unui mare partid, acel liberal, care cum am văzut, se înfiripase cu încetul în ambele Țări Române. Cum spune un mare poet :

„Adunate laolaltă picături din depărtări,
Au hrănit cu ele râuri cari în urmă-au format mări”.

Revoluția din 1848 avu deci acest rezultat însemnat asupra vieții românești, că o îndrumă spre orizoane nouă : în afară, spre combaterea apăsării rusești și descătușarea cugetărei naționale ; în lăuntru, spre înlocuirea sistemului nedreptăței și al privilegiului cu ideile de libertate, dreptate și egalitate patronate de cugetarea modernă, precum și spre încheierea statului român într-o întindere mai cuprinzătoare. Dintre ideile de reforme lăuntrice cea de căpetenie, cea în care se adună toate silințele prefacei, este îmbunătățirea soartei clasei celei mai numeroase și mai însemnate a poporului român, cea pe munca căreia se răsăma întreaga clădire politică și socială a acestei țări agricole ; singura clasă care până atunci hrănise viața ei, și totodată singura în care se păstrase încă firea poporului cea neaoșă și neatinsă de valorile străinismului.

Partidul liberal se închegase chiar dela început, în cugetarea unui Mălinescu sau a unui Constantin Radovici din Go-

¹⁴⁰ *Ibidem*, II, p. 289.

¹⁴¹ H. Desprez : *La Révolution dans l'Europe orientale* în *Revue des deux Mondes* 1848. *Ibidem*, IV, p. 630—658. Locul reproduș se află la p. 641.

lești și pe temelia înălțării condiției țaranului, încât cugețarea propășirii se îmbină tot mai mult cu ridicarea clasei țărănești, problemă se depășește însă mult pe cea curat liberală și egalitară, și care este mai complicată și mai strâns legată cu întreaga noastră viață ca popor.

Această împrejurare avu însă o înrăurire însemnată asupra mentalității partidului conservator. Acest partid fusese și el apărătorul naționalității române în afară, cât și favoritorul dezvoltării ei launtrice. El reclamase și obținuse restatornicirea Domnilor pământeni, luptase pentru redobândirea averilor mănăstirești. Tot el dăduse sprijinul lui dezvoltării învățăturilor și teatrului în limba română. Dar de câte ori se iveau idei cari căutau să lovească în poziția privilegiată a boierilor, ei căutau alipiri către stăpânirile străine, pe cari dealfel le combatuseră. Așa când Ioniță Sturza patronă mișcarea ce tindea la restrângerea privilegiilor boierimei celei mari, această boierime se aruncă în brațele Rușilor. Tot așa când aceeași boierime văzù, că spiritul național, deslănțuit prin școale și teatre tindea a lărgi viața românească și în sfera politică, ea nu stătù la gânduri a jârfti începuturile patronate de ea însăși, temerei ce a lor dezvoltare o înfățișa.

Partidul conservator se arată totdeauna gata a jertfti naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă. În această privire el se întâlnea în năzuinți cu Rusia, care căuta a pune mâna pe viața românească, tocmai prin cultivarea clasei ei politice, boierimea, ceea ce consuna și cu întreg sistemul ocârmuirei rusești de atunci bazat pe privilegiu, pe încătușarea libertății și a egalității, pe exploatarea celor mulți și săraci de cei puțini și bogați. O legătură deci între Ruși și clasa privilegiată din Țările Române era firească și necesară, și ea nu apărù nicăieri mai limpede și lămurită decât în revoluția din 1848, în care tocmai ideile liberale și egalitare, reprezentate de partidul liberal, erau să-și arate jocul lor cel mai puternic.

Partidul conservator dădù deci înapoi pe calea națională, pentru a-și apăra poziția lui privilegiată, pe când partidul liberal, pentru a-și realiza pe deplin programul, trebuia să devină apărătorul totodată și al libertății și al naționalității.

Totuși ar fi falsă părerea că boierimea ca atare era conservatoare și că mișcarea liberală în Țările Române a fost îndrumată de popor. Nu s'au petrecut la noi lucrurile ca în țările Apusului, unde cultura claselor poporane le-a împins a cere drepturi pentru ele; ci la noi mișcarea liberală a fost croită tot din sânul boierimei mari, din care se recruta și partidul conservator. Pentru a nu mai reaminti pe acei îndrumători ai ideilor liberale și egalitare pe cari i-am enumerat până acuma în cursul expunerii de mai înainte, însemnăm numai că mișcarea liberală și egalitară în Moldova fu îndrumată de marii

boieri : Mălinescu, Kogălniceanu, Negri, Ralet, Alecsandri, iar în Muntenia de familiile : Golescu, Crețulescu, Grădișteanu, Câmpineanu, Rosetti și Filipescu. Nu e vorbă, și în Franța, bunăoară, se găseau nobili cu vederi altruiste cari simpatizează cu revendicările poporului. Dar acolo mișcarea pornea din rândurile aceloră ce aveau interesul s'o aducă la ființă, pe când la poporul român din Principate, îndemnul însuși și cea dintâi scăpărare a cugetărei liberale pornesc din rândurile tocmai ale aceloră în ai căror interes ea trebuia să aducă o spărtură nevindecată.

Partidul național, obârșia vieței de partid în Țările Române, se închegase din apele trecutului mai îndepărtat. El începe să se diferențieze în partid conservator și ciocoi, mai întâi în Moldova pe la 1822, când găsim pentru întâia oară numele de *conservatori* dat boierilor emigrați în Rusia, de răul ciocoilor lui Ioniță Sturza. Titlul de partid conservator fusese dat acelei ramure a partidului național care ținea la păstrarea vechei stări a lucrurilor și privea orice înnoire în viața statului ca ceva primejdios pentru bunul lui mers. Aceeași caracterizare i se aplica și acuma, când nașterea partidului liberal adevărat, care nu se mărginea însă numai, ca vechii ciocoi, în rândurile micii boierimi, ci cuprindea tot poporul în întinderea drepturilor, zugrăvea pe acel partid conservator încă și mai puternic, în privazul timpului, ca o grupare ce ținea mai mult la starea ei privilegiată, decât la interesele naționale.

Și de acum înainte, de câte ori aceste interese nu vor veni în desbinare cu cele de clasă, vom găsi partidul național întregit, luptând pentru întărirea neamului, și el va căuta să-și ocrotească situația lui privilegiată numai atuncea, când avântul național va amenința această situație, — până când la sfârșit, răpit de vârtejul civilizației moderne, și partidul conservator va trebui să intre în apele ei, prefăcându-și firea după noile concepții și noile curente ale vieței politice.

Cel mai de seamă rezultat imediat al mișcării din 1848 a fost răspândirea în lumea apuseană a cunoștinței firei și năzuințelor poporului român din care cunoștință vom vedea cum se zămislește întărirea și înălțarea lui politică.

CAPUL II
DOMNIILE DE BALTA LIMAN

I

BARBU ȘTIRBEI ȘI GRIGORE GHICA

1. BARBU ȘTIRBEI 1849—1856

Barbu Știrbei înainte de domnie. — Domnul ce ocupă tronul muntenesc după revoluția din 1848, își făcuse încă de mult un nume în țara lui.

Barbu Știrbei fusese născut în 1799 în Craiova, din marele Vornic Dimitrie Bibescu, și eră deci frate bun cu Domnul dintre anii 1842—1848; primise însă numele de Știrbei în urma adopțiunii de către un unchiu din partea mamei sale. Ecaterina Văcărescu, marele vornic Barbu Știrbei, adopțiune făcută cu condiție ca să-i poarte numele¹. Tânărul Știrbei fu trimes la Paris în 1817, unde urmă cu sârguință studiile de filosofie, drept și economie politică. Când vru să se întoarcă în țară în 1821, fu oprit de turburările revoluției și rămase în Transilvania, până către anul anul 1825, când putu reintra în Muntenia, unde fu numit îndată ispravnic al județului Ilfov și apoi director al visteriei, în vremile domniei lui Grigore Ghica, și în care post stă până la ocupațiunea rusească din 1828, în timpul căreia numele său de om învățat și purtat prin trebile țării îi procură, deși tânăr încă (avea abia 30 de ani), însemnata funcțiune de secretar, redactor al secției muntene de întocmire a Regulamentului Organic. După ce el săvârși atare grea și migăloasă lucrare în decurs de un an de zile, fu numit în 1830 unul din cei trei membri ai divanului executiv, care purta trebile sub ordinile

¹ Vezi testamentul lui Barbu Știrbei din 15 Sept. 1831 în N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei* în *An. Ac. Rom.* II, XXVII, 1905, p. 347 (25) Memoriul I apărut și în ediție aparte. Familia Știrbei este amintită, după cât știm, pentru prima oară, în un hrisov al lui Brancovanu din 1698, *Condica logofetei needită* la Arhiva statului, p. 93. Sunt enumerați în el: Radu Știrbei fără rang de boierie, fratele lui Constantin Știrbei vel clucer și vărul Cernica Știrbei vel armaș. Ca soacră a lui Radu Știrbei este arătată Ilinca Vorniceasa.

superioare ale ocârmuirii provizorii rusești, și anume în partea cea mai grea a lucrărilor acelor comisii, fiind însărcinat cu departamentul din lăuntru, care avea de luptat depe o parte cu greutățile introducerii novelor reforme, pe de altă cu nevoile create prin ocupația rusească. La începutul anului 1831, el ia parte la adunarea de revizuire a Regulamentului Organic, și despre spiritul de care era însuflețit dă dovadă următoarea împrejurare : Un membru propunând ca cele 5 pogoane de fânaț, încuviințate țăranului să fie reduse la 3, toți membrii adunării în număr de 43 afară de unul, primesc atare îndreptare. Acel unul singur care se opuse acestor măsuri favorabile boierilor și obișnuite pentru țăran, fu Barbu Știrbei ².

După închiderea adunării de revizuire, Știrbei devine secretar de stat adică ministru al trebilor străine, post în care starea în care se afla Muntenia peatunci, supusă controlului puterilor și mai ales protectoratului rusesc, era centrul de unde plecau și către care se întorceau aproape toate daraverile. Toate proiectele și rapoartele trebuiau alcătuite în două limbi, româna și franceza, spre a putea fi date în cunoștința puterilor stăpâne. Deși nu ar fi trebuit să fie în competența lui, îl vedem în 1832 făcând către Kisseleff, însemnatul său raport asupra stărei Munteniei, la începutul ocârmuirii provizorie rusești, în care descrie cu o deplină cunoștință de cauză, și într'un chip viu și precis destrăbălarea desăvârșită în care se aflau toate serviciile publice, în momentul când Rușii ocupară principatele, și după aceea arată istoricul reformelor care dădură naștere regulamentului, precum și binefacerile realizate prin noua întocmire dată Munteniei. Acest raport fu întrebuițat de însuș Kisseleff, ca bază de informații, când în 1834, își făcu darea lui de samă a activității sale ³.

În 1834 Știrbei trece dela funcția de ministru al trebilor din afară la cea a departamentului bisericesc, făcând să fie numit, în locul părăsit de el, fratele său Gheorghe Bibescu. El rămâne în fruntea acestui departament în anul întâi al domniei lui Alexandru Ghica, priveghind întocmirea școalelor elementare în toate capitalele ținuturilor și în unele comune rurale mai împoporate și reorganizarea învățământului național, mai cu seamă al colegiilor din București și Craiova ⁴.

² *Analele parlamentare ale României*, I, p. 562.

³ Raportul lui Barbu Știrbei din 1832, publicat în *Convorbiri literare* XXII, Nr. 9, 10 și 12, XXIII Nr. 1 și 2. Pentru întrebuițarea raportului lui Știrbei de către Kisseleff, comp. partea publicată în *Conv.* XXII, Nr. 9, cu traducerea raportului lui Kisseleff din 1834, publicată în *Analele Academiei*, Seria II, Tomul IX, p. 138.

⁴ În cuvântarea rostită de P. Poenaru la împărțirea premiilor din 1843, el spune că „după Lazăr veniră silințele lui Kisseleff care găsi în Știrbei Vornicul un vrednic ajutor pentru reinsuflețirea învățământului național”. *Foaia pentru minte*, 1843, p. 244.

Pentru a se mai odihni de munca încordată căreia se supusese în decurs de aproape 10 ani, în 1835 se duce la Paris, de unde se întoarce în 1837, răspunzând la chemarea principe-

Barbu Dimitrie Știrbei
Domnul Munteniei 1848—1856. — Colecția Academiei Române.

ui, care-i oferea departamentul dreptăței. În acest nou minister Știrbei dovedește aceeași destoinicie, râvnă și iubire de lucru, pe care le arătase în celelalte dregătorii ocupate de el, și prin

silințele sale ajunge a desfunda tribunalele de nămolul de procese ce se adunase în ele, și care paralizau cu totul mersul regulat al justiției. În raportul său din 1840 către adunare, Știrbei enumeră toate îmbunătățirile aduse de el departamentului lui, și anume organizarea grefelor și a arhivelor, și activarea judecării proceselor. La venirea lui în capul departamentului, el găsisse pendente 24.225 de pricini, către care se mai adăosseră în cursul anilor până la 1840 încă 42.418, fiind de judecat în răstimpul de trei ani 66.643 de procese. Din aceste se judecă și se împacă 21.658, se închid din alte motive 26.985 și mai rămân de hotărît la începutul lui 1840 numai 18.000. Se aduce o uniformitate în lucrările de procedură a tuturor instanțelor, îndatorindu-se grefierul a ținea o condică și a trece în ea toate actele pentru care legea cerea o atare formalitate. Se alcătuiește un comitet care se pregătiască legile trebuitoare, și se traduce din limba franceză conдика de comerț. Se mai înființează patru catedre pentru studiul dreptului⁵.

În 1841 Știrbei părăsește din nou ocupațiile și se întoarce la Paris; dar răsturnarea principelui Ghica și alegerea noului domn îl fac să vie în țară, unde dă concurs fratelui său Gheorghe Bibescu la alegerea de domn. În 1844 când Bibescu trebuia să plece la Constantinopole spre a lua investitura, Știrbei este numit în postul de ministru de interne. În această însușire lucrează împreună cu domnul la introducerea tuturor măsurilor de îmbunătățire administrativă care deosebesc domnia Bibescului. În 1847 Știrbei se retrage din acel post, rămânând departe de trebile publice până la 1849, când în urma Convenției dela Balta Liman, este numit la domnia Munteniei de către ambele curți cari năbușiseră revoluția munteană.

Reforme. — În ziua de 16 Iunie anul 1849 Barbu Știrbei fu uns de domn al țării Muntenesti în catedrala din București. Și Muntenia avea nevoie de un bărbat luminat și ocârmuitor destoinic precum era Știrbei, acuma după revoluția care zdruncinase atât de adânc starea ei materială, prin ocuparea violentă a țării, și acea morală, prin deschiderea de nouă orizoane, cu atâta mai mult că noui greutăți, noi ocupațiuni erau să vină în curând să adauge încă la greutățile existente. A se conduce însă Statul către progres în asemenea condițiuni era greu, dar Știrbei în Muntenia, ca și Grigore Ghica în Moldova, au știut să o facă.

Intâia grijă a domnului, încă pe când armatele străine ocupau pământul țării, fu redeschiderea școalelor, care stătu în nelucrate 2 $\frac{1}{2}$ ani, dela revoluție. În Octombrie 1850 se face

⁵ *Relația din partea departamentului dreptăței cuvântată în seansa obșteștei adunări, București în tipografia lui Z. Caralechi și fiu, Iunie în 24, 1840.*

o solemnitate, la care Știrbei rostește un însemnător discurs⁶, în care între altele îndeamnă la „înzestrarea patriei cu bărbați împodobiiți de științi pozitive și speciale în deosebite ramuri, încât să se poată compara cu cei mai învățați de aiurea; cu acest mijloc putem numai deschide țării izvoare de fericire și a ne socoti și noi între neamurile civilizate”. Se înțelege că o asemenea izbândă se aștepta numai dela reintroducerea limbii române în cursul superior al școalelor. Căci pe lângă învățarea limbii și deprinderea culturai franceze care se hrănia neconținut prin tineri ce sosiau din Paris, poporul mai doria și o învățătură în limba țării, cu atât mai mult că el văzuse că din cultivarea acestei limbi se alesese cu ceva progres. Erau nu e vorba și partizani ai sistemului lui Bibescu, învățăturile mai înalte în limba franceză, direcție ce era combătută cu energie de acea transilvăneană și latinistă reprezentată prin Laurian și Ion Maiorescu, așa că școala germană le arată de astă dată mai apărătoare a geniului natural decât cea franceză.

Cea mai mare greutate ce apăsa asupra Munteniei era ocupația militară rusească și turcească și prezența comisarilor acelor două puteri, cari făceau cu neputință orice inițiativă, subordonând toate măsurile de ocârmuire intereselor armatelor de ocupație. Articolul 4 al convenției dela Balta Liman, prevedea cum am văzut mai departe ocupația țărilor.⁷ Revoluția ungurească fiind înăbușită în 13 August 1849, și liniștea granițelor restabilă, trupele de ocupație fură reduse la numărul de 20.000, Ruși și Turci împreună, care însă de și mai puțini, nu încetau de a încurca mersul ocârmuirii. Știrbei luă toate măsurile pentru a putea garanta liniștea țăr., și apoi în 1851 ceru deșărtarea ei deplină de trupele străine, leșărtare care-i fu încuviințată, și astfel Românii putură iar răsufla de apăsarea în care îi afundase trecutele evenimente. Finanțele țării însă fusese adânc zdruncinate, întâi de turburările revoluției, apoi de cheltuielile ocupației ruso-turce. Vistieria se încărcase cu o datorie de 19.066.000 de lei. Știrbei hotări ca fond de strângere a acestei datorii să întrebuițeze a patra parte din veniturile mănăstirilor închinare și neînchinare, și cele două zecimi adiționale la dăjdii, a căror ridicare îi fusese încuviințată de obștescul divan. Dar clerul grecesc se împotrivi a plăti partea ce se cuvinea să răspundă și guvernul nu găsi cu cale să aplice această măsură numai la mănăstirile cele neînchinare; iar cele două zecimi, deși s'au împlinit, aceasta

⁶ Discursul lui Știrbei publicat în *Vestitorul românesc*, pe 1851, p. 205 N. Iorga *l. c.* Memoriul II, p. 10 și 12 aprețuiește prea aspru direcția franceză. Veniau în adevăr tinerii din Paris cu obiceiuri ușoare (de și desigur nu toți) și cu o limbă stricată, dar atuncea și idei și apucături civilizatoare.

⁷ Firnanul Sultanului din 14 Aprilie 1851. *Vestitorul român* 1851, p. 105

s'a făcut cu începere dela 1851, sumele încasate pretinzându-se de guvernul rusesc ca un început de plată pentru cheltuielile ocupației din 1848⁸. Fără a spori contribuțiile, principele izbuti numai, prin regularitate și controlul încasărilor și a cheltuielilor, ca datoria să fie plătită din prisosul de venituri, și ea fu redusă în 1853 la 4.600.000 de lei⁹.

Miliția fusese deasemenea zdruncinată prin revoluția din 1848, în organizarea ei, deabia începută. Ea trebuia, pentru a zice astfel, creată din nou. Pentru a forma un corp de ofițeri

Cavaleria Munteniei 1852
Din «Albumul Oștirea» 1852. — Colecția Academiei Române.

capabili, se instituie în 1850 o școală militară, în care elevii erau primiți prin concurs, eșind din ea pe an câte 12 absolvenți care, după un an de serviciu în front, erau trecuți ofițeri. Se înființează și o baterie de artilerie, adăugându-se 8 tunuri la cele 4 ce fusese dăruite de mai înainte țării de Poartă. Ceeace împiedica însă propășirea armatei era împrăștierea ei pe liniile de frontarii, fiind întrebuițată la paza pichetelor Dunărei și

⁸ Starca finanțelor țării Românești la retragerea din domnie a prințului Barbu Știrbei.

⁹ Adresa divanului către domn. din 2 Martie 1853 în *Etat de l'administration des services publics de la principauté de Valachie en l'uin 1856*.

la acea a graniței Carpantine. Răspândită astfel pe o mulțime de punte, instrucțiunea tehnică era peste puțină și armata se demoralizase și zăcea în neștiință. Pentru a face din ea ceea ce trebuia să fie, un corp care să slujească la caz eventual spre apărarea țării de dușmanii din afară și nu numai la paza ei polițienească, Știrbei organizează două alte corpuri menite a îndeplini ele aceasta de pe urmă însărcinare, cari corpuri fusese prevăzute de Regulamentul Organic, dar până atunci rămăses neîntocmite, anume un corp de păzitori ai granițelor compus din 5 batalioane (împărțite fiecare în 5 companii), din cari trei aveau să păzească linia Dunărei, iar două acea a munților. Din numărul total, a treia parte făcea la câte 2 săptămâni slujba activă. Al doilea corp pentru siguranța internă era o jandar-

Artileria Munteniei, 1852
Din «Albumul Oștirea» 1852. — Colecția Academiei Române.

merie sub numele de dorobanți, împrumutat dela vechii darabani, cu toții călări și înarmați cu o carabină și o sabie. În fiecare din cele 17 districte ale țării se înființa câte un escadron de dorobanți, de 200—300 de oameni, puși sub un ofițer și mai mulți caporali, și aceștia făceau slujba alternative de câte 2 săptămâni. Astfel se ajunge a se crea o poliție a granițelor, lăsându-se pe deoparte miliției rolul ce era menit să-l aibă, pe de alta ne împiedecându-se cu totul pe grăniceri dela munca câmpului. Armata, putând întrebuința timpul la a ei instrucție, nu întârzie în puțin timp a face un progres simțitor.

Prin instituirea dorobanților de către Știrbei, reînnoirea vechiului așezământ oștăresc al țării, s'a pus baza viitoarei ei reorganizării în privirea militară, și timpurile mai noue care au pus temeiul armatei românești în corpul dorobanților, nu au făcut decât a clădi mai departe pe temelia vechei consti-

tuirii a armatei române, a căreia primă desgropare este datorită lui Știrbei.

Celelalte mai însemnate reforme ale lui Știrbei fură : acea privitoare la raporturile muncitorilor cu proprietarii de pământ și reorganizarea învățământului, care introduce înapoi limba națională, ambele reforme îndeplinite în decursul anului 1851.

Legea agricolă a lui Știrbei sporește numărul zilelor de muncă dela 12 câte erau sub regulament la 22 ; dar scăzând câtimea de muncă ce țăranul era îndatorit să îndeplinească în o zi, nu îngreuiază starea plugarului. Următorul tablou arată lucrările agricole pe care săteanul era nevoit să le facă în o zi regulamentară și în o zi după legea lui Știrbei.

<i>Regulament</i>	<i>Știrbei</i>
Arat 10 prăjini pogonești în moină ; 7 în țălină.	8 pr. pog. în moină 5 în țălină.
Grapat 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Podvoadele 5 zile cu 4 boi pentru o distanță de 12 oare ;	idem
Cu 2 boi 3 zile p. 6 oare.	idem
Sămănatul cu mâna ; 5 pogoane.	3 pogoane
Sămănatul cu acoperirea piciorului 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Sămănatul cu sapa : $\frac{3}{4}$ de pogon.	$\frac{1}{2}$ de pogon.
Săcerișul 3 $\frac{1}{2}$ clăi	idem
Culesul 20 de baniți	10 baniți.
Cositul 1 pogon	12 prăjini pog.
Strânsul fânului 1 pogon	idem

Legea lui Știrbei păstrează dijma, însă suprimă carul de lemn de transportat din partea țăranului, ziua de plug în afară de acele ordinare și cei 4 oameni la sută ce erau datori sătenii să deie proprietarului. În privirea pământului pe care proprietarii erau datori a pune la dispoziția sătenilor, Știrbei păstrează în toate privirile vechea măsură. Numai cât locul de izlaz îl sporește dela $\frac{1}{2}$ de pogon de cap de vită la un pogon întreg, fiind și acuma ca domn consecvent cu ceea ce lucrase ca deputat în adunarea de revizuire a Regulamentului, când votase singur din toată adunarea contra răstrângerei pământului de hrană a vitelor săteanului, propusă prin un amendament ¹⁰.

¹⁰ Mai sus p. 122. Sporul de pământ ce nu fusese primit de comisia ce înlocui noua legiuire, fu adăos prin observațiile principelui însuș, precum se vede aceasta din originala condică care conține acest proiect de lege, aflată în păstrarea principelui A. Știrbei care au binevoit a mi-o pune la dispoziție în 1892 când scoțteam vol. VI al ediției I a Istoriei Românilor.

Cu alte cuvinte legea lui Știrbei a stabilit cătimea reală a muncii, pe care țăranul poate s'o facă în o zi, spre a înlătura deoparte tânguirile proprietarului asupra neîndeplinirii muncii din partea locuitorilor, de alta ale acestora despre asuprirea proprietarului. În multe alte priviri această lege conține un progres asupra trecutului, precum în regularea modului cum trebuiau să fie formate alcătuirile de bună voie, pentru locul de hrană trebuitor peste numărul de 5 vite prevăzut prin lege, prin care măsură se îndepărta arbitrarul tocmai în partea cea mai delicată a daraverilor țăărănești. Asupra dreptului de strămutare a locuitorilor, deși legea lui Știrbei lasă în alte priviri, dispozițiile regulamentare aproape neschimbare, ușurează totuși strămutarea, învoind-o fără nici-o mărginire, la împlinirea fiecărei perioade de recenziment, care avea să fie însă numai de 5 ani în loc de 7, și împiedicările mai grele sunt prevăzute numai pentru cazul când strămutarea s'ar face în lăuntruțl perioadei recenzimântului.

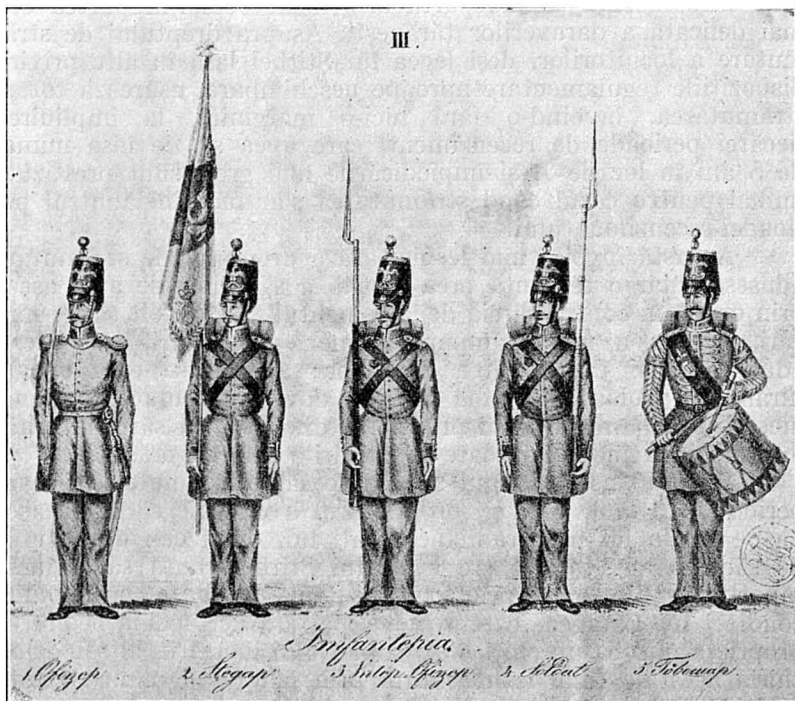
Această învoire mai lesnicioasă a dreptului de strămutare adusese chiar o tendință prea rostită a sătenilor de a se așeza prin orașe, în contra căreia departamentul este nevoit să iee măsuri, pentru a mai stâmpăra asemenea apucături, ce puteau aduce tocmai dărăpănarea țăranilor; anume se cerură dela țăranii ce vroiau să devină orășeni, dovedirea cunoștinței unei meserii sau garanția unui proprietar din oraș, că săteanul strămutat își va îndeplini toate îndatoririle sale de orășan¹¹.

Precum însă săteanul avea voie să se strămute la fiecare period de 5 ani, așa și proprietarul avea voie să izgonească de pe moșia lui pe țăranii neplăcuți lui, după ce-i despăgubia de sădirile lor. În deoște legea lui Știrbei caută să reguleze raporturile dintre proprietari și săteni, pe baza principiului condicei lui Caragea, care socotea pe țăran ce locuia pe moșia proprietarului ca un chiriaș al pământului lucrat în al său folos, chiria acestuia fiind reprezentată prin plata sau munca făcută în folosul proprietarului. Știrbei privia însuși legea lui ca transitorie, până se va putea introduce de obștie în Muntenia învoielile de bună voie, „la care învoieli privește mai cu seamă duhul acestei legiuri, și pe care se silește a le înlesni prin toate mij-

¹¹ Jurnalul sfatului administrativ extraordinar publicat în *Buletinul oficial* pe 1851, Nr. 69. p. 273. — Protivnicii principelui Știrbei, găsec mijlocul de a critica și dispoziția de liberă strămutare încuviințată țăranilor, spunând că domnul ar fi luat atare măsură spre a-și umplea moșile lui de locuitori. (*Coup d'oeil sur l'administration de la principauté de Valachie de 1849—1853* par un Valaque Paris, 1854, Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 3775, p. 25). Mai jos însă, uitând învinuirea adusă, broșura susține că nicăirea sătenii nu ar fi fost mai apăsăți decât pe moșiile domnului, (p. 38). Cum se face atunci de oamenii se strămutau pe moșile principelui dacă aici fi așteapta apăsarea și relele tratamente! Ura nu este niciodată logică.

loacele”. Legiuirea se mărginește însă a regula ea, în locul învoielilor, raporturile ce s'ar naște până la nevoile săteanului de pământ pentru 5 vite maximum, rămânând ca cea ce ar întrece atare cifră să se întocmiască tot prin bună înțelegere.

Este de netegăduit că legea lui Știrbei ținea mai bine seamă de nevoile țăranului și-l lua sub a ei ocrotire într'un chip mai întreg de cum o făcea Regulamentul Organic, și că este deci un pas înainte făcută către regularea mai dreaptă a

Infanteria Munteniei în 1852
Din «Albumul Oștirea» 1852. — Colecția Academiei Române.

raporturilor între ambele clase¹². Principiul însă pe care această lege se întemeia, baza ei teoretică, anume concepția raportului țăranului către pământul lăsat în al lui folosire, ca acel al unui chiriaș, era de tot greșită, deoarece am văzut în mai multe

¹² Legea lui Știrbei din Iunie 1851, publicată împreună cu instrucțiile și mai multe anexe sub titlul: *Instrucții pentru introducerea noii legi privitoare la reciproacele drepturi și îndatoriri ale proprietarului și ale lucrătorilor pământului*. București, Tipografia Statului, 1851. Pentru asemănarea cu dispozițiile Regulamentului Organic al Munteniei, vezi *Analele parlamentare*, I p. 79.

rânduri că țaranul, chiar după ce se vânduse vecin sau rumân, tot păstrase dreptul său de proprietate asupra ocinei lui de pământ. Concepția legii lui Știrbei înlătura pentru totdeauna dreptul de împroprietărire¹³.

Știrbei mai sporește lefii funcționarilor, spre a-i îndemna la o purtare mai corectă față cu publicul cu care veniau în atingere, și recunoaște apoi și funcționarilor de mai puțin de 200 de lei leafa pe lună dreptul la pensie, de care nu se bucurau mai înainte.

Pentru încurajarea agriculturii înființează o fermă model și încurajează plantarea de duzi; întemeiază apoi o școală de arte și meșteșuguri, organizează un început de serviciu sanitar, stabilind spitaturi în toate ținuturile, și se creiază o școală de hirurgie la București.

În privirea lucrărilor publice se alcătuieste un corp al personalului punților și șoselelor, cu o școală anumită; se desființează ca prea împovărătoare prestația personală de 6 zile pe an pentru lucru la șosele, și se înlocuiește cu un impozit de 9 lei pe cap de țaran, din care 6 plătiți de el și 3 de proprietarul pe moșia căruia se afla, prima încercare de supunere și a claselor privilegiate la contribuție. Cu sumele adunate din darea înlocuitoare prestațiilor, se așterne șoseaua cea mare ce trebuia să lege capitala țării cu monarhia Austriacă, dela București prin Ploiești la Predeal.

În ramul judecătoresc se promulgă codul și procedura penală în 1851, iar condica civilă este îndeplinită prin deosebite dispoziții legiuitoare. Se grăbește încă cercetarea pricinilor, așa că în anul 1853 se ajunge aproape a se istovi toate rămășițele vechi.

Se înființează o tipografie spre tipărirea cărților sfinte trebuitoare slujbei.

Toate aceste măsuri, introduse din inițiativa principelui, erau privighiate de el în a lor executare, și călătorii regulate întreprinse prin județe îi dădeau mijlocul de a se încredința în persoană, despre gradul până unde pătrunsesse dispozițiile luate de guvernul central în practica și obiceiurile administrației ținutale¹⁴. Astfel ajunse Știrbei, prin o muncă stăruitoare, a readuce în puțini ani mersul Munteniei iarăși pe pârția propășitoare, când deodată cerul iar se întunecă, un nou război izbucnește, și Muntenia este expusă alături cu Moldova la o nouă încălcare a oștirilor străine, și anume ale celor două state

¹³ Comp. Kogălniceanu, *Ștergerea privilegiilor boierești, desrobirea Țigănilor și emanciparea fâranilor* discurs rostit în Academia Română 1 Aprilie 1891, București, 1891. p. 34.

¹⁴ În relația asupra inspecției făcute de domn în țară în 1851, *Vestitoru omănesc*, 1851, p. 309, spune: „că scopul acestui voiaj avea de țintă a se încredința M. S. dacă cursul slujbei e conform cu impulsia activă ce-i este dată”.

vecine cu ele dinspre nord : Rusia întâiu pentru un timp mai scurt, apoi Austria pentru tot restul cât mai stătu Știrbei în scaunul muntean.

Retragerea la Viena. — Chestia locurilor sfinte aprinsese iarăși războiul între cele două puteri, ce împărțiau dreptul de supremație asupra țărilor române, și Turcia fiind de astădată susținută de puterile Apusului, Rusia trebuia să înfrunte o puternică coaliție. Vom vedea mai la vale cum de Rușii îndrăzniră să întreprindă această luptă. E însă netăgăduit că ei se hotărăsc a face întâiul pas dușmănesc ocupând principatele. Încă din luna Martie 1853, se temeau în București de o pătrundere a Rușilor în țările române, veste transmisă de ispravnicul de Putna, dar care se adevăra în curând ca prea timpurie. Știrbei spre a se asigura despre adevăr, vroi să trimită la Iași pe colonelul Bibescu, sub pretextul complimentării lui Grigore Ghica, pentru însănătoșirea lui din o boală. Consulul rusesc Kalcinski îl asigură însă că-l va înștiința el singur despre intrarea rușilor în Moldova. Tocmai atunci venind agentul lui Știrbei, Aristarchi, din Constantinopole, îi spuse că Turcii, în caz când Rușii ar declara război, ar cere dela domnia Țărilor române să se retragă din domnie. Poziția lui Știrbei devenia grea deoarece se aștepta pe fiece zi ca Rușii să intre în Moldova și această pășire peste granițele otomane, în care pe atunci se priveau ca cuprinse și țărilor române, nu putea fi interpretată altfel decât ca o declarație de război. Peste puțin timp Știrbei și primește, dela comandantul oștirilor rusești, ordinul de a lua măsurile trebuitoare spre aprovizionarea trupelor împărătești, cari erau să pătrundă în Muntenia. La această veste poporul Bucureștilor, știind că Știrbei nu va vroi să slujească la doi stăpâni și mai curând se va retrage, se arată foarte îngrijit pentru părăsirea țării din partea domnului în niște momente atât de critice, Știrbei se silește pe cât poate să liniștească mulțimea. Rușii trecând Prutul în 20 Iunie 1853, Știrbei primește în 5 Iulie comunicarea lui Nesselrode prin care îi spune că nu se va atinge de organizarea Munteniei, și va învoi gospodarilor ocărnuirea mai departe a țărilor, cu condiția ca domnia să întrerupă la moment orice relații cu Turcii și să înceteze a le răspunde tributul¹⁵. Știrbei se grăbește a transmite această impunere marelui vizir Reshid-pașa care-l autoriză a păstra scaunul numai cu condiție a refuza să se supună cererilor rusești, și a urma regulat înainte cu plata tributului, adăugând la sfârșit în formă de amenințare că, la caz protivnic, Poarta va lua măsurile necesare pentru apărarea intereselor ei¹⁶. Mai pe

¹⁵ Ordin din 11 Iunie 1853. *Doc. reparației României*, II, p. 130.

¹⁶ Reshid-pașa către principii Munteniei și Moldovei, 30 August 1853 *ibidem*, p. 213.

urmă chiar Turcii se răzgândesc și ordonă domnilor români, pur și simplu, părăsirea scaunelor, întrucât nu s'ar cuveni ca *funcționarii Porței* să stea în niște țări ocupate de dușmani¹⁷.

Știrbei însă fiind împiedecat de ruși a răspunde trimestrul tributului pe Octombrie, și deci văzând că a sta contra ordinului înadins al sultanului, ar fi a se da în partea Rusiei, ceea ce nu era în scopul său, față cu alianța Porței cu puterile Apusului, se hotărăște a se rteage din scaun în 16 Octombrie 1853¹⁸. Cu prilejul acestei părăsiri a puterei, Știrbei renunță la lista civilă ce i se cuvea dela 1 Ianuar 1854 înainte, hărăzind-o țarei, spre a răspunde grelelor nevoi ce căzuseră peste ea¹⁹. Știrbei se retrage la Viena.

În timpul lipsei domnului, țara rămase sub ocârmuirea sfatului administrativ (consiliul de miniștri), autoritatea superioară fiind înlocuită prin agenți rusești, și anume baronul de Budberg ca președinte al ocârmuirii ambelor țări, ajutat de doi vice-președinți, Kalcinski la București și principele Ursoff la Iași²⁰. Rușii caută să-și atragă simpatiile mai multor boieri, înălțându-i în ranguri, care toate sunt însă anulate la eșirea Rușilor din țară²¹. Purtarea acestora e însă mult mai blândă decât în ocupațiile anterioare, cu toate că țara nu este cruțată de cheltuielile trebuitoare pentru întreținerea armatelor. Deși rușii promit a plăti toate proviziile, cabinetul de Petersburg neavând bani, emite pentru plata celor cumpărate bonuri cu curs forțat, până la suma de 17.590.000 de lei, din care Rușii plătesc numai 5.276.447 de lei rămânând restul de 12.313.553 în sarcina visteriei muntene. Știrbei se va sili ca, la tratările de pace, să se obțină dela Ruși plata acestei datorii²².

Rușii însă nu pot sta mult timp în țările române, deoarece aliații schimbând atacul din valea Dunării în Crimeea, Rușii sunt siliți să-și retragă trupele din principate, spre a le duce pe noul câmp de războiu. Ei părăsesc deci Muntenia către

¹⁷ Reschid-pașa c. Stirbei 31 Octombrie 1853, *ibidem*, p. 272.

¹⁸ În o scrisoare a lui către Reschid-pașa din 11 Octombrie, *ibidem*, p. 264, ei îi spune că pleacă „polmâni, Mercuri”. El pleacă însă în 16 Octom. idem. p. 689 O mulțime de amărănțimi asupra părăsirii tronului de către Stirbei conține raportul c. Poartă în 25 Martie 1855, *ibidem*, p. 681. Raportorul însărcinat cu o cercetare asupra purtării lui Stirbei cu prilejul intrării Rușilor, conchide la nevinovăția lui de trădarea ce i se impută.

¹⁹ Scrisoarea lui Stirbei, *ibidem*, p. 689.

²⁰ Ordin din 25 Noembrie 1853, *ibidem*, p. 301. Comp. o dare de seamă a sărbătorilor dela Iași de ziua împăratului Nicolai 7 Decembrie 1853 *ibidem*, p. 318.

²¹ O listă a boierilor anulate de Turci, *ibidem*, p. 791. Cf. *Buletinul oficial al țarei Româneșii*, 1854, p. 181 și 185.

²² Thouwenel c. Walewsky, 25 Februarie 1858, *Doc. ren., Rom*, p. 962. C mp. comunicarea lui Gr. Ghica domnului Moldovei c. Rechid Pașa, 3 Iunie 1853, *ibidem*, p. 146.

Iulie 1854²³, fiind înlocuiți curând după aceea de Austriaci, cari ocupă Țările Române după convenția încheiată cu Turcia în 29 August 1854. Până să vină Austriicii, Turcii intră în Muntenia, și Halim-pașa dă o proclamație, prin care arată că a venit să mențină liniștea²⁴. Dervisch-pașa comisarul turcesc înștiințează însă curând după sosirea lui, că după înțelegerea avută cu înalta Poartă, cabinetul austriac va trimite trupele sale să ocupe Principatele²⁵. El instituie un sfat administrativ provizoriu, până la reîntoarcerea lui Știrbei din Viena, iar domnul vestește pe poporul muntean, că va relua frânele ocârmuirii²⁶.

Reîntoarcerea lui Știrbei. — Cum reie Știrbei guvernul pe mâni, caută întâiu să-și dea seamă de starea finanțelor țării, care deabia îndreptate prin sânguințele lui, fusese din nou aduse la ruină în urma cheltuielilor ocupației rusești. În 7 Iunie 1855 el ajunge deabia a încheia socotelele, și vede cu durere că datoria ce se redusese până la 1853, la 4.600.000 de lei se adăugise acuma într'un chip uriaș din nou, întâi cu 2.000.000 de lei deficitul anilor în care urmase ocupația rusească, 1853 și 1854, cu rămășița cheltuielilor făcute și neplătite de Ruși, în sumă de 12.300.000 de lei, pe lângă cheltuielile ocupației austriece dela intrarea lor, pe la Septembrie 1854, până la 7 Iunie 1855, în sumă de 7.000.000 de lei, — alcătuind în totul o datorie publică de tot apăsătoare, pentru puterile producătoare ale Munteniei de atunci, de 27.000.000 de lei. Știrbei, constrâns de nevoie, menține cele 2 zecimi adause la contribuție și pe care acum putea să le încaseze țara. Cu acest slab ajutor ocârmuirea muntenească este în stare a suporta cheltuielile ocupației austriece, fără a mări cu nici un ban datoria publică a țării, care rămâne fixată la suma preciză de 25.988.450 de lei în 1855; ba bugetul din acest an se înfățișează chiar cu un prisos de 2.738.580 de lei, care putea fi întrebuințat la cheltuielile extraordinare pe anul 1856²⁷. Tot atunci însă casele publice ofereau economii și rezerve însemnătoare, în sumă totală de 28.000.000 de lei, din care bunăoară acea a mănăstirilor suma de 5.000.000, acea a mitropoliei 3.000.000, acea a podurilor și șoselelor 8.500.000 de lei. Această rezervă însemnată din casele publice, făcea singură cu puțință procurarea, până la încasarea veniturilor, a

²³ *Buletinul oficial* din 12 Iulie 1854, p. 213, conține înștiințarea comandantului Mihai Gorclakof, că „în urmarea *concentrării* armiei împărătești, ce se va opera fără zabavă, orașul București se va deșarta de trupele roslene”. Baronul Budberg părăsește ocârmuirea lăsând-o pe mâinile voinicului din lăuntru.

²⁴ Din 27 Iulie 1854, *Buletinul oficial*, p. 229.

²⁵ *Doc. ren. Rom.*, II, p. 498. *Buletinul oficial*, 28 Aug. 1854, p. 245.

²⁶ *Doc. ren. Rom.*, p. 513.

²⁷ *Etat de l'administration publique*, p. 5. Ofisul lui Știrbei, pentru deschiderea divanului din 2 Ianuarie 1856 în *Doc. ren. Rom.*, II, p. 898.

banilor neapărați cheltuielilor ocupației, care dacă ar fi fost împrumutați dela privați, ar fi încărcat cu procente, pe atunci foarte grele, tezaurul public.

Știrbei însă pentru a adăugi veniturile Statului, cerea neconținut dela Turci regularea daraverilor mânăstirilor închinat grecilor. Aceștia acuma, după războiul cel nenorocit purtat de Ruși, ne mai putând fi proteguiti de ei, domnul spera că va putea îndupleca pe Poartă a îndatori pe Greci la primirea reorganizării pe care Știrbei vroia să o dea mânăstirilor închinat. Pentru a izbuti însă în această încurcată daravere, ar fi trebuit să poată dispune și de timp, și sorocul domniei lui mărginit la 7 ani, se împlinia în 1856.

Știrbei mai stăruiește pentru emanciparea tuturor țiganilor, a căruia început fusese făcut prin acea a țiganilor Statului și a mânăstirilor cu legea lui Bibescu din 1844. Încă din 1851 el oprește vânzarea țiganilor dela particulari la particulari dispunând ca acei ce ar vrea să-i vândă să o facă numai către Stat, care le dădea îndată libertatea²⁸. În ofisul de deschidere al divanului din 1856, îl înștiințează că între alte măsuri trimise spre chibzuire, se află și acea privitoare la desrobirea țiganilor particulari, care lege primită de divan este sancționată de domn în 2 Februarie 1856²⁹.

Principele cu toate că termenul domniei lui se apropria lucra așa ca și când domnia lui avea să țină un timp nedefinit, ținându-se de principiul după care se săvârșesc toate lucrurile mari : lucrează așa ca și când n'ar fi să mori niciodată, dar totdeauna să fii gata de a părăsi lumea. El face să treacă o lege privitoare la înființarea drumurilor de fier și alta la acea a unei bănci publice, când împlinându-se termenul de 7 ani al domniei, și principatele urmând să fie organizate după noile principii primite de congresul de Paris, el părăsi puterea și fu înlocuit cu căimăcămiile acele care stătură la cârma țărilor române, în tot acel răstimp memorabil, în care se puseră bazele vieții lor celei noi.

Aceasta pe domnia lui Barbu Știrbei pe cari oameni străini și nepărtinitori, ca delegatul francez la comisia din București, Talleyrand, o numește viguroasă și spune despre domn că „deși nu ar fi sosit încă timpul de a rosti o judecată asupra persoanei lui, totuși se poate constata chiar astăzi că în luptă cu cele mai grele împrejurări, slujit de oameni corupți, el lasă pline casele Statului. Aceasta este atestația cea mai neuzită de dat acestui bărbat”³⁰.

²⁸ *Vestitorul românesc*, 1851, p. 77.

²⁹ Comp. cele două ofise din *Doc. ren. Rom*, II, p. 899 și 961.

³⁰ Thouwenel c. Walewsky, 18 Februarie 1856, *ibidem*, II, p. 953; alta din 26 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 713.

2. GRIGORE GHICA IN MOLDOVA, 1849—1856

Reforme. — Grigore Ghica era un coborîtor al domului cu acelaș nume, care pierise ucis de Turci în piața Beilicului, în 1777. El era ginerele fostului domn al Moldovei Ioan Sandu Sturza, își făcuse studiile în Germania și luase parte ca membru al partidei naționale, în mișcarea din 1848 contra unchiului său Mihai Sturza³¹.

Fiind numit domn în Moldova în urma convenției dela Balta Liman, el se duce împreună cu Știrbei la Constantinopole, unde deși sunt primiți ceva mai cu distincție, decum se făcuse cu domnii mai vechi ai țării române, fiind între altele poftiți la masă de vizir și chiar de sultan, sunt cu toate aceste obligați și ei a se prosterna înaintea padișahului și ai săruta papucul³². Încă înainte de a semântui Moldova de ocupația militară adusă prin evenimentele din 1848, Ghica se apucă de oarecare reforme folositoare. Așa în 1849 el regulează modul ținerei socotelor din partea eforiei capitalei, apoi a celor din orașele județene, desființează monopolul cărnei și a luminărilor, fixând un air pentru vânzarea lor³³. El mai înființează departamentul lucrărilor publice³⁴, și în 1850 reorganizează jandarmeria pe picior militaresc, spre o mai bună pază polițienească; reduce mai multe taxe, ia măsuri pentru alinierea stradelor și zidirea binelilor, în scopul de a introduce o regulă în așternerea și ridicarea clădirilor; regulează modul de funcționare al piețelor de vânzare de obiecte și stavilește jăfuirea țăranilor din partea funcționarilor subalterni; înființează o pedeapsă pentru tănuirea boalelor de vite; regulează chestia vitelor de pripas³⁵. Tot în acel an 1850 Ghica ia însă o măsură care au contribuit a adăugi numărul populației evreești în Moldova. Anume după legile vechi orice Evreu care nu justifica posedarea unui capital de 5.000 de lei, sau exercitarea unei meserii sau industrii, putea fi izgonit din țară ca vagabond. Această măsură, de o extremă asprime, nu fusese niciodată aplicată cu stricteță, în care caz cea mai mare parte din Evrei, fiind oameni săraci și fără meserii, ar fi trebuit să părăsească țara, și Moldova nu ar fi înfățișat o populație atât de bogată de Evrei. Totuși atare lege constituia fără îndoială o piedică la năvălirea lor în țară de peste graniță. Grigore Ghica revoacă această dispoziție, ordonând ca

³¹ *La Moldavie sous Grégoire Ghica* par Murphy Byrne sujet britannique Jassy, 1856.

³² *Actele publice ale principatului Moldovei* 1849, (Bibl. Acad, colecția Sturza. Nr. 3782) p. 33—38.

³³ *Manualul administrativ al principatului Moldovei*, I, p. 169, 187.

³⁴ *Ibidem*, II, p. 211.

³⁵ *Ibidem*, I, p. 91, (Comp. p. 304 și 342), 143, 208, 211, 408, 450 și 475.

ea să fie aplicată numai Evreilor veniți *de curând* de peste hotar. Nelămurindu-se însă întru nimic înțelesul acelu termen, interpretarea lui rămânea la arbitrarul autorităților inferioare care, fiind dată starea lor de moralitate, deschidea porțile țării largi

Grigore Ghica
Domnul Moldovei 1849—1857. — Colecția Academiei Române.

migrării evrești. O a doua măsură favorabilă evreilor, fu desființarea măsurii luate de Mihai Sturza, în 1844, de a se opri jidovii dela ținerea de orânzi prin sate, învoindu-le Ghica această

îndeletnicire sub niște condiții prea ușor de îndeplinit³⁶. Sporul vămei dela 3 la 5 sută câștigat după multe stăruinți de principele Bibescu pentru ambele principate, nu fusese pus în lucrare din pricina turburărilor întâmplute. Deabia în 1850 se vede aplicată această măsură în Moldova, și lucru vrednic de însemnat pentru tendințele de emancipare ale intereselor românești, este împrejurarea că sfatul administrativ al Moldovei, odată cu regularea acelei afaceri, scade și vama de export (care prin o neînțelegere fenomenală a intereselor economice, fusese fixată de Turci la 12 %), tot la nartul de 5%³⁷. Ghica mai înființează o școală de inginerie pe lângă departamentul lucrărilor publice, ia măsuri pentru șoseluirea și paveluirea Iașilor, precum și a orașelor ținutale³⁸, înființează serviciul dilijanselor pe lângă poștă pentru transportul călătorilor, și în deosebire de Știrbei care desființase prestațiile în natură pentru lucrarea șoselilor, Ghica introduce măsura în Moldova, îndatorind pe țaran la munca de 3 zile pe an pentru întocmirea drumurilor. În sfârșit tot în 1850 el zidește penitenciarul cel mare dela Târgul Ocna³⁹.

Pe lângă aceste și alte măsuri mai mărunte de administrație, Grigore Ghica în 1851, după ce Moldova se mântuie de ocupația ruso-turcă, adaugă încă două legiuiri însemnate, menite ambele a influența asupra dezvoltării generale a țării, anume reforma legii care regula raporturile dintre proprietari și muncitori și organizarea învățământului public, ambele măsuri luate paralel și în același timp cu acele identice din Muntenia.

Îndatoririle impuse sătenilor prin legea lui Ghica, deși cer ceva mai multe munci agricole decât Regulamentul Organic, scăzând însă numărul cel însemnat de zile, întrebuințat pentru reparările la acareturi, iazuri și țarine ale proprietarului, reduce în total câtimea de muncă, prestată de locuitor în favoarea stăpânului. Legea lui Ghica revine, în fixarea câtimei de muncă din partea țaranului, iar la nartul muncii anuale părăsind sistemul zilelor regulamentare, care numai reale nu erau, impunând în o zi mult mai multă muncă, decum omenește putea fi făcută. Pentru a putea însă face o comparație între legiuirea din 1851 și Regulamentul Organic, va trebui să reducem și munca cerută de acea lege, în zile reale de muncă precum am făcut-o cu așa numitele zile regulamentare.

³⁶ *Ibidem*, I, p. 521 și II, p. 43. Prin urmare nu fără cuvânt învinuiește pe Ghica *Revista domniei prințului Grigore Ghica* de un membru al partizei naționale 1856, că ar fi deschis țara Evreilor.

³⁷ *Man. adm.*, II, p. 111.

³⁸ *Ibidem*, II, p. 217, 247 și 258.

³⁹ *Ibidem*, II, p. 131, 225—234 și I, p. 508, 592.

<i>Regulament organic</i>		<i>Legea lui Ghica</i>	
munci	zile reale	munci	zile reale
Arătură 14 prăjini	2	28 prajini	4
Prășilă de 2 ori 36 pr. în 3 zile regulamentare plus strânsul și căratul	12	42 pr. idem	14
Săcerat 48 pr. în 3 zile regul. plus căratul	8	56 pr. idem	9
Cosit, 1 falce, adunat și clădit	8	1 falce, idem	8
2 podvoade	8	2 podvoade	8
2 cară de lemne	2	2 care de lemne	2
Lucrul la acareturi	4	Lucrul la acaret.	4 ⁴⁰
Meremetul iazurilor	6		
Ingrăditul țarinilor	3		
După regulament	53	După leg. lui Ghica	49

Cu toate că legea din 1851 sporește întrucâtva munca agricolă propriu zisă, ea scade în total zilele de muncă, prin reducerea numărului celor întrebuințate mai înainte la meremeturi, și care erau prin abuz adeseori schimbate de proprietari în zile de muncă la câmp. Ba legea din 1851 împiedică asemenea prefacere, dispunând ca zilele neîntrebuințate de proprietar după prescrierile ei, să rămână câștigate de locuitor. Mai regulează apoi deosebite puncte, cari erau toate interpretate mai înainte în defavoarea țăranului, precum schimbarea celorlalte munci agricole în acea mai grea a prașilei, reduce la moșiile înguste munca locuitorului în proporție cu pământul dobândit, și lucru mai însemnat, desființează dijma pe care țăranul era dator să o deie din produsele sale, compensându-se prin acest mare folos, sporul cel nu prea însemnat de muncă adăugit locuitorului. În privirea pământului pe care proprietarul era dator a-l da țăranului, legea nouă adauge numai 20 de prăjini la imaşul locuitorilor⁴¹.

În privirea dreptului de strămutare, legea lui Ghica mai ușurează condițiile în care ea putea fi efectuată. Deși păstrează

⁴⁰ Vezi art. 28 al legii din 1851, *Man. adm.*, I. p. 428. Meremetul iazurilor și Ingrăditul țarinilor întră toate în acele 4 zile de lucru la acareturi.

⁴¹ Iată cum arată comitetul proprietarilor în divanul ad-hoc al Moldovei foloasele încuviințate țăranilor prin legea lui Ghica: „așazământul publicat în 1851, desființând și îndatorirea sătenilor de a face coșerele proprietarului și mai desființând și îndatorirea celor fără boi de a lucra 4 zile la reparațiile careturilor, în locul transporturilor prescrise de Regulamentul Organic, au sporit și cu 20 de prăjini imaşul cuvenit locuitorilor, și prin urmare departe de ale înmulți îndatoririle, le-au adus un simțitor folos”. *Buletinul ședințelor divanului ad-hoc al Moldovei*, I-iul supplement la Buletinul No. 21, p. 3.

nedreapta dispoziție, ca locuința și sădirile țaranului strămutat să rămână fără nici o despăgubire în folosul proprietarului, ea reduce sumele pe care țaranul trebuia să le răspundă proprietarului și cutiei satului, dela echivalentul acelor datorite în munci și bani pe un an întreg, la acele ce s'ar constata ca datorite până atunci, prin o dreaptă răfuială; deasemenea suprimă îndatorirea impusă țaranului de a răspunde anticipat toate dările până la împlinirea perioadei recenzimentului, dispoziție luată de Regulament, chip pentru a nu încurca socotelele vistieriei prin strămutarea contribuabilor, în realitate însă pentru a împiedica cu totul acea strămutare.

Paralel însă cu înlesnirea dreptului de strămutare, legea din 1851 caută să oprească pribegirea fără temei a locuitorilor, cari desgolia moșiile și încurca, ba adeseori păgubia încasărilor vistieriei. Se ia anume măsura de a se impune o pedeapsă satului ce ar primi pe un fugar, fără dovada îndeplinirii îndatoririlor sale, pedeapsă ce consta în plata îndoită a sarcinilor ce fugarul avea de făcut pe răstimpul dela ziua strămutărei până la ridicarea lui de ispravnic. Ghica privighiază ca legiuirea strămutărei să fie îndeplinită cu dreptate, și dacă el împiedeca strămutările fără cale, o făcea nu numai în interesul proprietarului, dar chiar în acel al țaranilor, care adeseori părăsiau o moșie fără motive îndestulătoare, „dărăpânându-și avutul și rămânând interesiți de zilnica hrană peste an, prin pierderea vremii cu așa pribegire”⁴². Dealtfel când strămutarea se cerea în condițiile legii, o învoia numai decât; găsim bunăoară că proprietarul Călineștilor refuzând locuitorilor ce vroiau să se strămute răfuirea daraverilor lor, domnul ordonă ca privighetorul să facă răfuiala după arătarea țaranilor, și să le învoiască strămutarea⁴³.

A doua măsură de reorganizare însemnată întreprinsă de Ghica fu aceea privitoare la învățământ, îndeplinită tot în 1851. Acesta este legiuit în marele său regulament din acel an⁴⁴, care împarte instrucția în trei categorii: cea primară, secundară și înaltă, reînființând iarăși pe acesta din urmă după distrugerea ei din 1847, în limba română. Atât de mult se deosebea Ghica de principiul lui Sturza și Bibescu din 1847, în privirea destoiniciei limbei române ca organ de predare, în cât impune chiar profesorilor de limbi străine să predeie în românește⁴⁵. Cursul superior al învățăturilor este împărțit în 4 facultăți: această filosofică, juridică, teologie și medicală. Din aceste însă numai cele două dintâi se înființează în realitate, consti-

⁴² Dispoziția din 1851, *Ibidem*, II, p. 28.

⁴³ Dispoziția din 1853, *Ibidem*, II, p. 30.

⁴⁴ *Ibidem*, II, p. 304.

⁴⁵ Ofis din 1852, *Ibidem*, II, p. 341.

tuind cele trei facultăți ale literilor, științelor și drepturilor. Cea teologică era lăsată pe seama seminariilor, care ele însăși se reorganizează prin o legiuire tot din 1851⁴⁶; iar în locul celei medicale care nu se putea înființa din lipsa de mijloace, se întemeiază o școală de moșit unită cu un institut pentru primirea femeilor însărcinate sărace și pentru creșterea copiilor găsiți, numit institutul orfanotrofic. Tot pentru complinirea facultății medicale se mai face și o școală de chirurgie. Alt așezământ de bine-facere este ospiciul de infirmi dela Galata. Ghica precizează mai bine, în ceea ce privește instrucția, dispozițiile după care urmau să fie primiți aspiranții la dregătoriile publice, hotărând că nu se pot primi în slujbe decât acei ce vor fi petrecut cu laudă cursul învățăturilor; pentru scriitori clasele primare; până la cap de masă, învățăturile gradului al doilea; pentru capii de secție și înainte, acel de gradul al treilea⁴⁷

Retragerea la Viena. Reîntoarcerea la domnie.— Intrarea Rușilor în Moldova în Iunie 1853, sili pe Ghica și pe Știrbei a se retrage la Viena și purtarea domnului Moldovei în această împrejurare, față cu Poarta Otomană, este identică cu cea a domnului Munteniei⁴⁸. Și Ghica avu de luptat din pricina ocupațiilor streine cu greutateți financiare, lăsate mai întâiu de revoluția din 1848, sporite prin ocupația ruso-turcească cei urmă. Anume în 1851 deficitul constatat prin buget se urcă la 1.000.768 de lei, care este însă redus prin măsuri de economie la 655.266 în 1852, iar în 1853 este strâns cu desăvârșire, ivindu-se chiar și un prisos de 123.688 de lei. Tocmai atunci intervine din nou ocupația rusească, și deficitul reapăreș la sfârșitul anului în sumă de lei 1.223.817. Cu toată suprimarea tributului, a plăței agentului din Constantinople și a lipsei civile a lui Ghica, el găsește când se întoarce în Octombrie 1854, un deficit de 2.408.345 de lei, care adaos cu cheltuielile pricinuite de ocupațiunea austriacă se urcă la 1855 la 3.025.691 de lei. Pentru acoperirea lui se face primul împrumut al Moldovei de 2.400.000 de lei la bancherul Hillel Manoah din București. Nevoile ocupației austriace aduc în curând afacerea unui al doilea împrumut dela casa maiorului Mișu Anastasievici de 2.500.000 de lei. Împrumuturile fură în parte restituite, însă dobânzile cele mari unite cu cheltuielile continue ale ocupației austriace, aduc la sfârșitul domniei lui Ghica în 1856, un neajuns total de 6.000.000 de lei (vechi). Ghica voise pentru a căpăta mijloace noi de întâmpinare a grelelor nevoi în care se afla țara, să supună la contribuție averile

⁴⁶ *Ibidem*, p. 376.

⁴⁷ Anafora din 25 Octomvrie 1852, *Ibidem*, I, p. 57.

⁴⁸ Vezi mai sus, p. 132. Comp. scrisorile lui Ghica c. Reschid-pașa din 1852 și Iunie 1853 în *Documentele renașterii României*, II, 146 și 160.

mănăstirilor închinată; dar este împiedicat de a o face prin un ordin al Porței.

Rezultatul purtării finanțelor din partea lui Ghica este cu drept cuvânt, aprețuit în chipul următor, de raportul oficial făcut de visternicul Scarlat Rosetti către căimăcămie în 18 August 1856: În fața crudelor încercări prin care au trecut Moldova dela 1848 până azi, este încă de mirat cum de deficitul era numai de 6.984.148, când în Muntenia unde aceleași fapte s'au produs, el se urcă la 27.216.543 de lei. Dacă s'ar restitui Moldovei toate cheltuielile făcute cu oștirile streine, desigur că, nu numai deficitul ar fi umplut, dar încă ar rămânea un prisos; trebuie însă să ne supunem soartei celor slabi”⁴⁰. Felul cheltuielilor pentru oștirile de ocupație, consta în întreținerea spitalelor, aprovizionarea cu lemne, leafa generalului Budberg în timpul ocupației rusești, despăgubirea antreprenorului postelor pentru pierderea de cai, care condei singur se urca la 986.850 de lei construirea de poduri, lefile talmacilor, etc.

Grigore Ghica dovedește, în tot timpul domniei lui, că-și menține principiile naționale care-l însuflețiseră înainte încă de a ajunge în tron. El emancipează pe țigani, despăgubind pe proprietarii lor, încuviințează tipărirea *Letopisețelor țării Moldovei*, lui Mihail Kogălniceanu în 1852, iar în 1853 pune să se tipărească pe cheltuiala domnească *Cronica lui Șincai*, care apare de astădată în întregul ei cuprins. El ia o parte însemnată alături cu Știrbei la lupta Românilor pentru realizarea unirii principatelor și a emancipării lor de sub clestele suzeranității otomane, atât în timpul domniei lor cât și mai ales după a lor eșire din scaun în 1856. Ghica este ca și Știrbei și om de progres. El introduce telegraful, vrea să construească un drum de fier dela Botoșani la Galați, și să canalizeze Prutul; dar împlinindu-se termenul domniei lui, el părăsește puterea, înainte de a fi putut să pună în aplicare planurile sale de îmbunătățire.

Câteva luni înainte de a părăsi domnia, Grigore Ghica desființează cenzura și decretează libertatea presei; cerând dela înființatorul unui ziar numai depunerea unei cauții de 5.000 de lei și prevăzând oarecare restrângeri precum defăimarea domnitorului, atacurile contra religiei, provocarea la întovărășirea străină și alte câteva. Se bănuia lui Ghica că el luase aceste măsuri când era tocmai să iasă din scaun din un dor zadarnic de popularitate. Ghica fusese însă călăuzit de un gând mai în

⁴⁰ *Observations sur l'état actuel du finances en Moldavie présenté a la Cai-macemie par le vistiar Ch. Rosetti le 18 Août 1856, Bruxelles (Bibl. Acad. Col. Sturza N-ro 3.796), p. 25 și 47—49. Comp. ofisul lui Ghica c. adunare din 10 Mai 1856, în Documentele Renașt. III, p. 466. Marphy-Byrne impută fără drept deficitul, rălei administrații a financelor din partea lui Ghica, și îl urcă la 13.000.000 socotind în el și datoria pentru emanciparea țiganilor, care însă urmând a fi încasată dela desrobiți, nu constituiau o adevărată datorie.*

anume prevăzând luptele ce se vor încinge pentru unire, rezolvarea ei voia să descătușeze condeele întru a ei apărare !.⁵⁰

În timpul domniei acestor doi de pe urmă domni ai țărilor române despărțite, se întâmplă un mare eveniment european, fără de care Români nu ar fi văzut poate nici odată împlinită măcar o parte din visul cel mai dulce al sufletului lor. Ceeace Români nu putuse smulge prin mișcarea violentă din 1848, ajunseră a-l realiza cu prilejul unui nou mare conflict iscat între Rusia și Turcia. În loc însă ca de astă dată urmările sale să le fie ca deobicei dăunătoare și fatale, ele fură din protivă din cele mai fericite, aducând garantarea existenței lor ca popor, îndrumarea unei vieți într'adevăr civilizate, precum și puțința consolidărei puterii lor, prin unirea cel puțin a două din răschiratele mădulare a le corpului lor, a celor două țări surori de la poalele Carpaților. Înainte de a păși la expunerea acestui eveniment, cel mai mare și mai frumos al întregii lor istorii, trebui să arătăm împrejurările marelui crize europene, zămislițoarea norocului lor.

⁵⁰ Radu Rosetti. *Despre Cenzură în Moldova*, în *An. Ac. Rom.* II, tom. XXX, 1907 p. 12. Textul legii lui Ghica, *ibidem*, p. 87.

II

RĂȘBOIUL DIN 1853

PACEA DE PARIS 1856

1. LOCAȘURILE SFINTE

Rusia și puterile apusene. — Războiul din 1856 este un episod în epopea uriașă a războaielor ruso-turce, episod ce nu prea se împacă cu șirul întregului poem. Până acum izbânzile Rusiei în contra Turciei mersese tot propășind, îngrămădind victorii peste victorii, cotropire peste cotropire. Acum peste întâia oară ele sunt stavilite și puterea rusească, ce părea un puhoi menit a înghiți împărăția otomană, este oprită în cursul ei vijelios, spulberată și aruncată în vânturi. Cauza acestei scrintiri în mersul triumfurilor rusești provine din împrejurarea, că deastădată Rusia numai lupta numai în contra politicei Apusului care ar fi venit în ajutorul Turciei, ci însuși în contra brațului său de fier și de foc, în contra puterei sale materiale, ce întindea în sfârșit o mână de ajutor împărăției lăncezite a lui Mohamed. Cât timp Rusia luptase în potriva unei împărății mai neculte decât dânsa, ea învinsese, și calea ei fusese un lung șir de izbânzi cu folos. Acum când trebui să lupte împotriva civilizației, ea dădu înapoi, fu învinsă și nevoită să plece grumazul ei cel mândru mai mândrului învingător.

Nu este deci greu de înțeles pentru ce Rusia a fost răpusă mai greu este însă de arătat cum se face de Europa s'au trezit de astădată; care au fost șirul de împrejurări ce au hotărît-o să se scoale în potriva colosului dela nord și să-i deie o învățătură, care însă nu au avut efectul de a-l întoarce dela planurile sale, ce l'au îndemnat numai cât de a fi mai prevăzător în conceperea lor, mai ghibaciu și mai iscusit în a lor îndeplinire.

Ca punct de purcedere a unei noue politici în privirea Rusiei din partea Apusului, putem privi tratatul dela Unkiar-Iske-

lesi, care destăinuie planurile rusești într'un chip mult mai văzut de cum se întâmplase până atunci. Acest tratat dintre Ruși și Turci prevedea ca corăbiile rusești să aibă voie a trece prin Bosfor în Mediterană, iar acele ale puterilor Apusului să nu poată trece prin Dardanele către Marea Neagră, în timp de războiu — această îndatorire luată de Turci, făcea din marea Neagră un adevărat lac rusesc, și acest lac, prefăcut într'un imens port al Rusiei, putea să reverse asupra Mediteranei flotele rusești, pe când intrarea în el era apărată de tunurile turcești dela intrarea în Dardanelele. Rusia devenia astfel neatacabilă acasă la dânsa, și putea deci să desvolte în toată liniștea politica sa de cotropire în contra chiar a acelei puteri ce luase asupra-și cu atâta nesocotință, îndatorirea de a apăra într'un chip așa de efectiv.

Pentru a zădărnici acest tratat, puterile apusene vroiau să nimicească baza pe care el se înălțase, ajutorul făgăduit de Ruși Porței împotriva lui Mehemet-Ali. Dar aceste puteri nu erau deloc înțelese asupra liniei de purtare ce erau să țină față cu răsvrătorul vasal al sultanului. Franța vroia să-l sprijine și să-l întărească, sperând cu timpul a-l pune pe dânsul pe tronul sultanilor și a regenera astfel Impărăția otomanilor. Anglia din contră vroia să-l supună și să-l aducă din nou la ascultare, pentru că se temea să lase Suezul în mâinile unui barbar. Dintr'aceste două tendinți contrazicătoare, cea mai periculoasă pentru Rusia era cea reprezentată de Franța, ca una ce voia să deie o viață nouă și puternică Impărăției Otomane. Temându-se Rusia ca, la urma urmelor, să nu se învoiască și Anglia cu acest plan, se hotărăște a jertfi foloasele câștigate prin tratatul dela Unkiar-Iskelesi, care o îndepărta de Anglia, și a se pune în legătură cu această putere pentru a nimici figura amenințătoare a vice-regelui egiptean. În 15 Iunie 1840 se iscălește tratatul împătritei alianțe¹ între Anglia Rusia, Austria, și Prusia îndreptat în contra lui Mehemet-Ali și eventual în contra sprijinitoarei acestuia, Franța. Cele trei dintăi se hotărăsc a ataca pe Mehemet-Ali iar cea depe urmă privigheea mișcările Franței. Războiul în contra vasului răsvrător este în curând isprăvit prin desăvârșita lui înfrângere, iar Franța nu face nici un pas spre apărarea lui.

Rusia deci renunțase la dreptul de a face să treacă corăbiile sale prin Bosfor; dar Poarta menținuse făgăduința dată de a păstra *mare clausum* a strâmtoarei Dardanelelor. Curând după aceea, și Franța se apropie de celelalte puteri apusene, și astfel se încheie în 13 Iunie 1841, la Londra, între aceste cinci mari puteri europene tratatul strâmtoarelor sau al Dardanelelor, care prevede ca „trecerea corăbiilor de războiu atât prin Bos-

¹ Guillany, *Manuel diplomatique* II, p. 164.

for cât și prin Dardanele să rămână pentru totdeauna oprită, cât timp Poarta s'ar afla în pace". Prin acest tratat Poarta este primită în dreptul public al Europei, și cu toate că se favoriza prin el predominarea rusească în Marea Neagră, i se închidea Bosforul, încât acest tratat este pentru Rusia tocmai contrariul celui dela Unkiar-Iskelesi. Insemnătatea tratatului Dardanelor este din cele mai mari. Pentru întâiaș dată se văd puterile apusene unite într'un gând pentru sprijinirea Turciei împotriva tendințelor cotropitoare ale Nordului. Acest tratat este înainte mergătorul alianței ce au dat naștere războiului Orientului²; el este începutul unei schimbări în politica Europei față cu Rusia și anume nu a unei sau a altei puteri, ci chiar a întregului Apus. Din nenorocire a rămas numai un început, și apatia care cuprinse pe Europa, curând după sfârșitul războiului oriental, îndreptățește judecata de mai sus, că acest războiu a fost numai un episod discordant în istoria războaielor ruso-turce.

Această schimbare de îndreptare în politica Apusului era motivată și de altă împrejurare. Negoțul tot crescând a Rusiei cu țările Turcești, care făcea Englezilor și Francezilor concurența cea mai serioasă, deschid ochii acestora asupra primejdiei ce-i aștepta dacă Rușii ar pune mâna pe Constantinopole și, aplicând și aci maximele prohibitive de care erau conduși în politica lor economică, ar închide cu totul Marea Neagră comerțului apusean.

Pe de altă parte Rusia vedea pe fie-ce zi scăzând înrâurirea ei în Orient. În principate ea fusese cu totul compromisă, și chiar în celelalte părți ale Impărăției Otomane, Creștinii începuse a vedea că au fost amăgiți în speranța lor, de a scăpa de sub jugul Mahometanilor cu ajutorul Rusiei. Apoi tânărul sultan Abdud-Medjid, sub influența lui Reșid-pașa, întreprinde mai multe reforme civilizatoare în împărăția sa, pe care le proclamă prin *hatșेरiful* dela Gulhane³ (13 Noemvrie 1849), în cât ghiaurii încep a crede că cu timpul vor putea duce o viață mai liniștită și alături cu Osmanlii. Dacă influența rusească scădea însă la creștini din împărăția turcească, din cauza unor altor împrejurări ea se micșura chiar în Constantinopole. Englezii și Francezii, vroiau să-și formeze o generație de Turci care să le fie simpatică, atrag în țările lor tineretul turc, care formându-se în școlile Apusului, începe a privi pe aceasta ca limanul scă-

² Că el era astfel privit de diplomație ne o dovedește o depeșă a ministrului de externe a Franței către ambasadorul francez din Londra din 31 Mai 1835 „Le cabinet de Londres n'a donc pu jamais douter de notre concours pour faire respecter l'esprit du traité du 13 Juillet 1841 et pour rappeler, s'il le fallait, au cabinet de St. Petersbourg, que l'empire ottoman est placé par cette transaction sous une garantie collective. Iasmund *Aktenstücke zur orientalischen Frage*, I, No. LXXXII.

³ Rosen, *Geschichte der Türkei*, II, p. 250.

părei împărăției otomane. Insuși sultanul câștigat pentru aceste gândiri și încurajat de o generație prietină civilizației Apusului, și prin aceasta chiar dușmană Rușilor, aduce în Constantinopole un curent de idei cu totul noui care nu însemna altceva decât alianță cu puterile Apusului și războiu cu Rusia.

Aceasta din urmă, dacă nu vroia să piardă desăvârșit roadele unor silinți seculare, trebuia să caute un prilej pentru a recăpăta în Constantinopole, pe cât și la Creștinii din Impărăția Otomană, înriurirea ei de mai înainte. Rușii caută să ajungă la aceasta mai întâi prin exploatarea revoluției române. Ei se siliau a arăta mișcarea românilor ca pornite în potrivea suveranității otomane, pentru ca, prin concursul dat de ei la înăbușirea aceleia, să poată dobândi un titlu la recunoștința Porței ⁴. Un tărâm însă mult mai mănos pentru intrigile sale, o deschide Rusiei prin afacerea locașurilor sfinte.

Politica orientală a lui Napoleon al III-lea. — Lăcașurile sfinte, martore patimilor și morței Mântuitorului, fusese totdeauna o pricină de neînțelegere între deosebitele confesiuni creștine, și cu deosebire între cele mai puternice, Ortodoxii și Catolicii. Dela întâiele relațiuni ale Francezilor cu Poarta, ei stipulasă pentru Catolici privilegii în această privire, care se reînnoesc și se întăresc prin un tratat din 1740, în care se prevede că : „Monahii francezii adecă catolici, care locuesc după vechiul obicei în Ierusalim și prin prejurul acestuia, și anume în biserica dela sfântul Mormânt, și care se găsiu în stăpânirea locașurilor sfinte, să rămână nesupărați ca și mai înainte în această stăpânire” ⁵. Cu timpul însă Franța, ocupată în altă parte, neîngrijește de păstrarea acestor privilegii, și Ortodoxii reprezentați mai ales prin Greci, bancheri din Constantinopole, care aveau mare înrăurire la Poartă, izbutesc a scoate cu încetul pe Catolici din cele mai multe lăcașuri sfinte, în cât pela 1850 din 19 lăcașuri ce fusese în stăpânirea lor, ei rămăsese numai cu 9.

În anul 1847 se întâmplă în biserica din Bethleem, un scandal între clerul latin și cel grecesc, în care dispare o cruce de argint cu o inscripție latinească ce se afla pe mormântul Mântuitorului. Reclamațiile Latinilor, sprijinite de consulul francez din Constantinopole, ajung până în Franța.

⁴ Vezi aceste susțineri ale cabinetului rusesc în circulara lui Nesserode c. ambasadorii rusești 19 Iulie 1848, în *Acte și documente relative la istoria Renașterii României* publicate de Ghenadie Petrescu episcop de Argeș, Dimitrie A. Sturza și Dimitrie C. Sturza, București, 1888, II, p. 7. Ele vor fi citate în prescurtare : *Doc. ren. Rom.*

⁵ Compară : Rosen *Geschichte der Türkei*, II, p. 137 și urm. Forcade, *Histoire des causes de la Guerre d'Orient*, Paris 1854, p. 7. ș. u. ; Dimitri de Boukharow. *La Russie et la Turquie* p. 152. *Der russisch-türkische Streit*, Leipzig, 1854, p. 11.

Revoluția din 1848 înnăbușă însă pentru cât-va timp această împrejurare, care părea că va trece neabăgată în seamă. Ajungând însă Napoleon al III-lea la președinția republicii franceze, politica acestuia trebuia să reinvie, și încă cu mare putere, chestia lăcașurilor sfinte. Napoleon vroia pe de o parte să reînălțe înrăurirea Franței în Orient, unde fusese mai cu totul înlocuită prin cea a Rusiei; apoi el se punea bine cu papa și cu clerul, de care avea nevoie pentru planurile sale ulterioare ascultând plângerile bisericii catolice și cerând dela Turci îndreptarea încălcărilor suferite de dânsa.

În 28 Maiu 1850 generalul Aupic, ambasadorul Franței la Constantinopole, trimite Porței o notă în această privire la care neprimind niciun răspuns⁶, o repetează în August acelaș an, cerând prin ea ca Turcii să respecte tratatul din 1740 și să nimicească cu totul ori-ce schimbări intervenite de atunci înainte. Ali-Pașa, ministerul afacerilor streine, răspunde, tocmai la 30 Decembrie 1850, că va numi o comisie de Greci și de Franceji, care să cerceteze drepturile ambelor confesiuni. În acest răstimp Rusia folosindu-se de împrejurarea cea atât de fericită pentru dânsa, de a se putea amesteca în trebile Orientului pentru motive religioase, deocamdată trimite sultanului o scrisoare autografă a țarului în care acesta, luând un ton foarte cumpătat, arată numai așteptarea că Turcia va păstra status quo în afacerea locașurilor sfinte. Indată după acest pas al Rusiei, comisia este disolvată și se numește o alta, alcătuită numai din Mahometani, care tocmai către sfârșitul anului 1851 își dă raportul său către Sublima Poartă, pe baza căruia Ali-Pașa împărtășește lui Lavalette, ambasadorul francez, hotărîrea sultanului. Aceasta cuprindea: că biserica sfântului mormânt și cea din Betleem să fie în stăpânirea ambelor confesiuni. Latiniilor însă se păstreze cele două chei dela porțile bisericii Sfânta Maria și cheea dela Poarta cea mare a bisericii din Betleem ce până acum fusese a Grecilor. Această hotărîre deși prea favorabilă catolicilor lovia în drepturile lor, fiind că în loc de a respecta tratatul din 1740, care le dădea în stăpânire exclusivă locașurile sfinte admitea acum la părăția lor, pe Greci⁷.

Spre a hotărâ odată pentru totdeauna drepturile confesiunilor rivale, Poarta dă după îndemnul ambasadorului rusesc, un firman pentru care însă Lavalette dobândește făgăduința că nu va fi cetit în public, din pricină că consfinția niște măsuri cu totul umilitoare pentru politica franceză. Ambasadorul rusesc

⁶ Vezi această notă în *Doc. ren. Rom.*, II, p. 8.

⁷ „A la plus grande indignation de tout le peuple professant la religion orthodoxe, la chef de l'église de Bethleem est rendue aux catholiques, comme pour prouver publiquement leur prépondérance en Orient; le mal est fait Mr. le baron et il n'est plus possible de le prévenir”. Nesselrode au baron de Brunow in Boukharow, p. 156.

însă stăruiește cu tot dinadinsul la Poartă și dobândește nu numai că acel afirman să fie cetit, dar chiar și un ordin către guvernatorul Ierusalimului, ca să nu învoiască francezilor a se servi cu cheia luată dela Greci. Franța, de și așa de greu lovită într'o afacere din care crezuse că va trage un folos însemnat pentru politică ei orientală, primește toate aceste umiliri fără a se împotrivi și se supune astfel desăvârșit pretențiilor din ce în ce mai mari și mai covârșitoare ale Rusiei.

Care este secretul unei asemenea purtări? Franța ceruse la început foarte mult și anume desființarea tuturor firmanelor ulterioare care contraveniau dispozițiilor tratatului din 1740. Rusia din potrivă, mult mai ghibace, nu pretinse la origine de cât menținerea statului quo în privința confesiunii ortodoxe. Dar Franța cu cât mergea, scădea din pretențiile sale, și, mai la urmă, se lepăda cu totul de dănsese, pe când Rusia pornind dela un sâmbure cu totul mic, îl cultiva și-l creștea făcând să iasă din el arborele uriaș al pretențiilor sale față cu Poarta. Franța se convinsese că făcuse o mare greșală, trezind aceasta împrejurare a lăcașurilor sfinte. Ea vărâse pe Poartă în o încercătură față cu Rusia, din care nu știea acum cum să o scape. De aceea videm pe Franța dând neconținut înapoi înaintea pretențiilor rusești crezând că prin aceasta va putea potoli focul ce ea însăși îl aprinsese cu atâta nesocotință.

Cunoscând acuma cauza retragerii Franței, să cercetăm acea a înaintării Rusiei, care curând păru a nu mai cunoaște nici o margine.

Rusia era către acest timp statul cel mai puternic din Europa. Revoluția ce s'guduise până în temelile lor celelalte nații a le continentului, o lăsase pe dânsa neatinsă; ba chiar ea luase o parte strălucită la înădușirea ei. În Rusia se întrupa principiul conservatismului; ea apăruse așezământul monarhic în potriva valurilor neconținut crescânde ale tendințelor democratice. Statele continentale, nesigure în privirea stărei lor lăuntrice, în care încă nu amuțise răsunetele revoluționare, nu se încumetau a întreprinde în afară o politică mai îndrăzneată, temându-se ca să nu le fugă pământul sub picioare, tocmai în momentul cel mai critic. Împăratul Neculai crezu că au sosit momentul de a da Turciei lovitura hotărâtoare și a deslega astfel în favoarea Rusiei chestia Orientului. Dintre puterile pe care le credea cu deosebire interesate în această chestie, de Austria era sigur — întrucât poate fi siguranță în politică. Ii făcuse o slujbă atât de mare, prin înăbușirea revoluției ungurești, în cât trebuia să se aștepte la recunoștința ei, și deci, dacă nu la o favoare deplină a planurilor sale, cel puțin la o împiedecare a lor mai puțin rostită. Mai trebuia câștigată Anglia, și izbânda era asigurată. Turcii trebuiau să părăsească Europa, împărăția Otomanilor era să fie împărțită între Rusia, Anglia

și Austria, și de sigur că partea leului era să revină celui dintâi, întru'cât ea poftise pe celelalte două la masa cea mare, și — cine știe — poate că în fundul visurilor ei, Constantinopolea se înălța, oglindindu-se, cetate împărătească, în apele albastre ale Bosforului.

Că într'acolo mergea gândul împăratului Neculai, ne o dovedește convorbirea memorabilă a acestui împărat cu sir Hamilton Seymour, ambasadorul Mării Britanii la Petersburg pe la începutul anului 1853. În mai multe întâlniri ce împăratul avu cu ambasadorul englez, el îi arăta părerile sale asupra stărei Turciei și asupra necesității unei înțelegeri între Anglia și Rusia, în cazul unei eventuale desfaceri a împărăției Otomane. „Turcia, spunea între altele împăratul este atât de decăzută că oricât am dori noi să se prelungiască traiul *omului bolnav* (și vă rog să mă credeți că și eu doresc ca și Domnia Voastră continuarea vieții lui), el poate într'o zi să ne rămână pe brațe. Ceea ce este mort nu mai poate revîia, și dacă împărăția Turcească cade, apoi aceasta va fi pentru totdeauna, și de aceea vă întreb dacă n'ar fi mai bine de prevăzut un asemenea caz, de cât a se expune chaosului turburărilor și siguranței unui războiu european”? Ambasadorul răspunde la aceasta că „în Anglia s'ar simți o mare depărtare de a sconta de mai înainte moștenirea unui vechiu amic”; la care împăratul întâmpină că : „este cu toate aceste de cea mai mare însemnătate ca să ne înțelegem asupra acestui punct, Anglia și cu mine; puțin îmi pasă de ceilalți. Trebuie însă se declar curat că dacă Anglia ar vrea să se așeze în Constantinopole, eu nu voi putea învoi aceasta. Și eu sunt dispus a mă îndatori să nu mă așez acolo, se înțelege ca proprietar, căci ca depozitar nu pot garanta. S'ar putea întâmpla ca împrejurări neașteptate să mă pună în poziția de a ocupa Constantinopolea, dacă nimic n'ar fi pregătit, dacă toate lucrurile ar fi lăsate în voia întâmplărei”⁸. Această convorbire, raportată cabinetului englez provoacă din partea acestuia un răspuns al cărui înțeles este că : nefiind sigur momentul *când* are să se întâmple căderea Impărăției Mahometane, ar fi pe de o parte zadarnic, pe de alta ofensator pentru Turcia și periculos față cu celelalte puteri europene, de a se hotărâ de mai înainte modul împărțirii sale.

Acest răspuns adus împăratului, îl face să se jăluiască ambasadorului că nu a fost înțeles de guvernul englez. „Nu mă preocupă atât pe mine ceea ce trebuie făcut în cazul când omul bolnav ar muri, pe cât doresc a hotărâ împreună cu Anglia, ceea ce *nu trebuie* să se întâmple. Catastrofa turcească poate să se realizeze în fie-ce moment, sau prin un războiu exterior, sau

⁸ Reprodușă în interesanta depeșă a lui Hamilton Seymour c. John Russel, 11 Ianuarie 1853. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 13.

prin o luptă între partida vechilor Turci și cea a reformelor superficiale franceze, sau în sfârșit prin o răscoală a creștinilor, care sunt foarte nerăbdători a scutura jugul mahometan. Lucrurile ce nu pot să le învoiesc sunt, începând prin noi înșine : o așezare a Rușilor în Constantinopole. Acest oraș însă nu trebuie nici odată să ajungă în mâinile Engleșilor sau ale Francezilor, sau a ori cărei altei mari nații; de asemenea, nu pot să primesc restabilirea împărăției bizantine, sau o altfel de întindere a Greciei, care ar face dintr'însa un stat puternic; cu atât mai puțin m'aș putea împăca cu îmbucătățirea Turciei, în o mulțime de mici republice, locuri de scăpare pentru Kossuții, Mazinii și alți revoluționari ai europei. Mai curând de cât aș primi eu una din aceste întocmiri, aș întreprinde războiul și l'aș duce cât timp mi-ar mai rămâne un om și o pușcă". Ambasadorul englez a înțeles ușor din ceea ce nu vroia țarul să se întâmple cu împărăția Otomanilor, care erau dorințele sale cele ascunse : înțelegerea cu Anglia și cu Austria pentru împărțirea definitivă a Turciei, și anume cu excluderea Franței. Și într'adevăr că așa era. Despre Austria spunea împăratul : „Trebuie să știți că atunci când vorbesc de Rusia, vorbesc și de Austria; interesele noastre în Orient în privirea Turciei sunt cu totul identice". Pe Anglia vroia s'o câștige în orice mod, fie măcar și numai pe cuvântul de onoare. Sigură fiind de aceste două puteri, pe lângă prietenia cea atât de statornică a Prusiei, Franța rămânea izolată și putea fi trecută cu vederea⁹. Anglia însă rămăsese statornică în refuzul ei, cu toate ademenitoarele făgăduințe ale Rusiei care îi dăruia Egiptul și Candia, păstrând „sub protectorul său" țările române, Serbia și Bulgaria.

Ambasada lui Mencikoff. — Rusia văzând că nu poate face pe Anglia complice la loviturile ce se pregătea a da Turciei, se hotărăște a lucra ea singură și a dobândi dela aceasta niște foloase, care să întreacă pe toate cele de până acuma; ea vroia a pune pe Turci într'o atârnare așa de mare de dânsa, în cât chiar timpul cât ar mai exista împărăția Otomanilor, să nu fie decât o uneltă oarbă și ascultătoare în mâinile sale. Rusia se hotărăște a lua de pretext chestiunea locașurilor sfinte, sub care se putea ascunde așa de bine scopurile sale și care-i dădea tot odată prilejul de a reîmprospăta înrăurirea sa asupra popoarelor din peninsula Balcanului. Ea trimite deci pela începutul anului 1853, un ambasador extraordinar la Constantinopole, pe principele Mencikoff care intră, cu încunjurimea cea mai strălucită în capitala Impărăției Otomane, în ziua de 16 Februarie. Rușii răspândesc știrea că misiunea principelui

⁹ Vezi depeșele lui Seymour c. Russel din 21 și 22 Februarie 1853, *ibidem*, p. 27—30.

Mencikoff, ar fi regularea chestiei locașurilor sfinte și cea a Muntenegrului. Dar această de pe urmă fusese pusă la cale încă înaintea sosirii princepelui, prin intervenirea Austriei, și cea a lăcașurilor sfinte mai că își luase sfârșitul, și anume în favoarea Rusiei, în cât lumea se aștepta, cu drept cuvânt, ca să vadă eșind o altă stafie din cutia fermecată a diplomației rusești.

Ce putea fi aceasta? Franța care văzuse greșala ce o făcuse cu trezirea chestii locașurilor sfinte, se arată chiar dela început foarte îngrijită de planurile Rusiei. Ea puna înaintea temerii ca „curtea rusescă să nu fie hotărâtă a lucra asupra Porței cu o apăsare care să o facă să piardă puțină trecere ce i-a mai rămas, sau să o expună la primejdiile cele mai mari, când ea ar vroi să se împotrivescă”, cerând ambasadorului ei să „întrebe pe cabinetul de St. Petersburg, dacă lepădând principiul care predomină de trei-zeci de ani în raporturile marilor puteri, înțelege a se face el singur arbitru al soartei Turcilor, și dacă Rusia vroește să înlocuiască politica comună a puterilor, căreia toată lumea datorește odihna sa, prin o lucrare singuratecă și bazată pe silnicie, care să împingă și pe celelalte cabinete în criza ce se pregătește, a nu lua sfat decât numai dela interesele lor și a nu asculta decât de vederile lor particulare”¹⁰. Către acelaș timp și Anglia face, deși în un chip mai puțin apăsător de cât Franța, aceleași întrebări Rusiei. Sir Hamilton Seymour, ambasadorul Angliei la Petersburg, spune într’o depeșă către ministrul său: „Arătam conțelul de Nesselrode că aș fi curios de a afla dacă cu chestia locașurilor sfinte ar lua sfârșit toate greutățile dintre Rusia și Turcia, sau dacă principele Mencikoff ar mai avea de adaos și alte pricini de nemulțumire. Cancelarul îmi răspunse că el nu știa că se mai fie și altele. Așa dar, pozitiv nu mai este nici o alta întrebare eu, pentru a înlătura neînțelegerile. — Nici una decât acele ce fac obiectul lucrărilor curente de cancelarie”¹¹.

Aceleași încredințări de pace sunt pe de altă parte făcute dea dreptul miniștrilor engleji prin ambasadorul rusesc din Londra. Baronul Brunnow este însărcinat a spune acestora că: „împăratul este stăpânit de statornica voință de a menținea întregimea și neatârnrarea Impărăției Turcești, și că, în cazul când părerile sale s’ar schimba în aceasta privire, înaltul său stăpân ar fi cel dintâi a încunoștiința pe guvernul englez despre aceasta. Asigurați pe ministrii reginei în termenii cei mai pozitivi că scopurile împăratului sunt tot acele; că falsele vorbe la care au dat prilej sosirea princepelui Mencikoff în capitala

¹⁰ Ministrul Franței c. Generalul de Castelbajac ambasador la Petersburg. Depeșă din 21 Mart 1853, *Ibidem*, p. 51.

¹¹ Seymour c. Clarendon, 24 Martie 1853, Iasmund, *Aktenstücke zur orientalischen Frage*, I, N-ro. LVII. Această depeșă nu se află reprodușă în *Doc. ren. Rom.*

otomană — ocuparea principatelor, mărirea teritoriului nostru în Asia, cererea ca numirea marelui patriarh de Constantinopolea să ne fie dată nouă — nu numai că sunt exagerate, dar sunt chiar lipsite de orice temei; că într'un cuvânt, misiunea principeului Mencikoff nici odată n'au avut alt scop decât acela pe care a-ți fost însărcinați a-l aduce la cunoștința guvernului britanic"¹². Și asemenea asigurări nu sunt date numai confidențial prin mijlocirea ambasadorului, ci chiar oficial, prin note înmânate guvernului englez. „Maiestatea sa are fericirea de a se încredința că ideile sale se potrivesc cu acelea ale guvernului englez în ce privește combinațiile politice care ar fi să intervină atunci când în orient s'ar întâmpla o catastrofă, pe care Rusia are și ea interes ca și Anglia, dacă nu a o împiedeca, cel puțin a o îndepărta"¹³.

Pe când cabinetul de St. Petersburg căuta a adormi astfel ochiul veghetor al politicii engleze, principele Mancikoff în Constantinopole „se silea a dobândi dela Rifaat Pașa făgăduința că înainte de a-i face cunoscut scopul trimiterei și felul cererilor sale, Poarta să se îndatorească formal a nu destăinui nimica ambasadorilor Franței și Angliei"¹⁴.

Lucru în destul de neașteptat, Anglia este într'adevăr înșelată prin vorbele atât de pacinice ale Rusiei. Lordul Clarendon se rostește în o depeșă din 23 Mart către Lordul Covley, ambasadorul Angliei la Viena „Guvernul Majestății Sale este plecat a pune încredere în împăratul Rusiei, dela care a primit atât de adesea asigurările cele mai solemne, că ar fi atât interesul cât și vroința sa de a menține împărăției otomană și că dacă ar încăpea vreo schimbare în această politică, Maiestatea sa n'ar întârzia a-i împărtăși fără zăbavă asemenea hotărîre. Fiindcă până acuma nu ni s'a făcut nici un soi de încunoștiințare în această privire, apoi guvernul Maiestății Sale crede, până la dovada protivnică, că trimiterea principeului Mencikoff nu are un caracter amenințător pentru neatárnarea și întregimea Porței"¹⁵.

Franța în deosebire de Anglia înțelese, cu o pătrundere minunată, scopul ambasadei principeului Mencikoff. Fiind de dreptul interesată în pricina care forma pretextul acestei ambasade, Franța trebuia să vegheze mai cu pătrundere la caracterul ce era să-l iee și la încurcăturile ce era să atragă. Văzând că

¹² Nesselrode c. Brunnov, 7, Aprilie 1853, *Doc. ren., Rom.*, II p. 63.

¹³ Memorandul rusesc din 3 Aprilie, anexă la depeșa lui Seymour către Clarendon, 21 April, *Ibidem* p. 81.

¹⁴ Colonelul Rose către Clarendon 31 Mart; lipsește în *Doc. ren., Rom.*

¹⁵ Clarendon către Covley, 23 Mart, Iasmund, 1. N-ro LIV. Documentele care lipsesc în colecția documentelor renașterii României le vom cita după alte colecții. Dealtmintrele aceleași idei sunt conținute în o depeșă a lui Clarendon c. Seymour din aceeași dată. *Doc. ren., Rom.* II, p. 57.

trimiterea principelui Mencikoff cade împreună cu pregătiri militare însemnate ale Rusiei la granițele Turciei, ministrul Franței, Drouyn de Lhuys, atrage luarea aminte a lordului Clarendon asupra încurcăturilor care s'ar putea naște în Orient prin misiunea principelui Mencikoff¹⁶, și în urma acestuia dă ordin flotei franceze de a pleca spre apele turcești.

Să vedem acuma ce făcea ambasadorul extraordinar al Rusiei în Constantinopole?

Cum vine în capitala Impărăției Otomane el înfățișază scrisorile sale de creanță și face vizita de datorie marelui vizir, dar refuză de a îndeplini pe cea tot atât de îndatoritoare către ministerul treburilor streine, Fuad Pașa, pretinzând că el ar fi fost dușman politicei rusești și că nu vroiește să aibă aface cu dânsul. Această purtare neauzită face pe Fuad Pașa să-și dea dimisia, spre a nu pune pe Poartă în trista poziție de a suferi o insultă așa de grea. După ce se înfățișează într'o audiență la sultanul și pipăe tărâmul în toate părțile, văzând că nu poate dobândi dela Poartă făgăduința secretului, se hotărăște a da ființă cererilor sale prin o notă din 19 Aprilie. După ce se rostește în ea asupra miniștrilor sultanului în termeni cu totul necuviincioși, numindu-i „perfizi și înșelători” arată că împăratul, văzând nesiguranța făgăduințelor turcești, „s'au văzut siliți de a cere dela Poartă garanții pentru viitor și anume: 1) un firman lămuritor asupra cheei bisericei din Betleem și a privilegiilor bisericei grecești pe lăcașurile sfinte; 2) un ordin privitor la repararea cupolei templului Sf. Mormânt, reparare care să se facă sub privigherea patriarhului grecesc, fără amestecul vre unui alt cult; 3) *un sened sau o convenție pentru garantarea statului quo a privilegiilor confesiunii greco-rusești și a lăcașurilor sfinte posedate de dânsa.* Ambasadorul trebuie cu acest prilej să aducă aminte ministrului trebilor streine, ceeace i-au arătat în mai multe rânduri: *că Rusia nu cere dela Poartă concesi politice; dorința sa este de a liniști conștiințele credincioșilor prin siguranța menținerii a ceeace este și s'au obicinuit până în zilele noastre*”¹⁷. Această notă dădea în sfârșit pe față scopurile Rusiei, pe care ea se silise atâta timp a le ținea ascunse de lumina zilei. Sultanul adună îndată marele sfat al împărăției, care cu 42 voci contra 3 hotărăște a încuviința neîntârziat puncturile I și II din cererile Rusiei și a refuza numai decât pe cel de al III-lea. În 5 Mai sultanul iscălește două fimane din care unul orânduiește ca cheea dată Latinilor dela biserica din Betleem să nu însemneze altceva decât un drept de trecere, nu însă și unul de stăpânire al acelu sanctuar, iar celălalt învoește ca să fie rezidită cupola

¹⁶ Drouyn de Lhuys cătră Walewsky ambasador la Londra 21 Februar Iasmund, N-ro XLVII.

¹⁷ Nota peincipelui Mencikoff din 19 Apr^{il} 1853 în Iasmund, I, No. LXIV.

bisericii Sf. Mormânt sub privigherea patriarhului grecesc. Aceste firmame, care hotărau desăvârșit afacerea lăcașurilor sfinte — și anume în tocmai după cererile rusești, necunoscând cu totul drepturile Latinilor, de vreme ce Franța părăsise cu totul pretențiile sale, — fusese date după sfaturile ambasadorului englez, lordul Straford de Redcliffe, care spunea Turcilor: „Siliți-vă a despărți afacerea lăcașurilor sfinte de propunerile ulterioare a le Rusiei, ori care ar fi ele. Regulând acest punct, când principele Mencikoff va veni să facă propuneri noi, veți fi în totul liberi de a refuza să intrați în asemenea tocmele, dacă nu vi se va lămuri pe deplin felul, întinderea și temeiurile lor. Dacă ambasadorul rus ar fi autorizat a împinge lucrurile până la cele depe urmă margini, tot ar rămâne Porței puțința de a amâna consimțământul său, până ce se va fi sfătuit cu aliații săi, care au luat parte împreună cu Rusia la tratatul din 1841”¹⁸.

Turcia, ascultând de aceste înțelepte sfaturi, îndeplinise în totul cererile Rusiei privitoare la lăcașurile sfinte, și putea privi punctul al III-lea din nota lui Mencikoff ca o pretenție cu totul nouă; ea răspunse deci asupra acestuia în modul următor, pe cât de politicoasă pe atât și de hotărât: „Oricât de pretențioasă ar fi intențiile de care sunt însuflețite una către alta curțile rusești și turcești, totuși încheierea unui act asupra întrebării în chestiune, care prin urmărirea ei primejdioasă ar nimici principiul fundamental al neatârării uneia din ele, este cu totul potrivit dreptului internațional și de natură a ruina cu totul autoritatea Porței. Aceste fiind mai presus de îndoială grelele urmări ale unei asemenea stipulații, mobilele legiuite care împing pe Poartă a o refuza nu ar putea fi tăgăduite de nimene, și cu atât mai puțin de Majestatea Sa Impăratul, a căruia iubire de dreptate este cunoscută de întreaga lume”¹⁹. Mencikoff atunci amenință pe Turci cu ruperea relațiilor diplomatice; aceștia stăruiesc însă în refuzul lor și ambasadorul rusesc părăsește Constantinopolul.

Rușii nu lepădă speranța de a îndupleca pe Turci nici chiar după aceasta. Ei urmează negocierile înainte prin depeșe, și contele de Nesselrode trimite lui Reschid-pașa în 31 Mai o nouă misivă, stăruind într'un mod foarte călduros, ca sultanul să iscălească proiectul de notă pe care Mencikoff îl lăsase în mâinile sale, la părăsirea capitalei, și prin care proiect Turcii se obligau față cu Rusia la împlinirea aceluiași condiții pe care le conținea și tratatul refuzat de dânsii. Turcii se împotrivesc cu aceeași statornicie, încât și aceste depe urmă încercări ale Rusiei rămân zadarnice.

¹⁸ Strafford de Redcliffe către Clarendon în Forcade, *Histoire des causes de la guerre d'Orient*, p. 86.

¹⁹ Rifaat Pașa c. Mencikoff, 10 Mai. *Doc. ren. Rom.*, II. p. 86.

Tratatul propus Turciei era următorul : „In scopul de a face să înceteze pentru totdeauna toate pricinile de neînțelegere, toate îndoelile și toate reclamațiile privitoare la drepturile și privilegiile care au fost încuviințate și asigurate prin vechii împărați otomani locuitorilor Moldovei, ai Valahiei și Serbiei care, ca și deosebitele alte nații creștine din Impărăția Turcească se închină la religia greco-rusească s'au stipulat prin convenția de față următoarele condiții : religia grecească va fi întotdeauna proteguită în toate bisericile ; reprezentanții curții imperiale vor avea dreptul ca și în trecut de a da ordin bisericilor atât din Constantinopole cât și din alte locuri și orașe, precum și persoanelor bisericești, și aceste sfaturi, venind din partea unui guvern vecin și amic, vor fi bine primite”²⁰.

Acest proiect fu schimbat, întors și sucit în deosebite rânduri : în esența lui rămase însă același : *protectoratul Rusiei asupra creștinilor ortodoxi din Impărăția Muzulmană* ; căci altfel nu se putea pretinde că pentru a se asigura Creștinilor ritului răsăritean stăpânirea a câtor-va lăcașuri sfinte, era de neapărată nevoie ai pune pe aceștia, în toată întinderea împărăției otomane sub o protecție, prin care autoritatea morală a împăratului rusesc ar fi înlăturat cu totul autoritatea de drept ce se cuvea sultanului ? Un asemenea protectorat nu putea fi primit de Turci sub nici un cuvânt, dacă vroiau să mai păstreze măcar o umbră de neatârnare. Și într'adevăr pretenția Rusiei nu însemna mai puțin decât înstrăinarea autorității politice a sultanului asupra 10—12 milioane din supușii săi. Cu toate că Rușii pretindeau că prin acel tratat ei nu cereau nici un drept politic, ci numai cât liniștirea conștiinței coreligionarilor lor, în realitate acest scut religios ascundea un protectorat politic. Căci în ce se întrupează autoritatea politică dacă nu în supunere și ascultare ? Marea majoritate a supușilor sultanului erau să asculte de acuma înainte de sigur mai mult de șeful lor religios care nu mai era patriarhul grecesc, ci țarul Rușilor, decât acel politic, sultanul Turcilor, căci este în natura simțământului religios de a fi cel mai supus, cel mai ascultător. Prin urmare atunci când din conflictul datoriilor erau să se nască o luptă într'o religie și puterea lumească, între cererile Dumnezeirii și acele ale Cesarului, fără îndoială că acele ale Dumnezeirii erau să treacă înainte, — și Cesarul aice era sultanul, iar țarul Rușilor era Dumnezeu !

Apoi este de observat că demnitarii bisericii grecești sunt în același timp și magistrați civili. Rusia deci „ordonând persoanelor bisericești” ordona tot odată unor magistrați ai sultanului. In sfârșit ea cere menținerea statului quo

²⁰ *Correspondance respecting the rights and privileges of the latin and greck churches in Turkey* No. 153. Reproduș și de *Doc. ren. Rom.* II, p. 74.

în constituția bisericească a Grecilor. Această constituție era însă plină de rele, mai ales în cece privește amestecul clerului în treburile civile. Dacă respectarea statului quo în această privire ar fi căpătat autoritatea unei convenții internaționale, orice speranță de îndreptare ar fi fost pierdută, și când abuzurile ar fi fost așa de strigătoare încât să nevoiască numai decât o reformă, Creștinii împărăției turcești ar fi trebuit să îndrepte cererile lor, nu către guvernul sultanului, ci către împărăția Rusească. Rusia invoca, în sprijinul pretențiilor sale, tratatele mai vechi încheiate cu Turcia. Dintre aceste, este de observat că prin tratatul dela Cainargi, Poarta „făgăduiește a protegui în mod statornic religia creștină și bisericile acestuia, și dă voce miniștrilor curței imperiale a Rusiei, de a face în toate ocaziile reprezentării atât în favoarea bisericii celei noi din Constantinopole cât și pentru acei ce o servesc”. Făgăduința cea *generală* era dată din libera îmboldire a Porței și nu o lega către Rusia; cealaltă care cuprindea o adevărată îndatorire către această putere, era *specială*, și se referia la o singură biserică din Constantinopole, care se punea prin tratat sub protecția Rusiei.

Și dacă admitem chiar că făgăduința cea generală, făcută de Poartă Rusiei, însemna un drept de protecție al acestei din urmă, atunci ce nevoie avea ea de un tratat nou asupra acestei protecții, întru cât n'avea decât să ceară îndeplinirea celui vechiu? ²¹. Era vederat că Rusia nu privea ca îndestulătoare garanția generală a tratatului de Kainargi, că ea vroia să întindă dreptul său special de protecție, dela una la toate bisericile creștine din Împărăția Mahometană; dela servitorii acestei biserici la tot clerul, ba la toți Creștinii supuși ai Sultanului; dela un așezământ religios la protegierea religiunii însăși. Rusia opunea în sfârșit că și Franța încheiese în timpurile de mai înainte capitulații în scopul de a protegui pe coreligionarii săi. Aceasta era adevărat. Deosebirea cea nemăsurată constă însă în aceea că pe când capitulațiile Franței protegeau pe *supușii săi*, tratatul pretins de Rusia era să proteguiască pe *supușii sultanului*!

Pentru a vedea cât de stranie era cererea Rusiei, n'avem de cât să ne închipuim același relațiuni, schimbând actorii. Ce s'ar fi zis în Europa, dacă Franța sau Austria ar fi cerut dela Marea Britanie o garanție pentru protegierea și buna tratare a clerului catolic în Anglia? Ce s'ar fi zis dacă regina Angliei ar fi cerut aceleași garanții pentru protestanții Franței? Ce ar fi zis în sfârșit chiar Rusia dacă și Turcia, la rândul ei, ar fi cerut protecția Muzulmanilor din împărăția rusească?

²¹ Asupra modului cum Rusia interpreta stipulațiile privitoare la protegierea religiei din tratatul dela Cuciuc-Cainargi vezi Nessrode c. Kisseleff, 3 August 1853 în Iasmund, I, No. C. Asupra interpretării Porței, protestul ei contra ocupării principatelor 14 Iulie 1853, *ibidem*, No. CII.

Rusia, prin protecția ei, caută să dobândească o înrăurire precumpenitoare asupra hotărîrilor Porței, înlăturând orice altă înrăurire și să-și asigureze astfel mijloacele, dacă nu spre a grăbi peirea Turciei, cel puțin spre a o împedica în desvolta-re-a ei și spre a-și asigura triumful intereselor sale la întâmplarea unei catastrofe. Pentru a întrebuița energicele cuvinte ale Lordului Straford Redcliffe, „nu se cerea Turciei amputarea unui mădular, ci introducerea otrăvei în tot trupul ei”²².

Dacă privim acuma la modul cum Mencikoff caută să si-lească pe Turci la primirea acestor condiții, îl găsim și pe acesta tot așa de curios ca și condițiile însăși. Sultantul anume ar fi dator împăratului o reparațiune pentru „ofensa cea mai grea ce-i făcuse, opunând neconținut tendințelor sale atât de prietenoase și de pline de mărinimie, o neîncredere fără temei și un refuz neîndreptățit”²³. Stranie procedare! Rusia vroia să dobândească dela Turci lucruri cu neputință de încuviințat, și dacă aceștia refuzau, ea pretindea că împăratul a fost ofensat și cerea dela Turci aceleași lucruri, sub o altă formă, pentru repararea ofensei.

Adevăratul țel al misiunii lui Mencikoff ajungând la cunoștința Angliei, desamăgirea acestuia asupra curățeniei politicei Rusiei, și a prețului ce se putea pune pe făgăduințele ei trebui să fie atât de mare, în cât în cele dintâi momente, lordul Clarendon nu voi să creadă că cererile principelui Mencikoff să fi fost încuviințate de guvernul său. În 16 Mai el scrisese către ambasadorul englez din Petersburg: „Guvernul Maiestății Sale se găsea deci pus în necesitatea, sau de a crede că principele Mencikoff întrecuse însărcinările sale, sau să pună în îndoială încredințările ce primise”²⁴. Totuși la urma urmelor, cabinetul englez trebui să se convingă că a doua alternativă era cea adevărată. Indignat de purtarea Rusiei, el trimite la 31 Mai o lungă depeșe Hamilton Seymour în care, luând în cercetare întreaga corespondență a ambasadorului, îi arată că dela 8 Ianuarie până la 19 Mai contele de Nesselrode susținuse în 15 rânduri, că singurul scop al misiunii principelui Mencikoff, ar fi regularea chestiunii lăcașurilor sfinte, și acuma cuvântul dat de 15 ori rămânea de greș²⁵. Pentru ca ministerul englez să nu creadă cumva că poate ar fi fost rău slujit de ambasadorul său, acesta îi răspunde prin următoarele cuvinte, care sunt cel mai minunat comentariu al felului politicei rusești: „Pot să asigur pe excelența Voastră că am simțit o mare ușurare când am auzit că, deși raporturile mele au făcut să se înșele guvernul Maiestății sale a-

²² Straford de Redcliffe c. Clarendon, 22 Mai Iasmund, I, No. LXXIV.

²³ Nesselrode c. Reschid-pașa, 31 Mai, *Doc. ren. Rom*, II, p. 104.

²⁴ Clarendon c. Seymour, în *Correspondance respecting the rights and privileges of latin and greck Churches in the Turkey*, I, No. 176.

²⁵ Clarendon c. Seymour *Correspondance*, I, No. 195.

supra scopurilor în privirea Turciei, nici o greșală nu-mi poate fi pusă în socoteală. Aș fi pus să mă înșel asupra cuvintelor și asigurărilor domnului de Nesselrode, dacă mi-ar fost date numai odată; dar cu greu își va putea cineva închipui că aș fi putut să mă înșel asupra înțelesului protestărilor sale, repetate fără încetare, și ipoteza înșelării mele divine cu neputință, când se vede că șirul de arătări, făcut trimisului britanic de către cabinetul rusesc, este reprodus în întregul său secretarului de stat al afacerilor streine a Maiestății Sale, prin ambasadorul rusesc din Londra. Totuși trebuie să mărturisesc Excelenței Voastre, că merit toată ocara ce se cuvine unei încrederi depline dată unor asigurări solemne, și că au fost pe atâta nenorocirea cât și datoria mea de a arăta guvernului Maiestății Sale crezământul ce-l punem în asemenea asigurări²⁶. Lucru mai curios este că chiar ambasadorul rusesc din Londra nu știa adevărata stare a lucrurilor; că el fusese însuși ținut de cabinetul său pentru a putea mai bine convinge pe Englezi în necunoștință.

Onestitate și politică nu se împacă totdeauna una cu alta. Totuși este o măsură în toate; prin urmare și în gradul până unde cerințele onoarei pot fi desprețuite.

Răsboiul trebuia deci să înceapă, și împăratul Neculai, pentru a îndreptății ocuparea principatelor, care urmează curând după aceea, publică în 26 Iunie un manifest, în care religia creștină joacă un rol atât de mare, în cât ar părea că pornește dela un patriarh, dacă scopul pentru care fusese dat — îndreptățirea unui război — nu ar fi arătat că este lucrarea unui împărat. El începe prin a spune că „iubiților și credincioșilor noștri supuși le este cunoscut că din timpurile cele mai vechi, glorioșii noștri antecesori au jurat a apăra credința ortodoxă”, și sfârșește zicând că: „plin de încredere în mâna sa cea a tot puternică, vom păși la luptă pentru protejarea credinței ortodoxe”. Mai adaugă împăratul că „prin ocuparea principatelor nu este scopul nostru de a începe războiul, ci numai cât a ne asigura o garanție care să ne răspundă pentru restatornicirea drepturilor noastre”²⁷.

Fiind-că acuma au sosit momentul când arătăm în toate amănunțimile interesul Rusiei de a se întinde în Răsărit, precum și acel al celorlalte puteri de a i se opune, apoi înainte de a merge mai departe, să aruncăm o ochire asupra acestor lincamente generale a le politicei europene.

2. CHESTIA ORIENTALĂ. INTERESELE PUTERILOR

Interesele rusești. — Intrebarea asupra căreia avem să îndreptăm acuma cercetările noastre este una din cele mai grele

²⁶ Seymour c. Clarendon *Correspondance*, I, No 268.

²⁷ Manifestul împăratului de Rusia 26 Iunie. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 145.

ce au avut vre-odată de deslegat politica europeană, pentru că dela dânsa atârnă în mare parte soarta viitoare a Europei, și prin urmare aceea a lumii întregi. Este întrebarea care a frământat atât de adânc lumea europeană și care schimbându-se cum puteau, neliniștește și astăzi încă mințile bătrânului continent. Ea este cunoscută sub numele de *chestiunea orientală*. Înțelesul ei este următorul :

Impărăția turcească merge spre peirea ei, cel puțin în Europa, și este vorba cu ce poate fi înlocuită? Rusia în mersul ei propășitor spre Constantinopole, pare a fi moștenitorul firesc al coroanei sultanului. Peninsula Balcanică²⁸ cuprinde însă popoare care de și de neamuri deosebite, se teameau de atare împrejurare ca de primejdia cea mai cumplită ce putea veni asupra lor. Acest element de rezistență contra cotropirei rusești, își găsea un sprijin foarte puternic în Apusul Europei, îngrijită și ea de a lăsa să cadă peninsula Balcanului în mâinile Rușilor. Anglia, Franța se teameau pentru Marea Neagră și predominarea în Mediterană; Austria pentru gurile Dunării.

Intr'un cuvânt chestia orientală era pe atunci și tot așa a rămas până astăzi *rivalitatea Rusiei și a Europei apusene, de la stăpânirea peninsulei balcanice*.

La începutul istoriei moderne, Turcii punând mâna pe Impărăția Bizantină, împiedică de o cam dată pe Ruși a se întinde spre aceste părți, către care se simțiau atrași de clima cea dulce și locurile încântătoare, care contrastau într'un mod atât de pronunțat cu locuințele lor geroase și pustii. Principele Sviatoslav, spune în 972, ambasadiorilor ce venise să negocieze pacea : „nici odată nu vom putea părăsi o țară așa de frumoasă”²⁹. Cu desvoltarea vieții lor politice, Rușii însă nu întârziară a se convinge că și alte interese, decât acelea de a se încălzi la un soare arzător, trebuia să dea un mare preț cuceririi Constantinopolei, și ei întreprinseră șirul de rășboaie pe care le-am întâlnit până aci. Pentru a înțelege ce soi de interes împingea pe Ruși într'acolo, trebuie să aruncăm o privire generală asupra pricinilor întinderii împărăției rusești.

Rusia este împărăția cea mai mare din lume, și ea a ajuns astfel prin o neconținută lățire, căci la început era departe de a fi așa de întinsă. Creșterea ei se făcu în două direcțiuni : spre răsărit în Asia, spre Sud și apus în Europa.

Țările asiatice, ce veniau în atingere cu granițele sale, erau înlocuite de popoare nomade ce trăiau numai din prădăciunile periodice ale stăpânilor rusești. Rusia trebuia să caute

²⁸ Intindem această denumire geografică, deși impropriu, și asupra țărilor române de dincoace de Dunăre.

²⁹ M. Anagnosti. *Les idées de la Révolution et les affaires d'orient*. Par 1841, p. 229.

a scăpa de ele, și care era mijlocul pentru a ajunge la acest scop? Ea nu putea ridica un zid ca Chinezii, căci era prea costisitor; nu putea nici păzi țara prin un cordon militar, fiind granițele sale prea întinse. Prin urmare singurul mijloc ce-i rămânea era cucerirea țărilor ce slujiau de lăcaș și de cuib jefuitoarelor ei. Țara cucerită devenind rusescă, partea cea mai liniștită a populației se așeza; turburătorii se retrăgeau în o parte de loc mai îndepărtat, de unde începeau iarăși a preda fosta lor patrie, ce se bucura acum de o organizare și o liniște, care îi înlesnea înavușirea. Rușii deci, spre a apăra noua lor provincie, trebuiau să supună țările tot mai departe, până ce ar fi întâlnit o țară care să înfățișeze destule garanții de bună vecinătate³⁰. De aceea ea se tot întinde și ajunge acum la marginile Chinei și la granițele Indiilor engleze.

În spre Europa întinderea Rusiei, tot așa de neapărată, are cu totul alte mobile. Aice nu locuiesc națiuni barbare și prăditoare. Poporația țărilor limitrofe este din potrivă liniștită și dedată la îndeletniciri pașnice, mai ales la agricultură. Trebuie astfel amintit că pe la începutul veacului al XVIII-lea Rusia era mărginită numai cât în centrul acelei țări pe care o ocupă astăzi. În spre apus Svedia stăpânea Finlanda și provinciile Baltice: Estonia, Livonia, Carelia și Ingria, care despărțeau pe Rusia de marea Baltică. Polonia se întindea până lângă Kiev și la malurile Niprului, iar în spre sud, Tătarii împiedecau atingerea Rușilor cu marea Neagră și cu marea Caspică. Rusia era un corp mare, dar cu mâinile și picioarele legate iar care semăna paralizat, neputând arăta lumii puterea de viața lăuntrică ce îl însuflețea. Sufletul popoarelor este marea și fiecare dintre ele e cu atâta mai puternic cu cât poate dispune mai cu îmbelșugare de acest element dătător de viață. Oceanul este sufletul pământului, pe care-l resfrânge în vecinica lui mișcare, și pentru ca un popor să poată răsufla și să nu fie înnăbușit, îi trebuie numai decât o deschidere spre ocean. Pe atunci nu numai că acea deschidere lipsia Rusiei; dar ea era chiar împiedecată de a se atinge cu mările cele mai apropiate de dânsa. Ea stăpânea nu e vorbă, Marea Albă; dar aceasta nu-i era de folos, din pricina ghieturilor sale. Dacă Rusia nu vroia să piardă din lipsă de răsuflare, trebuia cu orice preț să-și deschidă un drum în spre Marea, și că Petru ia simțit aceasta, iată vecinul său merit și titlul cel mai mândru al gloriei sale. Am văzut aiurea silințele și luptele sale pentru a-și deschide drumul înspre cele trei mări ce se învecinau cu împărăția sa, și politica lui fu ur-

³⁰ Mackensie Wallace. *La Russie*, ouvrage traduit de l'anglais par Henri Bellenger, Paris, 1877, II, p. 400: „Après bien des années d'expérience les Russes arrivèrent à la conviction que le seul moyen efficace de prévenir ces incursions était de conquérir les tribus adonnées à la maraude“

mată cu statornicie de toți urmașii săi, care, cu cât propășia Statul rusesc, se convingeau cât mai deplin de neajunsul ce-l omorător al așezării sale geografice.

După ce ajunse Rusia a se întinde pe coastele mărilor sale ea se convinsese în curând că tot nu dobândise deplina libertate, cât timp strămtorile ce închid două din aceste mări nu ar fi în stăpânirea sa. Marea Neagră și cea Baltică ajunseser niște lacuri rusești aproape ca și Marea Caspică; dar de și erau rusești tot nu erau decât niște lacuri; unul din ele închis firește din toate părțile; celelalte deschise numai atunci, când țările, stăpâne strămtorilor, trăiau cu dânsa în bună înțelegere. Danemarka însă, proprietara Sundului și a celorlalte strămtori, fiind o țară mică, putea mai ușor fi îndatorată de Rusia a-i lăsa libera străbatere prin trecătorile sale. Turcia din potrivă, putere mare și dușmană Rusiei, opunea în totdeauna cea mai deplină rea voință la trecerea corăbiilor rusești prin Bosfor și Dardanele, așa că Rusia fu nevoită, în fiecare tratat, a stipula din nou pentru dânsa dreptul de trecere priu numitele strămtori. Era deci firesc lucru pentru Rusia, care căuta să-și deschidă drumul în spre Mediterana, ca să se siliască a nu mai atârna, în plutirea pe mările Turciei, dela bunul plac al acesteia, și să se desfacă de un portar, ce adesea nu lasă pe stăpânul său să iasă din casă.

Iată pricina de căpetenie care împinse pe Ruși, a se apropia neconținut de Constantinople în speranța nemărturisită, dar nu mai puțin reală, de a pune odată mâna pe dânsa³¹. Așa dar nu este chiar orașul Constantinople ținta politiceii rusești ci strimtorilor ce acest oraș dominează. Deaceea cuvântul cel vestit al lui Napoleon cel Mare: „Constantinople este stăpânirea lumii”, nu are pentru cugetarea rece nici un înțeles. De altfel dacă ar fi adevărat, de mult timp Turcii ar fi trebuit să fie stăpânii pământului.

Acest mare interes al Rusiei este sprijinit și de altele, care lucrează în acelaș sens și o atrage tot mai puternic în spre sud; anume de comunitatea sa de origine cu cele mai multe popoaare din peninsula Balcanului, și de identitatea sa de religie cu toate aceste popoare. Un număr însemnat din ele este de viță slavă fie ca sânge, fie ca Bulgarii numai ca limbă și Rușii tind să-i cotopească în imensitatea împărăției lor. În timpurile mai vechi toate popoarele peninsulei Balcanului, chiar Românii și Grecii, vedeau în Ruși protegitorii lor firești și apărătorii lor. Mai târziu însă, când se destăinuiră adevăratele ținte ale Rusiei asupra

³¹ Consultă asupra acestui punct important: Mackensie Wallace, II, p. 408, *Die orientalische d. i. russische Frage* Hamburg, 1843, p. 35. Anagnosti, p. 236. Arthur von Kelenfoldy, *Die Verhältnisse im Orient und in den Donaufürstenthümern*, Leipzig, 1863, p. 26. *Der russisch-türkische Streit und der Widerstand Europas gegen die russische Politik*, Pest, 1854, p. 11. Ceva deosebit în apreciere este Ficquelmont, *Russlands Politik und die Donaufürstenthümer*, Wien, 1856, p. 30.

lor, acele simpatii se răciră și fură înlocuite prin o îndepărtare tot mai rostită care se prefăcu cu încetul în un simțimânt de respingere, din ce în ce mai neîmpăcat, în contra celor ce se dădeau drept apărătorii lor.

Poziția noastră, a Românilor este cu atât mai grea, cu cât, interpuși între Rusia și popoarele slave dela sud cu care ea ar avea să se poată atinge de a dreptul noi o împiedecăm de a îndeplini acest avânt al inimei ei. Și această poziție așa de periculoasă este încă sporită prin așezarea geografică — a noastră a Românilor din România liberă. Pe când Carpații înalță piscurile lor neumblate, și ne despart de rămășița neamului nostru din Transilvania, din spre Impărăția Rusească nu ne apără nici un deal, nici un colnic, ci acelaș șes se întinde neîntrerupt dela Marea înghețată până în munții Balcanului. Suntem așezați în sfera firească de întindere a popoarelor slavone, suntem expuși la pericolul de a fi luați înainte de uriașa minge de omăt ce se rostogolește dela cercul polar, mergând cu o repegiune tot mai amenințătoare spre țărmurile mării Mediterane.

Dacă adăugim la aceste năzuința după întindere care e cu atât mai cuprinzătoare cu cât organismul e mai puternic, atunci vom înțelege de unde provine dorința Rusiei de a cuprinde partea sud-estică a Europei. *)

Apusul față cu tendințele rusești. — După ce am arătat interesele și tendințele cotropitoare ale Rusiei, să trecem acuma la expunerea stărei Europei de atunci față cu niște asemenea năzuinți. Dar chiar aici trebuie să observăm că pe când opoziția Europei trebuie să schimbe puterile ce iau parte la ea după interesele momentului, tendința de cotropire a Rusiei rămâne una și neschimbată. Câți mai mulți sorți are ea deci de a izbuti decât de a fi înfrântă de schimbătoarea politică a Apusului?

Pe la anul ce ne preocupă, 1853, Rusia devenise amenințătoare pentru liniștea și desvoltarea celorlalte țări europene. Ceea ce fusese odinioară Carol al V-lea și Napoleon cel Mare pentru Europa, devenise acuma Rusia, cu deosebire numai că altă dată primejdia venia din partea unor individualități și că acuma ea pornia dela un popor. Amenințarea ce fusese mai înainte trecătoare se prefăcea acuma în una permanentă. Cu cât mai mult deci trebuiau țările europene să se impună curentului rusesc, când ele vedeau într'însul, nu avântul momentan a unui gust de cucerire, ci această tendință însăși sistematizează, și îmbrăcând forma unui principiu statornic și neînduplecat. Ideea echilibrului European nu era deci o zadarnică închipuire a visătorilor politici; ea era chiar expresia nevoiei celei mai simțite a Europei, păstrarea neatârării ei, a luminei și a civilizației sale. Datoria cea mai înaltă se întrupa într'însa

*) N. R. Acest pasagiu a fost scris de A. D. Xenopol în anii 1914 1916, deci înainte de a se face unirea țărilor române.

aceea de a păzi neatinsă comoara de gândiri și de simțiminte moștenită dela generațiile de mai înainte, și pentru care partea cea mai nobilă a omenirii jertfise cele mai scumpe bunuri ale traiului său. Era într'un cuvânt apărarea existenței ei în contra unei cotropiri amenințătoare.

Afară însă de acest interes general, mai erau și altele speciale, care sunt cu atât mai însemnate, cu cât ele hotărîră puterile apusene la împotrivire; căci popoarele ca și indivizii sunt astfel făcute, încât să se miște mult mai ușor pentru un interes mai mic, dar nemijlocit, decât pentru unul mare și îndepărtat. Aceste interese mai speciale erau acele comerciale.

Dintre toate țările Europei, Anglia și Franța făceau un comerț mai întins cu țările turcești. Pe acel timp (1852) comerțul Angliei se suia, import și export, la vr'o 600.000.000 franci, afară de transitul prin Egipt către India, care urca comerțul total al Angliei cu țările turcești, aproape la un miliard. Acel al Franței, însemnat cu deosebire prin exportul său, se ridica aproape la 750.000.000 de franci³². Interesele Franței și ale Angliei erau aceleași, și deci politica lor trebuia să fie aceeași. Ambele aveau de apărât niște daraveri bănești de o mare însemnătate și trebuiau deci să se opune cu puteri unite politicei rusești care amenința desfășurarea lor. Primejdia pentru dănsese era următoarele: dacă Rusia punea mâna pe strămtorile turcești și poate chiar și pe Egipt, atunci introducând ea în aceste părți sistemul prohibitiv, nimicia prin o singură lovitură tot comerțul anglo-francez, înlocuindu-l cu al ei.

Pe lângă acest pericol, care amenința pe Franța cât și Anglia, mai erau și altele cari priviau numai cât interesele engleze. Această țară se mai temea ca Rusia punând stăpânire pe Egipt și pe Turcia aziatică, să nu-i împiedece comunicarea ei cu India, isvorul cel mai mănos al bogăției sale, cu atât mai mult că poporul englez era neliniștit și de propășirea Rusiei în Asia centrală, a cărei țintă nu putea fi, după Englezi, decât surparea puterii lor în Indii.

Italia pe atunci frământată de dorința unirii, domnită de mai multe dinastii dușmane una alteia, nu putea urma în privirea Orientului o politică susținută, și de aceea participarea ei la războiul Crimeei nu avu atâta în vedere restatornicirea unor interese trecute, cât îngrijirea de altele viitoare.

Austria nu putea să învoiască prea marea întindere a Rusiei în Orient din alte motive. Pentru a ajunge la Constantinopole trebuia ca Rusia să pună mâna pe țările române, pe care l'am văzut că fusese totdeauna combătut de Austria cu cea depe urmă stăruință, ca unul ce putea deveni periculos pentru dânsa. Prin această întindere Rusia devenia vecină ne-

³² G. Fr. Kolb *Handbuch der vergleichenden Statistik* 1855. Leipzig.

mijlocită a Austriei și pe la sud, putând da mâna cu Românii din Transilvania și cu Slavii din sudul Impărăției Austriece. Apoi Rusia punând prin pacea de Adrianopole (1829), stăpânire pe gurile Dunării, se folosise de această împrejurare pentru a îngreua tot mai tare plutirea pe acest fluviu. Ea nu îngrijise pentru curățirea albiei Șulinei, înființase o carantină la gurile fluviului și supunea toate corăbiile ce treceau prin ele la niște orânduiri foarte împovărătoare, încât comerțul ce Austria îl făcea prin artera Dunării amenința să decadă din ce în ce mai tare³³. Ce era însă să se întâmple dacă Rusia era să ajungă stăpâna netăgăduită a împărăției turcești? Era să fie nimic și comerțul cel însemnat al Austriei cu această împărăție, care se ridica în 1850 la 70.000.000 de franci³⁴.

Prusia nu avea un interes așa de nemijlocit în chestiunea orientală, și celelalte țări germane erau prea mici și neînsemnate pentru a putea ridica și ele glasul lor. În genere vorbind, Germania, ruptă în o mulțime de părți, nu putea juca un rol precumpănitor în această însemnată întrebare. Ea era deprinsă a fi împilată; toate arterele cele mari ale comerțului ei erau în mâinile străinilor: Olandezii le închideau Rinul, Englezii prin Helgoland, Elba; Danezii, marea Baltică³⁵. Cum putea ea împiedeca pe Ruși de a închide acuma și Dunărea, când statul cel mai puternic, Prusia, era deprins de sute de ani a nu avea în politică altă voință decât aceea a cabinetului de Petersburg? Cu cât Prusia prinde mai târziu la putere, cu atâta ea se emancipează de sub epitropia rusească. De când au ajuns a realiza unitatea Germaniei și se vedea în fruntea a mai multor milioane de baionete, ea se vede silită a apăra interesele ei, care sunt, în privirea Dunării, identice cu ale Austriei³⁶. Devenind tot mai neatârnată în politica ei orientală, în curând va vrea să dicteze și aici precum s'au deprins a dicta aiurea, și un război va trebui numai decât, mai curând sau mai târziu, să pună un capăt bunei înțelegeri ce au predominat până acuma între aceste două State.

Turcia și principatele române. — Să vedem acum care era starea acelei împărății, ce era aruncată, ca mărul discordiei, între Rusia și popoarele apusene. Această împărăție mergea

³³ *Die orientalische d. i. russische Frage* p. 65.

³⁴ Joseph Hain, *Handbuch der Statistik der oesterreichischen Kaiserstaates*. Wien 1853, II, p. 522.

³⁵ *Die orientalische d. i. russische Frage*, p. 65. Kelenföldy, p. 22.

³⁶ Drouyn de Lhuys către generalul de Castelbajac 15 Iunie 1853, *Doc. ren. Rom.* II, p. 128. „L'Allemagne a une trop grande intelligence de ses intérêts pour accepter facilement l'éventualité de la possession du bas Danube, qu'elle considère avec raison comme une de ses voies commerciales, par un grand Etat qui pourrait lui fermer le débouché”.

spre stângerea ei, și toate silințele, atât ale sale proprii cât și acelea ale puterilor Europei, nu puteau decât cel mult să întârzie căderea ei, dar nu să o oprească. Răul de căpetenie, ce o săpa fără încetare, era dușmănia tot mai fățișă între populația creștină și acea musulmană. Turcii nu puteau uita că sunt învingători și că creștinii sunt supușii lor; apoi acești supuși, fiind de o altă religie decât aceea a lui Mahomed, ei îi priveau ca pe niște ființi de jos, care nu erau vrednice a se bucura de alte drepturi, decât de acele ce stăpânii lor se îndurau să le încuviințeze. Numai Impărăția Turcească mai făcea în Europa o deosebire între cuceritori și cucerțiți; numai în ea se mai aflau două clase suprapuse ale societății, ce nu puteau a se contopi nici într'un chip, fiind despărțite prin rasă, religie, credinți și obiceiuri. Pentru un Muzulman, ghiaurul nu însemna nimica; averea lui, chiar viața lui erau o jucărie în mâinile sale, și adeseori regimul cel cu totul arbitrar al poporului domnitor împingea pe supuși la răscoală. De când Rușii se apropiase de peninsula Balcanului, gințile de aici își îndreptară către dânșii speranțele lor de scăpare. Unele din ele se lepădară apoi de aceste așteptări, văzându-se înșelate; cele mai multe însă, Slavonii, vedeau tot în Rusia îngerul mântuitor al suferințelor lor, și priviau deci orice încercare de a susține Turcia, ca un act de dușmănie în potriva lor. Și cu toate aceste țările Apusului trebuiau să sprijine pe Turci și să caute a susține împărăția lor; căci ele nu găseau alt mijloc mai potrivit de a scăpa Orientul de o stăpânire exclusivă, decât acela de a-l menține, cât se va putea mai mult, în starea în care se afla. Intregimea Impărăției Otomane deveni astfel maxima conducătoare în politica statelor apusene, și ele trebuiau să privească de dușmani, nu numai pe Rusia, dar și pe popoarele acelea din peninsula Balcanului, cari cereau emanciparea lor de sub jugul turcesc. Din această pricină proveniră toate încurcăturile politice orientale. Rusia, care protegia popoarele creștine în potriva asupririlor turcești, era privită ca apărătoarea intereselor umanitare; Apusul, care susținea pe Turci și barbariile lor, păreau că-i sprijine numai pentru niște interese egoistice. Rolurile se schimbaseră cu totul: Rusia, stat absolut mai înapoiat era apostolul libertății și a omeniei; țările apusene, vetrele luminii și ale culturii, deveniau uneltele arbitrarului. Nu e vorbă că aceste din urmă stăruiau pe cât puteau pe lângă Turci, ca să mai îndrepte corupția înspăimântătoare a administrației lor și să recunoască și Creștinilor o stare mai puțin împilată; dar silințele lor erau zadarnice. Sultanul și dregătorii turci cei înalți, însuflețiți de luminile civilizației și îmboldiți fără încetare de agenții puterilor apusene, proclamau necentenit principii mai umanitare; dar aplicarea lor întâlna greutăți și chiar piedici neînălăturabile, întrucât schimbarea sistemului nu se putea aștepta decât dela o schimbare a minții

poporului turcesc, și aceasta era peste putință de ajuns, din pricina rasei inferioare³⁷ în care această minte eră împlântată.

Ca toate faptele istorice și acestea erau neapărate, fatale. În zadar s'ar fi susținut cutare sau cutare mod de rezolvire a chestiunii orientale, după cum s'au încercat să o facă mai mulți publiciști ai acestui timp. Turcii trebuiau să stăruiască în barbaria lor; Rușii să caute a înainta, și popoarele apusene să li se opună. Pentru a hotărî într'un fel niște tendințe atât de contrazicătoare, trebuia alergat la mijlocul cel depe urmă ce rămâne popoarelor, când toate celelalte au dat de greș — la război, care și începu de fapt prin intrarea Rușilor în principate în 3 Iulie 1853.

Rușii, cum am văzut, pretindeau că, deși ei au încălcat granițele Împărăției Otomane, n'au înțeles prin aceasta a porni cu războiu asupra Porții; că ei ar fi vrut numai prin o astfel de măsură să constrângă Poarta a se supune dreptelor lor cereri, iar pe de alta ar fi fost provocați la o asemenea, prin apropierea amenințătoare a flotelor anglo-franceze de strâmtoarea Dardanelor³⁸).

Că aceasta era numai cât un meșteșug, se poate vedea foarte lesne; nu era nici cea mai mică asemănare între așezarea flotelor apusene în Besica-Bai și cea a oștilor rusești în principate. Aceste flote aveau într'adevăr dreptul de a staționa în acel port, ca în oricare altul depe marea Mediterană. Prin arătarea lor în acele ape nu se înfrângea nici un tratat, nu se încălca niciun teritoriu, nu se lovia în niciun principiu de drept public; neatârtnarea împărăției otomane nu era amenințată, și Rusiei nu se da niciun motiv de supărare. Din contră ocuparea principatelor de către Rusia era o încălcare viderată a stăpânirilor sultanului și a tratatelor care regulau soarta acelor două provincii; era o izbire în principiile dreptului public și un act de dușmănie neîndoielnic în potriiva sultanului, care ar fi avut dreptul a răspunde unei asemenea urmări, prin o declarare de război și chemarea în ajutorul său a escadrelor aliate³⁹).

Dar să cercetăm acuma ocuparea principatelor din punctul de vedere al poziției Rusiei față cu dânsule. Nici un tratat nu învoia Rusiei o asemenea ocupare. Acel de Adrianopole prevedea ca Rușii să poată intra în principate, numai atunci când privilegiile lor ar fi fost încălcate de Turci, și pe baza acestui

³⁷ *Die orientalische d. i. russische Frage* p. 83, pune greșit neputința de propășire a Turcici în sama religiei lor. Tot Mahomedani fuscse și Arabii; dar la ce înaltă cultură dăduse ei ființă!

³⁸ Circulara contelui de Nesselrode 2 Iulie. *Doc. ren. Rom.* II, p. 150,

³⁹ Circulara cabinetului englez către agența sa diplomatică, 16 Iulie 1853. *ibidem*, p. 171.

drept trimiseseră Rușii în 1848 oștirile lor în principate. Senedul dela Balta-Liman din 1849 adaugă, în vederea revoluției din 48, că dacă asemenea turburări s'ar ivi din nou în principate în răstimpul de șapte ani, ambele puteri să iea măsurile trebuincioase pentru restatornicirea orânduielii. Provinciile române nu fuseseră nici împilate de Turci, nici nu erau turburate de vreo rezmeriță, care să îndreptățească intrarea în ele a oștirilor rusești; și cu toate acestea erau cuprinse de dănele⁴⁰).

Rușii priveau întotdeauna provinciile române sub două fețe deosebite, după cum le cerea interesul: când ca niște țări cu totul deosebite de împărăția turcească, pentru care stipulau în tratatele lor drepturi și privilegii; când ca parte întregitoare a împărăției Otomane. Nevoile momentului cereau ca țările române să fie privite în a doua ipostasă, ceea ce Rușii făceau ocupând-le cu armele. Din aceasta însă se poate foarte bine vedea sistemul urmat de politica rusească față cu principatele dunărene.

Anglia și Austria, care doriau din toate puterile ca să mențină cât se va putea mai mult timp pacea între ambele împărății rivale, sfătuiesc pe Poartă să nu privească ocuparea principatelor, de Ruși, ca un casus belli, ci închizând ochii asupra acestui fapt dușmănesc, să urmeze înaintea calea negocierilor⁴¹).

Aceste se reîncep prin stăruințele Austriei, putere din cele mai interesate în chestia Orientului. Rusia anume, căreia i-ar fi plăcut mai bine a surpa pe Turci prin o cale piezișă decât prin un războiu, propune la Viena un proiect de notă, ceva deosebit de acela pe care principele Mencikoff îl lăsase în mâinile Turcilor, la plecarea sa din Constantinopole. Acest proiect, sprijinit de Franța și de Anglia, mai mult de cum se cuvenea, este trimis la Poartă, cu stăruințele cele mai călduroase pentru primirea lui. Poarta se rostește că-l va primi dacă va suferi oarecare schimbări. Incepe atunci o lucrare a diplomației din cele mai seci și mai nemulțumitoare, anume schimbarea frazelor și a cuvintelor, răscucirea și învârtirea lor astfel ca să împace ambele cerinți. Așa d. e. nota vieneză conținea următoarea frază: „dacă în toate timpurile împărăției Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru menținerea scutirilor și privilegiilor bisericii grecești ortodoxe în împărăția otomană, sultanul nu s'au refuzat niciodată a le consfinți din nou prin acte solemne”. Această redacțiune speria pe miniștrii Turciei; din paralela în care se punea respectarea privilegiilor de către Turci cu îngrijirea pentru menținerea lor din partea Rușilor. Se temeau miniștrii sultanului a nu recunța că cea a doua

⁴⁰ Circulara cabinetului francez către agenții săi diplomatici, 15 Iulie 1853, *ibidem*, p. 166.

⁴¹ Circulara austriacă 4 Iulie, Iasmund, No. XCVI.

fusese cauza celei dintâi, și pentru a îndepărta o asemenea tâlcuire, ei propuseră îndreptarea frazei în modul următor : „dacă în toate timpurile împărații Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru cultul și biserica ortodoxă grecească, sultanii n'au încetat niciodată de a veghea la menținerea scutiților și a privilegiilor pe care din bunul lor plac le-au încuviințat”. Anglia își dă mare osteneală pentru a dovedi Turciei că schimbările propuse de dânsa sunt de prisos, arătând că această frază constată numai cât un fapt istoric, că acesta poate fi adevărat sau fals, dară că Rusia nu dobândește prin el nici un drept și că Turcia nu se leagă la nimic prin recunoașterea lui. Sultanul chiar dacă ar da oarecare drepturi Creștinilor în urma stăruințelor unei puteri creștine, nu se leapădă de niciun drept al său, nu se leagă la nimic, nu restrânge nici într'un mod suveranitatea sa, și câte de aceste.

Bieții Turci știau însă prea bine cu cine aveau aface. Vedea ei acuma ce tâlcuire dădeau Rușii tratatului de Cainargi; știau ei câte bucăți de teritorii le fusese răpite tot prin asemenea meșteșuguri și se păzeau ca de foc de a se lega în vre-un chip către Ruși, asupra unei împrejurări așa de delicate. De aceea ei stăruiră cu toată puterea pentru primirea schimbărilor propuse de dânsii, cu toate cererile Angliei, Franței și ale Austriei, care le spunea să se lepede de ele.

Pe când însă puterile europene se siliu a convinge pe Turci, că n'ar fi niciun pericol în privirea notei, așa cum fusese ea întocmită dela început, Rușii înțelegeau cu totul altfel îndatoririle ce Poarta trebuia să le iee față cu dânsii, și dau și ei o tâlcuire a notei vieneze, și de astădată o tâlcuire autentică, ce nu mai lăsa nimic de dorit. În o depeșă a contelui de Nesselrode din 7 Septembrie, acesta pune în cea mai vie lumină înțelesul pe care Rusia vroia să-l dea notei vieneze, și care se rezumă în îndatorirea din partea Turcilor de a da o *făgăduință și o garanție pentru viitor despre menținerea privilegiilor bisericii grecești*. Franța, luând cunoștință de această depeșă, se rostește ea însăși; „că nu era acesta înțelesul pe care conferența din Viena avuse în gând a-l da notei în chestiune”, și așa toate ostenețile diplomaților și zbuciumarea lor de atâta timp rămaseră zadarnice)⁴².

Aceștia în iubirea lor pentru fraze și tâlcuiri subtile, trăgănose afacerea mai multe luni, lăsând Rusiei timpul de a se pregăti și a se întări, crezând că ceea ce desbina pe Ruși și pe Turci era o chestiune de cuvinte. Ei uitau că în mijloc erau niște interese mult mai grele, cari, în orice cuvinte ar fi fost îmbrăcate, tot la sfârșit erau să și arăte cozile și urechile lor. Atâta este de adevărat că adeseori persoanele oficiale de multă

⁴² Amănunțimile vezi în Forcade. *Histoire des causes de la guerre d'orient*, Paris, 1854, Chap. III, La conférence de Vienne.

diplomație nu-și mai aduc aminte de politică, adică de interesele ce sunt puse a apăra.

Dela căderea notei vieneze, speranțele pentru pace sunt tot mai mult înlăturate, și războiul devine din ce în ce mai neapărat, cu toate că diplomații nu încetează nici acuma a-și da osteneală pentru a-l împiedica, sau cel puțin a-l amâna.

Puterile maritime, Anglia și Franția, văzând că toate încercările pentru pace au dat de greș, și așteptându-se în fiecare moment la un atac din partea Rușilor, contra protegiților lor, dau ordin flotelor lor ca să intre în Dardanele. Rușii pretind atunci că s'ar fi încălcat tratatul din 1841, care prevedea închiderea strâmtorilor, cât timp Poarta s'ar afla în pace, și cer Angliei socoteală pentru acest pas. Aceasta le răspunde că „de și nu urmasse declarare de război, Poarta încetase de a fi în pace, din momentul ce un soldat rus călcăse principatele dunărene”⁴³. Turcii îmbărbătați prin această măsură, în care ei vedeau un sprijin efectiv al puterilor apusului, declară Rusiei război în 4 Octombrie 1853.

Rușii, urmând înainte jocul lor cu două fețe, arată în o circulară a contelui de Nesselrode, că deși Turcii le-au declarat război, ei se vor mărgini a păstra poziția ce au luat-o în principate, rămânând în apărare cât timp nu vor fi siliți a eși din cercul în care doriau să-și mărginească operațiile lor”⁴⁴. Ea repetă această declarație în alte două rânduri, spunând că vor rămânea „cu brațele încrucișate, hotărâți numai a respinge orice atac îndreptat în contra lor, fie în principate, fie pe granițele Asiei”, și aiurea : „trupele noastre vor sta în apărare, așteptând atacul Turcilor și răspingându-l, dacă s'ar întâmpla”⁴⁵. Puterile maritime, luând act deasemenea făgăduinți solemne, trimit ordin escadrelor lor de a învoi corabiilor rusești, transportarea trupelor și a munițiilor lor dela un port la altul. Dar Rușii dăduse acele asigurări numai cât spre a circonveni pe apuseni. În război ca și în diplomație ei procedau prin surprindere neașteptată. Pe când flotele anglo-franceze, încrezându-se în Ruși, nu părăsise încă Constantinopole, flota rusească intră fără veste în portul Sinope, și nimicește aici o flotă turcească, ce stătea la ancoră, încărcată cu proviziuni ce trebuia să le ducă în un port al coastei asiatice, ucigând vr'o 4.000 de oameni și prefăcând în cenușă corăbiile turcești. Când știrea despre acest măcel ajunsese în Europa, ea produse o indignare nemaipomenită și mai că era să provoace de îndată declararea de război din partea puterilor apusului. Rușii, interpelați asupra acestui fapt, răspund : că

⁴³ Clarendon c. Brunow, 1 Oct. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 236.

⁴⁴ Nesselrode c. agenții Rusiei, 31 Octomvrie 1853 *ibidem*, p. 276.

⁴⁵ Forcade, p. 266.

ei au înțeles a păstra o poziție de așteptare numai în principatele dunărene; „dar suntem noi oare îndatoriți pentru aceasta a face același lucru pe coastele noastre? Să credem noi că în un război, pe care nu l'am dorit, și care ne-au fost declarat, numai Turcii au dreptul ofensivei, și că noi, când suntem siguri că un atac va fi îndreptat împotriva noastră, nu avem dreptul a-l împiedica?”⁴⁶. Și cu toate aceste din depeșele reproduse mai sus, este viderat că Rusia luase asupra-și îndatorirea de a sta în apărare, mărginindu-se a respinge atacurile Turcilor, și aceasta *nu numai pentru principate, precum pretindeau acuma, ci și pentru Asia*, și deci nu numai pe uscat ci și pe mare. Apoi că flota turcească nu avea nici un scop dușmănesc împotriva Rusiei, se vede din împrejurarea că ea staționa în liniște în un port turcesc.

Pentru a împiedica reînnoirea unor asemenea întâmplări, puterile maritime se hotărâsc a ocupa marea Neagră, și face cunoscut Rusiei că orice corabie rusească va fi întâlnită în Marea Neagră va fi de îndată invitată a intra într'un port rusec, și că la întâmplare de refuz, va fi silită la aceasta cu puterea, îndatorindu-se totodată a împiedica flota turcească de a ataca pe Ruși⁴⁷. O asemenea măsură era însă până la un punct mai protivnică Rușilor decât Turcilor. Pe când Turcii erau împiedicați numai de a ataca pe Ruși, fiind dealtfel liber a umbla cu corăbiile lor în Marea Neagră, Rușii n'aveau voie să iasă cu nici o corabie afară din un port: prin urmare erau oprți chiar de a comunica pe apă cu porturile lor. Ei amenință deci atunci puterile apusene cu ruperea relațiilor diplomatice, când ar menținea măsura luată, și aceste stăruind în hotărârea lor, cabinetul de Petersburg își rechemă ambasadorii din Londra și din Paris. Napoleon se hotărâște a scrie o crisoare autografă țarului Neculai, în care între altele îi spune următoarele: „Este un fapt neîndoielnic că corăbii rusești au venit și au atacat vase turcești în apele acestora și în un port unde staționau pe ancorele lor, și că le-au nimicit, cu toate asigurațiile cabinetului împărătesc, de a nu ataca el cel întâiu și cu toată vecinătatea escadrelor noastre. Nu au suferit politica noastră o lovitură la Sinope, ci acel fapt au răsunit cu durere în inima tuturor persoanelor din Anglia și din Franța, care au un simțimânt de vrednice națională⁴⁸.

Relațiunile între puterile Apusului și Impărăția Rusească înăsprindu-se pe fiecă zi, trebuia numai decât să aducă o ruptură. Anglia și Franța cer dela Rusia ca condiție a menținerii păcii ca ea să deșerte principatele, ceace aceasta refuzând, și ele îi declară război în 27 Mart. 1854.

⁴⁶ Nesselrode c. Brunow, 16 Ianuarie 1854, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 337.

⁴⁷ Clarendon c. Seymour, 27 Decemvrie 1853. *ibid.*, p. 325.

⁴⁸ Crisoarea autografă din 29 Ianuarie 1854. *ibid.*, p. 340.

Purtarea puterilor germane.— Ce făceau în acest răstimp puterile germane ?

Rusia, de îndată ce văzu că treburile merg a război, căută să înduplece pe Austria și pe Prusia a păzi neutralitatea. Austria întreabă atunci pe Rusia : „dacă Împăratul ar avea de gând a îndeplini făgăduințele sale, de a nu trece Dunărea, a părăsi provinciile dunărene îndată după război, și a nu scrini sistemul de State ce exista astăzi în împărăția turcească?”. Comitele Orloff răspunde că împăratul n'ar putea lua asupra-și nici un soiu de îndatorire. „În acest caz replică Împăratul austriac nici el n'ar putea să se lege la cele ce i se cereau. El va stăruî în principiile pe cari le-au admis, în unire cu celelalte trei puteri mari și se va conduce în purtarea sa numai cât după interesul și vrednicia împărăției sale”⁴⁹.

Aceste principii fusese statornicite în mai multe conferințe ținute în Viena. În unul din protocoalele acesteia din 9 Aprilie 1854, redactat după declararea de războiu a puterilor Apusene, cele patru puteri subsemnate, Anglia, Franța, Austria și Prusia recunosc : „că întregimea împărăției otomane este și rămâne condiția absolută a oricăror tratări, ce ar avea de scop restatornicirea păcii între puterile în luptă. Guvernele, reprezentate prin subsemnații, se îndatoresc a căuta împreună niște garanții cari să asigure existența împărăției otomane, ca condiția a echilibrului european”⁵⁰.

Am arătat mai sus motivele care explică îndestul pen- truce Austria uita slujba făcută de Rusia în 48, și se dădea în partea puterilor apusene, în lupta ce era să se încingă. Mai greu este de înțeles cum de Prusia părăsia politica ei tradițională, aceea de a merge totdeauna în apele rusești, și se hotărâa a se pune alături cu puterile apusene împotriva tendințelor moscovite.

Trebuie amintit, în această privire, că revoluția din 1848 dăduse naștere în Germania, unei partizi unitare, care vedea în Prusia, puterea aceea ce părea menită de soartă a realiza visul poporului german. În Prusia, această partidă se interesa la rândul ei de nevoile germane, și doria să deie poporului german neatârarea politică și libertatea de acțiune potrivită însemnătăței sale. Această tendință nu vroia să zică altă ceva în acele momente, decât eșirea de sub epitropia seculară a Rusiei. Deaceea, deși regele Frederic Wilhelm al IV-lea și înconjurimea sa precum și partida aristocratică, erau pentru sprijinirea Rusiei, acest curent trebui să se mistuiască față cu un altul, mult mai puternic, acel al partidei naționale, ce sus-

⁴⁹ Westmoreland c. Clarendon, 4 Febr. 1854, *ibid.*, p. 356.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 417.

ținea politica intereselor adevărat germane, care fiind identică cu cea austriacă, nu putea decât fi protivnică Rusiei⁵¹.

Prusia încheie deci în 20 Aprilie 1854 un tratat cu Austria, în care se stipulează că: „guvernul împărătesc austriac va îndrepta către curtea împărătească rusească o poftire, în scopul de a dobândi la Maiestatea Sa împăratul Rusiei, ordinele necesare pentru a opri înaintarea armatei sale pe pământul turcesc, precum și pentru a dobândi asigurări depline despre curânda deșărtare a principatelor, și guvernul prusian va sprijini această poftire din toate puterile sale. În cazul când răspunsul curței împărățești rusești, la aceste pasuri ale cabinetelor de Viena și Berlin, ar fi în contra așteptărilor, astfel, în cât să nu le deie o deplină liniștire, atunci va avea loc aplicarea art. 2 al tratatului încheiat tot astăzi, anume: că fie ce atac dușmănesc făcut înoptriva teritoriului uneia din puterile contractante să fie răspins de cealaltă cu toate mijloacele militare, de care va dispune. O pornire ofensivă a ambelor puteri contractante ar fi la locul ei, numai cât la întâmplarea unei încorporări a principatelor, precum și la un atac sau o trecere a Balcanilor de către Ruși”⁵². Cu câteva zile mai înainte se încheiase între Anglia și Franța tratatul de alianță, prin care ambele puteri dau o consfințire juridică comunității de interese ce le unise până acuma (10 Aprilie 1854)⁵³.

Rusia era deci să se măsoare cu puterile Apusului. Ea îndrăznea să încerce o asemenea luptă, pentrucă era îndestul de sigură acasă la dânsa, știind bine că deși Austria și Prusia încheiase o legătură până la un punct protivnică ei, dușmănia acestora nu era să meargă așa de departe, încât să iee parte lucrătoare la războiul ce se încinsese. De Prusia era sigură prin simpatiile regelui ei, care deși iscălise mai mult silit, tratatul cu Austria, se rostise foarte hotărât că nu va lua parte la un război contra Rusiei⁵⁴. Politica austriacă apoi era cunoscută Rusiei de mult timp. Știa aceasta că poate s'o împace în momentul critic, prin o bucată de pământ aruncată la timp în gura ei. Austria nu putea învoi un atac al puterilor apusene,

⁵¹ Asupra acestei schimbări în politica Prusiei vezi: *La Prusse, la cour et la cabinet de Berlin dans la question d'orient*. Extract de la *Revue des deux Mondes*, 1855.

⁵² Act adițional la tratatul de alianță ofensiv și defensiv încheiat între Austria și Prusia în 20 Aprilie 1854. *Doc. ren. Rom.*, II, p. 429.

⁵³ *Ibidem*, p. 418.

⁵⁴ „Lorsqu'il fut question de poser le cas de guerre, Frédéric Guillaume prit l'alarme et fit toutes sortes de difficultés. Le général Hess proposait d'indiquer dans le traité, comme justifiant l'entrée en campagne de l'Autriche tout mouvement de l'armée russe au delà de la muraille de Trajan. *Le roi s'emporta et s'écria avec colère qu'il ne voulait pas faire la guerre à la Russie, qu'il ne le voulait à aucun prix*”. *La Prusse, la cour et le cabinet de Berlin dans a question d'orient*. Extrait de la *Revue des deux Mondes*, 1855, p. 61.

prin Valahia și Moldova și din alte motive. Apropiindu-se armatele aliaților prea tare de Polonia, o răscoală a acesteia era cu putință, răscoală ce era tot atât de primejdioasă pentru Rusia ca și pentru Austria și Prusia, apoi Românii și Ungurii puteau să se trezească, și prin urmare un atac în contra Rusiei prin valea Dunărei, nu putea de loc să se împace cu interesul austriac ⁶⁶. Rusia prin urmare, deși refuzată în propunerile ei formale, putea crede în neutralitatea puterilor germane. Ea nu se temea deci a fi atacată pe uscat, ci numai pe mare și anume pe Marea Neagră, căci în Marea Baltică o apăra Cronstadul. Se înțelege dela sine că o expediție maritimă trebuia, chiar prin firea ei, să fie mărginită în numărul oștilor, și deaceia, Rusia nu se aștepta la un atac mai adânc al posesiunilor sale. Ea se rezema apoi pe puterea de apărare a nemăsuratei sale întinderi, și-și amintea cu mândrie, în această privire, zdrobirea armatei lui Napoleon cel Mare, în 1812. În sfârșit mersul lucrurilor adusesse pe Ruși numai decât a declara războiul: altfel trebuiau să se hotărească a pierde cu totul trecerea ce o aveau la poazele peninsulei Balcanului și înrăurirea lor în răsărit, pentru care făcuse jertfe atât de uriașe. Rusia era deci de astă dată împinsă și prin o chestie de vrednicie națională a pune în cumpănă soarta poporului sau nu numai pentru scopuri de apărare a intereselor sale ci și în vederea unor bunuri superioare omenești, de cinste sau altruism, cum a făcut-o de mai multe ori în războaiele ei.

3. TRATATUL DE PARIS

Războiul din 1853. — Pentru a-și ajunge scopul, Austria trebuia, în puterea tratatului de sprijinire mutuală încheiat cu Prusia, să ocupe principatele, apărând astfel interesul de căpetenie al ei și al Germaniei, Dunărea de jos, și tot odată asigurându-și, pentru toate întâmplările, stăpânirea țărilor române.

Am văzut mai sus că în toate timpurile politica Austriei avuse de țintă a pune mâna pe principate, și semnele cele mai clare ale acestei tendinți se dăduse pe față în tratatul dela Passarovitz (cedarea Olteniei), și în răpirea Bucovinei. Dacă însă scopul ascuns al Austriei era înglobarea țărilor române, ea voia

⁶⁶ I. C. Brătianu. *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'orient*. Paris 1855, p. 23. Bolintineanu. *L'Autriche la Turquie et les Moldo-Valaques*, Paris 1856 p. 25. *De la conduite de la guerre d'Orient, Expédition de Crimée*, par un officier général, Berlin, 1855, p. 19; ce que l'Autriche voulait éviter à tout prix, c'était l'apparition d'un drapeau français sur les frontières hongroises: c'était l'agitation qui en pouvait résulter dans une province toute prête à se soulever''.

să ajungă la dânsul, nu prin o măsură violentă, ci pe cât se poate pe o cale pacinică. Ea se ținea cu statornicie pe principiul ce dăduse naștere în veacul al XV-lea glumei cunoscute : „bella gerant alii, tu felix Austria nube”. Aceiaș sistemă pe care Austria o întrebuițase la răpirea Bucovinei o aplica și acuma *mutatis mutandis*, la intrigile țării române. Nu se știa care va fi soarta războiului. Dacă el era să fie în folosul aliaților, Austria privea în tot timpul interesele sale la Dunărea de jos, și împiedica dezvoltarea unor năzuinți ce puteau deveni primejdioase planurilor sale. Dacă Rusia eșea învingătoare și împărăția otomană era să fie desfăcută, Austria punea mâna pe partea cea mai bună din moștenirea acesteia, țările române. Rolul Austriei era deci cel mai mulțumitor din lume : ea nici scotea sabia din teacă și cu toate aceste foloasele ce era să le tragă din încurcăturile Răsăritului erau să covârșească cu mult pe acele a le popoarelor ce-și vărsau sângele pentru interesul european.

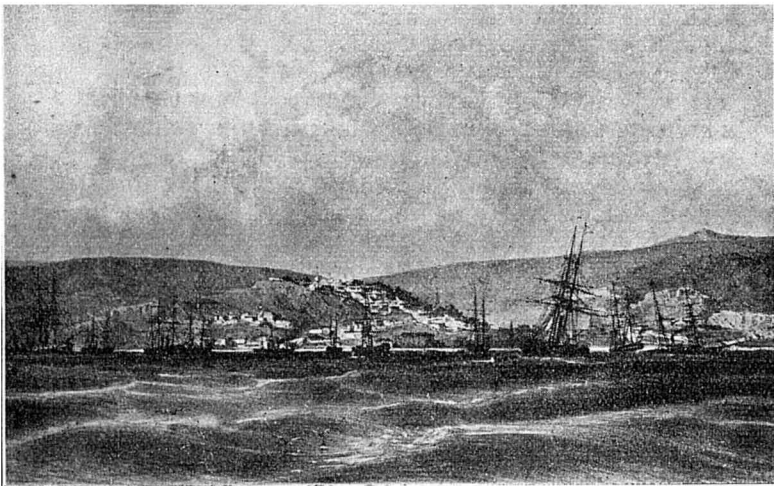
Pentru a putea realiza în toată liniștea planurile sale asupra țărilor române, Austria asigură pe Turci că vroiește să-i ajute în lupta lor înotriva Rusiei, și anume, silind pe acesta a deșerta principatele, pe care ea era să le ocupe până la sfârșirea războiului, pentru a le feri de nouă încălcări, îndatorându-se formal a le înapoi atunci Porței otomane. Acest tratat este încheiat în 14 Iunie 1854⁵⁶. Pentru a împacă puterile războitoare cu măsura aceasta, luată în interesul ei, Austria explică pe de o parte aliaților că ar fi ocupat principatele pentru a ținea pe Ruși îndepărtați de ele, iar Rusiei că a făcut-o pentru a-i lăsa puțința de a cădea asupra dușmanilor ei cu toate oștirile sale. Și diplomații cei mai europeni cred asemenea vorbe, de oarece mai târziu împăratul Napoleon al III-lea se jeliu către principele Albert al Angliei că ar fi fost înșelat⁵⁷. Odată cu încheerea lui vedem o măsură cu totul nouă luată de aliați în conducerea războiului, anume strămutarea operațiilor din valea Dunării în Crimeea. Dacă aceste două fapte stau într'o legătură oarecare, sau dacă numai cât întâmplarea le-au făcut să cadă împreună, iată o întrebare care, cu toate numeroasele scrieri asupra războiului Orientului, încă nu este deslegată. Unele din ele pretind că aliații ar fi fost nevoiți să strămute teatrul războiului, pentru ca Austria ocupând principatele, ar fi împiedicat înaintarea armatelor lor către Rusia prin țările române. Alții susțin că greutățile întâmpinate de aliați și mai ales mortalitatea înspăimântătoare, care nimici în puține zile mai multe regimente, în câmpiile mlăștinoase ale Dobrogei, ar fi motivat această schimbare a liniei de atac. E de

⁵⁶ *Doc. ren. Rom.*, II, p. 459.

⁵⁷ Insemnările principelui Albert asupra întrevederii de la Osborne, 11 August 1857, *Doc. ren. Rom.* V, p. 401.

crezut că părerea întâi e mai apropiată de adevăr, într'ucât am văzut că Austria se temea de înaintarea trupelor aliate prin valea Dunăriei, și pe lângă celelalte scopuri urmărite de dânsa, prin ocuparea principatelor, ea voi să silească armatele apusene a se îndepărta de granițele sale ⁵⁸.

Planul acestei expediții din Crimeea fusese urzit la Paris se zice că sub inspirația directă a lui Napoleon al III-lea. El fu foarte bine primit de Englezi, care așteptau dela dânsul ruinarea flotei rusești în Marea Neagră. El fu însă cea mai mare greșală a războiului. Atacul cel mai serios al aliaților prin valea Dunării

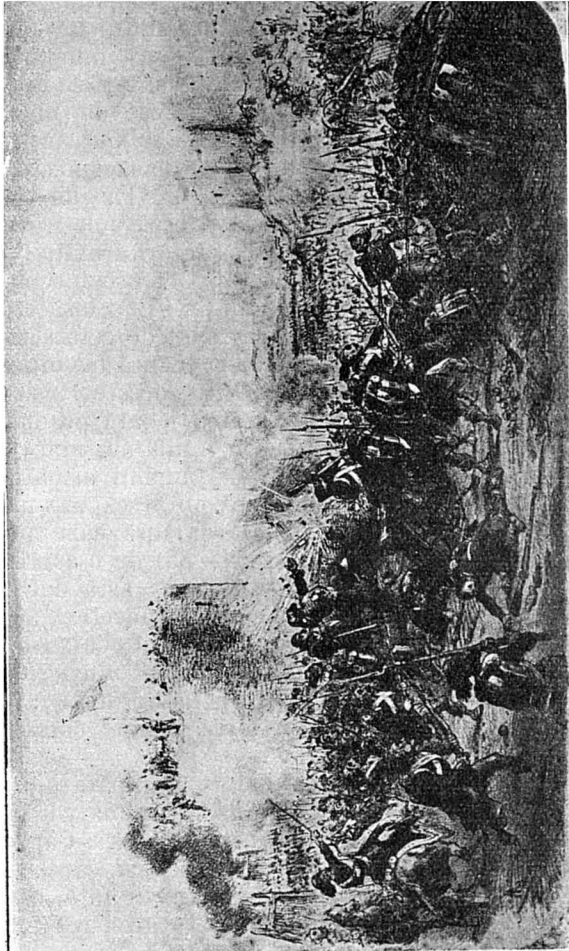
Balçık 1853 cu escadrele franco-engleze.
Desen de pictorul Durand Brager. — Colecția Academiei Române.

— pe unde puteau fi sprijiniți de o populație plină de simpatii, Românii, care ar fi pus la îndemâna lor, pe lângă bogățiile firești ale țărilor lor și un ajutor armat, pe unde aliații apropiindu-se apoi de hotarele Poloniei, puteau să neliniștească pe Ruși prin frica unei revoluții, pe unde în sfârșit erau sprijinite armatele lor de un șir de cetăți, cea mai puternică bază de operațiune — acel atac, zicem, este înlocuit prin unul împotriva Crimeei, apărată prin așezarea ei firească, precum și prin o cetate din cele mai tari, unde nu se puteau ajunge decât pe mare și unde toate

⁵⁸ Consultă asupra acestei întrebări: *De la conduite de la guerre d'Orient par un officier général*, Berlin, 1855 p. 18. Fr. von Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*. Frankfurt a. M. 1877, p. 69, I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*, p. 22.

ajutoarele și îndemnările ce le înfățișa valea Dunării erau înlocuite cu greutate și primejdii⁵⁹.

Armatele aliate părăsesc Varna pe la Septembrie și la 13 a aceleiași luni zăresc pentru întâia oară albele stânci ale Crimeii. În ziua de 14 ele se scoboară din corăbii în număr de 62.000

Apărarea Silistrei în 1854 de Turci
Colecția Academiei Române.

de oameni, din care 28.000 de Francezi, 26.000 de Engleji și 8.000 de Turci. „Năvăleau în Rusia precum năvălise când-va Normanii în Sicilia, Pizarro în Peruviu și Fernand Cotez în Mexico.

⁵⁹ *De la conduite de la guerre d'Orient*, p. 28 I. C. Brătianu, *Mémoire sur l'empire d'Autriche*, p. 23.

Armata era sub impresia unei neliniști de care nu-și putea da seama. Fiecare soldat era hotărât să-și facă datoria și să-și vândă scump viața sa. Dar este sigur că dacă generalii Ruși ar fi avut mai multă prevedere, armatele aliate n'ar fi petrecut nici o noapte în Crimeea și ar fi fost aruncate în mare fără răgaz și fără milă”⁶⁰. Rușii însă, care nu se așteptau la o expediție înotriva Crimeei, tocmai asupra iernei, se vede că nu adunase multe oștiri în peninsula, și de aceea nici nu îndrăzniră a se opune coborârei aliaților pe pământul rusesc. In 20 Septembrie aceștia întâlnise o armată rusească la Alma, o împrăștie și se apropie apoi de Sevastopol, înotriva căruia se hotărăsc la un asediu în regulă. Fiind însă că prin partea sudică se puteau apropia și cu corăbiile lor, aliații se apucă să treacă spre acea parte, peste râul Cernaia. Prin aceasta însă se lăsă Rușilor sloboda comunicare cu lăuntru țării pela Nord și ei se folosiră în curând de această greșală a aliaților, pentru a întări armata lor de apărare. După 16 zile de pregătire (1—16 Oct.) se începe bombardarea atât, de pe uscat cât și de pe mare. Fiind însă că tunurile aliaților se aflau la o depărtare prea mare de cetate, ele produsă mai mult vuet decât treabă, și deci ei fură nevoiți a le apropia, prin deschiderea de paralele. Intre aceste Rușii încearcă în două rânduri de a despresura cetatea, odată pe drumul dela Balaclava (28 Oct.) și a doua oară cu mult mai mari puteri, pe podul dela Inkermann (5 Noembrie), punând armatele anglo-franceze în o mare primejdie, din care fură scăpate numai prin bravură și eroismul soldaților lor. Iarna însă căzu puțin timp după aceea, și ea fu în acest an (1854—55) de o asprime deosebită, pare că zeul gerurilor ar fi vrut și de astă dată să apere țara sa de atacurile străinilor. Dușmăniile încetară fără voie, și atât aliații cât și Rușii întrebuițară timpul pentru a se hotărâ în pozițiile lor, și mai ales generalul rus Todleben știu să se folosească minunat de răgazul acesta, înălțând în jurul Sevastopolului mai multe întărituri, tot atâtea piedici noi propășirei apusenilor.

Această iarnă mai văzu și moartea împăratului Neculai, întâmplată în 2 Martie 1855. „El muri cu inima zdrobită; anul cel din urmă fi adusesse prea multe desamăgiri. Cât de rău se potriveau cu amintirile războiului turcesc, cu care el începuse glorioasa sa domnie, experiențele acestui de față, care trebuia după așteptările sale să pună cunună tuturor izbânzilor! Europa unită înotriva sa, sistemul său de ocârmuire, atât de urât lunei întregi, încât chiar potrivnicul său, Turcul, putuse deveni popular, și în sfârșit armata, copilul iubit al acestui sistem, pentru care el făcuse atâtea jertfe și care trebuia să și fie cea dintâi din lume, bătută pe însuși pământul său, ba chiar

⁶⁰ De la conduite de la guerre de Crimée, p. 31.

însemnată cu pecetea inferiorității”⁶¹. Mai mult de cât o ascunsă și neîngrijită boală trupească, săpase aceste idei morale măduva vieții sale și-l aruncase în mormânt. Totuși fiul său Alexandru al II-lea declară la suirea sa pe tron, că va urma politica tatălui său, încât numai monarhul, nu și sistemul se schimbă în Rusia, la moartea împăratului Neculai.

Cu sosirea primăverii reîncep dușmăniile. Generalul Canrobert, comandantul șef al expediției, este înlocuit prin generalul Pelissier, care pune îndată o mai mare activitate în lucrările împresurării, și mai ales se arată mult mai puțin cruțător de viețile soldaților. El ordonă un asalt al redutelor marele Redan și turnul Malacoff, care nu izbuteste și costă pe aliați o mulțime de morți. După o nouă bătălie cu Rușii la Cernaia, se dă un al doilea asalt al numitelor redute, în care Fracejii ajung, de și cu pierderi însemnate, să pună mâna pe Malacoff, cheia Sevastopolului, pe care Rușii îl părăsesc curând după aceea.

În tot timpul războiului, încercările de a restatornici pacea nu încetase un singur moment, mai ales prin stărunțele puterilor germane. Anglia și Franța cereau ca condiție a împăcării următoarele îndatoriri din partea Rusiei, cunoscute sub numele oficial de *cele patru puncte*: 1) Incetarea protectoratului rusesc asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei și punerea acestor țări sub garanția colectivă a puterilor europene. 2) Libertatea plutiții pe Dunăre. 3) Revisuirea tratatului din 1841 în sensul unei mărginiri a puterii rusești în Marea Neagră. 4) Renunțarea Rusiei la protectoratul asupra Creștinilor din peninsula Balcanului⁶². Cât timp Sevastopolul fu în mâinile Rușilor, ei nu voiau nici să audă de asemenea pretenții. „Sub numele de interesul echilibrului european, ni se pretinde nimicirea tuturor tratatelor noastre de mai înainte, distrugerea flotelor noastre și mărginirea puterii noastre în Marea Neagră”⁶³.

De îndată ce vestita cetate căzu în mâinile aliaților Rusia începu a da înapoi și se arată mai plecată a asculta propunerile învingătorului.

Mai multe împrejurări lucrară împreună pentru a îndupleca pe Ruși. Mai întâi pierderile lor erau înspăimântătoare, cășunate nu atâta prin focul dușmanului, cât prin răua îngrijire, marșurile cele nesfârșite, bolile cele epidemice și muncile fără cruțare la care erau expuși soldații ruși. Doctorul Chenu socotește la 630.000 numărul Rușilor periți din pricina războiului⁶⁴;

⁶¹ Rosen, *Geschichte der Türkei* II, p. 217.

⁶² Drouyn de Lhuys către baronul Bourqueney 23 Iulie 1854, Iasunund -CCXLI.III.

⁶³ Conteles Nesellrode c. principele Gortschakoff 26 Aug. 1854, *ibidem*, No. CCLI.

⁶⁴ Paul Leroy-Beaulieu, *Recherches économiques sur les guerres contemporaines*, Paris 1869, p. 107.

deși această cifră poate părea exagerată, totuși de sigur că nu este prea îndepărtată de adevăr⁶⁵. Cheltuielile făcute de Ruși erau iarăși cu totul afară de proporție cu mijloacele lor ; războiul îi costase aproape la patru miliarde de franci⁶⁶. Apoi la 2 Decembrie 1854 Austria, văzând că prin prelungirea războiului se periclita interesele ei, încheiase cu puterile maritime un tratat, prin care se obligă a nu împiedica pătrunderea lor prin țările române către Rusia. In cazul când ar izbucni dușmăniile între Rusia și Austria, Anglia și Franța se datoresc a-i trimite ajutoare : nici o putere nu poate încheie pace sau vre un armistițiu fără învoirea celorlalte, și dacă până la sfârșitul anului pacea nu ar fi asigurată, atunci puterile contractante s'ar înțelege asupra mijloacelor de a ajunge la acest scop⁶⁷. Austria prin urmare se lasă tot mai mult în șivoiul puterilor apusene, care amenința pe fiecă zi s'o arunce chiar în dușmăniile de fapt împotriva Rusiei. Prusia deși nu-și călca cu totul pe inimă, mai ales prin opunerea regelui la politica anti-rusească, totuși prin purtarea ei de până acuma, însuflase Rusiei temerea că ar putea fi mai curând în contra ei decât pentru dânsa. In sfârșit Sardinia oferise și ea un ajutor de 15.000 de oameni și aceasta împărțășire a ei la război putea deveni o îmboldire pentru Svedia, care avea și ea vechi socoteli cu Rusia. Pe de o parte deci neputința de a rezista mai mult, pe de alta pericolul de a se expune la coaliția întregii Europei în contra sa, hotărăsc pe Rusia să plece capul, și închinându-se vroinței europene, să primească condițiile ei.

Dar și statele ce luaseră parte la acest războiu, erau mai cu totul istovite de puteri : Franța pierduse 95.000 de oameni și la 1.660.000.000 de franci, Anglia 22.000 de oameni și 1.885.000.000 de franci, Turcia 35.000 de oameni și 765.000.000 de franci, afară de ruina comerțului și a industriei, urmare neapărată a oricărui război⁶⁸.

Obosite de luptă, toate puterile ce luase parte la ea doriau reșezarea păcii și o doreau din toată inima. De aceea ea nici nu întârzie a se restatornici.

Dintre cele patru puncte unul, cel, de al treilea, mărginirea puterii rusești în Marea Neagră, lovia mai greu în interesele rusești, și conferințele din Viena ce începuse iarăși se-

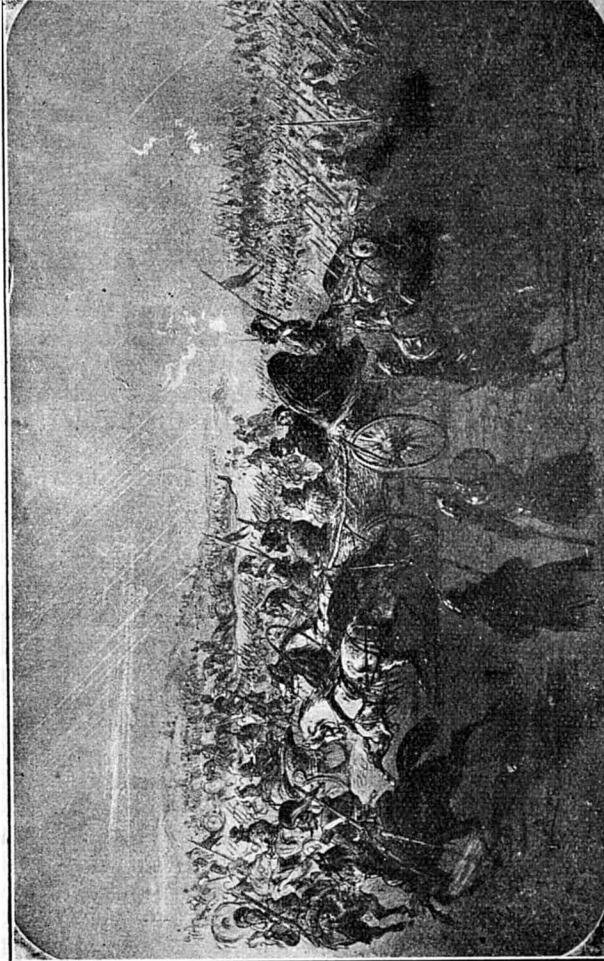
⁶⁵ Armata rusească se vede că suferise atât de cumplit încât, pentru întărirea ei, împăratul Neculai ordonă strângerea milițiilor. Pentru o împărăție așa de mare ca a Rusiei aceasta este fără îndoială ceva însemnător. Iazmund No. CCIV. (13 Februarie 1855).

⁶⁶ Paul Leroy-Beaulieu, p. 119. F. von Hagen, *Geschichte der orientalischen Frage*, p. 89 socotește la 300.000 numărul Rușilor picați și aproape 2 miliarde, franci banii cheltuiți de dânsii cu războiul Crimei.

⁶⁷ *Doc. ren. Rom.* de II p. 568.

⁶⁸ Paul Leroy-Beaulieu, *Chapitre II Guerre de Crimée*, p. 101 et suiv.

dințele lor după căderea Sevastopolului, împiedecate de această opunere a Rusiei, închid iarăși lucrările lor. Austria trimite atunci, la 16 Decembrie 1855, un ultimatum la Petersburg, în care lămurește înțelesul ce vroiau să-l dea puterile celor patru puturi, și care este următorul :

Retragerea Rușilor din Giurgiu 1854
Colecția Academiei Române.

1) Înălțurarea deplină a protectoratului rusesc și prin urmare a oricărui drept de protecție și de amestec al Rusiei în trebile principatelor. Aceste țări să urmeze însă a se bucura de privilegiile lor sub suzeranitatea Porței. Țările să pună la cale organizarea și apărarea lor, în înțelegerea cu puterea suzerană,

și să poată chiar lua măsuri extra-ordinare pentru respingerea unui atac străin. Rusia se învoește la o îndreptare a granițelor sale către Turcia și anume pornind dela Hotin până la lacul Salzyk, și bucata aceasta de pământ să fie încorporată Moldovei sub suzeranitatea Porței.

2) Libertatea Dunărei și a gurilor ei va fi apărată prin măsuri efective luate de Europa, la care puterile contractate să fie de o potrivă reprezentate, fără a se atinge prin aceste interesele puterilor mărginașe ale fluviului.

3) Marea Neagră este neutralizată; ea va fi deschisă corăbiilor de comerț a tuturor națiunilor și rămâne închisă pentru vasele de război. Arsenalurile pentru marina militară nu mai pot fi deci înființate pe coastele sale și cele în ființă trebuiesc înlăturate. Ambele state mărginașe se îndatorează a întreține pe apele ei numai câțimea de corăbii de o mărime anumită, necesare pentru slujba coastelor. Aceste lucruri vor fi hotărâte în un tratament încheiat între acele puteri care, tratat va fi ratificat de puterile semănătoare ale tratatului general.

4) În privirea raialelor Porței, fără a se atinge prin această neatârnare și onoarea coroanei sultanului. Rusia va lua parte la conferințele care au de scop asigurarea drepturilor creștinilor din împărăția mahometană.

5) Puterile războitoare își păstrează dreptul de a propune în interesul european și alte condiții, afară de cele patru puncte.⁶⁹

Rusia văzându-se acuma deadreptul amenințată de Austria, și sfătuită de Prusia în modul cel mai hotăritor de a nu se mai opune vroinței Apusului, declară, în Ianuarie 1856, că primește fără nici o condiție preliminarile de pace, puse prin ultimatul din 16 Decembrie, și astfel se întrunește la Paris congresul acel european, care trebuia să așeze iarăși pe temelile ei Europa zdruncinată.

Tratatul de Paris din 1856. — Tratatul de pace, subscris în ziua de 30 Martie 1856, cuprinde următoarele orânduirii: Turcia este primită în dreptul public european; puterile contractante se leagă a respecta întregimea și neatârnarea Imperiului Otoman, și privesc orice act care ar putea jigni a această orânduire, ca o chestiune de interes general (art. 7). Sultanul, din libera sa vroință, au împărțășit puterilor un firman prin care îmbunătățește soarta creștinilor din Impărăția Mahometană. Această împărțășire nu dă dreptul, nici uneia din puterile semnatare, a se amesteca, fie colectiv fie în parte, în raporturile Maiestăței sale Sultanului cu supușii săi, *nici în administrația lăuntrică a împărăției sale* (art. 9). Marea

⁶⁹ Doc. ren. Rom., II, p. 482.

Neagră este neutralizată; deschisă corăbiilor de comerț ale tuturor țărilor, ea rămâne închisă pentru marina de război (art. 11). Se desființează toate așezămintele militare maritime atât ale Rusiei cât și ale Turciei, de pe coastele acestei mări (art.13). Plutirea pe Dunărea nu va putea fi supusă nici unei piedici sau dări, afară de acele prevăzute în tratat. Se așează o comisie, alcătuită din delegații tuturor puterilor semnatare care va priveghia a se executa lucrările necesare pentru ușurarea plutirii pe fluviu, și o a doua comisiune a unor delegați ale puterilor mărginașe, pentru lucrarea regulamentelor de navigare și de poliție (art. 15, 16, 17). Împăratul Rusiei consimte la o îndreptare a granițelor în Basarabia, hotărându-se în principiu și linia de demarcație. Teritoriul cedat va fi alipit către Moldova, sub suzeranitatea înaltei Porți (art. 20, 21). „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzeranitatea Porței și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și scutițiile (immunités) în a căror stăpânire se află. Nici o protecție exclusivă nu va fi pusă în lucrare de nici una din puterile garantate. Nimeni nu va avea dreptul de a se amesteca în treburile lăuntrice (art. 22). Sublima Poartă se leagă a păstra zisele principate o administrație neatârnată și națională, precum și deplina libertate de cult, legiuire, comerț și navigație. Legile și statutele ce sunt astăzi în putere, vor fi revizuite. Pentru a întemeia o înțelegere deplină asupra acestei revizuirii, o comisie specială, asupra alcătuirii căreia puterile contractante se vor înțelege, se va întruni fără întârziere la București, cu un comisar al Sublimei Porți. Această comisiune va avea de însărcinare de a cerceta starea de față a principatelor și de a propune bazele viitoarei lor organizări (art. 23). Maiestatea Sa Sultanul făgăduiește a convoca de îndată, în fiecare din acele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel ca să constituie reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății. Aceste divanuri vor fi chemate a exprima dorința poporațiilor asupra organizării definite a principatelor. O instrucție a congresului va regula raporturile comisiei cu aceste divanuri. (art. 24). Luând în băgare de seamă opinia emisă de aceste divanuri, comisia va transmite fără întârziere rezultatul lucrărilor sale la scaunul actual al conferințelor. Înțelegerea finală cu puterea suzerană va fi consfințită prin o convenție, încheiată la Paris între înaltele puteri contractante, și un hatti-scherif, conform cu stipulațiile convenției, va așeza într'un chip desăvârșit organizarea acestor provincii, puse, de acum înainte sub garanția colectivă a tuturor puterilor semnatare (art. 25). Este înțeles că va fi în principate o putere armată națională, organizată în scopul de a menține siguranța lăuntrului și de a asigura pe aceea a granițelor. Nici o piedică nu va putea fi adusă măsurilor extra-ordinare de apărare pe care împreună cu Su-

blima Poartă, ele ar fi chemate a face, spre a respinge orice atac străin. (art. 26) Dacă liniștea lăuntrică a principatelor s'ar găsi amenințată sau compromisă, Sublima Poartă se va înțelege cu celelalte puteri asupra măsurilor de luat pentru a menține sau restabili legiuita orânduială. O intervenire armată nu va putea avea loc, decât după o înțelegere de mai înainte cu aceste puteri (art. 27).

Dispozițiuni asupra Serbiei analoage celor asupra principatelor române (art. 28, 29) ⁷⁰.

Articolele tratatului de pace reproduse mai sus scoteau țările române de sub îndoita epitropisire a Rușilor și a Turcilor, le recunoștea de și mărginit, dreptul de a se cărmui și a trăi neatârnat de puterile acele ce apăsase până acuma ca un munte asupra pieptului lor. Dacă însă amestecul Rusiei în trebile lor putuse fi respins ca unul ce avea de temelie numai uzurparea, nu era tot așa cu acel al Turciei, a cărui rădăcini istorice îi dădea o îndreptățire, ce putea fi ușor tâlcuită ca un drept.

Cu toate aceste vedem că tratatul ține socoteală de poziția deosebită a principatelor dunărene și le privește ca pe niște țări neatârinate de Impărăția Otomanilor, deși în legătură cu dânsa. Această părere își făcuse calea în mintea diplomaților încă dinainte de război; căci am văzut mai sus că puterile europene sfătuesc pe Turcia să nu privească încălcarea principatelor din partea Rușilor ca un casus belli, ceea ce ar fi fost peste putință când aceste țări ar fi fost privite ca făcând parte întregitoare din Impărăția Turcească ⁷¹. Tratatul de Paris întârește părerile diplomaților; anume după ce în art 9 se prevede că puterile europene să nu se amestece nici într'un chip în administrația lăuntrică a Impărăției Otomane, prin art. 26, privitor la principate, se dispune ca organizarea lor să fie întocmită de puterile contractante, dispoziție pe deplin protivnică înțelesului art. 9 ⁷². Dar însuși Poarta recunoaște aceasta stare de lucruri, căci altfel pentru ce ar fi stăruit ea așa de mult ca delta Dunărei, care la început era să fie alipită către Moldova, să se încorporeze împărăției sale, dacă principatele române n'ar fi fost decât niște provincii turcești? ⁷³. În sfârșit cum s'ar împăca ideea unei depline suveranități a Turciei asupra principatelor cu condiția cuprinsă în art. 24, privitoare la convo-

⁷⁰ Textul tratatului publicat de nenumărate ori, între altele în: *Le Traité de Paris du 30 Mars étudié dans ses causes et ses effets par le correspondant diplomatique du Constitutionnel*, Paris 1856, p. 411 și urm.

⁷¹ *L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines*, Paris, 1858 p. 11

⁷² I. C. Brătiano, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris*, Paris 1857 p. 25.

⁷³ *L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines*, p. 12 I. C. Brătiano, *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie* p. 22.

care a unor divanuri *ad-hoc*, care să arate dorința principatelor asupra viitoarei lor organizări politice?

Pentru a nu se trăgăna încheierea păcii, se prevede ca această organizare să se facă prin un act deosebit; însă această întârziere a așezării lor desăvârșite aduce o însemnată îngustare a principiilor stabilite prin tratat, în folosul țărilor române.

Franța într'adevăr care sprijinia mai ales aceste țări perdu în curând din înrăurirea precumpănitoare pe care i-o dădea amintirea izbânzilor sale; pe de altă parte schimbarea intereselor politice aduse în curând pe proteguitoarea noastră a da înapoi asupra mai multor puncte însemnate, înaintea puterilor ce ne erau dușmane, și astfel se născu acea constituție hermafrodită conținută în Convențiunea de Paris; Lucrare a momentului, ea era menită a peri la cea dintâi ciocnire cu interesele vitale ale poporului asupra căruia era să fie aplicată.

Cele dintâi conferinți, după sfârșirea războiului se ținuseră la Constantinopole, între delegații celor patru puteri ce erau mai deadreptul interesate în pricină; Turcia, Franța, Anglia, și Austria, în scopul de a hotări mai de aproape condițiile păcii. Prin protocolul încheit în 11 Februarie 1856, în acel oraș, se declară prin o lipsă de consecvență pe care numai diplomația o poate înfăptui că ambele țări române fac parte întregitoare din Impărăția Otomană; domnii să fie numiți deadreptul de Poartă; principatele să fie reprezentate în relațiile lor cu țările străine de către agenții sultanului; tratatele încheiate de Turcia cu țările străine să urmeze ca și până acuma a fi aplicabile și în principate; străinii să aibă dreptul de a avea imobile în țările române și în sfârșit articolele XXIX și XXX cuprind următoarele dispoziți: Art. XXIX: „Legislația constituitivă a principatelor trebuind a fi uniformă, o comisie pe jumătate moldovană și pe jumătate munteană, *aleasă de caimacami în unire cu comisarul imperial* va veni de îndată la Constantinopole, pentru a așeza în locul Regulamentului Organic, nu numai nouile combinări necesitate prin articolele precedente, ci și toate acele a căror folosință experiența ar fi dovedit-o, și mai cu seamă acele ce privesc la organizarea puterii legislative.” Art. XXX: „Lucrarea comisiei va fi supusă Inaltei Porți și împărtășită de ea înaltelor părți contractante. Ea va fi investită cu aprobarea sultanului, și publicată *în numele său*, la București și la Iași, în timp de trei luni de zile”⁷⁴.

⁷⁴ *Presa franceză și principatele române* de T. Codrescu Iași 1856 p. 126 și urm. Elias Regnault in *Mystères diplomatiques des bords du Danube*, Paris, 1858, p. 19. Principele Munteniei Barbu Știrbei și acel al Moldovei Grigore Ghica combat prin două memorande punctele formulate de Poartă prin acel protocol. Vezi ambele memorande și *Doc. ren. Rom.* p. 963 și 965.

Turcia, dela care pleca acest proiect luase la serios principiul „porților întregitoare” și credea că, întrucât tratatele între Rusia și Turcia, privitoare la principatele române, prin faptul încetând războiului, aceste țări erau căzute pe deplin sub stăpânirea sa; că ea avea de acum să reguleze soarta lor, și că avea să le încuviințeze numai cât acele scutiri ce va crede de cuviință. Ea uita că, dacă tratatele Rusiei cu Turcia încetase de a mai avea vre-o putere, nu era tot astfel și cu hatîșerifurile încuviințate Românilor în veacurile al XV și XVI care singure hotărârau drepturile lor față cu Poarta, și pe care ea însăși le amintea în art. I al protocolului. Turcia uita principiul elementar al oricărui drept, anume că daraverile petrecute între două persoane nu pot nici folosi nici strica celui de al treilea. Ea vroia să se folosească de izbânzile aliaților ei pentru a-și întinde și a-și mări stăpânirea pe socoteala unor țări, ce părea a fi lăsate în prada aceluia ce va întinde mai curând mâna asupra lor.

Ea nu știa că puterile europene avuse de scop a asigura viitorul Orientului în contra ambiției Rusiei, nu însă de a reașeza acest viitor sub vechiul regim turcesc ⁷⁵.

Pe când Turcii pregăteau țărilor române o astfel de soartă, în ele se organiza o mișcare însemnată pentru a dobândi o întocmire care să le înlesnească desvelirea puterilor lor de viață și de propășire.

⁷⁵ Saint Marc-Girardin. *Journal des Débats* 1856 Aprile Vezi și *Presa franceză și principatele române* p. 195.

III

UNIREA MOLDOVEI CU MUNTENIA

1. IDEIA UNIREI

Urme mai vechi. — Mai înainte ca dorința unirei atât între Moldova și Muntenia cât și cea mai întinsă care cuprindea întregul neam, să treacă în lumea ideilor, pătrunzând tot mai deplin în conștiința românilor din deosebitele regiuni locuite de dânșii, ea se manifestase ca o pornire mai mult instinctivă tinzând la întrolocarea țărilor lor în cuprinderi mai mari, fără a-și da samă de nevoia legărei împreună a mădularelor reșchirate ale neamului, cu toate că unirea lor era oare cum predestinată prin condițiile geografice și istorice în care li se desfășurase viața. Nici Mircea, nici Ștefan, nici chiar Mihai Viteazul, care acest din urmă adusese chiar la îndeplinire de fapt a tuturor țărilor române, nu avură o idee lămurită despre nevoia unirei lor¹.

Despre Mircea știm atâta că el a prins pe Iuga al II-lea domnul Moldovei și au ajutat fratelui acestuia, Alexandru cel Bun, a lua coroana ei. Dela sprijinirea însă a unei rude, pentru a ajunge la tronul unei țări vecine, până la ideea unirei cu cea țară este încă foarte departe. Ștefan cel Mare știm că a scos pe Radu cel Frumos din Muntenia; ceea ce dovedește învedereat că ideea unirei, era peste puțință, nici de conceput pe atunci, este tocmai împrejurarea că el, în loc de a pune Muntenia sub coroana lui, o dă unui partizan al său de acolo, Laiot Basarab. Și nu doar că i-ar fi lipsit dorința de a o încorpora dovadă că atunci când a putut, a rupt din ea ținutul Putnei pe care-l alipi la Moldova; dar el se temea a arăta o asemenea tendință spre a nu trezi o împotrivire în contra lui a întregii

¹ B. Boerescu, *La Roumanie après le traité de Paris*, p. 96, are vederi fantastice asupra schemei ideii unirei.

țări care nu vroia să fie întrupată în Moldova, deoarece atare întrupare ar fi fost privită nu ca unire, ci ca o cucerire. Mihai Viteazul deși de fapt realizează întrolocarea celor trei țări române: Muntenia, Ardealul și Moldova sub stăpânirea lui, nu întreprinsese aceste izbânzi cu scopul de a uni poporul român în un singur corp, ci împins numai de nevoia de a scăpa de dușmanii săi, ce se încuibase în Ardeal întâi, în Moldova apoi. El vroia să cucerească chiar și Polonia pentru a stârpi izvorul de unde se alimenta necontenita reîmprospătare a dușmăniilor pornite asupra lui. Cea mai vie dovadă că Mihai Viteazul nu au tins prin cuceririle lui la unirea poporului român, este împrejurarea că el nu se bazează pe elementul românesc, nici în Muntenia nici în Transilvania, spre a-și întemeia puterea, ci în cea dintâi pe mercenari străini, jertfind pe țărani nevoiei sale de bani, în a doua pe Unguri, respingând pe români. Totuși Mihai Viteazu deși n'a fost îmboldit de ideea unirei în războinicile sale întreprinderi, are un merit foarte mare pentru atare idee, acela de a fi pus cadrul ei exterior, și de a fi arătat nouă urmașilor pânza ce trebuie umplută cu mărețul tablou². Și apoi e curios de a deduce ideea unirei din războaie între țările surori. Intre unire, rezultatul unei îmboldiri lăuntrice și voluntare, și cucerire, acel al siluirei exterioare, este deosebire cât cerul de pământ. Dealtfel nu înțelegem pentru ce nu s'ar atribui aceeași idee și lui Ioan Vodă cel Cumplit, care pusese pentru un moment mâna pe Muntenia în lupta lui cu Petru Schiopul, ba chiar unui principe străin, lui Iacob Eraclide Despotul care căutase a aduce și el coroana Munteniei pe capul său alături cu aceea a Moldovei și încă nu prin cucerire și prin răscoală a boierilor munteni, deci prin o mișcare internă, care putea să înfățișeze mai pe deplin o tendință către unire³.

Unirea intelectuală. — Inșă, dacă domnitorii chiar cei mai mari ai țărilor române nu pătrunseseră ideea unirei, ea licărise din când în când în miștile Românilor în chip mai mult neconștiut aprinsă în ele de instinctul puternic al păstrării neamului. Așa pe timpul lui Ștefan cel Mare găsim rostită părerea că „popoarele moldovean și muntean voiesc ca ambii lor voievozi Vlad și Ștefan cari se dușmăniau așa de înverșunat să-și jure împreună iubire și tovărășie, așa ca toată țara (adică Moldova și Muntenia cuprinse într'o singură rostire) să fie asigurată că turcul n'o să mai poată supăra⁴”. Această părere deși eșită din pana unui italian reproduce învederat o cuge-

² Comp. vol. V p. 312 și urm.

³ Vol. V. p. 67 și urm.

tare românească care se rapoartă la un interes comun al ambelor țări, deci la un interes de unire.

Când călugărul, mai târziu mitropolitul Maximu (sau Maximian) împacă pe Bogdan fiul lui Ștefan cel Mare cu Radu Vodă al IV-le al Munteniei, împiedicând să se ia la luptă lângă Râmnicul-Sărat, între alte motive învocate în rugămintea către voevodul moldovean pune și pe acela că „sunteți creștini și de același neam”.

Altă manifestare tot pe acest tărâm, al interesului comun, este cea dată la lumină de doi boieri ai lui Mihai Viteazul în 1598, care boieri cer înlocuirea lui cu Ieremia Movilă și punerea Munteniei sub ocrotirea Poloniei cum era și Moldova pe temeiul *unității limbei și a credinței* acestor două țări.

Dealtfel Moldovenii și Muntenii se priveau ca străini și de câte ori venia câte un muntean la domnia Moldovei sau câte un moldovean la cea a Munteniei se arătau nemulțumiri cu *domnul străin*. Așa fac bunăoară moldovenii când vine Petru Schiopul după răscoala lui Ioan Vodă cel Cumplit, cu toate că Petru prin mama lui Kiajna fiica lui Petru Rareș era de obârșie moldovan. Tot așa muntenii când aleg, după Mihai Viteazul, pe Simion Movilă.

Cel întâi pas spre introlocarea poporului român fu făcut cu introducerea limbei române în biserică, începând mijlocul său firesc de rostire a servi și de un organ pentru cugetarea sa mai cultă, reflexivă. Inflorirea literară ce fu o urmare neapărată a acestui fericit eveniment, aduse chiar în conștiința poporului român cele dintâi idei relative la originea, la neamul și la unitatea lui etnică, și Miron Costin, marele cronicar al Moldovei, proclamă pentru prima oară însemnata adevăr că „Moldovenii, Muntenii și Ardelenii toți de un neam sunt, românesc” că alcătuiesc deci una și aceeași unitate națională⁴. Pe lângă ideea unirii și odată cu ea apăruse celelalte două mari idei pe care se razimă întreaga dezvoltare a poporului român: originea lui romană, pârghia cea mai puternică a civilizației sale și aceea a stăruinței sale în Dacia traiană, sprijinul cel mai puternic al Românilor de peste munți, în lupta lor cu Ungurii. De îndată ce aceste idei luară naștere în mintea poporului român, se zărnislise în el și odrasla unității politice, care aștepta numai momentul favorabil pentru a se desvolta și ea ca un arbore trainic.

Deși curentul născut în țările dunărene trebui să scadă în puterile lui prin împlântarea grecismului în mintea românească, totuși indirect, prin reacțiunea culturii naționale contra celei străine, ascuțindu-se dorința după o viață liberă și demnă, se întări această direcție; și prin lățirea în ascuns a fondului

⁴ Vol. VIII, p. 159; comp. Vol. V, p. 315.

comun de cugetare românească, se consolidează baza pe care se altoise ideea unirii.

Un nou avânt trebuia să dobândească această idee prin a doua înflorire a gândirii românești la cugetătorii Ardealului. Ei reluă la cercetat, și în chip mai temeinic decât scriitorii moldoveni și munteni ai veacului al XVI-lea, cele trei idei mari generatoare ale avântului cultural al poporului român, le răspândiră mai întins și le făcură să pătrundă mai adânc în conștiința lui; de atunci ele deveniră la toți Românii culti un crez național, și treziră în fundul sufletului lor un vis mare, o țintă a vieții, întrolocarea tuturor Românilor și într-o unitate politică, după cum erau uniți prin gândiri și simțiri comune.

Pe lângă această țintă a cărei realizare trebuia să fie îndepărtată, tocmai din pricina mărimii ei, ideea unirii îmbracă însă și o formă mai restrânsă, mărginită deocamdată la cele două țări mai libere române; Moldova și Muntenia. Aici se adăugea pe lângă unitatea neamului, și comunitatea de gândiri născute din o soartă comună, repercutate totdeauna de ecoul celeilalte țări, un paralelism în dezvoltare, așa de deplin încât încetează de a mai fi datorit jocului întâmplării, și devine produsul acelorași puteri, care împingeau dinlăuntru în afară fenomenele istoriei.

Inceputul soartei comune a vlăstarilor români din Moldova și Muntenia, cade la însuși descălecarea, care împinsese pe o parte din poporul român, a eși din țară de baștină a naționalității lui, cetatea carpatină și a se revărsa către văile roditoare ale Nistrului și Dunării. Pornite ca niște râuri dătătoare de viață pentru câmpiile ce veniră să rodească, ambele ramuri ale poporului român trebuiau să dea naștere, în ambele țări născute din a lor răspândire, unei istorii în mare parte, asemănătoare: aceleași zile de fericire și restriște: aceleași înrâuriri exterioare care hotărîră în mare parte mersul dezvoltării lor. Mircea și Ștefan, Ioan cel Cumplit și Mihai Viteazul, Matei Basarab și Vasile Lupu, Brancovanu și Cantemir, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, și apoi mai încoace răstrângerea tot mai mult a firelor comune, până ce se contopesc ambele țări într'un corp unitar. Toate aceste împrejurări își găsesc explicația în faptul că eră istoria aceluiși popor, așezat în același mediu geografic, și împărțit numai din întâmplare în două State deosebite. Întâmplătoare nu este asemănarea ci desbinarea lor; de aceea și trebuiau să sfârșească ele prin unire, menirea lor din vechi, de atunci de când pornise ambele pâraie din creștetul Carpaților, pentru a da, în valea rodită de ele naștere unui râu mare, plin și unic. Forma de astăzi a Statului român liber a fost determinată de descălecarea, precum unirea mai îndepărtată a întregului neam va avea de pricină comunitatea lui de rasă și de origine. Unirea Moldovei și a Munteniei are în ultima

analiză o cauză geografică, precum acea mai îndepărtată a întregului neam va fi datorită identității lui etnografice, căci natura a hotărît totdeauna formele create de mintea omenească⁵.

Cu cât înaintau vremurile, cu cât se strica mai rău soarta poporului român, cu cât se ascuțeau suferințele lui prin afundarea tot mai adâncă în noianul încalcărilor; cu atâta apărea mai în față identitatea intereselor lui; cu atâta el se convingea mai tare că protestările trebuiau să fie aceleași, spre a avea mai puternic efect; cu atâta el învăța a prețui unirea puterilor sale, spre a eși din prăpastia în care era cufundat. După sforțările comune spre a scăpa din apăsarea turcească, acele încercate spre a răspinge de pe capul său copleșirea grecească; și când veni ceasul mântuirii cu revoluție din 1821, ea porni în contra Grecilor în ambele țări deodată, căci ambele aveau interesul identic de a nu cădea în pieire pentru o cauză ce le era străină. Când fură să se reintroducă domnii pământeni, din ambele țări plecară deputații și tânguiri la Constantinople, și când cererea lor fu încuviințată, ambele se bucurară de izbânda lor. De atunci încoace istoria amânduror provincii române reproduce acelaș mers atât politic cât și cultural, și o deosebire nu se mai poate întâlni decât în nuanțele faptelor sau în personalitatea oamenilor ce le îndeplinesc.

Arătarea ideii unirii politice. — Este în natura omului ca faptele să se cristalizeze în idei, și un fapt care era oarecum în aer, care înconjura pe toată lumea cu puterea evidenței, trebuia dela o vreme să-și găsească un răsunet intelectual. Nevoia cea firească și naturală a unirii Moldovei cu Muntenia trebuia să-și afle și rostirea ei teoretică. În care minte se aprinse pentru prima oară această scânteie, nu se mai poate lămuri astăzi, ca toate întrebările asupra începuturilor. S'ar părea că cel întâi care a rostit-o pe față a fost Ioan Cantacuzino pe timpul războiului din 1789—1792 dacă el nu s'ar fi gândit mai mult la interesul lui însuși.

O manifestare netăgăduită a ideii unirii cu tendința practică a realizării ei în aveau lucrurilor, se găsește în o cerere de reforme foarte înaintate cuprinse în o copie păstrată în hârtiile Văcăreștilor, și care cerere trebuia să fie dinnaintea anului 1829, deoarece între altele ea arată dorința desființării cetăților turcești Brăila, Giurgiu și Turnu care fură tocmai dărâmate în urma tratatului dela Adrianopole din acel an. Prin acest act se cere unirea țărilor române și introducerea unei dinastii străine, neatârnamea Statului astfel constituit, despăgubirea Turciei pen-

⁵ Comp. un studiu al meu: *Intemeierea țărilor române în Revista pentru istorie, arheologie și filologie* a lui Gr. Tocilescu, V, p. 309.

tru înlăturarea tributului, limba Statului să fie cea românească, și mai multe alte idei care se țineau de acelaș mănunchiu în care era prinsă și ideea unirii ⁶⁾. Regulamentul Organic prevede puțința unirii prin articolele care spun că „origina, religia, obiceiurile și asemănarea limbii locuitorilor ambelor principate conțin elementele unei uniri intime care a fost împiedicate prin împrejurări întâmplătoare și că elementele acelei uniri au fost chiar puse în Regulament prin asemănarea administrației ambelor țări. De aceea se și instituie o comisie mixtă care să prefacă într'un singur trup legile moldo-vlahe” ⁷⁾.

Am văzut mai sus cum consulul francez Bois-le-Comte spusese în 1834 că ideea unirii celor două principate fusese chiar în fapt patronată de Ruși, dar că văzând creațiunea unui mare ducat al Daciei, urmează raportul mai departe, mi-a părut a fi aici (în București) rostirea dorinții celei mai obștești al acestei țări. M'am pus în Iași în legătură cu tot ce se putea întâlni ca oameni ce luau o parte la trebi și cu toții, fără nici o provocare din parte-mi, îmi rostiau aceeaș dorință. La ideea unirii celor două provincii se adaugă aceea de a remite ocârmuirea unui principe străin. Și aceasta este o dorință generală, chiar la acei ce ar avea un interes ca să fie altfel. Beizadea Ghica îmi spunea : tatăl meu a fost gospodar, moșul meu se află acuma ; cu toate aceste nu sunt jertfe pe care nu le-aș face, pentru a procura țării mele cele două singure baze de existență care să-i poată învoi speranța unei statornicii oarecare : întrunirea celor două principate și ridicarea unui principe străin. Marele vornic Filipescu îmi spunea că ar primi cu lacrimi de recunoștință orice principe străin, fie cine a fi : însfârșit, dorința de a vedea sau Dacia, sau chiar principatele în starea lor de astăzi, sustrase dela proteguirea exclusivă și imperioasă a unei singure curți și pusă sub aceea a marilor puteri europene, această dorință de lung timp manifestată, mi-a fost de asemenea de mai multe ori repetată atât la Iași cât și la București, și realizarea ei este considerată că trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor țări” ⁸⁾. Tot pe atunci ideea unirii țărilor dunărene

⁶⁾ Publicat de V. A. Ureche în ziarul politic *Drapelul*, Nr. 3 pe 1897, și reproduș de N. Iorga, *Hurm. Doc. X*, p. 647.

⁷⁾ Regulamentul Moldovei, art. 425. Acel al Valahiei în *An. Parlamentare*, I, p. 355. Adauge C. Brăiloiu în *Românul* 1867, p. 19.

⁸⁾ Această prea interesantă corespondență, datată din București, 17 Martie 1834, a fost reprodușă de *Moniteur universel*, Paris, 18 Septembre 1859, care pune în introducere : nous croyons qu'on ne lira pas sans intérêt l'extrait suivant d'une correspondance écrite il y a plus de 22 ans sur cette importante combinaison, qui dès ors préoccupait vivement les populations”. *Doc. ren. Rom. III*, p. 826. C. Brăiloiu în un articol publicat în *Românul* din 1867 p. 19 amintește despre această corespondență arătând cum încă de pe atunci boierii doriau unirea sub un principe străin. Corespondența este dată ca trimisă de către un Francez : *Bois le Comte*.

găsia un răsunet și în o pană străină care scria o broșură asupra acestei chestiuni, căutând să dovedească de ce importanță este Moldo-Valachia în afacerile Orientului și rezumând cercetările făcute prin următoarele cuvinte: „În scurt, Turcia, dacă ar gândi cu maturitate, ar găsi că poate să se lipsească de neînsemnatul tribut pe care îl oferă aceste țări, pentru a vedea siguranța în a ei împărăție. Austria va ieși din apatia ei pentru integritatea teritoriului ei, iar Anglia și Franța pentru interesul civilizației și a comerțului lor vor executa proiectul unui regat moldo-valac care s'ar împăca cu a lor interes, cu onoarea și demnitatea lor și a păcii Orientului”⁹).

Raportul lui Bois-le-Comte ne arată că de îndată ce ideea unirii intrase pe calea reflexivă, ea se limpezise și dăduse naștere la corolare neapărate pentru a deveni într'adevăr pârghie a progresului. Întâi adaosul către ea a principelui străin din o dinastie europeană. Și să nu ne mirăm că Românii, abia mântuiți de domnitori străini, iar sub de aceștia vroiau să-și plece capul. Era o deosebire radicală între principele străin așa cum el era cerut acuma, membru al unei case domnitoare europene care putea să dea coroanei românești vază și sprijin la vreme de nevoie, și atirdisitorii greci, slugi ascultătoare ale tiraniei turcești. Apoi Românii știau prea bine că o stabilitate era peste putință cu domnii naționali, întrucât nemai existând o stârpe domnitoare, toți bioerii puteau să aspire la domnie, și atare năzuință trebuia să arunce vecinic țările lor în frământările și frigidurile schimbărilor de domnie. În contra unei atare stări periculoase nu rămânea însă altă scăpare decât dinastia de origine străină. Dar această cerere a principelui străin era încurajată ea însuș cu garanții, pentru a nu face din statul român un vasal al puterilor imediat interesate și de aice clauzula că el să nu poată aparține caselor celor trei monarhii mărginașe ale țărilor române.

A doua cerință care trebuia, prin îndeplinirea ei, să vină a încununa opera unirii, era scoaterea statului român de sub protectoratul rusesc, care se arătase atât de îngreitor și de absorbant, și punerea lui sub scutul tuturor puterilor europene. Observăm că de și se agitau aceste chestii de interes național printre boerimea timpului nu se vede nici-o rostire în privirea schimbării și a constituției lăuntrice, a desființării privilegiilor și a introducerii ideii dreptății într'un organism social, care era tocmai tăgăduirea ei cea mai fățișă. Această idee era să fie adaosă de generația următoare, cea din 1848, la opera de regenerare a poporului român, și apoi toate aceste cerinți fiind consfințite prin noua organizare dată de congresul de Paris

⁹ *Poids de la Moldo-Valachie dans la Question d'Orient* par M. de O ancien agent diplomatique dans le Levant, Paris, 1838.

țărilor române, introdusese în ele o viață nouă, bazată pe elementele adevăratului progres : naționalism și egalitate.

Dar pe lângă această idee a unirii Moldovei cu Muntenia, licăria în fundul conștiinței Românilor și a acea a unirii mai intime a întregului neam.

Ambele ramificări ale ideii unirii deveniră de acolo înaintea niște puternici ridicători ai vieții sale morale. Substratul lor, comunitatea de simțiri, cugetări și interese se lăți tot mai mult, prin dezvoltarea unei producții literare și naționale, care făcea să tresară în întregul corp struna atinsă în o parte a lui. Foile periodice întemeiate în principate întâi în 1829, apoi în Ardeal în 1839, deveniră organele de transmitere grabnică și întinsă a tuturor gândirilor încolțite în orice ungher al țărilor române. Creațiunile poezilor, discursurile patriotice, studiile istorice, într'un cuvânt întregul val de gândiri referitoare la trezire și slăvirea nației, născute ele oriunde, erau de îndată reproduse de gazetele surori, așa că toți Românii din toate părțile se bucurau și-și încălziau sufletul la razele binefăcătoare ale soarelui național. Românii începură a simți că pe lângă viața colțului lor de pământ mai era și viața întregului.

Pe lângă această lățire a culturii naționale care apropia pe toți Românii unii de alții, fapte speciale restrângeau tot mai mult pe acele două ramuri ale lor care trebuiau să se unească mai întâiu într'un singur mănunchiu. Așa la căderea lui Alexandru Ghica din tronul Munteniei, în 1842, mai mulți boieri munteni trimit pe Ioan Ghica la domnul Moldovei spre a-i oferi și Coroana Munteniei, gândindu-se astfel a realiza unirea cea mult dorită. Nu era încă timpul de a se îndeplini asemenea ideii și mai trebuiau încă pregătite mințile pentruca unirea să devină o pornire a popoarelor și nu făptuirea câtorva individualități. Domnitorul Munteniei Gheorghe Bibescu face un mare pas spre contopirea intereselor ambelor țări surori, suprimând în 1843 vămile dintre ele. Această măsură atât de favorabilă pentru ambele trunchiuri ale Românilor din Muntenia și Moldova îi făcu să resimtă în interesele lor chiar efectul fericit al înlăturării unei supărătoare împiedecări. În urma unei asemenea măsuri se putu ceti în condițiile vânzării vămilor ambelor principate din 1853 următoarele cuvinte mult însemnătoare : „Ori unde într'aceste puncturi se pomeneste de graniță, margini sau hotar, se înțelege, sub această numire, *linia încunjurătoare amânduror principatelor*”¹⁰). Astfel începură Românii a se deprinde ca *hotarele unei patrii comune*, care trecu în curând dela daraverile comerciale la întreaga viață și toate ale ei manifestări. Conform cu aceste împrejurări întâlnim în *Foia pentru minte* din 1843 atribuindu-se de un anonim pricina înapoierei Românilor în faptul că „nici-

¹⁰ *Buletinul oficial al Munteniei* p. 1853, Mai 21 p. 128.

odată Moldova și cu Muntenia nu au alcătuit o unire între ele, ei au fost vecinici dușmani și sfâșiate chiar înlăuntrul lor prin împerecherile boierilor. Numele Milcovului, râu cobitor de nenorociri, în loc de a spăla odată păcatele politice ale nației moldo-române, astăzi leneș, despărțește nu numai trupul în privința geografică ci și politic în toate privințele". Articolul este însă împiedecat de cenzura austriacă a urma mai departe¹¹).

Revoluția din 1848, care aduse în mare fierbere întregul val de gândiri politice ce se adunase prin lucrarea veacurilor în sufletul poporului român, trebuia să dea o îmboldire mult mai vie și idee unirei și anume în ambele ei forme, atât mai restrânsă a Moldovei cu Muntenia, cât și mai întinsă, a întregului neam românesc. Așa pe când Mihai Kogălniceanu cerea în vestita scriere : *Dorințele partidei naționale din Moldova*, ca încununare a tuturor, unirea țărilor surori, *Pruncul român* al lui Constantin Rosetti în apelul său către „frații noștri din Moldova” spunea că : „Munteanul și Moldoveanul sunt frați, o singură nație. Voi fraților ați făcut începutul, dar din nenorocire n'ați putut izbuti, Nu e vina noastră : vouă vă rămâne gloria de a fi început, nouă cea de a fi săvârșit”¹². Și ideea unirei tuturor Românilor își găsi un răsunet în revoluția din 1848, cea mișcare care răscoli toate ideile fundamentale ale poporului român, toate dorințele lui după libertate și neatâr-nare extrioară, dreptate și egalitate launtrică și viață comună a întregului neam românesc. Formularea ei cea mai lămurită se găsește în o scrisoare a lui Neculai Bălcescu în care el expune planul întregii mișcări pe care regenerarea română trebuia s'o îndeplinească spre a-și ajunge ținta desăvârșit, în care scrisoare după ce analizează țelul revoluției din 1821 și acel al mișcării din 1848, adaugă că ar mai rămânea de făcut două revoluții pentru a ajunge capătul dorințelor poporului român, una de unitate și alta de neatâr-narea națională. Prin revoluția de unitate el înțelege unirea tuturor Românilor. „România noastră există, exclamă el cu convingere puternică, și orb e acel ce nu o vede. Ea poate exista sau în folosul Turciei sau în acel al Austriei, după cum una din aceste două puteri vor favoriza-o ; dar poate exista și în contra lor, de vor vroi s'o împiedice. Maghiarii cei luminați nu se opun întrucât văd că nu pierd nimica, ba dinpotrivă câștigă. Se poate din întâmplare ca revoluția de unitate națională să fie în același timp o revoluție de neatâr-nare. Se poate că înainte ca nația noastră să reintre în drepturile ei, să se scurgă un veac, un veac în decursul căruia să fim meniți a ne război cu Rușii, precum am

¹¹ *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, 1843, p. 124.

¹² *Pruncul român* din 4 Septembrie 1848.

petrecut zece veacuri în lupta cu barbarii și patru cu Turcii ; dar ce este un secol în viața unei nații”¹³.

Și Bălcescu avea dreptate a închiega, în fierbinta lui minte aceste visuri dragi și iubite, și deacea el și lucra în Transilvania la împăciuirea Românilor răsculați, cu Ungurii, pentru a se opune cu toții amenințărilor rusești. Sub apăsarea evenimentelor, Ungurii se prefăcuseră chiar a ceda Românilor, recunoscându-le dreptul de a exista ca naționalitate aparte în Transilvania¹⁴. Până să plece Bălcescu la România din țara Moșilor pentru a le propune împăcarea, revoluția ungurească era zdrobită la Villagos de puterile rusești.

Moldova și Muntenia față de unire. — Trebuie făcută o deosebire între Muntenia și Moldova în ceea ce privește întrebarea unirei. Această combinație politică era pe placul popoului muntean, fiindcă-i favoriza și interesele, mai ales acele ale capitalei care totdeauna are glas hotărâtor în mișcările unui popor. Anume făcându-se unirea, capitala noului Stat trebuia să fie Bucureștii, și Iașul era să fie lovit în însăși existența lui și a locuitorilor lui, întrucât era un oraș care și datorea însemnătatea, numai împrejurărei, că fusese o capitală politică. N. Istrati pare a fi fost cel dintâiu care dădu strigătul de alarmă în această privire, când în broșura lui *Chestia zilei* din 1856 el spune : „Și pentru care temei am disprețui noi pe neguțători, pe proprietari cari se îndeletnicesc cu chestia de a doua mână, precum bunăoară, că prin unire Moldova ar putea deveni o provincie sau cel mult asemenea Craiovei, iar capitala Iași să fie amenințată a ajunge un al doilea Hârlău” ? Această părere, că în cazul unirei Bucureștii trebuiau să fie capitala României se ivise mai de mult în mintea oamenilor, odată cu ideea Domnului străin. Așa, raportul lui Bois le Comte din 1834, spune că : „cei din București ar vrea ca orașul lor să devină capitala noului stat, și noi simțim, că Iașul este prea aproape de Ruși spre a se bucura de acest folos”¹⁵.

Îngrijirea pentru strămutarea capitalei se arătase chiar în Iași, deoarece consulul Place spune într’un raport către Walewsky, că „indivizii cari se tem de a vedea micșorându-se valoarea caselor și a magaziilor din Iași, sunt în contra unirei ; că asemenea motive de interes personal neexistând în districte,

¹³ N. Bălcescu și Al. Golescu, Paris 4 Martie 1850 în Ioan Ghica. *Amintiri din pribegia după 1848*, p. 472.

¹⁴ Vezi adresa ministrului ungar Bathyani c. Bălcescu din 14 Iulie 1849 care aduce cererile Românilor formulate de Bălcescu, *Amintiri*, p. 171.

¹⁵ *Question du jour* par N. Istrati, reproducă de *Acte și documente la Re-nașterea României*, III, p. 125—137 numai în textul francez. Cel românesc nefiindu-mi la îndemână, am tradus în text locul reproduș la p. 132. Corespondența lui Bois le Comte, reproducă *Ibidem*, III, p. 826.

se explică unanimitatea care s'a constatat în sânul poporației lor în ceea ce privește unirea"¹⁶.

Unionistul muntean, N. Krețulescu, arată într'un memoriu temeiurile pentru cari Iașul nu poate fi ales de capitală a României unite. „Orașul București, zice el, are asupra Iașului o superioritate netăgăduită, fiind așezat mai în centrul Statului ce este a se înjgheba, pe când Iașul se află numai la o foarte mică îndepărtare de granița Prutului. București sunt apoi un centru de comerț foarte dezvoltat, populați lui este îndoit numărul acelei a Iașului care este în mare parte locuit numai de Evrei și de foarte puțini oameni din clasa inteligentă, cea mai mare parte din boieri, afară de dregători, obicinuind a locui la moșiile lor”¹⁷.

Pentru a nu prea înăspri însă părerile asupra acestei întrebări, se pune, în actul constitutiv al comitetului moldovan al unirii, ca dorință, și *Intemeierea unei noi capitale, așezate într'un punct central pentru ambele țări*¹⁸.

Această predică lăuntrică dispăre însă ca fumul la vânt, dinaintea puternicei mișcări a minței Moldovenilor celor buni și aleși cari, ca un om, săriră cu toții pentru a apăra ceea ce ei credeau nu numai mântuirea lor proprie, ci și a neamului întreg. Înjgheburile și întărirea partidului unionist din Moldova înlătură cu totul această stavilă în destul de primejdioasă din drumul către unire. Dacă însă era de nevoie, ca partidul unirii să fie tare și încheșat, aceasta se cerea mai ales în Moldova, asupra căreia cădea tot greul împerejurărilor, și asupra căreia vom vedea cum se vor năpusti toate apăsările protivnice: Turci, Austriaci și Caimacami, interesați de a deveni fiecare, domn separat asupra unui principat¹⁹. Aceste apăsări urmăreau deci ținta de a stoarce dela divanul ad-hoc al Moldovei un vot protivnic unirii. Acest vot ar fi atras însă numai decât căderea propunerii în congresul de Paris care subordonase hotărârea lui, anchetei localnice.

Deaceia să nu se uite un lucru: dacă unirea s'a făcut, ea se datorește *exclusiv numai Moldovei, și anume centrul ei, Iașul*, care sângerează și astăzi de jertfa făcută pe altarul neamului.

¹⁶ Place c. Walewsky, 4 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 597.

¹⁷ *Ibidem*, II, p. 726. Paul Bataillard în broșura lui „Le premier point”. *Ibidem*, III, p. 417, spune deasemenea că: „Iassy tout voisin du Pruth serait à la merci du premier coup de main”. Inființarea însă a unei a treia capitale ar fi ruinat pe amândouă cele vechi, în loc de una. Tot așa vorbesc M. Kogălniceanu și V. Mălinescu în ședința Comisiei centrale.

¹⁸ Actul de constituire al comitetului din 11 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 533. Comp. Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 538.

¹⁹ „Les Caimacams ont la chance de devenir Hospodars, si les Principautés restent séparées, tandis que si elles viennent à être réunies, ni l'un ni l'autre ne pourra aspirer à l'autorité suprême”. Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ian. 1857 *Ibidem*, III, p. 1038.

Unirea în timpul domniilor dela Balta-Liman. — Unirea se coborîse din lumea ideilor în acea aevea, mai întăiu prin silințele lui Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, numit în scaunul ei, în 1849, în urma Convenției dela Balta-Liman.

Un lucru la care poate nu s'ar putea aștepta cineva, este că regimul protectoratului, în loc de a strânge frânele, după înăbușirea revoluției din 1848, le sloboade puțin, astfel că Ghica poate păși mai liber în activitatea lui ocârmuitoare, însuflată de idei naționale. Așa el poate tipări *Cronica* lui Șincai, fapt pentru care se „fericește de a fi contribuit la conservarea unui monument istoric atât de național”²⁰. Kogălniceanu ajungea să-și tipărească discursul său introductiv la cursul de *Istoria Românilor*, pentru care fusese destituit din profesorat în 1843 și pentru încercarea de publicare a căruia i se închisese *Foaia științifică și literară*. Ghica apoi emancipase pe toți țiganii și ușurase, pe cât se putea sub regimul Regulamentului starea țăranilor. Tot, el este arătat ca acel ce a „lucrat întâi pentru a împărăștia cât mai mult în Moldova dorința unirei ei cu Muntenia”²¹.

În înțelegere cu Consulul francez, Place, Ghica schimbă șase prefecți cari erau dușmanii contopirei²². Tot el încuviințează libertatea presei, pentru a lăsa voia rostirilor pentru unire²³.

Dar Ghica nu sprijinea numai înlăuntrul țării mișcarea unionistă. Și în afară el apără drepturile Moldovei. În memoriul său contra stipulațiilor conferințelor din Constantinopole, prin cari Țările Române erau supuse cu desăvârșire autorității turcești, călcându-se toate privilegiile de cari ele se bucuraseră ab antiquo, deoarece Turcia credea că, prin înfrânarea Rusiei și prin scoaterea principatelor de sub protectoratul ei, ele ar trebui să reintre cu atât mai adânc sub stăpânirea otomană. Deaceea și, precum observă prea bine o broșură publicată sub pseudonimul de Sanejouand: „Pericolul pentru Principate nu mai venea acuma din partea Rusiei, pe cât din a Austriei, și mai ales din a Turciei”²⁴.

În memoriul său, Ghica observă, la punctul unde Poarta prevede ocârmuirea separată a ambelor principate, că „ar fi trebuit să se procedă în chip mai larg și să se mulțumească una din cele dintăi dorinți ale poporației lor, întrunind ambele țări în una singură, înlăturându-se astfel pentru viitor multe frământări și multă nesiguranță”²⁵.

²⁰ Comunicarea Domnitorului Grigore Ghica către Divanul obștesc din 10 Maiu 1856. *Ibidem*, III, p. 471.

²¹ Place c. Walewsky, 25 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 565.

²² Alta din 23 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 559.

²³ Decret din 5 Fevr. 1856. *Ibidem*, III, p. 913.

²⁴ *Les principautés roumaines devant l'Europe*, 1857, reprodușă în *Acte și Documente* II, p. 352—371. Locul citat se află la p. 367.

²⁵ Din 28 Fevr. și 8 Martie 1856. *Ibidem*, III p. 975.

În acelaș memoriu, Ghica protestează și în contra articolului care dădea drepturi de proprietate tuturor străinilor fără deosebire, „din cauza prezenței în Moldova a unei numeroase populații evreiești, a căreia irumpere în proprietate ar fi o pricină neîndoelnică de ruină pentru țară”²⁶.

Mai protestează Ghica și contra plănuitei modificări a Regulamentului de către o comisie ce ar fi să lucreze în Constantinopole, cerând ca modificările „să se facă în țară și prin țară”. Mai mulți boieri înțețiți de Ghica protestează și ei, prin un act separat, contra celor stabilite la Constantinopole²⁷.

Această spornică activitate a lui Ghica în favoarea unirei este recunoscută de divanul obștesc al Moldovei, în răspunsul ce-l face la comunicarea lui :

„Da, Inalte Doamne, divanul o zice cu îndrăsneală, Măria Ta ai pregătit calea către mântuirea țării noastre, căci ai sprijinit și ai pledat înaintea areopagului european întrunirea principatelor, principiu de mărire, de glorie și de temeinică așezare a acestei țări”. Tot așa salută pe Ghica o autoritate mult mai mică, dar a căreia glas avea cu atâta mai mare însemnătate, anume ocârmuirea județului Tutova care spune domnitorului, că „Înălțimea Voastră ați fost cel dintâi care ați propus, în memoriul adresat conferințelor, principiul mântuitor al unirei”²⁸.

Ghica merge până acolo cu lepădarea interesului său în folosul celui obștesc, încât stăruie el singur pentru înlocuirea actualilor domnitori, deci și a lui care domnea încă în Moldova, spre a nu se face nici o apăsare asupra conștiinței oamenilor în alegerile ce trebuiau să se facă pentru a se hotărî chestia unirei. El arată întâi, cum nu ar trebui să se numească un singur caimacam ; căci „precumpănirea lui ar cântări cu o prea mare greutate în alegerea divanului ; apoi adaugă : Se înțelege că acelaș argument se opune și încă cu mai multă putere, la păstrarea în putere a gospodarilor de față, căci este de mare însemnătate ca țara să fie liberă de orice înrăurire și chiar de orice prepus de înrăurire”²⁹. Cu toate acestea Thouvenel era de părere, că ar fi fost bine ca ambii domnitori cari se arătau atât de favorabili unirei, să fi fost lăsați în fruntea ocârmuirii, în timpul anchetei divanurilor ad-hoc³⁰.

Scrierile în chestia Unirei. — Chestia unirei își găsi apărarea și în mai multe scrieri și cuvântări cari puneau în lumină

²⁶ *Ibidem*, p. 971. Comp. p. 981.

²⁷ Din 1 Martie 1856, *Ibidem*, VI, p. 994.

²⁸ Răspunsul Divanului, 23 Mai 1856. *Ibidem*, III, p. 485. Adresa jud. Tutova, 22 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 595.

²⁹ Memoriul lui Ghica citat. *Ibidem*, II, p. 988.

³⁰ Thouvenel c. Walewsky, 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 573.

foloasele și combăteau întâmpinările ce i se aduceau împotriva. Așa broșura separatistă a lui Istrati dădu naștere la trei combateri : întâi cea a lui Ioan Negură, apoi a lui M. Cantacuzino și în sfârșit la cea a lui C. Hurmuzaki, publicate toate trei în *Steaua Dunărei* ⁸¹.

Logofătul Vasile Ghica, în *Adresa lui către Românii din Moldova și Valahia*, arată cum „pentru a reda patriei liniștea și a asigura trăinicia așezămintelor ei, trebuie să facem jertfe ; să lepădăm vechile noastre prejudecăți ; să părăsim vechile noastre privilegii ; să nu ne mai privim unii pe alții decât ca cetățeni liberi în fapt și egali în drept, și desfăcând deasupra noastră pe omul cel vechiu, să ne îmbrăcăm cu toată dreptatea și cu toată buna inima, fără de care nici un așezământ nu are trăinicie”. În un proiect *de formulă a dorințelor României*, Vasile Ghica se rostește astfel asupra nevoiei Țărilor Române de a se contopi într'un singur stat : „În puterea dreptului său suveran de autonomie, poporul român (valah și moldoven) declară că el nu este decât un singur popor ; că despărțirea lui în State deosebite i-a fost totdeauna spre rău ; că identitatea sa desăvârșită de limbă, de tradiție, de religie, de legi și de așezăminte locale, de obiceiuri, de moravuri, de simțiminte și de năzuinți, de nevoi și de interese, îl împing a dori cu înfocare de a alcătui un singur corp politic, un singur Stat neîmpărțit” ⁸². În o broșură românească tipărită în Paris : *Ce se cuvenia să cerem dela Adunările ad-hoc*, se sfătuește să se ceară unirea, Principe strein ereditar dintr'o familie domnitoare, restrângerea drepturilor Porței numai la luarea tributului și la investitură, bucurându-ne astfel de o deplină autonomie lăuntrică. Se mai cere apoi și o Constituție reprezentativă ; dar se sfătuește „a nu se face nici o propunere de reorganizare internă, pentru a nu jigni principiul autonomiei” ⁸³. O broșură franceză, intitulată : *Privire asupra trecutului și prezentului Principatelor Moldo-Române*, expune, mai ales după istoricul german Hammer, relațiile Principatelor cu Poarta Otomană analizează după aceea tratatul din Paris, pentru a arăta că Turcia nu a păstrat nici măcar umbra unei suveranități asupra țărilor Române, dovedind aceasta mai ales cu stipulația Congresului care oprește pe Poartă de a încălca teritoriul lor, fără comunul consimțământ al puterilor, întrebând că „ce soi de suveran este acela care nu are dreptul de a intra în țară ce și-o pretinde ca a lui” ? Broșura trece după aceea la analiza protocoalelor con-

⁸¹ Reproduse articolele în *Acte și Documente*, III, p. 635, 657 și 663.

⁸² Adresa și proiectul, ambele din 16 Aprilie 1856. *Ibidem*, III, p. 439, 440. Y. Ghica cu toate aceste, devenind mai târziu ministrul lui Vogoride, se preface în unul din cei mai aprigi dușmani ai unirei.

⁸³ Din 1857. *Ibidem*, III, p. 283. De aceeaș părere este și Place în o depeșă către Walewsky, 13 Iunie, 1856. *Ibidem*, III, p. 535.

gresului de Paris și arată rolul cel însemnat ce este atribuit de congres poporului român „care va avea singur să hotărească despre soarta lui, întrucât unirea va avea sau nu loc, după cum se vor rosti dorințele poporațiilor moldo-valahe pentru dânsa sau în contra ei”³⁴. Altă broșură franceză : *Reorganizarea Provinciilor Dunărene*, aduce ca argument pentru unire, între altele, textul art. 23 al tratatului de Paris, care spune că Principatele vor avea o organizare *națională*; căci, argumentează autorul anonim al acestei scrieri : „Administrația provinciilor dunărene nu ar poseda acest caracter, dacă ar fi de o parte specială Valahiei, pe de alta Moldovei; căci întrucât ar fi *națională* o administrație moldovenească și una muntenească? Moldova este ea o naționalitate și Muntenia alta? Nu; aceste două provincii sunt părțile aceluiaș trup, nația românească. *Pentru ca administrația țărilor locuite de Români să fie națională, este neapărat ca această administrație să poată apuca și conduce cu aceeași mână toate puterile vii ale nației*”³⁵.

Marele boier Rossetti Tețcanu, în scrisoarea lui către *Steaua Dunărei*, explică astfel alipirea lui mai târzie la mișcarea unionistă : „Dorința unirei, fiind pe atunci iscălită numai de boieri și de fiii acestora, pe cari eu, în împrejurările cele mari naționale, pun cel mai mic temeu, apoi m'am mărginit a aștepta ca mai întâiu această dorință să câștige o formă națională”³⁶.

În sfârșit o ultimă lucrare, franceză, publicată sub pseudonimul de Sanejouand apără cu mult avânt drepturile Principatelor și mai ales acel al unirei, căutând printr'un frumos apel la puteri, să convingă pe fiecare, după altă strună și alte interese³⁷.

Nu numai bărbații politici însă manifestează dorința lor după unirea Țărilor Române. Clerul ia și el o parte însemnătoare la această mișcare. Așa arhiepiscopul Neofit Scriban, profesor și rector al Seminarului Socola, în broșura lui *Unirea și neunirea Principatelor Române*, sfârșește căldurosul său apel pentru înfrățire, prin cuvintele : „între moarte și lumină, o Moldovo, alege !”³⁸. Tot așa și Melchisedec, rectorul Seminarului din Huși, în cuvântarea rostită la serbarea hramului episcopiei Hușilor, spune între altele multe frumoase lucruri, că „pentru Românii din Principate a sosit o epocă ce-i chiamă la unire. Aceasta este

³⁴ *Coup d'oeil sur le passé et le présent des Principautés Moldo-Valaques* Paris, 1857. *Ibidem*, III, p. 271.

³⁵ *Réorganisation des Provinces Danubiennes*, Paris 1856. *Ibidem*, III p. 115.

³⁶ Din 23 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 115.

³⁷ *Les Principautés roumaines devant l'Europe*, 1856, Paris, reprodusă în *Acte și Documente*, III, p. 352—370.

³⁸ Din 1856. *Ibidem*, III, p. 1—7.

o dovadă că ei sunt pe calea progresului universal al omenirii; că ei sunt chemați a se sui cu o treaptă mai sus pe scara acestui progres veșnic, care este acea tainică scară pe care a văzut-o Iacov că unea cerul cu pământul și că îngerii lui Dumnezeu se suiau și se pogorau pe dânsa”³⁹. Mitropolitul Sofronie Miclescu arată la început temeri în privirea unirei, care trebuind să se facă sub un principiu străin, ar putea periclita biserica ortodoxă; apoi se mai teme și de desființarea Mitropoliei moldovene și reducerea ei la o simplă episcopie. Intr’o interesantă convorbire, Place demonstrându-i că temerile sale erau neînțemeiate, Mitropolitul care în inima lui era pentru unire, deveni unul din sprijinatorii ei cei mai de seamă⁴⁰.

Dându-se un banchet la via lui M. Kogălniceanu, pentru a se sărbători reînțoararea în țară a căpitanului Filipescu care fusese trimis în surgun de Ruși, pentru că avusese nespusa îndrăzneală de a se opune la luarea oștirii moldovene cu ei în Rusia, când se retrase din Principate în 1853, Kogălniceanu închină un pahar pentru unire⁴¹.

Și poezii se pun în rând pentru a proslăvi marele eveniment. În afară de Dimitrie Ralet care scrie un fel de cronică rimată a întâmplărilor zilei, găsim pe T. Porfiriu publicând poezia *Crezul meu*, pe A. Donici fabula *Vaporul și calul* și pe V. Alecsandri dialogul politic *Tândață și Păcală*, în care pune față în față pe un prieten al uniri cu un protivnic al ei, din care cel dintâi izbuteste la sfârșit să convingă pe cel de al doilea despre binefacerile unirei, și prinzându-se la joc, cântă *Hora unirei*, una din cele mai frumoase inspirații ale marelui poet al neamului românesc, în care Alexandri a turnat bucuria Românilor în versuri nepieritoare, menite a fi îmbinate cu acordurile muzice și cu saltul picioarelor⁴².

În Muntenia principele Știrbei lucrează și el tot în interesul unirei. El protestează întâi contra tendinței Porței de a lega tot mai strâns Principatele de Imperiul Otoman, spunând că „orice lovitură dată pentru a fereca lanțul care leagă aceste nenorocite țări de Turcia, va avea drept rezultat a le arunca în brațele Rusiei”. Știrbei sprijină și el unirea prin două memorii, unul din 1854 către cabinetul vienez, altul din 24 Ianuarie 1856 către cel francez, în care el susține și nevoia punerii țării unite sub o dinastie europeană⁴³.

³⁹ Din Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 626—627. Locul raportat la p. 620.

⁴⁰ Place c. Walewsky, 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 554. Părerea că mitropolia Moldovei trebuia redusă la o episcopie, fusese susținută de N. Crețulescu în același memoriu c. Thouvenel, în care el sprijine și Bucureștii de capitală. *Ibidem*, III, p. 727.

⁴¹ Din 3 Iunie 1855. *Ibidem*, III, p. 497. Asupra faptei sărbătoritului vezi darea de seamă din Gazeta de Moldova. *Ibidem*, III, p. 506.

⁴² Reproduse aceste poezii. *Ibidem*, III, p. 274, 574, 585, 613 și 615.

⁴³ *Memoriul Principelui Știrbei asupra Protocolului Conferințelor din*

Și Muntenii publică mai multe scrieri care pun pe de o parte în lumină folosul unirei, și pe de alta dovedesc dreptul Românilor de a cere contopirea vieții lor. Așa Vasile Boerescu în broșura lui franceză, tipărită în Paris, *România după tratatul de Paris*, constată „că unirea este poporană, mai ales fiindcă nevoia ei e viu simțită de starea a treia”⁴¹. Această lucrare este în deobște un puternic studiu asupra dreptului public al Românilor din acele timpuri, în care autorul cere, pentru prefacerea în bine a vieții românești unirea principatelor, principe străin ereditar, suveranitatea lăuntrică a poporului și mai multe principii constituționale. I. C. Brătianu, în *Memoriul său asupra situației Moldo-Valahiei după tratatul de Paris*, publicat de asemenea în franțuzește, după ce stabilește, la rândul lui, dreptul de unire al principatelor, analizează și critică cu mult temei dispozițiile electorale ale firmanului de convocare a divanului ad-hoc; protestează apoi contra regimului firmanelor introduse de Turcia dela 1856 încoace, din care unul desființase libertatea presei cea hărăzită de Grigore Ghica. Brătianu sfârșește studiul său cu cuvintele calde: „Am început lupta, când a tot puternicia Rusiei făcea mai mulți dintre noi să se îndoiască de putința izbânzei. Cum am sta oare la îndoială de a urmări astăzi, când Rusia nu mai poate înșela pe nimeni cu puterea ei și când regii însăși au fost nevoiți, prin tăria lucrurilor, de a se face apărătorii neatârării noastre? Nu! nimic nu va putea opri avântul nostru! Am repurtat până acum o mare victorie. Europa a recunoscut că suntem un popor de 10.000.000 de oameni, merit a lupta și a triumfa prin libertate. Locul nostru este însemnat printre națiile care alcătuiesc republica europeană. Avem datoria a-l cuceri”⁴².

Altă broșură a unui Român din București, intitulată: *O aruncătură de ochi asupra unirei Principatelor Române*, după o înfocată apărare a drepturilor Românilor, arată că unirea e „mântuirea proprietății, desmortirea și învierea industriei, zborul învățături, ridicarea miliției la adevărata ei însemnătate, înălțarea clerului la cuvenita lui vrednicie și îmbunătățirea soartei slujbașilor”. Toate acestea erau exagerări, de oarece nu era nevoie de unire pentru a se înfăptui, precum pe de altă parte nu puteau izvorî din simplul fapt al unirei, fără alte silinți corespunzătoare. Dar orice mișcare sentimentală trebuie să aibă și depășirile ei⁴³. Tot atunci Francezul Vaillant, fost profesor la Sf. Sava în București, publică un fel de proclamație,

Constantinople. Februarie 1856. *Ibidem*, II, p. 963. C. Hurmuzaki și Ioan Maiorescu, *Desvoltarea drepturilor Principatelor*, 1857. *Ibidem*, III, p. 206, nota.

⁴¹ *La Roumanie après le traité de Paris*. *Ibidem*, III, p. 13—113.

⁴² *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie après le traité de Paris*, 1857. *Ibidem*, III, p. 129—179 (vezi p. 164 și 179).

⁴³ Din 1857. *Ibidem*, III, p. 288—341. Locul reproduș se află la p. 297,

în care înșiră drepturile Românilor, în 31 de puncte, și sfârșește lungă lui enumerare prin un frumos apel la lupta pentru izbândă⁴⁷. Mai amintim și pe cea mai elocventă pledoarie pentru drepturile poporului român, cele atât de adânc încălțate și cari cu atâta greu își făceau iar cale la lumina zilei: scrisorile lui Dimitrie Brătianu asupra circulărei Porței din 31 Iulie, în care el spune: „Odată ce s'a dovedit că unirea principatelor este un lucru cu desăvârșire legiuit, și că ea nu vatămă drepturile nici unei puteri, s'ar părea că diplomația trebuie să fie mulțumită. Dar fiindcă se cere ca Principatele să arate și foloasele ce le așteaptă dela unire, fiindcă se cere a se ști pentru ce noi Românii ținem la această unire, le-o voi spune: Noi voim unirea pentru că suntem același popor, omogen, identic, ca nici un alt popor al pământului; pentru că avem aceeași obârșie, același nume, aceeași limbă, aceeași religie, aceleași tendinții, aceeași istorie, aceeași civilizație, aceleași moravuri, aceleași așeză-minte, aceleași legi și obiceiuri, aceleași regulamente administrative, aceleași năzuinți, aceleași interese, aceleași nevoi de întâmpinat și aceleași speranțe ce ne leagă de sufletul, aceleași meniri de îndeplinit; pentru că nici un hotar nu ne desparte pentru că totul ne apropie și nimic nu ne deosebește, afară doară de reaua voință a acelora cari doresc să ne vadă desuniți și slabi pentru a face din noi o treaptă spre cucerirea Impărăției Otomane”⁴⁸.

În sfârșit să nu uităm o scriere eminentă care apără toate interesele poporului român; cea datorită conlucrării unui Moldovean, C. Hurmuzaki, și a unui Transilvănean din Muntenia, Ioan Maiorescu, sub titlul *Desvoltarea drepturilor Principatelor Moldo-Române în urma tratatului de Paris*, tipărită la Bruxeles în 1857. În ea autorii arată întâiu importanța principatelor din punct de vedere politic, ca barieră cu putință între Rusia și Turcia, apoi cel comercial așezată la gurile Dunărei; pun în lumină adevărată raporturile ce există între Principate și Poarta Otomană, protestând contra numirii unor Caimacamii individuali, în desprețul chiar al dispozițiilor Regulamentului Organic. Broșura caută să loviască și în Turcia prin analogia ce o stabilește între Poartă „care doar nu-și pierduse suveranitatea prin faptul că se pusese sub protecția Europei, întocmai cum nu și-o pierduse țările Române punându-se sub cea a Turciei”. După ce limpezesc în toate amărunțimile situația Țărilor Române față cu Poarta, autorii trec la analiza dorințelor principatelor asupra recunstituirii lor politice, combatând mai ales părerea că Românii, ca unii ce sunt de o religie

⁴⁷ Anexat la o depeșă a lui Thouvenel c. Walewsky, 6 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 608—610.

⁴⁸ Din 31 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 764.

cu Rușii, se vor pleca, fiind uniți, în partea acestora, dovedind cu toată istoria anterioară, frica Românilor de Ruși și îndepărtarea lor de ei. După aceea autorii cercetează : 1) dacă principele au dreptul de a se uni într'un singur Stat ; 2) dacă Poarta are dreptul de a se opune unei atari năzuinți ; 3) dacă unirea este în folosul principatelor ; 4) dacă este în interesul Europei. Trec apoi la analiza chestiei neutralității și la cea a eredității. Nu spun însă nimic asupra principelui străin, pe care par, a nu-l socoti neapărat pentru regenerarea politică a poporul român căci autorii rezumă în chipul următor cererile lor de reformă : „*Uniunea principatelor, neutralitatea noului Stat român și restaurarea principiului de succesiune ereditară pentru Domn*”⁴⁹.

Mai găsim o îndoială asupra foloaselor ce le-ar aduce un principe străin, în *Proiectul de o formulă a dorințelor României* a logofătului Vasile Ghica care spune, că „cu toate că poporul român nu-și ascunde neajunsurile probabile ce ar întovărăși alegerea unui domn pământean și primejdia sigură de a primi pe un principe de rasă străină și care nu ar avea simpatiile lui, pe atâta el dorește a șterge pentru totdeauna linia măestrută de despărțire între Moldoveni și Munteni”⁵⁰. Principele străin este bine înțeles combătut cu mai multă stăruință de N. Istrati, acel ce combătea și unirea, în scrierea lui *Asupra puterii legiuitoare și privilegiile principatelor Moldo-Române*⁵¹.

Această neîncetată frământare a minții trebuia să adune tot mai multe convingeri în jurul marelui idei, și ne trage rândul să arătăm elementele sociale din cari se alcătuea partidul unirei însemnând chiar individual pe conducători ; căci fără aceștia nici o mișcare nu este cu putință în sânul societăților. Orice s'ar zice de rolul masselor, și oricât de însemnat ar fi el în mersul treburilor, aceste masse ar rămânea nemșcate sau ar băjbâi în întuneric, fără facilele minților mai luminate ce se pun în fruntea lor. De aceea în capul unei societăți este de nevoie un președinte sau un director ; în capul unei armate, un general ; în al unei corporații, un staroste ; în al unui partid un șef. Se înțelege că cercetând elementele alcătuitoare ale partidului unionist, se vor alege dela sine acele ce-i erau protivnice și cari sprijineau stăruirea Țărilor Române în viața lor despărțită de până acuma.

În Muntenia toată lumea era pentru unire, întrucât, cum am luat-o aminte, ea venia în folosul acestei țări, și rari nu mai erau acei ce nu voiau să o primească. Unul din aceștia era maiorul Papazoglu care înserează în *Vestitorul*, organ semi oficial

⁴⁹ Reprodușă în *Acte și Documente*, III, p. 179—218. Locul citat la p. 216.

⁵⁰ *Ibidem*, III, p. 440.

⁵¹ *Sur le pouvoir législatif et les privilèges des Principautés Moldo Roumaines*, 1856. *Ibidem*, p. 145—147.

al guvernului, un articol privitor la *Sâmbăta Moșilor* arătând, după istoricul grec Fotino, că această serbare fusese instituită de Matei Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, ci cere ca să se ridice un monument în acea câmpie glorioasă, spre veșnica pomenire a învingătorului. Separatistul moldovean, de altfel marele inițiator al regenerării culturale a Moldovei, Gh. Asaki, reproduce întregul articol al lui Papazoglu, nu numai în românește, ci și în traducere franceză; însă pentru a răspunde pe aceeași temă gazetarului muntean, Asaki propune „să se neutralizeze simțimentul de umilire pe care monumentul valah l'ar inspira Moldovenilor, ridicând un altul lui Ștefan cel Mare, biruitorul Muntenilor.”⁵² Alți separatiști munteni combăteau unirea pe motivul că „să nu fie concurați, în posturile lor, de mai numeroșii boieri moldoveni”⁵³. Dar la atâta se mărgineau în Muntenia încercările de a combate unirea care, în ochii tuturor și mai ales în ai Bucureștenilor, trebuia să le aducă mana și bogăția, prin concentrarea, în orașul lor, a întregii vieți a poporului român din ambele Principate.

Cu totul altfel în Moldova. Aici unirea putea deveni amenințătoare pentru starea oamenilor, mai ales pentru cea a Ieșenilor, și trebuia deci mult încordată struna patriotică, pentru ca sunetul ei să acopere pe acel al interesului personal. Unirea se arăta deci în Moldova mai mult ca o jertfă în folosul neamului, decât ca un câștig pentru țara însăși. Cu toate aceste prin un fenomen greu de înțeles, dar care totuși se repetă în rari răstimpuri în sânul societăților menite spre propășirea, instinctul de păstrare al neamului răpuse pe al păstrării individuale și nu numai Moldova, dar și Iașul, fură cuprinși de o înflăcărare neoprită pentru ideea unirii, care puse stăpânire pe cele mai multe minți ce se înălțau măcar cât de puțin peste nivelul zilnicei existenți.

Partidul unirii adună în sânul lui toate elementele, înmănușiază în el toate cugetele și încordă toate voințele, spre a putea ajunge ținta mult dorită, și această adunare, înmănușiere și încordare era de nevoie, deoarece nici odată poate o cauză mai dreaptă nu a avut de luptat cu mai multă rea credință, răutate și manopere ascunse, decât cea apărută de mica și slaba Moldovă, contra unor uriași ce vroiau să-i înăbușe gustul.

Comitetele unioniste. — Înainte însă de a expune lupta omerică purtată de un popor întreg, în numele dreptului, con-

⁵² Corespondența din Iași c. *l'Etoile du Danube* din 24 Iunie, *Ibidem*, III, p. 948.

⁵³ Corespondența în București a lui Bois le Comte din 1834, reproducă de *Moniteur Universel*, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 828.

tra interesului celor puternici, să trecem în revistă oștirea ce era dusă în crâncena bătălie.

Câtva timp după subsemnarea tractatului de Paris, în 30 Martie 1856, se înființează în Iași comitetul uniunii în ziua de 21 Maiu (6 Iunie) 1856, care pune în programul său, ca idei de sprijinit: unirea Țărilor Române sub un principe străin dintr'o familie domnitoare europeană, afară de dinastiile statelor mărginașe; guvernul provizor să fie alcătuit din cei trei mari dregători prevăzuți de Regulamentul Organic; să se ia măsurile cele mai active de propagandă prin țară și să se alcătuiască un proiect de lege electorală pentru divanul ad-hoc, astfel ca în cazul când comitetul ar fi consultat asupra cestei materii, el să nu se afle nepregătit. Mai adaoage și cererea, cam stranie a unei capitale noue în centrul țării, mai mult pentru a strânge para invidiei contra Bucureștilor, decât pentru a scăpa perspectiva ce aștepta Iașul. Această decizie este subsemnată numai de boierii mari, cei mai mulți leșeni, și anume: Ștefan Catargiu, P. Mavrogheni, Lătescu, Leon Ghica, Constantin Ghica, Iancu Ghica, Alexandru Ghica, Alexandru Catargiu, C. Rolla, C. Hurmuzaki, N. Suțu, D. Ralet, C. Negri, M. Kogălniceanu, I. Pisoschi, V. Alecsandri și A. Panu ⁵¹.

La 11 Iunie comitetul este sporit la numărul de 180 de membri, luați din întreaga clasă luminată a poporului moldovan: mai toți boierii cei mari, mulți boieri mici și mai mulți încă oameni din popor, din care cităm la întâmplare pe T. Codrescu, I. Holban, D. Gusti, I. Codrescu, Vasile Baltă, I. Agarici, C. Corjescu, Economul Ion Bobulescu, I. Vârgolici, C. Kerniski, Scarlat Pastia. C. Bosie, G. Stihi, C. Teodorini, Neculai Ionescu, St. Darzeau, M. Balașescu, Anton Camban, St. Nei, Dim. Tacu, I. Măcărescu, și Dr. Fătu ⁵².

Logofătul G. Sturza dela Dulcești nefiind față la alcătuirea celui dintâi comitet, cere prin o scrisoare să-l privească și pe el ca membru, spunând în ea, că „blăstămată și fără cuget și netrebnică zidire va fi acela care, și în minutele aceste scumpe va mai cugeta la interesul său particular” ⁵³. Județele trimit unul după altul *acte de adeziune* către comitetul ieșean. Cel din *Bacău* este subsemnat de boierii cei mari ai ținutului: Rossetti Tețcanu și alți Rossetti, Aga C. Biberi, A. Docan, de un mare număr de boieri mici: 8 sârdari, 4 spătari, 2 cluceri, 3 căminari, 8 pitari, 2 jîtnicieri, 2 șatrari, și 1 sulger și mulți oameni neboieri. Unul din aceștia A. Gheorghiu adaoage după sub semnătura lui: „unirea, unirea și iar unirea”, iar altul D. Lupu: „unirea

⁵¹ *Ibidem*, 111, p. 520—522.

⁵² *Ibidem*, 111, p. 530—532, unde se află 171 de subsemnături, 9 fiind declarate nedescitrabile.

⁵³ Din 9 Iunie. *Ibidem*, 111, p. 527.

e dorința poporului român și pe ea o dorim”. Actul de adeziune din Bacău însă cere ca prințul străin să fie „de origine latină”⁵⁷.

Actul de adeziune din *Dorohoi* este subsemnat de marele boier Dim. Ghica logofăt și apoi de vreo 30 boieri mici și de mai bine de 60 de oameni din popor. El întărește cererea făcută prin programul comitetul, anume ca să fie „o capitală nouă în centrul țării”⁵⁸.

Din județul *Neamț* vine de asemenea un act de adeziune în care subsemnară pe lângă marele boier I. G. Cantacuzino, vreo 60 de boieri mici și vreo 40 de oameni nevoieri și toți călugării dela Mănăstirea Neamțului, în frunte cu starețul Dionisie. Cererile sunt și în el unirea sub un domn străin și o nouă capitală⁵⁹.

Cu acelaș text ca și actul de adeziune al județului Neamțu, este și acel al județului *Roman*, subsemnat de Episcopul Nectarie, de arhimandritul Bartolomeu, de marii boierii Gheorghe Sturza logofăt, G. Ghica și Scarlat Vârnăv, de vreo 40 de boieri mici și vreo 20 de oameni din popor⁶⁰.

Actul de adeziune al județului *Tutova* este mult mai bogat în subsemnări, cuprinzând afară de ale boierilor mari M. Costache, C. Sturza, Aga Costin și I. Miclescu, încă peste 60 de boieri mici și vreo 80 de oameni nevoieri⁶¹.

Din *Tecuci* s'a păstrat numai scrisoarea colonelului I. Frunză, prin care se rostește pentru unire⁶².

Din județul *Putna* vine însă o foarte bogată împărțășire, subsemnată de mai mult de 200 de persoane, toate dintre boierii mici și nevoieri, repetând fără schimbare dorințele însemnate în programa comitetului din Iași⁶³.

Actul de adeziune din județul *Fălciu* este scris de patru boieri mari, Aga D. Catargiu, N. Catargiu, N. Costache și I. Ralet, vreo 70 de boieri mici și vreo 80 de nevoieri⁶⁴.

Cel din județul *Botoșani* este subsemnat de 7 boieri mari din cari 4 membri ai familiei Cananău, apoi Miclescu, Aga Gorigoriu, și Aga Jianu, și un număr însemnat de boieri mici și de nevoieri⁶⁵.

Din *Fălticeni* vin două acte, unul din partea locuitorilor orașului, celălalt din partea celor din județ. Boierii mari sunt A. Millo, Vasile Canta, Aga Al. Botez.; din cei mici, în număr

⁵⁷ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 545.

⁵⁸ Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 547.

⁵⁹ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 548.

⁶⁰ Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 552.

⁶¹ Din 22 Iunie. *Ibidem*, III, p. 553.

⁶² Din 23 Iunie. *Ibidem*, III, p. 558.

⁶³ Din 30 Iunie. *Ibidem*, III, p. 580.

⁶⁴ Din 2 Iulie. *Ibidem*, III, p. 587.

⁶⁵ Din 4 Iulie. *Ibidem*, III, p. 596.

de vreo 30 însemnăm pe Matei Ganea paharnic și vreo 30 de nevoieri ⁶⁶.

Floarea deci a Moldovei, oamenii mai cu vază, mai avuți mai luminați, atât cei din Iași cât și cei din județ sprijineau ideea unirei. Față cu această aproape unanimitate a clasei mai culte din popor, reprezentanții separatismului erau foarte rari. Și lucru curios, mai multe din numele ce le găsim în rândurile lor începuse prin a fi unioniste, pentru a trece apoi, bine înțeles nu fără pricină la separatism. Așa găsim bunăoară pe separatiștii de mai târziu Alecu Milovornicul N. Docan, N. Mavrocordato, Dimitrie Cornea și chiar Neculai Istrati la început subsemnați fie în actele de adeziune, fie în cererea îndreptată către Domnitorul Ghica, prin care protestează contra conferințelor de Constantinople *cerând unirea cu Principele străin* ⁶⁷. De asemenea și Vasile Ghica pe care l-am văzut pledând cu așa înfocare pentru unire, îl vom găsi primind Ministerul Justiției sub Vogoride și trecând apoi la cel de Interne, de unde se putea mai bine gătu unirea.

După cum se vede și precum o vedeau și oamenii timpului partidul anti-unionist era mult mai puțin numeros decum se credea ⁶⁸. De aceea și față cu numeroasele alipiri către unire, găsim în nomolul de acte asupra acestor evenimente, numai o singură petiție a separatiștilor din Bârlad adresată Sultanului în care spun că „deși au subsemnat pentru unire, dar au făcut aceasta numai sub amenințările guvernului precedent (Grig. Ghica)” ⁶⁹.

Care era ținuta țăranilor, a clasei celei mai numeroase a poporului în chestia unirei? Ei nu se rosteau nici într'un fel pentru că nu pricepeau însemnătatea lucrului.

Aici stă deosebirea între răsunetul revoluției din 1848 în Muntenia, care putem zice că lățise ideile ce sprijineau mișcarea până în straturile cele mai adânci ale poporului, pe când partidul unirei trebuie să mărginească numai la pătura suprapusă a orașelor. Și este lesne de înțeles de unde provenea această deosebire. Revoluția din 1848 în Muntenia atinse un interes real, simțit al țăranimei, care o ustura și o înjunghia și pe care deci putea să-l pătrundă : desființarea clăcei și darea unui petec de pământ în proprietatea țăranului. Pentru acest interes, țăranimea trebuie să se scoale. Numai în mințile luminate mai se îmbina acest interes nemijlocit cu ridicarea stărei obștești a ță-

⁶⁶ Ambele din 9 Iulie. *Ibidem*, III, p. 616 și 617. Vor fi venit fără îndoielă acte de adeziune și din partea celorlalte județe; dat ele sau rătăcit și nu sunt conținute în bogata publicație a *Actelor privitoare la Rejenerarea României*, pe care se întemeiază expunerea.

⁶⁷ Vezi această cerere din 28 Fevruarie 1856. *Ibidem*, III, p. 427.

⁶⁸ Place c. Walewsky, 24 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 706.

⁶⁹ Din 19 Aug. 1856. *Ibidem*, III, p. 775.

rei. Mințile țaranilor, în orizontul lor cel îngust, nu putea vedea soarele răsărind după dealuri. În întrebarea unirei însă, lucrul de căpetenie era tocmai acel soare pe care pentru a-l vedea, era de nevoie ca acei ce erau să se bucure de lumina și de căldura lui să, iasă din vizuina rece și întunecoasă în care sufletele lor putezau de atâta timp. Aceasta însă nu o puteau face țaranii cei lipsiți, nu numai de cultură, dar și de binefacerile unei vieți românești.⁷⁰

2. UNIREA ȘI PUTERILE EUROPENE

Consultarea populațiilor. — Prin tratatul de Paris țările dunărene române fuseseră scoase de sub autoritatea exclusivă a puterilor care până atunci determinaseră destinele lor, Rusia și Turcia și urmau să fie reorganizate, după ce mai întâi era să fie consultată dorința populațiilor asupra acestui punct. Aceasta dorință ne este cunoscută din istoricul ideii regeneratoare a vieții lor; era acea a unirei. Să vedem acum ce formă s'au împăcat să deie dorințelor românești, puterile întrunite la Paris, pentru a pune un capăt crizei orientale. Spre a înțelege pe deplin lucrarea congresului trebuie să luăm lucrurile dela începutul tratărilor pentru noua pozițiune ce era să fie făcută țărilor române.

Încă din întâiul an al războiului puterile apusene, dorind să restatornicească pacea cât se poate de curând, hotărâse sub forma celor patru puncte, condițiile în care ele înțelegeau ca pacea să fie încheiată. În un memorandum împărtășit curței rusești de către împăterniciții Austriei, Franței și Angliei în 23 Decembrie 1854, se spune, în privirea principatelor, că puterile „înțeleg căci nici una din stipulațiile vechilor tratate ale Rusiei cu Poarta privitoare la zisele provincii nu ar putea fi menținute la încheierea păcii și că întocmirile ce ar fi să se facă în privirea lor, au a fi astfel potrivite, în cât să deie o mulțămire deplină drepturilor puterii suverane, celor ale principatelor, pe cât și intereselor generale ale Europei”⁷¹.

În luna lui Martie, anul următor, deschizându-se conferințele de Viena, Rusia care prevedea, sfârșitul războiului, declară că se unește în totul la această părere, cu condiție numai cât ca: „noile orânduiri să nu lipsească pe principate de nici din unul foloasele de care se bucurase până acum, în privirea

⁷⁰ „Les paysans, denués de toute éducation politique, livrés à l'omnipotence des sous-administrateurs (privighitori), habitués à obéir à tous les ordres du gouvernement, étaient en effet, par leur nombre, un moyen des plus efficaces pour organiser une manifestation contre l'Union”. Art. din *l'Etoile du Danube*, 8 Ianuarie 1857. *Ibidem*, III, p. 1034.

⁷¹ *Doc. ren Rom.*, II, p. 559.

administrativă, financiară și comercială”⁷². În anexa la protocolul conferinței I se hotărăsc drepturile neapărate ale principatelor și anume: ca ele să urmeze înainte a atârna (continueront à relever) de Sublima Poartă în puterea capitulațiilor și haturilor împărătești. Li se garantează teritoriul lor, o ocârmuire neatârnată națională, libertatea cultului, a legiurii, a comerțului și a navigației: ele vor avea o putere armată. Poarta nu va putea interveni militarmente în ele decât după o înțelegere cu puterile garante. Imputernicitul francez cere, în a doua conferință, scoaterea cuvântului „teritoriu” din garanțiile ce erau să se dea principatelor „nevoind să înlătoreze puțința de a întruni odată teritoriile ambelor țări în unul singur, dacă această unire ar fi judecată în stare de a ușura ocârmuirea și a favoriza interesele lor”⁷³.

Cu acest cuvânt al reprezentantului Franței cade pentru întâia oară ideia *unirei* în conferințele diplomaților europeni, cărora le era delegată, între altele însărcinări, și acea atât de nobilă pe cât și de grea de a hotărâ soarta unui popor.

În conferința II-a și a III-a se hotărăște a se consulta dorința populației, fie asupra menținerii legiurii în ființă, fie asupra schimbărilor ce ar fi de făcut în ea⁷⁴. În sfârșit conferința a VI-a imputernicitul francez, lăsând să iasă tot câte una ideile din mintea sa, pentru a nu speria pe cei interesați în cauză, adaugă că „gândul celor trei cabinete aliate n’ a fost numai de a sustrage teritoriul principatelor de sub o înriurire exclusivă, dar încă de a face din ele un fel de stavilă firească peste care acestea să nu mai poată trece, pentru a amenința chiar inima împărăției Otomane. Mijlocul cel mai nimerit ar fi unirea principatelor cerută chiar de natura, prin identitatea limbei, a moravurilor, legilor și intereselor. Unirea ar răspunde pe deplin dorințelor poporului moldo-valac; apoi și interesul sultanului ar fi mai bine apărât, prin o mare provincie de aproape 4.000.000 de suflete, în locul celor două principate, până astăzi prea slabe, pentru a opune cu izbândă o stavilă înaintărei Rusiei”. Tot pentru aceleași temeuri Franța mai cere ca „ocârmuirea noului principat să fie tare; pentru care ar fi neapărat a se încredința ocârmuirea sa unui principe din o familie domnitoare a Europei”. Reprezentantul Turciei înlătorează de o cam dată aceste propuneri din discuție, observând că „chestiile ce au fost atinse de imputernicitul Franței ar lovi prea direct drepturile puterii suverane, încât el crede că inițiativa de propunere în privirea lor ar trebui păstrat guvernului său⁷⁵, lucru la care se unesc și reprezentanții Austriei și ai Angliei.

⁷² *Ibidem*, p. 614.

⁷³ *Ibidem*, p. 623.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 624 și 627.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 639 și 641.

Conferențele din Viena, neputând însă aduce înțelegerea asupra punctului al III-lea, mărginirea puterii rusești în Marea Neagră, negocierile se rup în 4 Iunie 1855, pentru a reincepe tocmai în Paris, după luarea Sevastopolului.

La a VI-a întrunire a congresului din Paris (3 Martie 1856) comitele Walewski, împuternicitul Franței și președintele congresului, reîmprospătând ideile susținute de colegul său, baronul de Bourqueney, în conferințele vieneze, propune ca, „înainte de a se începe discuția privitoare la organizarea principatelor, să se hotărească o chestie de principiu, anume dacă aceste două provincii au a rămânea despărțite sau dacă nu ar fi mai bine să se întrunească în una singură, arătând că unirea răspunde pe deplin la niște necesități descoperite prin cercetarea cu luare aminte a deosebitelor lor interese. Congresul ar trebui să o primească și să o proclame”.

Împuternicitul Angliei împărtășește și sprijină aceeași propunere, „întemeindu-se mai ales pe folosul ei, și pe nevoia de a se lua în seriosă luare aminte dorințele poporațiilor, de care e totdeauna bine de a se ținea seamă.” Delegații puterilor protivnice unirei tăgăduiesc atunci tocmai existența acestor dorinți ale Românilor de a trăi o viață comună, cel turcesc arătând că nu se poate atribui despărțirii principatelor situația căreia trebuie a se pune un capăt; că despărțirea lor datează din timpurile cele mai vechi și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor; că oarecare indivizi, sub înrăurirea unor considerații personale, au putut să formuleze o părere protivnică stărei actuale: dar că desigur aceea a populațiilor nu poate fi atare” iar comitele de Buol, reprezentantul Austriei, susține că: „deși nu este împuternicit a discuta o așa chestie, totuși crede că nimic nu ar îndreptăți unirea celor două provincii. Poporațiile n’au fost consultate, și dacă se ie în băgare de seamă prețul pe care-l pune fiecă colectivitate de oameni pe autonomia sa, se poate declara *a priori* că Moldovenii și cu Muntenii doresc înainte de toate a păstra așezămintele lor locale și despărțite”. El mai adaugă că nimenea nu poate fi mai în poziție decât împuternicitul Turciei pentru a prețui adevăratele nevoi și dorinți ale poporațiilor.

Reprezentantul Sardiniei observă că chiar în Regulamentul Organic se prevede în principiu unirea celor două țări române, iar acel al Rusiei arată că „guvernul său, putându-și da seama de nevoile și dorințele ambelor principate, sprijină proiectul de unire, ca unul ce ar trebui să ajute la propășirea acestor provincii”.

Această hotărîre a Europei, de a consulta pe Români asupra viitoareii lor reorganizări, avea o mare însemnătate; căci, oricare ar fi fost motivul ce împinsese pe Austria și pe Turcia a o face, și cu toate că votul Principatelor era să fie

numai *consultativ*, nu rămâne mai puțin adevărată observația lui Vasile Boerescu, că „Turcia și Austria nevoind să încuviințeze propunerea comitelui de Walewsky, s'a lăsat ca chestia să fie hotărîtă de țară însăși” ⁷⁶), iar I. C. Brătianu trage din această împrejurare un argument pentru suveranitatea țărilor române: „Austria și Turcia, zice el, cari numai binele Românilor nu puteau să-l voiască, pentru a colora împotrivirea lor cu o vâpsea de legalitate, de desinteresare și de echitate, sunt silite a invoca însăș suveranitatea noastră. Ele tăgăduiesc Românilor nu *dreptul ci voința de a se uni*, și se îndreaptă către autonomia noastră, pentru a hotărî asupra soartei ce ne privește” ⁷⁷). Și aceeaș împrejurare, anume considerarea țărilor române ca ceva deosebit de Impărăția Otomană, reiese, cum observă tot Brătianu, din faptul că, „pe când Europa declară a nu se amesteca în relațiile dintre sultan și supușii săi, ea se amesteca într'un chip atât de hotărît în cele dintre el și țările române” ⁷⁸). Paza cea strașnică a Turciei de a afirma la fiecare prilej că Moldova și Valahia făceau parte *întregitoare din Impărăția Turcească*, era deci scrisă pe apă ⁷⁹). Nu e vorba că, pe de altă parte, nu se împăca poziția cea deosebită încuviințată principatelor, nici cu principiul cel de atâtea ori proclamat de puteri a integrității Imperiului Otoman, din care Fuad pașa deducea cu destulă logică că sultanul este *suveranul* țărilor române ⁸⁰). Ceeace nu era logic și nu poate fi niciodată astfel, sunt lucrările și vorbele diplomaților ale căror silinți se mărginesc de obicei în a menține cu orice preț lucrurile de azi pe mâine.

Puterile favorabile unirii, care erau pe atunci Franța, Anglia, Rusia și Sardinia (către care se alipește mai târziu și Prusia, chemată a lua și ea parte la congres), văzând că acele protivnice tăgăduiau principatelor cum spunea Brătianu, nu *dreptul ci voința de a se uni*, întemeindu-se pe susținerea că dorința lor asupra acestui punct nu fusese consultată, se hotărâsc a cere atunci cu tot dinadinsul și această cercetare, constituirea unei comisii europene în scopul de a culege tocmai

⁷⁶ *La Roumanie après le traité de Paris, avec une introduction* par Royer Collard. Paris, 1856. Reprodusă *Ibidem*, III, p. 13—114. Locul citat la p. 64.

⁷⁷ *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris 1857*, reproduc *Ibidem*, III, p. 149—179. Locul citat se află la p. 154.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 161.

⁷⁹ Vezi mai sus, p. 310 locul din Protocolul confer. din Constantinople. Cf. Firmanul de denumire al lui Ghica de Caimacam. *Ibidem*, III, p. 650: „Valahia, parte integrantă a imperiului nostru”; „Această împărătească a noastră provincie”. Firmanul pentru convocarea Divanului ad-hoc. *Ibidem*, III, p. 1049: „Les provinces de Valachie et de Moldavie qui font partie intégrante de notre empire”

⁸⁰ Fuad Pașa către reprezentanții Turciei, 31 Iulie 1857. *Ibidem*, III, p. 729. Această circulară dădu loc la multe protestări. Așa I. C. Brătianu în scrisorile lui asupra ei. *Ibidem*, III, p. 765.

dorințele populațiunii țărilor române. Se înțelege că puterile protivnice nu se putură opune la o măsură pe care implicit ele însăși o ceruseră bine înțeles cu gândul ascuns, că vor putea ușor isbuti ca rostirea dorită să se facă conform cu tendințele și interesele lor ⁸¹).

Interesele puterilor în chestia Unirei. — Care erau motivele ce îndemnau pe puterile apusene a se interesa de soarta Românilor, a-i sustrage de sub înrăurirea rusească, a-i protegui chiar în potriva încălcărilor vechiului lor suzeran și a-i pune sub garanția colectivă a tuturor Statelor Europei? Ce lucru mai ales împingea pe Franța și pe Anglia a sprijini chiar dorința cea mai scumpă a poporului român, unirea sa într'un singur Stat ?

Pentru cel ce cugetă rece, este învederat că motivele unei asemenea purtări nu poate fi căutate de cât în interesul acelor puteri însăși și nu în idei de omenie, cu atât mai puțin în faptul că Franția, „descoperind pe malurile Dunării o nație de aceeaș viță cu dânsa, întindea surorii sale o mână de ajutor” (!)

Care era interesul Franței și al Angliei la Dunărea de jos și ce vroiau ele să facă cu Români? Cel mai îndemânatec mijloc de amestec al Rusiei în trebile lăuntrice ale Turciei fusese protegurea creștinilor, dintre care Români erau aceia care se înfățișeau întâi privirilor lor. Prin tratatele încheiate cu Turcii, Rușii dobândise un drept de amestec tot mai precumpenitor în daraverile Românilor și cu încetul ajunsese a împărți suveranitatea asupra lor împreună cu Turcia. De aici însă decurgea pentru Europa o nesiguranță din cele mai mari. În fiecare moment Rușii puteau, din pricina ciocnirii lor cu Turcii în principate, să declare războiu acestora, punând astfel neconținut în primejdie interesele cele mari ale Apusului. Războiul Crimeei fusese început tocmai pentru a împiedeca un pas mai hotărîtor al Rusiei în protegurea creștinilor. Izbânda aliaților trebuia numai decât să aibă de efect înlăturarea din rădăcină a acestei protecții, începând cu Români. Nu deci numai pentru Români se interesa Europa, și cu deosebire Franța, căci am văzut cum altă dată Napoleon cel Mare era dispus să ne dea Rusiei, cu toate că și el va fi auzit despre originea noastră și despre comunitatea noastră de rasă cu poporul francez. Sprijinul încuviințat Românilor se făcea în scopul ca, prin întărirea lor la gurile Dunării, să se

⁸¹ Protocolul al VI-lea al congresului de Paris, ședința din 8 Martie 1856, idem, II, p. 1015—1016. Austria deci a emis pentru prima oară ideea consulțării populațiilor, cum observă și I. C. Brătianu în *Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, 1857*, Paris, *ibidem*, II, p. 154. În ședința din 14 Martie. Protocolul No. 9, idem, II, p. 1023, se hotărăște instituirea comisiei europene și chemarea divanurilor ad-hoc.

pună o stavilă atacurilor neconținut reîmprospătate ale Rusiei contra Împărăției Mohametane, care atacuri puneau în fiecare moment în pericol siguranța Europei; dar Apusul vroia tot odată subtrăgând pe Români de sub apăsarea turcească și dând ascultare dorințelor lor, să înlăture influența rusească, către care erau în chip fatal îndreptați de câte ori suferințele impuse lor de Turci deveneau prea ascuțite. Interesul însuși al Europei cerea deci să se îngrijească de acel al Românilor și de aceea în tratatul de Paris se face o atât de largă parte acestui din urmă, și cererea de unire, cea dorită și răspândită de pribegii din 1848 este chiar luată în băgare de seamă de reprezentanții marilor puteri ⁸²⁾.

Austria avea un interes mult mai nemijlocit la apărarea principatelor de cotropirea rusească. Ea se temea că, dacă ar pune Rusia mâna pe dănele, să nu vie în atingere cu Slavii din peninsula Balcanului, prin care ar încinge pe Austria în un cerc întins de populații de aceeași viță (și în parte de aceeași religie), cu popoarele supuse Împărăției Austriace; ar uneli neconținut intrigi și răsculări în această împărăție și ar lucra astfel la dărăpănarea ei prin aceleași mijloace cu care a ajuns a clătina Împărăția Turcească. Pe lângă acest interes mare politic, mai era unul comercial care hotăra în acelaș sens politica austriacă anume plutirea pe Dunăre, pe care Rusia căuta să o îngreuiască în toate modurile, spre a atrage comerțul Mării Negre în porturile sale. Acuma se înfățișa Austriei prilejul cel mai minunat pentru o deplină stăpânire pe puternica vână de apă, răsuflătoarea împărăției sale spre Marea Neagră; de aceea și vedem pe Austria propunând, cea dintâi, retrocedarea Basarabiei către Moldova ⁸³⁾, fiindcă o asemenea cesiune îndepărta pe Ruși de malurile Dunării.

Dacă însă era primejdios pentru Austria ca Rușii să se așeze în principate, era (sau cel puțin guvernul ei credea că este) tot atât de primejdios pentru dânsa de a se întări elementul român.

Austria este alcătuită din o mulțime de naționalități deosebite, care nu sunt reținute împreună decât prin tradiția istorică ce le-au legat de casa de Habsburg. Ea seamănă în această

⁸²⁾ Franța susținea pe Români din principiu precum făcuse cu Mehemed Ali. Ea vroia să înlocuiască elementul putred al Osmanilor cu alte mijloace de rezistență contra Nordului. Anglia numai din un interes momentan; de aceea pe când Franța susținea până la sfârșit unirea Românilor, Anglia o părăsește. *Les voyageurs en Orient* în *Revue des deux Mondes*, XVIII, p. 336. Comp. *L'empereur Napoleon III et le principauté roumaines* și Walewsky c. Thouvenel, 29 Martie 1856, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1105. Tot din acest motiv ceruse altă dată Anglia, în 1824, neutralizarea principatelor. Felix Colson. *De l'État présent et de l'avenir des principautés*, p. 289.

⁸³⁾ *Reorganisation des provinces danubiennes* p. 8.

privință Turciei, cu singura deosebire însemnată, că în Turcia elementele deosebite au fost cucerite de către unul predominant, pe când în Austria, precumpănirea elementului german nu este datorită unor împrejurări violente, ci unei încete formații istorice. Dacă în Turcia, cu slăbirea poporului cuceritor, Statul merge numai decât spre decădere, aceasta este o necesitate fatală, pe care nimeni din lume nu o poate împiedica. Austria dimpotrivă, pentru a trăi, n'are decât prin o lucrare conștiută, să întărească chitul acela ce lipsește între dănsule părțile împărăției sale. În timpul tradițiilor și a legendelor era îndestulătoare tradiția; în timpul interesului, trebuia să fie interesul. Austria deci va căuta întâi, cât îi va fi cu puțință să germanizeze rasele deosebite ce locuiesc în împărăția sa ⁸⁴). Fiind însă că acest mijloc devine cu atâta mai greu cu cât se trezește spiritul național, apoi ea se va sili să lege pe toate popoarele împărăției sale prin dezvoltarea intereselor materiale. Guvernul austriac va „căuta să dea o mare întindere mișcării comerciale și industriale, să împingă toată activitatea populațiilor în această cale, și să dea naștere unor mari interese cari să fie legate de existența împărăției ⁸⁵). Din aceste cauze Austria fu una din cele dintâi puteri care deschise Evreilor porțile cetățeniei, fiindcă acest neam este cel mai corespunzător, prin tendințele sale, idealului Statului austriac; o *asociație cosmopolită de interese bănești*. „Împărăția Habsburgilor formată din dărâmurile mai multor popoare, sfărâmate de dânsa, este dușmanul născut al naționalităților. Austria n'a fost niciodată o nație; ea nu este atât un Stat cât o biurocrație, o companie de exploatare. Austria reste mai reacționară decât Rusia; căci deși Rusia este o nație ambițioasă și cuceritoare, dar cel puțin ea este neobosită, pe când Austria nici măcar nu cucerește; ea roade, și au câștigat mult mai mult prin manopere, căsătorii și neutralitate de cât prin armele sale” ⁸⁶).

După cum am văzut în mai multe rânduri, Austria umbla numai decât să pună mâna pe țările române, și trebuia deci cu atât mai mult să urmeze și în privirea lor, politica aceea ce o întrebuița acasă la dânsa, pentru a reține la un loc mădulările împărăției sale. Ea cerca prin urmare să germanizeze pe Români și, dacă nu putea face aceasta în chip direct, căuta cel puțin s'o facă indirect prin încurajarea emigrării evreești. Un mijloc însă mult mai grabnic de a ajunge la cotropirea pe cale pacinică a țărilor române era *cucerirea lor economică*. Formularea cea mai lămurită și tot odată cea mai netăinuită a

⁸⁴ I. Strat. *Un coup d'oeil sur la question roumaine*, Paris, 1858, p. 23.

⁸⁵ I. C. Brătiano, *Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient*, p. 10. Asupra importanței intereselor economice ale Austriei în principate vezi donă rapoarte ale consulului prusian. *Hurm. Doc. X*, p. 51 și 69.

⁸⁶ *L'empereur Napoléon III et les principautés*, p. 21.

principiilor aplicate de Austria, în această privire, a fost făcută de profesorul de economie politică. *Stein*, în ziarele vieneze din 1856. Renumitul profesor susține întâiu că, *pentru motive economice* țările române sunt necesare dezvoltării Austriei. Apoi el arată că ar fi o greșeală a cerca cucerirea lor prin arme, când Austria poate ajunge la acelaș rezultat prin alte mijloace, precum : „monopolul navigației pe Dunăre : canalizarea râurilor interioare ; exploatarea minelor și a pădurilor prin companii privilegiate ; așezarea capitalurilor austriace în principate în tot soiul de întreprinderi productive, stabilirea de poște, telegrafuri, diligențe ; colonizarea progresivă a țării (se înțelege prin evrei) și mai ales întinderea cea mai mare a jurisdicției consulare”⁸⁷).

Mijlocul de pe urmă ne va destăinui cu deosebire pentru ce Austria se opunea la unirea principatelor. Deaceea vom intra în privirea lui în oarecare amănunțimi.

Până la 1848 amestecul consulilor în trebile țărilor române era acel ce se obicinuia și în Turcia, în scopul de a se asigura străinilor o justiție mai nepărtinitoare. De acolo înainte, slăbirea puterilor Statului în țările române spori acest amestec într'un chip cu totul nemăsurat. Mai ales în două soiuri de dăveri autoritatea țării era cu totul înlăturată și înlocuită cu cea străină : falimentele și pricinile criminale. Austria pune întâiu în aplicare sustragerea falimentelor dela jurisdicția principatelor în 1851, făcând în acel an cunoscut tribunalului de București că de acum înainte, falimentele supușilor Austriaci vor fi tratate în cancelariile consulare. Dacă se gândește cineva la împrejurarea că în țările române, mai toată obștimea neguțitorilor erau supuși austriaci, se va convinge ușor că prin o asemenea măsură tot creditul neguțitoresc al țărilor române era pus sub paza Austriei. Nu mai puțin încălcător era și dreptul ce și-l luară consulii austriaci de aface ei judecarea pricinilor criminale ale supușilor lor ; lipsită de orice control, era cel puțin tot așa de abuzive ca și aceea a autorităților române, de care vroiau să scape. Era destul de a fi cineva supus austriac, pentru a fi sigur de nepedepsire. Aceste împrejurări unite cu scutirea supușilor austriaci de mai multe dări îngreuitoare, învățară în curând pe consulii austriaci un nou soi de încălcare ; anume încuviințarea protejării lor pământenilor Români, cerând totodată să protegiască cu grămada pe toți locuitorii acei ce se trăgeau prin originea lor din Impărăția Austriacă, precum erau Ungurii din ținutul Bacăului. Prin asemenea măsură ei ajunseră în curând a număra în țările române peste 200.000 de supuși, și sporirea lor mergea așa de repede încât

⁸⁷ *L'Autriche dans les principautés danubiennes*. Paris 1858, p. 37, una din broșurile cele mai interesante asupra țărilor române.

amenința că în curând toți locuitorii țărilor române să ajungă supușii Austriei, când atunci nu era decât un pas de făcut dela supunerea individuală la supunerea colectivă, dela robirea privațiilor la aceea a țărilor. Pe lângă aceasta consulii mai înlesniau tuturor vagabonzilor austriaci intrarea în țările române, prin paspoartele lor, învoiau nenumărate abuzuri din partea mocanilor transilvăneni, ce veniau în principate pentru a pășuna oile; introduceau pela autoritățile polițienesti și judecătorești agenți consulari, care sub pretextul de a privilegia interesele supușilor austriaci, ajunseră în curând nedeslipiți de acele autorități, punându-le astfel numaidecât sub controlul Austriei, și câte alte încălcări nenumărate ⁸⁸.

Unirea principatelor sub un domn din o casă străină, înlăturând anarhia ce domnia în ele, ar fi pus un capăt acestui amestec, neîndreptățit al consulilor austriaci, și ar fi răpit Austriei mijlocul cel mai îndemânat de pasnice cuceriri. Austria nu era mai puțin convinsă decât Românii, că unirea face puterea; dar tocmai din această pricină ea nu putea să o dorească, întrucât înălțarea Românilor nu însemna altă ceva decât coborârea Austriei ⁸⁹.

Iată adevăratul motiv ce împingea pe Austria a fi protivnică unirei. Neputându-l însă mărturisi, ea fățerea niște altele, care să ascundă pe cel adevărat. Ea pretindea că Românii, odată uniți, ar considera suzeranitatea Porței ca o nedreptate și o rușine; ar găsi teritoriul lor prea mic, ar năzui a forma un stat neatârnat, cuprinzând Bucovina, Transilvania și Banaatul, și având nevoie de lanțul Balkanilor drept frontieră ⁹⁰. Este de mirat cum de Austria s'a putut hotărî a face o asemenea mărturisire, ce nu se poate de loc împăca cu pozițiunea ei de stat mare european; dar ea trebuia să prefere, între două rele, pe cel umilitor celui rușinos.

Turcia, în această împrejurare, urmează orbește insufălărilor Austriei, care știi s'o îngăimeze atât de bine, în cât făcu din ea protivnica cea mai înverșunată a unirei Românilor.

⁸⁸ I. C. Brătiano, *Mémoire sur l'empire d'Autriche*. Comp. *L'Autriche et les principautés roumaines*, Paris, 1859, p. 26: „Ce que voudrait l'Autriche, ce n'est point seulement le maintien de la séparation des deux principautés, mais aggraver la division dans chacune d'elles, excitant les partis contre les partis, les classes contre les classes, profitant de la rivalité des deux princes pour les neutraliser l'un par l'autre, pour les dominer pour leur imposer des ministres dociles à ses consuls. Et tout cela en vue d'obtenir concessions sur concessions, de mettre la main sur les ressources du pays, de faire de Bucarest et de Jassy des succursales de Vienne et d'opérer ainsi pacifiquement la conquête de ces riches et fertiles contrées”.

⁸⁹ Bolintineanu, *L'autriche, la Turquie et les Moldo Valaques*, Paris 1856 p. 28.

⁹⁰ Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856, *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1101.

Motivele pe cari Turcii le invocau împotriva dorinței Românilor erau de două soiuri : acele ce se raportau la legăturile lor cu puterea suzerană și acele privitoare la folosul principatelor însăși.

Pentru cele dintâi Poarta, întâmpina că unirea ar fi în potriwa drepturilor de suveranitate (!) ale sultanului ; căci „în loc de două provincii cari să se miște în propria lor sferă casnică, și care ar putea să trăiască fericite sub legile garantate de Poartă, când vom avea un Stat ca și neatârnat, un asemenea va stârni prin forma și prin natura sa ținte ambițioase, și atunci el va înceta de a fi pentru împărăție un mijloc de apărare și va deveni o sarcină și o primejdie nefcetată, nu numai cât pentru dânsa dar și pentru vecinii ei”⁹¹. Unirea apoi nu ar putea face din principate un Stat îndestul de puternic, pentru a se împotrivi, fără ajutor, unui atac străin. In cuvinte mai puțin acoperite Turcia vroia să zică, unindu-se principatele, ele ar putea deveni mai curând o armă în mâinile Rusiei, decât o stavilă împotriva ei, și această temere i-o insufla cu deosebire identitatea de religie a Românilor cu Rușii⁹². Mai adăugeau Turcii că Românii neatârnați le-ar pricinui la nord aceleași greutăți pe care i le căsunează acuma Grecii la sud, că ar fi a se pune împărăția lor între două Grecii, precum se jeluiau Austriacii că prin aceeași măsură s’ar pune statul lor între două Piemonturi. Aiurea Turcii spuneau pe față temerile lor, care erau că „unirea principatelor înseamnă instituirea unui principe străin, ereditatea și ca termen de pe urmă, neatârnamea până într’un an dacă nu îndată”⁹³. Nu se poate zice că în atare punct Turcii să se fi înșelat.

În privirea foloaselor ce erau să le tragă Românii din unire, Turcii observau întâi că dreptul de ocârmuire neatârnat al principatelor, ca un privilegiu al lor, au fost garantat de puteri nu numai cât „în privirea împărăției, ci și în privirea fiecăreia din ambele provincii”⁹⁴ ; că a se ataca tocmai principiul ocârmuirii despărțite, ar fi a se recunoaște unul din privilegiile lor, cele mai de căpetenie. Relele de care sufăr aceste țări nu pot fi atribuite despărțirii lor, ci altor împrejurări sociale și politice. Apoi unul din principate, încorporat în celălalt, va pierde desigur toate foloasele de care se bucură în puterea așezămintelor sale deosebite și naționale. Această despărțire istorică înfățișează și din punct de vedere administrativ foloasele naturale, întemeiate pe nevoia raporturilor teritoriale, care se vor înțelege lesne arucându-se o privire pe hartă.

⁹¹ Circulara Porței din 31 Iulie 1856. *Doc. ren., Rom., III*, p. 729.

⁹² *L'empereur Napoléon III et les principautés* p. 19.

⁹³ *Ibid.*, p. 39. comp. Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856. *Doc. ren. Rom., II*, p. 1097.

⁹⁴ Circulara Porței citată în nota 91.

Țara are în realitate două centre, Bucureștii și Iașii. Fiecare din ambele principate își are portul său, în Valahia Brăila și în Moldova Galații. Unirea principatelor, desbinându-le de fapt de Turcia, ar stinge orice interes al acestei puteri pentru dănele, și puterile Apusului, chiar dacă ar garanta neutralitatea lor, se află prea departe pentru a le întinde la nevoia o-mână de ajutor, mai ales că pentru a face aceasta ele sunt nevoite să vină pe calea Dardanelor și a Bosforului, pe unde nu vor putea pătrunde decât atunci când vor fi cu Turcia în bună înțelegere ⁹⁵.

O răsufare mai neacoperită a scopurilor Turcilor asupra țărilor române și mai potrivită pentru caracterul turcesc decât politeța silită ce li era impusă de conveniențele diplomatice, se arată în *Journal de Constantinople*, organul oficios al guvernului turcesc. În el se susțin teorii cu totul stranii asupra raporturilor Porței cu principatele; se bănuște tratatului de Paris că ar fi vorbit de o simplă suzeranitate, când ar avea asupra țărilor române niște drepturi suverane; că cu toate stipulațiile acestui tratat despre consultarea dorinței populațiilor, ea susține că unirea nu trebuie să se facă și nici se va face, oricare ar fi votul țarei; că și ea opune dreptului internațional dreptul său istoric și câte altele de acestea ⁹⁶.

Este foarte stranie deosebirea de păreri ce izbucni între Turcia și Franța dela chestia unirei; căci dacă marea și puternica aliată a Turciei, care cu prețul unor jertfe uriașe o scăpase de primejdie, dorea unirea Principatelor Române, această combinație politică nu răsărise doar în mintea lui Napoleon de dragul poporului român, ci numai din nevoia politică de a apăra prin ea Imperiul Otoman. Această idee reiese din toate documentele timpului, din cari reproducem cuvintele câtorva: „că unirea Principatelor Române, ar putea singură acoperi pe Turcia contra pornirilor cotropitoare ale Rusiei; că este singurul sistem în stare de a stabili o barieră solidă la nordul Imperiului Otoman; că este neapărată nevoie a se construi pe malurile Dunărei o stare de lucruri îndestul de puternică, spre a asigura din această parte liniștea Impărăției Turcești” ⁹⁷, și așa mai departe. Totuși încăpățânarea Franței de a sprijini unirea ca o măsură în folosul Turciei, contra voinței acesteia, și menținerea acestei păreri chiar cu prețul ruperei relațiilor

⁹⁵ Articol din *Le Constitutionnel* reprodus de *Presa franceză și principatele dunărene*, p. 105 și circulara citată.

⁹⁶ *Journal de Constantinople* din 26 Iunie, 24 și 31 Iulie, 4 și 11 August reprodusă în *Presa franceză și principatele dunărene*, p. 3. Dintre nenumăratele combateri ale pretențiilor Porței cităm: *Les principautés devant le second congrès du Paris*, Paris, 1858.

⁹⁷ Vezi depeșile dintre Thouvenel și Walewsky, *Ibidem*, III, p. 432, 457, 490.

diplomatice — cum vom vedea mai jos — arată că Franța dela o vreme se înfierbântase atât de mult pentru ideea ei, încât o sprijinea acum pentru ea însăși, și neatârnat de interesele turcești.

Turciei însă îi era frică de unirea țărilor române și această frică era destul de firească; cel puțin urma dovedi că ea nu se înșelase în temerile ei.

Ideia unirei se îmbina anume în mintea Românilor aproape într'un chip nedespărțit, cu aceea a unei dinastii ereditare străine, și aceasta chiar dela întâia ei pășire, din gând în lumea din afară. După părerea chiar a lui Thouvenel, „țările române nu erau în stare să dea o dinastie națională”, și ar fi oarecare greutate a face pe Moldoveni să primească pe un principe valah sau pe Valahi un principe moldovan”⁹⁸.

Principele Gheorghe Bibescu, fostul domnitor al Munteniei, explică, în ședința din 7 Octombrie a divanului ad-hoc al Munteniei, pentruce Românii doresc principele străin: „El ne va aduce, pe lângă puterea materială cea trebuincioasă, și acea putere morală ce-i vor da-o alianța și relațiile sale cu capetele încoronate; apoi el singur ne va putea scăpa de acele vrăjbi, de acele rivalități ce insuflă între noi ambiția postului celui mai înalt, rivalități cari se vor înmulți în urma unirei pricipatelor și cari amenințând să câștige până la clasele cele de jos, vor face din această nenorocită țară o arenă, unde toate puterile, toată vitalitatea ei se vor strânge în lupte de partide și de facții”. Tot așa spune și raportul comisiei divanului ad-hoc al Munteniei, că „suirea pe scaun a domnitorilor aleși dintre noi a fost prilejul neconținut al înrâuririi străine în acest principat; că scaunul domnesc a fost mărul de discordie al tuturor familiilor influențe în această țară”⁹⁹. Deaceea și delegatul francez Talleyrand scrie într'un rând lui Walewsky, că „ideea unui principe străin a devenit atât de nedespărțită deaceea a unirei, că țara nu voește să mai înțeleagă pe una fără cealaltă. Eu cred chiar, că unirea nu ar fi votată, dacă divanul nu ar trebui să aibă dreptul de a împlini gândirea națională, și a o exprima cu toate ale ei cerinți”¹⁰⁰.

⁹⁸ Thouvenel c. Walewsky, 11 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 812. Comp. și cele ce le spune Thouvenel în o depeșă a lui din 8 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 458: „La Moldavie où l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croira sacrifiée à la province plus étendue et plus peuplée, si elle joigna encore à cet avantage celui de fournir son Prince au nouvel Etat, et la Valachie de son côté n'accepterait pas un prince moldave. L'union donc nécessite un prince étranger. C'est ce que la Porte redoute”.

⁹⁹ Procesele verbale ale ședințelor Divanului ad-hoc al Munteniei, No. 4 și 6. *Ibidem*, VI, 1, p. 17 și 33. Până acolo mergea dorința Românilor după principe străin că, la a doua alegere a divanului ad-hoc, chiar separatiști s'ar fi plecat spre unire, dacă ea s'ar fi înfăptuit sub un principe străin. Comp. Place c. Walewsky, 24 Sept. 1857. *Ibidem*, V, p. 625.

¹⁰⁰ Talleyrand către Walewsky, 1 Aprilie 1857. *Ibidem*, IV, p. 195. Comp

Din cauza cererei neapărate a unui principe străin, altoită pe aceea a unirei, Poarta refuza cu cea mai depe urmă energie combinația aflată de Napoleon al III-lea, în întărirea elementului românesc prin unire, pentru a apăra marginea Impărăției Turcești dinspre Rusia. Fuad Pașa, prevăzând nu e vorba foarte drept desvoltarea viitoare, susținea, că „unirea principatelor este întronarea unui principe străin; este ereditarea și, ca ultim pas, neatárnarea, la capătul unui an, sau chiar îndată. Ceeace se face la București se va îndeplini și la Belgrad; vom fi amenințați în inima însăși a Impărăției și desfacerea Turciei va începe chiar a doua zi după ce o îndepărtaserăți și dobândiserăți recunoștința noastră”. In sfârșit ca ultim argument, și cel mai hotărîtor pentru Turcia, era teamă, că „principele străin să nu devină, în un moment de criză, un instrument al Rusiei, ca regele Othon”. Și era destul de firesc, ca Turcia să se gândească la așa ceva, când vedea că Rusia sprijinea unirea cu Principele străin. De aceea și observă Thouvenel, că „opозиția Austriei înrăurește mult mai puțin opinia Porței, decât încuviințarea Rusiei; și lucrul se înțelege cu atât mai lesne, cu cât vedem că și Anglia părăsește pe Franța, aliata ei, pentru a trece în tabăra protivnicilor unirei, tot din cauza neînțelesei ținute a Rusiei”¹⁰¹. *Le Journal de Constantinople* mergea chiar mai departe în considerațiile sale. El spunea, că „ideia unirei este legată cu aceea a principelui străin, și aceasta din urmă atrage numai decât pe aceea a unei desmădulări nu numai a Turciei, dar și a Austriei și a multor altor state”; căci întreba organul oficios al Porței: „Sunt trei milioane de Români în Valahia și Moldova, și dacă ei sunt consultați în numele românismului, pentru a alcătui o puternică barieră, care ar fi în lume temeiul de a nu se consulta în acelaș chip și Românii din Basarabia, Transilvania, Banat și Bucovina, cari alcătuiesc o poporație de aproape patru milioane”¹⁰²?

Poarta deci „îndrepta întâmpinările ei mai mult contra introducerea unei dinastii străine, decât în contra unirei”¹⁰³. Și ea s’ar fi împăcat cu această contopire a ambelor Principate, dacă i s’ar fi încuviințat dreptul de a numi pe Gospodarul unic și anume dintre indigeni, garantându-i-se însă autoritatea

Place c. Wajewsky. *Ibidem*, V, p. 626: „La Moldavie préférerait rester séparée plutôt que d’être unie aux Valaques sous un Prince indigène et ils ne voteront la réunion qu’avec l’espérance d’un Prince étranger”.

¹⁰¹ Thouvenel c. Wajewsky, 13 Martie 1856. *Ibidem*, II, p. 1097. Alta din 6 Iulie 1855. *Ibidem*, III, p. 605: „La force des choses ferait du Prince étranger, dans un moment de crise, un instrument de la Russie, comme le roi Othon” Mai vezi și alta din 15 Aprilie 1856. *Ibidem*, III, p. 434.

¹⁰² Articol din 26 Iunie 1856. *Ibidem*, III, p. 570—571.

¹⁰³ Thouvenel c. Wajewsky, 28 Iulie 1856. *Ibidem*, III, p. 723.

ei asupra noului Stat și prin așezarea unei garnizoane turcești în Ismail¹⁰⁴.

Franța văzând această împotrivire îndărătnică la unire din partea Porței, din cauza principelui străin, se silea să desfacă ambele idei; să le despărțească; să stăruiască numai pentru unire, lăsând desbaterea principelui străin pentru mai târziu. Deaceea și comitele Walewsky spunea consulului francez din Iași, Victor Place, că „nu ar trebui să lase în necunoștință înconjurimea lui, că legătura pe care publicațiile și cuvântările câtorva Moldovani au voit numai decât să le stabilească între unirea celor două principate Române și alegerea unui principe străin, este unul din argumentele de căpetenie opus astăzi ideii unirei, de către Turcia care este preocupată mai ales de a înlătura îndeplinirea acestei din urmă cereri”¹⁰⁵. Franța care luptă cu atâta energie și dobândește la sfârșit, ca Turcia să nu împiedice, prin firmanul de convocare a divanurilor ad-hoc, atingerea de către ele a desbaterei unirei¹⁰⁶, Franța zicem, era hotărâtă a primi ca acel firman să oprească rostirea divanurilor asupra principelui străin.

Din cauza nevoilor neapărate ale politicei obștești, Franța era silită să primească dorințele Românilor numai pe jumătate. Ea sprijinea unirea din toate puterile ei; dar cerea ca Români să se lepede, măcar pentru moment, de ideea principelui străin.

Turcia nu înțelegea că prin o asemenea politică, ea nu slujia decât interesele austriace, dăunând pe ale sale în chipul cel mai simțitor, căci își înstrăina tot mai mult simpatiile Românilor, precum și le înstrăinase la 1812 la 1842 și la 1848. Turcia nu se putea deprinde a vedea în țările române altceva decât niște provincii ale împărăției sale, pe când Românii, care învățase a cunoaște drepturile lor, refuzau numai decât o asemenea poziție. Dacă ei n'ar fi văzut în Ruși un element mult mai dușman naționalității lor, desigur că o asemenea politică din partea Turciei i-ar fi aruncat în brațele lor. Dar Românii știau acuma ce urmăresc Rușii, și nu se lăsau a fi înșelați nici de aparenta sprijinire a intereselor lor din partea Rusiei, care se alipise în congresul de Paris pe lângă puterile ce susțineau unirea. Ei știau că Rusia fusese silită a se face apăratorea unirei, deoarece această măsură era propusă spre a o slăbi și dacă ea s'ar fi opus, fără îndoială că ar fi împins la a ei primire tocmai pe Turci, poate chiar și pe Austria; din potrivă punându-se pe partea ei, dădea chestiunii o culoare în-

¹⁰⁴ Același c. același, 28 August 1856. *Ibidem*, III, p. 783.

¹⁰⁵ Walewsky c. V. Place, 18 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 820.

¹⁰⁶ Thouvenel c. Walewsky, 1 Sept. 1856. *Ibidem*, III, p. 789: „J'ai déclaré catégoriquement à Ali-Pacha que je n'accepterai pas le firman, s'il ne provoquait pas aussi l'examen de la question de l'union territoriale et administrative”. Alte explicații hotărâtoare ale lui Thouvenel cu Vizirul. *Ibidem*, III, p. 930.

doioasă și aducea în bănuială tendințele Românilor. Așa trecerea Angliei către protivnicii unirei este datorită în mare parte jocului ghibaciu al politicei rusești¹⁰⁷, de aceea și dintre puterile apusene numai Franța sprijine până la sfârșitul cauza Românilor. Anglia care la început stătuse alături cu Franța pentru unirea principatelor, își schimbă în curând părerea, dându-se în partea Austriei. Pe când contele de Clarendon declară în una din ședințele congresului de Paris că împărtășește și sprijine părerea Franței în această privire (8 Martie 1856), două luni în urmă (4 Mai) lordul Palmerston spune în mijlocul parlamentului : „că nu se poate amesteca în afacurile principatelor, cari sunt sub suzeranitatea Turciei ; că aceste cerând unirea sub un principe străin, lucrează sub niște însuflări și intrigi din afară ; că cele cinci puteri ale Europei n'ar putea încuviința alegerea unui catolic roman și că, în realitate, unirea sub un principe străin n'ar avea alt scop decât unirea sub un principe din familia imperială rusească”¹⁰⁸.

Schimbarea raporturilor politice între marile puteri europene lămurește această răcire năprasnică a Angliei în chestia unirei. Franța și Rusia simțiau nevoia unei apropieri ; cea dintâi din pricina convingerei ce dobândise că, în războiul ce se sfârșise toate greutățile fusese ale sale și tot folosul al Angliei, și ea nu vroia deci să slăbiască prea tare pe Rusia ; aceasta, la rândul ei, se încredințase că pe când Franța o combătuse din principiu, Anglia și Austria o dușmănise din interes. De aceea Rusia dela început curtenește fățiș pe Franța, învoiește toate cererile ei, sprijine toate propunerile ei, și Franța, din parte-i, caută să ușureze pe cât se poate condițiunile păcei. De aceea mai ales Rusia sprijine pe Franța în chestia unirei¹⁰⁹, vroidind s'o îndepărteze cât se poate mai mult de Austria. Dar îndrumarea unei alianțe sau cel puțin a unei înțelegeri franco-rusești trebuia să aibă numaidecât rezultat o apropiere a Angliei de Austria¹¹⁰, ceea ce nu se putea face din partea celei

¹⁰⁷ I. C. Brătianu, Scrisoare către ziarul *Globe* din Londra, publicată în *l'Etoile* du Danube 23 Februarie 1857, No. 19, p. 111, reproducă de *Doc. ren. Rom.*, III, p. 1150. Comp. un articol din *Journal des Débats*, 1858 *ibidem*, V, p. 11) : „La Russie n'a pas hésité à soutenir l'union contre l'Autriche. Elle sait bien en même temps que l'union est peu probable en ce moment et elle comprend de plus que la meilleure manière d'empêcher cette union est de paraître la vouloir. Avec les passions qui prévalent en Angleterre, tout ce que la Russie semble vouloir devient à l'instant même odieux à l'Angleterre”.

¹⁰⁸ *L'empereur Napoléon III et les principautés*, p. 28.

¹⁰⁹ Că Franța știa prea bine că Rusia nu sprijinea unirea din convingere vezi o depeșă a lui Thouwenel c. Walewsky, 13 Martie 1856 *Doc. ren. Rom.*, II, p. 1092 ; „je ne discute pas la sincérité des plénipotentiaires russes ; je la conteste même”.

¹¹⁰ *L'empereur Napoléon III*, p. 33. *Histoire diplomatique de la crise orientale*, p. 81.

dintâi, decât jertfind principiul unirei pe care-l susținuse la început. Cât despre Prusia ea crezu și în această împrejurare a nu se despărți de politica rusească, susținând principiul unirei¹¹¹.

Aceste fiind scopurile puterilor europene față cu naționalitatea română, se crezu a se găsi o cale spre a eși din încurcături, anume consultarea ei asupra dorințelor sale privitoare la viitoarea ei reorganizare, consultare asupra căreia toate puterile erau înțelese, de și ele aveau de gând s'o pună în lucrare după interesul ce-l avea în viitoarea constituire a principatelor, și anume Franța și puterile ce se unise către părerile ei făcând din atare consultare un mijloc sincer de investigare asupra voinței poporului a cărui soartă era să fie hotărîtă, iar statele potrivnice unirei, care erau acele limitrofe și cu mai mare autoritate în ele, cugetând să facă din această întrebare tocmai o armă în contra unirei celei urgisite.

Inainte însă de a procede la constituirea organelor ce erau să rostească dorințele țărilor române, trebuiau hotărîte alte întrebări. Cui era să fie încredințată ocârmuirea lor, în răstimpul cât era să țină în ele starea provizorie cerută tocmai de a lor reorganizare?

În ședința din 8 Aprilie 1856 a congresului din Paris lordul Clarendon, ocupându-se tocmai cu chestiunea modului cum trebuia să se facă consultarea populației principatelor, spune că : „congresul din Paris, propunându-și înainte de toate, a provoca libera arătare a acestor dorinți, o asemenea ar putea fi împiedecată, dacă gospodarii ar rămânea în posesiunea posturilor lor și că ar trebui poate, a se căuta o combinație care să asigure divanurilor o deplină libertate.” Austria și cu Turcia, împotrivindu-se, pe temeiul că „nu trebuie a se atinge administrația în un moment de criză ca acela prin care au a trece principatele”, congresul hotărâ a se lăsa în grija Porții ca la sfârșirea sorocului domniei actualilor principci, care se împlinea tocmai atunci, 1856, (7 ani după convenția dela Balta-Liman, 1849) să iee măsurile cele mai potrivite pentru a îndeplini intențiunile congresului, combinând libera arătare a dorințelor divanurilor cu menținerea ordinii și respectul stărei legale¹¹². Poarta, deși ar fi vroit să mențină principii în scaunele lor, totuși fiindcă ei și mai ales Ghica se arătase favorabil ideei unirei, se gândi și ea că ar fi bine să-i îndepărteze¹¹³.

¹¹¹ Erau însă voc în Berlin protivnice unirei. În o broșură „*Quid facimus nos*”? Berlin, 1858, (Bibl. acad. col. Sturza, No. 3786) p. 15, citim : „Unter solchen Umständen sollte man aus einem Völkchen von einigen Millionen, welche, noch obendrein von vielen fremden Elementen durchsetzt, dazu ohne Geschichte und ohne eigene Cultur und sogar mit geringer Wehrkraft ausgestattet, einen neuen Staat bilden können?”

¹¹² *Doc. ren.*, II, p. 1055.

¹¹³ Ubcini. *La question des principautés devant l'Europe*, Paris, 1858, p. 64.

Ideea congresului fusese deci de a se înlocui pentru timpul cât aveau să funcționeze divanurile ad-hoc administrația statornică a domnilor prin una provizorie, căreia lipsindu-i puterea și mijloacele de abuzivă influență, să facă cu puțință o liberă exprimare a țării. Așa ar fi fost de s'ar fi pus în lucrare dispozițiile prevăzute de regulamentul organic, la schimbarea de domni; căci, până la înlocuirea lui cu o altă legiuire, el nu înceta de a fi lucrător. Art. 18 al legiuierei regulamentare prevedea că, în caz de vacanță, trei caimacami vor lua de îndată frânela guvernului; caimacamii vor fi de drept: marele logofăt, ministrul de interne și președintele divanului domnesc, și art. 19: „căimăcamii nu vor putea da în timpul ocârmuirii lor, nici titluri de nobleță, nici consfinți hotărâri în cea de pe urmă instanță, nici destitui funcționari, afară de cât pentru delictे vădite. În caz de vacanță a unei dregătorii ei nu vor putea numai decât suplinitori.” În loc de a se urma astfel, Poarta numește de a dreptul câte *un singur* caimacam în țările române (Iulie 1856) și prin firmanul de investitură îi încunoștiințează că: „ori ce act, care nu ar fi conform cu regulamentele fundamentale astăzi în putere, va trebui să fie privit ca fără ființă”¹¹⁴. Poarta își bătea joc de lume; ea ordona a respecta prescrierile Regulamentului Organic unor dregători ce fusese numiți tocmai cu încălcarea acestuia.

Acești caimacami aveau apoi iarăși în contra Regulamentului, toate drepturile și prerogativele domnilor; ei puteau împărți titluri de boierie, scoate dregătorii și numi pe alții în loc, încât le lipsia numai numele pentru a fi pe deplin domnitori. Ei dispuneau prin urmare de toate acele mijloace de înrăurire, pe care tocmai congresul ar fi vrut să le înlătureze. Alare poziție a caimacamului devenia amenințătoare cu deosebire pentru Moldova, asupra căruia, din mai multe pricini, era să cadă tot greul luptei pentru sprijinirea ideii unirei. Mai întâiu comisia europeană, având a se întruni în București, sub ochii ei era greu de a se combate așa de fățiș ideea unirei, pe când Moldova, stând mai îndepărtată de controlul comisiei, putea să devină un tărâm mult mai mănos pentru intrigi și neltiri. Apoi puterile vrăjmașe credeau că ar fi mai bine a concentra toate silințele lor asupra unei țări în loc de a le împărștia între două. În sfârșit, și aceasta era hotărâtor, unirea trebuind să iasă, deocamdată măcar, în folosul Munteniei, era firesc lucru ca Muntenii să o dorească, pe când Moldova care era să piardă prin ea, putea mult mai ușor să fie arătată ca potrivnică acelei măsuri¹¹⁵. Deaceea, nu fără cuvânt, se mândrește Moldova

¹¹⁴ Ubicini. l. c., p. 61.

¹¹⁵ Musurus-pașa amb. ottoman din Londra scrie lui Vogoride în 23 Aprilie 1857: „Le parti de l'union peut s'appeler *parti national* en Valachie, ou il tend à l'agrandissement de la patrie, et c'est par la même raison qu'il ne

că ea a făcut unirea. Ea știe bine că proclamând-o își impunea niște jertfe împovărătoare. Soră mai mică, ea trebuia să lase toate foloasele celei mai mari, mulțămindu-se cu rolul frumos dar ingrat de a fi dat naștere statului român. De aceea și ea singură ridică tot greul luptei; ea puse piept contra silinților uriașe de a face să cadă ideea mântuitoare; însă dacă singură sângera sub cele mai scumpe jertfe, ei se cuvine și cununa de lauri pentru izbânda dobândită.

3. CĂIMĂCĂMIA LUI TODERIȚĂ BALȘ

Lupta Românilor pentru realizarea ideilor lor de regenerare începe cu protestul domnitorilor Munteniei și Moldovei contra hotărârilor luate în niște conferințe preliminare ținute în Constantinopole, în luna lui Februarie 1856, câteva zile înaintea întrunirii congresului de Paris. În aceste conferințe predomină punctul de vedere turcesc asupra aceluia european, și Turcii credeau cum am mai observat-o că, dacă puterile apusene au scos principatele de sub protectoratul rusesc, ele au luat această măsură numai în interesul lor, spre a pleca țările române, cu totul sub a lor stăpânire. De aceea conferințele din Constantinopole pun aceste țări în o poziție de drept mai rău de cum o avese până atunci, îngreuiind încă lanțurile vașalității, așa că erau prefăcute aproape cu totul în provincii ale Monarhiei Otomane. Așa acele conferințe puneau mai întâi principiul că țările române fac parte întregitoare din împărăția turcească; li se conceda numai în aparență o autonomie lăuntrică, de oarece ea era spartă mai întâi de impunerea tratatelor încheiate de Turci cu alte puteri, apoi de aceea a recunoașterii drepturilor de proprietate către străini; se dispunea apoi ca o comisie de Moldoveni și de Munteni să fie trimisă la Constantinopole, spre a întocmi acolo, sub ochii Porței, legiuirile principatelor; ca domnul să fie numit, după un nou sistem, dintre trei candidați aleși de adunare, spre mai mare afirmare a drepturilor Porței asupra principatelor, și pare că înadins pentru a jicni mai adânc simțimintele lor, Poarta tratează pretutindene pe domni *de funcționari ai ei*, și câte alte de aceste încălcări neîndreptățite. Principii protestează în contra unei atari tratări a țărilor și necunoașterea fațășe a drepturilor lor.

Pe când vedem neapărat pe Știrbei sprijinind trebuința unui principe străin, Ghica pe de altă pledea în contra prelungirii însăși a ocărmirii sale în timpul perioadei de reorganizare, susținând în memoriul său către comitele Walewsky, că pe cât

aurait avoir d'autre nom en Moldavie que celui de parti *anti-national*". *Doc. ren. Rom.*, IV, p. 401. Cf. Ubcini, l. c., p. 185.

ar fi de periculos un singur caimacam în acel răstimp, de oarece ar apăsa cu prea mare putere asupra alegerii principelui, pe atâta mai ales ar fi dăunătoare prelungirea puterii principilor actuali în timpul când ar fi să se aleagă pe acel pe viață¹¹⁶. Ambele aceste acte arată în o frumoasă lumină spriritul de desinteresare ce însufleția pe ambii domni ai Munteniei și Mol-

Teodor Nicolae Balș.
Caimacamul Moldovei 1856—1857.

dovei, și dorința lor de a se jertfi pentru binele obșteii. Dacă adăugăm această trăsătură către însușirile administrative dovedite de ei în decursul scurtei și îngreuiatei lor ocârmuirii, putem cântări valoarea acestor două personalități.

¹¹⁶ Scrisoarea lu Ghica c. Fuad pașa, 3 Iunie 1856, *Doc. ren. Rom.*, III, p. 495: „pentru că după opinia mea, din mai multe rezoane, nu ar trebui ca prinții, să se găsească în fața locului în epoca reorganizării cei noi a principatelor și a viitoareii alegeri a domnitorului”. *Comp. Memoriul lui Ghica asupra conferinței din Constantinople*, *ibidem*, II, p. 969.

Ghica știind că asupra Moldovei va cădea tot greul luptei vroiește să întrebuințeze scurtul timp ce mai avea de stat în scaun cu pregătirea poporului spre primirea cât mai călduroasă a ideii unirii. Și silințele domnului corespundeau dorinței obștești care vedea în întrunirea ambelor țări scăparea de toate relele trecutului. Partidul protivnic acestei ținte era compus mai ales din acei ce erau să fie loviți în interesele lor private și de aceste se întâlneau nu numai în Moldova, dar lucru mai neașteptat chiar și în Muntenia. Argumentele lor erau pentru Moldova temerea ca Muntenii, ca mai numeroși, să nu scoată din funcțiile lor pe Moldoveni; ca toate trebile să nu încapă pe mâinile Muntenilor și Moldova să ajungă numai o provincie a Munteniei, asemenea banatului Craiovei, ca Iașii să nu decadă din puterile și însemnătatea lor și să nu ajungă un al doilea Hârlău. Intre Munteni iarăși se întâlnea teama ca să nu fie concurați în posturile lor de mai numeroșii boieri moldoveni. Din atare temere mutuală, relativă la acelaș punct, se vede că nu erau în joc decât interese private, fără jertfirea căroră nu s'a putut ajunge niciodată un mare scop național¹¹⁷.

Față cu niște argumente atât de slabe ideia unirii trebuia să triumfe în toate părțile unde era propagată. Manifestări favorabile ei se arătase în toate locurile, așa într'un banchet dat la via lui Mihai Kogălniceanu în onoarea maiorului Filipescu reîntors în țară din surgunul lui din Rusia. Românii pribegi auzind de acel banchet, trimit prin o scrisoare a lui Dimitrie Brătianu felicitări celor ce luaseră parte la el. Am văzut apoi numărul cel mare de notabilități care alcătuiseră comitetele unioniste. Dar nu numai privații făceau pașuri pentru realizarea unirii, ci sub îndemnul și înboldirea domnului chiar organele Statului se rostiau pentru ea. Așa la adresa de răspuns la mesajul de închidere al divanului, acesta mulțumește domnului, căci a pregătit calea către mântuirea țării noastre, sprijinind și pledând înaintea areopagului european întrunirea principatelor, principiu de mărire, de glorie, de adevărată și solidă existență a țărilor române¹¹⁸. Și într'adevăr că Românii, pe deplin treziți la viață și conștiință națională, înțelegeau că acuma sau niciodată sosise momentul de a trăi și ei o viață vrednică de oameni, și că dacă ar pierde prilejul oferit

¹¹⁷ Asupra părerilor protivnice unirii vezi raportul lui Bois-le-Comte din 1834. *Doc. ren.*, III, p. 826 și N. Istrati, *Cvestia zilei în Moldova*, Iași, 1856, *ibidem*, p. 132. Comp. Thouvenel c. Walewsky, 8 Mai 1856, *ibidem*, p. 458: „La Moldavie, ou l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croirait sacrifiée à la province la plus étendue et la plus peuplée, &”. Erau unii cari admiteau unirea, însă prin un simțământ de gelozie cereau înființarea unei noi capitale în centrul țării, adică în loc de scăderea unui oraș se aducă pe acela a două. Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856, *ibidem*, III, p. 538.

¹¹⁸ Adrese din 22 Maiu 1856, *idem*, p. 485.

de soartă, li se va închide orizontul poate pentru totdeauna¹¹⁹. Se repeta într'un mod și mai intensiv ceea ce se petrecuse în timpul revoluției din 1821, când Românii simțise că puteau să scape de dominarea grecească. Această convingere adâncă a solemnității și importanței momentului inspira întregului popor pe de o parte o înțelepciune și o moderație în purtare vrednică de mirare, mai ales față cu neconținutele zădăririi ale Porței și cu încurcăturile diplomatice ce rezultau din complexitatea intereselor de împăcat; pe de altă parte o statornicie în voință și o ghibăcie în alegerea mijloacelor, cari te pun în adevărata uimire. Așa numa se putea face ca ținta Românilor nu numai să se realizeze în contra voinței hotărâtă a trei mari împărății, dar să calce chiar alături cu stipulațiile întregului areopag european, și să aducă la îndeplinire ideia unirei. Dacă Românii au izbutit aceasta o datoresc numai înflăcăării ce le aprindea inima, și slujba căruia își pusese toate silințele iscusitului lor ingeniu, spiritului de jertfă pentru binele comun, și înlăturării pentru moment a interesului individual. Epoca unirei este fără îndoială cea mai mare din întregul trecut al poporului român, pentru că este ilustrată nu printr'o marcantă individualitate ci prin o înălțare a întregului popor la nivelul unei mari idei.

Fără îndoială însă că unirea nu ar fi fost niciodată realizată, dacă Românii nu ar fi avut sprijinul energic, și simpatie chiar, al puternicei Franței. În afară de interesul politic a căruia natură am cercetat-o mai sus, se nascuse din atingerea pribegilor cu mai mulți bărbați însemnați din acea țară și o mișcare simpatie în favoarea Românilor. Am văzut mai sus cât de puternic contribuise marii scriitori și ziariști ai Franței la luminarea și predispunerea opiniei publice a Europei în favoarea Românilor.

Unul din Francezii acei ce contribuira mai ales la sprijinirea poporului român fu Victor Place, numit consul în Moldova chiar în ajunul marelui lupte ce era să se încingă pe pământul ei, pentru mântuirea întregului neam. Inconjurat de Români partizani ai unirei, care îi descriau cu atâta foc și durere suferințele lor trecute și aspirațiile după o viață mai vrednică, asistând el singur la frământările unui popor întreg și la lupta cea crâncenă cu adversarii ce vroiau să-l doboare, îmboldit și sfârșit prin dorința de a face să triumfe politica împărăției ce reprezenta, Place devine centrul în jurul căruia se adună toate elementele societății moldovenești care vroiau să scoată patria lor din hăugașul vremilor trecute.

¹¹⁹ Logofătul Gheorghe Sturza scrie în 28 Mai comitetului unirei: „fiind acum criza viitorului nostru, de vom scăpa acum prilejul, care nu poate să vie peste o sută de ani, va fi vina noastră și cu dreptul ne vor blăstăma străne-poții noștri”. Idem, III, p. 527.

Era de cel mai mare interes a câștiga și clerul în favoarea unirei. În capul acestuia, mitropolitul Sofronie Miclescu arăta temeri în privirea unirei care, trebuind să se facă sub un principe străin, ar putea periclita biserica ortodoxă; apoi se mai temea și de desființarea mitropoliei moldovene, și reducerea ei la o simplă episcopie. Într'o interesantă convorbire Place demonstrându-i că temerile sale în aceste două puncte ar fi neîntemeiate, mitropolitul care în inima lui doria unirea, devine unul din sprijinatorii cei mai devotați ai mișcării unioniste și ordonă arhimandritului Neofit Scriban să deie la lumină o scriere alcătuită de el întru apărarea ei¹²⁰.

Pe când unioniștii lucrau pe față, protivnicii lor conștiau că lucrau în contra interesului țării și că apărau numai interese individuale, fiindu-le rușine în asemenea situație a se arăta la lumina zilei, se prefăceau față cu consulul francez a fi pentru unire, iar în ascuns uneltiau în contra ei. Ei căutau mai ales să compromită pe principe, agentul de căpetenie al unirei, învinuindu-l prin adrese către Poartă că „ar fi jăfuit țara, și cerând o anchetă asupra ocârmuirii lui. Știind ei anume că Poarta este în contra unirei, vroiau prin asemenea mijloace sau să înfricoșeze pe principe și să-l opriască în calea pe care o apucase, prin amenințarea unei anchete, sau a discreditării pe partizanii unirei zicând că aceștia o caută numai în speranța că o nouă organizare va sluji a acoperi abuzurile ocârmuirii lor”¹²¹. Tot în scopul de a ponegri pe Ghica mai susțineau anti-unioniști că „dacă gospodarul actual s'a rostit așa de puternic în favoarea proiectului de unire, a făcut-o în scopul de a obține că în timpul interregnelui care va urma după retragerea principilor, căimăcămia să fie compusă din creaturile sale spre a nu se lua informații asupra fără de legilor ce au pătat a lui ocârmuire”¹²². Atât modul de lucrare al anti-unioniștilor pe care nimeni nu-i împiedica de a lucra pe față, cât și argumentele întortochiate și greu de înțeles aduse de ei în contra unirei arată învederat că sub ele se ascundeau alte scopuri interesate și deci cu neputință de dat la lumina zilei. Și adevăratele pricini care îi împingeau la împotrivire erau înțețirile consulului austriac Goedel, care era neconținut în relații cu toți reprezentanții separatismului¹²³. Altfel cum s'ar explica că mai mulți

¹²⁰ Place c. Walewsky, 22 Iunie 1856. *Ibidem*, p. 554. Scrierea lui Scriban intitulată: *Unirea și neunirea principatelor române*, Iași, 1856, *ibidem*, p. 1—7. Părerea că mitropolia Moldovei ar trebui redusă la o episcopie fu susținută de Crețulescu, în un memoriu dat lui Thouvenel, *ibidem*, p. 727. O altă cuvântare în favoarea unirei este cea a rectorului seminarului de Huși, Melhisedek, rostită în ziua de 29 Iunie, *ibidem*, p. 620.

¹²¹ Place c. Walewsky, 24 Iunie, 1856, *ibidem*, p. 563.

¹²² Place c. Walewsky, 15 Iunie, *ibidem*, p. 541.

¹²³ Scrisoarea citată în nota 8, l. c.: „Mr. Goedel se trouve en relations si fréquentes avec ces individus, qui par l'opposition qu'ils veulent mettre à la

boieri ce subsemnase petiția către Ghica prin care protestau în contra conferințelor de Constantinopole și cereau unirea, mai târziu să se întoarcă în contra ei, și unul dintrâșii N. Istrati să scrie chiar o broșură în contra unirei, singura lucrare de atare natură ce eși din pana unui Român¹²⁴.

Cât timp Ghica stătu în scaun, și anume încă vr'o lună peste termenul de șapte ani fixat prin convenția dela Balta-Liman care se împlinea în ziua de 16 Iunie¹²⁵, cauza unirei proteguită și favorată de el, avea de protivnic numai pe Austria, uneltirile consulului găsind un ajutor puternic în armata de ocupație austriacă care urmă înaintea a rămânea în principate și după sfârșitul războiului și încheierea chiar a tratatului de Paris în 30 Martie 1856. Comitele de Buol, reprezentantul Austriei în congresul de Paris, 'cu prilejul discuției privitoare la evacuarea regiunilor ocupate de armate] în timpul războiului, declară că „evacuarea principatelor de trupele austriace nefiind însoțită de aceleași greutăți, ca cea a celor ale puterilor aliate, ea se va putea îndeplini mai în grabă, și că trupele austriace vor fi deșărtat principatele înainte ca armatele războitoare să fi putut din partea lor a se retrage cu totul¹²⁶. Mai târziu însă Austriacii își dau seama că mijlocul lor cel mai energetic de presiune contra unirei ar fi oștirile lor ce staționau în țările române, și prelungesc pe cât pot ocupația, eșind ei, nu cei dintâi, ci cei de pe urmă din teritoriile ocupate. Pretextul invocat de dânșii era interesul ce aveau ca să se săvârșească retrocesiunea Basarabiei, pretext în destul de îndreptățit în formă, dacă ne amintim că retrocesiunea Basarabiei se făcuse mai ales în interesul austriac. Delimitarea și predarea Basarabiei retrocedate nefăcându-se decât în Februarie 1857, se prelungeste și deșărtarea Moldovei și a Munteniei de trupele austriace până către sfârșitul lui Martie acel an¹²⁷. Înțelege oricine câtă presiune putea exercita armatei unei puteri declarate dinainte contra unirei, asupra opiniei publice, și pe câți trebuiau să-i înspăimânte și să-i rețină dela adevărata manifestare a părerei lor.

Dar dacă oștirea austriacă chiar punea stavili contra ideii unirei, chiar cât timp un guvern favorabil ei conducea

réunion du principauté, servent des vues que l'Autriche n'a pas dissimulées au congrès”.

¹²⁴ Thouwenel c. Walewsky, 4 August 1856, *ibidem*, III, p. 734. Walewsky c. Thouwenwl, 16, August, p. 773.

¹²⁵ Ordinul de înlocuire a lui Ghica cu caimacamul Teodor Balș, din 14 Iulie 1856, *ibidem*, p. 646.

¹²⁶ Protocolul 21, ședința din 4 Aprilie 1856, *ibidem*, II, p. 1052.

¹²⁷ Place c. Walewsky, 7 Septembrie 1856, *ibidem*, III, p. 806. Comp. Clarendon c. amb. Angliei din St. Petersburg, 12 Noemvrie 1856. Abia în 14 Martie 1857 părăsește ultimul corp de Austriaci Moldova. Place c. Walewsky 16 Martie 1857, *ibidem*, IV, p. 58.

ocârmuirea, ce trebuia să se întâmple când Ghica fu înlocuit ca caimacamul Toderiță Balș, câștigat mai înainte, prin deschiderea perspectivei hospodaratului Moldovei, în contra contopirii ambelor țări? Așa caimacamul, punând în lucrare tot vechiul sistem al cumpărării domniei, se împăcase cu bancherii Zarifi și Vlasto din Constantinopole ca ei să „trateze în numele său cu miniștrii turci despre numirea sa la hospodaratul Moldovei, însărcinând pe această casă de a merge până la 80.000 de galbeni spre a obține acest rezultat și în caz de izbiture, caimacamul se obliga a da zisei case, cu preț neînsemnat, arenda salinelor și a dreptului de exportare a cerealelor. Casa de bancă îi răspunde că și-au asigurat cooperarea ambasadorilor Franței (1) și a Angliei și că se leagă a procura lui Balș căimăcămia pentru 25000 de galbeni. Balș răspunde deocamdată că va primi căimăcămia adică va da cei 25000 de galbeni, numai dacă i se va asigura dobândirea domniei ¹²⁸; mai la urmă însă se hotărăște a face jertfa cea mai mică și a pune mâna pe căimăcămie, în orice caz calea cea mai sigură spre a ajunge la domnia Moldovei, întrucât îi dădea puțința de a înăbuși planul unirei ce ar fi înlăturat cu totul a lui candidatură.

Austria dobândise de mai înainte făgăduința lui Balș de a combate unirea, și sprijine numirea lui la Constantinopole, care bine înțeles fu primită cu plăcere de Turci, ei înșii vrăjmașii acelei idei. Franța văzu aici ce mare greșală făcuse, lăsând, din cauza ideii preconcepte a menținerii integrității morale și materiale a Impărăției Turcești, pe poporul românesc la discreția Turciei, tocmai pentru timpul reorganizării lui, și anume când știa de mai înainte că puterea suzerană nu admitea proiectul contopirii țărilor române într'un singur stat.

La instituirea solemnă a lui Toderiță Balș, trupele austriace participă cu multă căldură, și caimacamul apare în toată strălucirea lui înaintea publicului, adunat la serbare, având de ambele sale laturi câte un general austriac care vroiau să arate lumii cine era adevăratul stăpân al țării Moldovei ¹²⁹. Și într'adevăr cum ia Balș în mână frânele ocârmuirii, loviturile încep a ploua pe capul unioniștilor și pe toți partizanii regenerării românești. Ascultătoare unealtă în mâinile Turciei, care ea însăși era orbită și fermecată de insinuările Austriei, Balș domnia în Moldova întocmai ca un pașă în vilaietele otomane, devenind executorul firmanelor Porței care se amesteca

¹²⁸ Place c. Walewsky, 10 Iulie 1856, *ibidem*, III, p. 617.

¹²⁹ *Buletinul săptămânei din Steaua Dunărei* 14 Iulie 1856, *ibidem*, p. 672 : „S. E. le caimacam ayant à ses côtés MM. les généraux autrichiens Gablentz et Resniecek et suivi de plusieurs aides de camp et officiers de l'armée d'occupation et de la milice du pays, a passé en revue les troupes moldaves”.

în daraverile lăuntrice ale Moldovei într'un grad mai rostit decât chiar pe timpul Fanarioților, întrucât pe atunci dacă Poarta trimitea firmane, o făcea spre a-și tocmi oarecare *interese*, iar acum dispunea prin ele asupra unor *drepturi* interne ale țărilor române. Așa, prin un firman Poarta suprimă încuviințarea privilegiului navigărei pe Siret, dat de Ghica unei companii franceze; prin un altul, desființează pe acel dat unei societăți prusiane pentru întemeierea unei bănci; prin un al treilea desființează libertatea presei, cea introdusă de Grigore Ghica; un al patrulea oprește reintrarea în țară a patrioților expulzați după 1848 și toate aceste firmane erau date parte în interesul comun al Austriei și al Turciei, de a împiedica răspândirea unirei, parte în interesul exclusiv austriac, de a împiedica dezvoltarea economică a Moldovei, pentru a putea fi mai ușor exploatată de Austriaci după principiile lui Stein¹³⁰. Poarta găsea bine înțeles mijlocul de a apăra neconținut încălcările ei, și anume susținând că libertatea presei ar fi contrară Regulamentului Organic care ar prevedea cenzura; că concesiunea monopolului navigației pe Siret ar fi protivnică chiar tratatului de Paris ce ar stipula libertatea navigației pe Dunăre și deci așa-i pacea Porței să întindă stipulația în interesul prietinei sale, Austria — și pe afluențele fluviului. Franța protesta mereu contra încălcării principiului stipulat prin art. 22 al tratatului de Paris, care opria orice soi de amestec al oricărei puteri în daraverile interne ale țărilor române. Turcia menținea sus și tare drepturile sale *soverane* asupra acestor țări, și Franța care ajunsese să determine pe Rusia, *puterea cu care se bătuse* la primirea condițiilor dictate de dânsa, trebuia acum să lupte mai din greu cu Turcia, *puterea pe care o ajutase* spre a o aduce la respectarea însuș a tratatului încheia mai ales în al ei folos!¹³¹.

Baș pe de altă parte lucra din răspuțeri spre a răsturna tot ce Ghica clădise în favoarea unirei. El ia în minister persoane cunoscute ca dușmani cei mai mari ai unirei, cum erau teoricianul separatismului N. Istrati, Neculai Vogoridi, Neculai

¹³⁰ I. C. Brătianu, *Memoire sur la situation de la Moldo-Valachie d'après le traité de Paris*, 1853. Paris, *ibidem*, III, p. 173 Comp. Place c. Walewsky, 24 Decemvrie 1856, *ibidem*, p. 101: „A défaut d'une absorption territoriale des principautés, entreprise trop difficile, l'Autriche veut recourir à une absorption politique et surtout financière et industrielle, en empêchant l'interdiction de capitaux étrangers qu'elle ne pourrait expulser plus tard et en s'opposant à ce qu'une bonne réorganisation des principautés assise sur la base de la réunion, donne à ces pays une vie propre et quasi indépendante”.

¹³¹ Comp. Walewsky c. Thouvenel, 9 August *ibidem*, p. 749: „Je m'étonne que les conseillers du sultan n'aient pas été frappés de l'étrange situation que fait à la Porte la conformité de leur opinion avec celle du cabinet de Vienne pendant que les autres puissances représentées au Congrès et particulièrement celles qui ont combattu avec la Turquie, ont exprimé un avis contraire”.

Canta : destitue apoi pe toți prefectii fostului domn, înlocuindu-i cu persoane cunoscute ca anti-unioniste, pentruca cu ajutorul lor și a starostilor Austriei de prin județe, să adune petiții și subsemnături în contra unirei, silind chiar pe acei ce se rostise pentru ea pe timpul lui Ghica, a revoca alipirea lor și a arăta că ea le fusese 'smulsă cu puterea ¹³². Tot așa face cu directorii departamentelor (ministerelor), cu perceptorii dărilor cu președinții și asesorii divanurilor și ai tribunalelor, cu capii jandarmeriei, cu subprefecții plășilor, îndată ce unul din ei era bănuț de cea mai mică plecare către unire.

Pentru a scăpa de divanul Românesc însă Balș, neîndrăsnind să destitue fără motiv pe oamenii onorabili ce-l alcătuiau, între care cel mai cu vază era președintele lui, Vasile Ghica. Caimacamul recurge la un alt mijloc, anume a-i sili să demisioneze prin o vajnică atingere a onoarei lor. Anume un protivnic al unirei, Neculai Canta având un proces de divan, cere dela caimacam că „întru cât acest corp l'ar persecuta, comițând chiar fraude în dauna lui, și având în vedere actele atât de necuviincioase ale acestui divan, să aibă bunătatea a prezida el însuși ședința singurul mijloc de a garanta împričinaților apărarea drepturilor lor în contra sfruntatelor lui nedreptăți”. Caimacamul, ca și când n'ar fi citit rostirile ofensatoare la adresa celui mai înalt corp judecătoresc al țării, se mărginește a pune rezoluția că „cererea se încuviințează” ¹³³. încuviințând tot odată și imputările aduse divanului de Neculai Canta. Intreg divanul își dă demisia care, fiind așteptată, se primește cu mare grăbire de caimacam. Ca mulțumită a lui Canta pentru slujba dusă, el este numit ministru din lăuntru. Tot pe atunci întâmplându-se să moară Mihai Cantacuzino Pașcanu, partizan al unirei, în timp ce el zăcea mort în casa lui, N. Istrati Ministrul Lucrărilor Publice, în casa lui chiar alături cu acea a mortului dădea un bal și se înveselea cu muzică și lăutari ¹³⁴.

Tot pe acel timp trebuind a se lua în primire de către autoritățile române bisericile din Basarabia, retrocedată, caimacamul delegă fără a consulta pe mitropolit, pe Meletie Istrati fratele lui Neculai, episcop de Huși și separatist ca și fratele său,

¹³² Așa petițiunea separatiștilor din Bârlad, 19 August 1856 idem, p. 775, adresată sultanului, spune: „Nous boyards, négociants et habitants propriétaires du district de Tutova, déclarons à V. M. que bien que quelques uns d'entre nous aient signé un papier dans lequel ils demandaient la réunion des principautés espandant ceci a été fait sans notre volonté et parce que le gouvernement précédent nous y a contrait par toute sortes de menances”. Asupra amestecului starostilor, vezi Place c. Walewsky, 16 Decembrie 1856, *ibidem*, p. 976.

¹³³ Demisia divanului, *ibidem*, p. 975. Place c. Walewsky, 29 Decemvrie 1856, *ibidem*, p. 1008.

¹³⁴ Place c. Walewsky, 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 1169. Necrologul lui Mihai Pașcanu, 13 Ianuarie 1857, *ibidem*, p. 1053.

cu acea însărcinare, pentru a putea influența astfel populația din acele ținuturi, spre a se rosti în potriva unirei. Mitropolitul însă după stăruințele lui Place refuză încuviințarea lui, și uneltirea este nimicită¹³⁵. Pe lângă aceste măsuri mai obștești luate de caimacam, organul Austriei și al Turciei contra unirei, prigonirile individuale plouau pe capul unioniștilor. Trei tineri sunt surguniți pentru că-și rostise prea pe față gândurile lor; se violează domiciliul și se arestează pe doi alți tineri Holban și Voinov care se întorceau dela o petrecere la țară îmbrăcați în costum național; colonelul Frunză este destituit din postul de comandant al diviziei a II-a pentru că se rostise în favoarea unirei; de asemenea comandantul gendarmeriei ținutului Tecuci, Diamandescu. Prefectul Gheorghe Roznovanu arestând din o neînțelegere pe acei ce prelucrau satul Vadurile din județul Neamț în contra unirei, este destituit și dat în judecată pentru atentat la libertatea individuală (!); percepătorul aceluiaș ținut, Grigoriu, îndepărtat pentru împărtășirea părerilor unioniste¹³⁶, și așa mai departe, acte arbitrare de prigonire contra tuturor partizanilor unirei pe care nu este cu putință a le înșira. Muzica militară și bandele de lăutari sunt oprite de a mai cânta hora unirei, și dialogul lui V. Alecsandri „Tândală și Păcală” în care un unionist izbutește a aduce pe un potrivnic la ideea unirei, și după aceea se prind a cânta acea vestită horă a unirei ce fusese pusă și în muzică, este oprit a mai fi jucat, și câte altele de acest fel!¹³⁷. Iar Balș credea că va putea acoperi atare purtare, plănuiind ridicarea unui monument lui Ștefan cel Mare!¹³⁸.

Austria deci și cu Turcia, puterile acele ce aveau înfruirea cea mai covârșitoare în principate, slujite de minune de oamenii lor, caimacamii, cărora li se promisese domnia, și deci aveau și un interes personal a păstra desbinarea țărilor române, își pusese toată înfruirea uriașă de care dispuneau spre a combate partida unionistă din Moldova, dela rostirea căreia era să atârne soarta unirei. Și această partidă era combătută chiar în popor de acei interesați ca ținta ei să nu se realizeze. Dușmanii unirei erau o cetate; sprijinatorii ei o grămadă întinsă, dar neorganizată și neînarmată, în care numai câți-va inimoși, în fruntea lor Mihai Kogălniceanu, își puneu în joc toată soarta lor spre a face să triumfe mărețea idee.

Partidul unionist era însă întărit tocmai prin lupta ce trebuia să susțină; ba ura cea adâncă în contra Austriei, a

¹³⁵ Place c. Walewsky, 23 Februarie 1857, *ibidem*, p. 1154.

¹³⁶ Place c. Walewsky, 29 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 852.

¹³⁷ Articol din *L'Etoile du Danube* 8 Ianuarie 1857, Bruxelles, *ibidem*, p. 1034—1037. *Steaua Dunării* din Iași, închisă prin suprimarea libertății presei, apare în Bruxelles, sub acelaș titlu, în limba franceză.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 891.

căreia ocupație prelungea fără motiv suferințele poporului, împingea chiar pe mai mulți indiferenți, ba chiar anti-unioniști, în tabăra opusă numai spre a-și răzbuna prin acest chip contra urgisitei Austrii¹³⁹.

Ceea ce însă mai ales încuraja pe unioniști a-și încorda puterile și a nu despera despre izbânda finală a ideii lor, era sprijinul cel foarte energic al Franței, reprezentată în Orient prin doi oameni tot atât de ghibaci pe cât și de hotărâți: Edouard Thouvenel ambasador în Constantinople și Victor Place consul în Iași. Dar cu câte greutate nu aveau de luptat acești apărători ai unei drepte cauze, libera rostire a unui popor! Place, trebuia pe lângă combaterea uneltirilor anti-unioniste, să se siliască a re'inea pe acei ce îi favoriza, a merge prea departe în dreapta manifestare a indignărei lor. Așa el sfătui întâi pe unioniști de a lăsa pentru un moment la o parte chestia principelui străin, pe care ei o socoteau nedeslipită de acea a unirei, dar care mai ales înspăimânta pe Poartă¹⁴⁰. Apoi el caută să modereze protestările patrioților contra pretențiilor teoretice și încălcărilor de fapt ce Turcia și le permitea pe fiecă zi mai mult asupra țărilor române; în sfârșit consulul Francez își dădea toate silințele spre a sfătui pe conducătorii mișcării unioniste a păstra liniștea și sângele rece, cu ori ce preț — ceea ce însă era atât de greu față cu provocările guvernului — spre a nu da prilej, prin izbucnirea vre unor turburări, la măsuri de reprimare contra unioniștilor celor mai în vază care, odată loviți și îndepărtați din țară, cauza unirei ar fi fost nu mai decât compromisă¹⁴¹.

Dacă Place însă lupta în Moldova pentru a ocroti ideea unirei contra celor ce vroiau să o înnăbușe acolo de unde trebuia să-și iee zborul, Thouvenel ducea o campanie nu mai puțin grea pentru a face cu puțință rostirea acestei idei către puterile europene. Anume congresul de Paris dispusese prin art. 24 al tratatului, opera lui, ca sultanul să convoace imediat în fiecare din cele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel încât să reprezinte în modul cel mai exact interesele tuturor claselor societăților, care divanuri ar fi chemate a se rosti asupra dorințelor populațiilor privitoare la organizarea desăvârșită a principatelor.

¹³⁹ Place c. Walewsky, 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 1171: „l'argument le plus puissant sur les esprits en faveur de la réunion, c'est que cette idée doit être bonne et utile aux principautés, puisque les Autrichiens n'en veulent pas”. Comp. Thouvenel c. Walewsky, 1 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 788 în care se spune că logofătul Milu devine din năcăz asupra Austriacilor, deși protivnic unirei, partizan al ei”.

¹⁴⁰ Thouvenel c. Walewssy, 8 Mai 1856, *ibidem*, p. 458; Place c. Walewsky, 13 Iunie 1856, *ibidem*, p. 537. Thouvenel c. Walewsky, 21 August 1856, *ibidem*, p. 777.

¹⁴¹ Place c. Walewsky, 25 Februarie 1857, *ibidem*, p. 1160.

Nefiind deci stipulat anume că poporațiile vor fi întrebate asupra cererii de unire între ele, Austria și cu Turcia începură în curând a agita chestia că firmanul de convocare trebuia să circumscrie marginile în care dorințele poporațiilor puteau să fie rostite, ceea ce nu însemna nimic mai puțin decât înlăturarea ideii unirei din atare manifestări. Și în această chestiune, Austria se pune în fruntea mișcării, și alcătuieste împreună cu Poarta planul restrângerei firmanelor de convocare. Mai cerea Austria ca membrii divanurilor să nu fie desemnați prin alegeri, ci numiți de caimacami, adică de Turci, la care pretenție ambasadorul francez răspunde foarte just, că dacă s'a crezut folositor a se asculca poporațiile acestea nu ar trebui să se facă numai în aparență¹⁴². Vizirul Ali-Pașa caută atunci să ajungă acelaș scop, propunând să indice în firman punctele acele asupra cărora ar trebui să atragă luarea aminte a divanurilor, cu alte cuvinte în loc de a opri, să înlătore chestia unirei. Thouvenel demonștră marelui vizir că art. 24 al tratatului de Paris nu permitea să se indice divanurilor cele ce trebuiau să facă, dar că congresul avea de judecat cele ce vor fi făcut. Ali-Pașa stăruind asupra acestui punct, Thouvenel „îi declară prietenește însă categoric că firmanul se va ocupa numai cu chipul alcătuirii adunărilor cercetătoare, și că nu l'ar primi dacă, conținând o enumerare a reformelor de desbătut, n'ar atinge și chestia unirei teritoriale și administrative”¹⁴³.

În răstimpul acestor tratări, Anglia se dăduse pe față ca părăsind ideea unirei pe care o susținuse în congresul de Paris, aducând astfel Turciei un sprijin cu atât mai puternic, cu cât venia dela însuși aliata Franței¹⁴⁴. Celelalte trei puteri: Rusia, Sardinia și Prusia susțineau din potrivă cauza unirei; Rusia din motivele arătate, adause însă prin îndărătnicia în care o puneau stăruința Austriei de a nu vroi să iasă din principate¹⁴⁵; Prusia din motive particulare, iar Sardinia, văzând în unirea țărilor române un precedent fericit pentru realizarea aceleași dorinți a patriei italiene¹⁴⁶.

Thouvenel văzând că Poarta susține mereu ideea programului, opune îndărătniciei Porței un argument, contra căruia era foarte greu a se întâmpina ceva, anume că reorganizarea

¹⁴² Thouvenel c. Walewsky, 21 Iulie 1856, *ibidem*, p. 687.

¹⁴³ Thouvenel c. Walewsky, 1 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 789.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 790. Thouvenel c. Walewsky, 11 Septembrie 1856, *ibidem*, p. 810. Talleyrand c. Walewsky, 18 Sept. 1856, *ibidem*, p. 630. Comp. Lordul Lyndhurst în camera Lorzilor 27 Mai 1856, *ibidem*, p. 452. Walewsky c. Thouvenel, 7 Iunie 1856, *ibidem*, p. 525.

¹⁴⁵ Talleyrand c. Walewsky, 7 Sept. 1856, *ibidem*, p. 407. Alta din 14 Sept. 1856, *ibidem*, p. 419.

¹⁴⁶ Comp. Cavour c. Corti, 4 Sept. 1856, *ibidem*, p. 796 și Wildenbruch c. regele Prusiei, 12 Sept. 1856, *ibidem*, p. 814.

principatelor având de țintă reformarea Regulamentului Organic, este cu neputință ca să nu se ocupe și de articolele 245 și 246 ale acelei legiuri care ar atinge tocmai chestia unirei, și că pentru a opri pe divanuri de a se preocupa și de atare chestiune, ar trebui ruptă pagina pe care acele articole se află scrise¹⁴⁷. În sfârșit ministrul Franței dă chiar a înțelege marelui vizir că o opoziție formală din partea miniștrilor sultanului la rostirea divanurilor ad-hoc ar provoca o criză cu atât mai supărătoare, că buna lor credință ar fi pusă în joc, precum și existența cabinetului. Față cu această presiune uriașă pusă în lucrare de Franța sprijinită de Prusia, Rusia și Sardinia, cabinetul Porței otomane cedează asupra punctului programului, pe care chiar Anglia aducându-și aminte de principiile constituționale, renunțase a-l mai sprijini, promițând numai a întârzia mai târziu buna ei slujbă pe lângă celelalte puteri, spre a se reveni la punctul de vedere al guvernului otoman¹⁴⁸.

Totuși cunoscuta îndărătnicie a guvernului turcesc găsi alt mijloc de a înlocui părăsirea programului, anume însoțirea comunicării firmanului către puteri cu o notă care să conțină protestarea Porței contra unirei principatelor. Ideea aceasta este comunicată întâi lui Thouvenel indirect, care se grăbește a declara că va refuza într'un chip absolut a primi sub orice formă ar fi, orice declarație scrisă sau orală care ar fi de natură a restrânge puterile legale ale divanurilor ad-hoc. Întrebând pe Fuad-Pașa asupra acelei note el îi răspunse cu destulă încurcătură că într'adevăr așa ar fi scopul guvernului otoman. Atunci Thouvenel spuse lui Fuad-pașa cuvintele hotărâtoare, că „dacă rezervele voastre au de obiect a restrânge puterile divanurilor ad-hoc, încă voi refuza formal a discuta termenii firmanului, pentru că a-ți reveni pe o cale piezișe pe un tărâm pe care știți că intrucțiunile mele mă opresc de a vă urma. Dacă însă aceste rezerve se rapoartă la chestiunea unirei principatelor și aveți de gând a proclama de mai înainte că nu vroiți a lua în băgare de seamă dorințele poporațiilor, după ce v'ați legat a le consulta, nici să desbateți cu aliații voștri asupra organizării desăvârșite a principatelor, după ce punerea iscăliturii în josul tratatului de Paris vă face o lege din această, dacă acest scop îl urmăriți, nu aș fi eu acela care aș putea prețui o declarație de o așa gravitate și nu știu cum să vă sfătuiesc mai mult să vă gândiți la urmările pe care nu ar lipsi de a le avea”¹⁴⁹. Ținuta energică și hotărâtă a Franței tăind și acest mijloc de

¹⁴⁷ Thouvenel c. Walewsky, 15 Sept. 1856, *ibidem*, p. 822. Walewsky c. Talleyrand, 23 Sept. 1856, *ibidem*, p. 841.

¹⁴⁸ Thouvenel c. Walewsky, 22 Sept. 1856, *ibidem*, p. 838.

¹⁴⁹ Thouvenel c. Walewsky, 25 Sept. 1856, *ibidem*, p. 846. Alta din 29 Sept. 1856, *ibidem*, p. 853.

scăpare a situației la care Poarta recursese în desperare, ea caută să mai lase a pătrunde modul ei de a vedea în redacția firmanului de convocare : dar și textul lui este luat cu deamăruntul în cercetare în conferința ambasadorilor și modificat așa în cât se stârpește din el până și umbra unei idei rostite în contra unirei. Legea electorală conținută în firman, modificată deasemenea după relațiile statistice aduse de ambasadorul francez, erau pe cât puteau s'o facă niște străini, în destul de conformă ca starea țării și interesele claselor sociale, pe care congresul de Paris dorise a le vedea reprezentate în divanuri.

Poarta și Austria bătute pe tărâmul formal, trebuiau să se abată acuma asupra Moldovei, spre a o constrânge de a da prin divanul ei o părere potrivnică unirei. Spre astfel de lucrare erau pregătite toate capcanele, și caimacamul Balș acuma întocmai trebuia să-și arate înțreaga lui destoinicie, când tocmai se întâmplă de moare de o boală năprasnică în luna Martie 1857¹⁵⁰.

4. ALEGERILE LA DIVANURILE AD-HOC

Moartea lui Toderiță Balș dădea puțința unei îndreptări a caracterului ocârmuirii, și partida unirei se grăbește a cere dela miniștrii trebilor străine ale puterilor garantate numirea unei căimăcâmii de trei persoane conform prescrierilor regulamentului organic, legea sub care tot încă se aflau principatele dunărene, sperând că prin atare formă de guvern influențele individuale ar fi neutralizate unele prin altele¹⁵¹. Pe când însă unioniștii se gândeau la acest mijloc de a-și asigura rostirea dorințelor, candidații la caimăcămia individuală răsăreau din toate părțile. Nu mai puțin de 15 încep a face să joace tratele bancherilor evrei către Constantinopole și dau tot odată asalt și la consulul francez, făgăduindu-i cu toții cea mai strictă neutralitate. Intre acești candidați aflăm și pe Neculai Vogoride, Grec din Constantinopole, bărbatul ficei logofătului Costache Conache, care dă și el o garanție scrisă consulului francez, că se „leagă în chipul cel mai formal a nu face nimic care să poate împiedica fie în alegeri, fie în divan, libera rostire a dorinței poporației”¹⁵². Consulul francez are buna credință a lua la serios atare făgăduință și recomandă lui Thouvenel tocmai pe Vogoride ca pe persoana cea mai vrednică de a fi investită cu puterea. Ambasadorul mai prevăzător nu face întrebuintare de recomandarea lui Place, și se mărginește a nu combate candidatura lui

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 1164.

¹⁵¹ Unioniștii din Moldova c. miniștrii af. str., 1 Martie 1857, *ibidem*, IV p. 7.

¹⁵² Reversul lui Vogoride de 2 Martie 1857, *ibidem*, p. 8. Comp. Place c. Walewsky, 4 Martie 1857, *ibidem*, p. 11.

Vogoride¹⁵³. Dacă însă Vogaride nu fusese sprijinit de Francezi, se aflară alte puteri care să-l îmbrățișeze : anume Turcia îl considera ca omul ei, întrucât era fiul lui Stefanache Vogoride, fost bei de Samos, și apoi avea titlul de pașă turcesc, fiind nu de mult înaintat la rangul de Rutlei-Ulea ; apoi ea avea o garanție pentru purtarea lui, în faptul că părintele lui reședea în Constantinopole. Austria, căreia Vogoride de sigur că-i promisese a fi contra unirei, în acelaș timp pe când dădea lui Place înscrisul că va fi nepărtinitor, încă cere cu stăruință numirea lui de caimacam¹⁵⁴. Astfel instituirea lui Vogoride în acel post atât de însemnat pentru destinele Moldovei, din acele timpuri fu datorită puterilor potrivnice unirei. Dacă agenții Franței se arătau cam indiferenți față cu numirea noului caimacam, lucru de care în curând trebuiau să se căiască, nu fu tot astfel cu țara asupra căruia trebuia să domniască și care simți mai de înaintea că era să aibe în el un dușman încă mai neîmpăcat și mai primejdios de cum fusese răposatul Toderiță Balș. De aceea și „numirea lui Vogoride la căimăcămie pricinui o obștească înmărmurire”¹⁵⁵.

Curând după instalarea noului caimacam, Poarta trimite în Muntenia pe cât și în Moldova firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc, și comisarii puterilor europene se adună în București. De și primirea celui francez este mai entusiastă, unioniștii Munteni au înțelepciunea de a nu arăta pe față simțimintele lor de antipatie nici către reprezentanții puterilor potrivnice unirei. Din partea acestora se accentuează însă în destul de văzut pornirea sufletească de care erau mișcați, și mai ales acel al Austriei care răspunde deputației ce vine să-l salute, că nu poate să intre în relații cu indivizi, nici cu partizi, ci numai cu reprezentarea legală a țării, divanurile ad-hoc¹⁵⁶.

Lui Vogoride îi venea deci un sprijin care lipsise lui Balș, anume prezența comisarilor puterilor dușmane unirei, în țările unde trebuia să iee ființă, care comisari erau pe deoparte să combată stăruințele ce erau să fie făcute de acei ai puterilor favo-

¹⁵³ Thouwenel c. Walewsky, 9 Martie 1857. și alta din 12 Martie, *ibidem*, IV, p. 24 și 37.

¹⁵⁴ Ștefan Vogoride c. căimăcamul Neculai Vogoride, 6 Mai 1857, *ibidem*, p. 515. Comp. Fotiades capucheiaia al Moldovei c. Căimăcamul 16 Mai, *ibidem*, p. 593. Asupra rangului său de pașă turcesc, vezi Doleanța unioniștilor moldoveni c. comisia din București, 30 Martie, *ibidem*, p. 166.

¹⁵⁵ Corespondența către *L'Etoile du Danube* 9 Martie 1857, Iași, *ibidem*. p. 27 : „La nomination de M. Vogoridès a causé une stupéfaction générale”. Telegrama pentru numirea lui Vogoride este din 7 Martie, p. 14.

¹⁵⁶ Discursurile deputăției unioniștilor către reprezentantul Austriei și răspunsul comisarului Liehman de Palmrode, *ibidem*, IV, p. 69. Către ceilalți, vezi p. 57, 58, 59, 73, și 145. Al Rusiei Basely vine mai târziu, după deplina evacuare a principatelor de Austriaci, p. 264. Comp. corespondența c. *L'Etoile du Danube* 2 Aprilie 1857, p. 337.

rabile ei, pe de alta să încurajeze pe căimăcamul Moldovei în toate nelegiuirile cu care era să copleșească pe unioniști.

Vogoride începe prin a retracta făgăduința cea prea obștească pe care o dăduse consulului francez în momentul când îi cerea sprijinul pentru căimăcămie, înlocuind-o cu una condițională, anume că va sprijini *cu cumpătare* unirea, dacă va dobândi siguranța ca această combinație va triumfa în congres, după ce va fi fost votată de divanuri. Vrea să zică făgăduia sprijinul său, și această încă cumpătat, sub o condiție a cărei împlinire atârna tocmai în mare parte de sprijinul ce era să-l dea, cere vicios, îndatorire sofistică care nu-l lega absolut la nimic¹⁵⁷. Nu e vorba Vogoride la început dă un ofis către sfatul administrativ, prin care îi ordonă a se păzi din partea autorităților locale cea mai strictă nepărtinire în operațiile electorale¹⁵⁸, și el pare în curs de 8 zile, până la sosirea cumnatului său, capucehaia Fotiade, a se menține pe o cale neutrală. De îndată însă ce acest agent al Porței, învesmântată în haina înșelătoare de reprezentat al intereselor Moldovei, sosește în Iași, purtarea lui Vogoride se arată aceia ce trebuia să fie. Fotiade aducea anume lui Vogoride instrucțiunile secrete, prin care i se cerea ceea ce el însuși doria, întrucât îi deschidea, ca și lui Balș, perspectivă la domnie, a fi în contra unirii și a mănținea neschimbat ministerul lui Balș, instrucții pe care chiar Fotiade nu se sfiește a le mărturisi consulului francez¹⁵⁹. Atâta numai că se face o permutare în vechiul cabinet : anume Neculai Cantacuzino trece dela interne la justiție iar Costin Catargiu dela justiție la interne. Schimbarea se făcuse pentru a asigura mai bine izbânda guvernului. La o întrunire ținută la Catargiu, la care asistă Fotiade, Goedel consulul austriac, N. Istrati vestitul theoretician al separatismului și Neculai Cantacuzino, acesta declară că nu ar putea lua îndatorirea de a face ca alegerile să fie contra unirii. Catargiu atunci ie asupra lui a răspunde de toate, legătură în urma căruia i se încredință ministerului internelor¹⁶⁰.

Văzând atare urmare din partea caimacamului, partidul unionist se pregătește de luptă. Mihai Kogălniceanu propune în comitetul central al unirii a se face, prin o deputație compusă din Ștefan Catargiu, Costache Rolla, Petrache Mavrogheni, Dimitrie Rallet și el însuși face întrebarea caimacamului, dacă are de gând : 1) a permite libertatea presei de care se bucură Muntenia ; 2) a depărta pe miniștrii care întrebuițează autoritatea lor în chip, nelegiuit spre a nu lăsa cetățenilor dreptu

¹⁵⁷ Place c. Walewsky, 14 Martie 1857, p. 48 : „s'il obtenait la certitude que cette combinaison triomphera dans le congrès après qu'elle aura été voté par les divans”.

¹⁵⁸ Ofis din 24 Martie, *ibidem*, IV, p. 114.

¹⁵⁹ Place c. Thouwenel, 25 Martie, p. 131.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 132.

liberei rostiri a dorințelor lor; 3) a se învoi partidului unionist ținerea de adunări, spre a discuta chestia unirei, însușirile candidaților și altele asemenea. În caz când caimacamul ar da un răspuns negativ cererii deputăției ea să ceară deslegarea dela comisarii puterilor străine¹⁶¹. Lucrul se și întâmplă. Caimacamul respingând cererile deputăției, ea se jeluiește la comisia din București, cea întâi tânguire ajunsă în mâinile reprezentanților puterilor europene din partea unioniștilor Moldovei¹⁶². Și cu toate aceste, ce puține și neînsemnate sunt ingerințele de care se plâng unioniștii acuma, când abia răsăriau zorile căimăcămiei

Nicolae Vogoride
Caimacam al Moldovei în 1857—1858. — Colecția Academiei Române.

lui Vogoride, și cât mai ascuțite trebuiau să fie prigonirile pe care născocitorul gând al celor interesați era să le apese tot mai greu asupra capetelor partizanilor unirei!

Piedica cea mai grea ce se opunea tendințelor unioniste era suprimarea libertății presei, efectuată cum se știe prin firman turcesc pe timpul căimăcămiei lui Balș. Suprimarea fusese ordonată pe motivul că Regulamentul Organic ar prevedea

¹⁶¹ Jurnalul comitetului central al unirei din Iași, 29 Martie, *ibidem*, IV, p. 159.

¹⁶² Doleanța citată în nota 4, p. 167 168.

cenzura. În asemenea împrejurări favorabile țintelor lor, Turcii își aminteau de dispozițiile regulamentare; ei le uitau însă când trebuia să le jignească interesele; așa în numirea cămăcamului unic în loc de trei și în liberarea lui de dispozițiile mărginitoare ale autorității sale. Unioniștii cer însă, în marginile celei mai stricte legalități, să apară foile lor conform Regulamentului, sub privigherea cenzurei. Cu toate aceste cererea lor e refuzată, pe când guvernul scotea organul său, *Gazeta de Moldova* care nu lipsia de a combate unirea în toate modurile. Nu numai atâta, se învoiește chiar eșirea unei gazete ovreești, care fiind inspirată de Austria, era și ea protivnică unirei. Mai caracteristică este împrejurarea că guvernul refuză a da asupra cererii privitoare la gazetă un răspuns scris, de oarece era peste putință de a-l motiva pe vre-o dispoziție legală¹⁶³.

Vogoride începe însă curând, prin mijlocul lui Catargiu, a îndruma uneltirile pozitive în contra ideii unirei. Așa mai întâi el răspândește un program fals, atribuit unioniștilor munteni, în care se spunea că unirea ar trebui să aibă de rezultat împărțirea pământurilor și introducerea Catolicismului, două știri care, cu toată absurditatea lor, pentru a îndepărta de unire cugetele mai simple. Se mai răspândește știrea că s'ar cere cunoștința exactă a numărului fâlcilor fie cărei proprietăți, spre a fi impusă cu 6 lei de falce, știri menite a face pe proprietari a-și ascunde întinderea proprietăților lor, spre a se micșora numărul alegătorilor¹⁶⁴. Lipsa absolută de orice organ de publicitate făcea însă cu neputință combaterea uneltirilor de acest fel¹⁶⁵. Lipsind unioniștilor presa, ei căutau să o suplinească prin litografisirea programelor lor și prin întruniri în care să desbată din viu graiu chestiile privitoare la ideea ce-i însuflețea. Catargiu ie însă măsuri și în contra acestor mijloace de propagandă. După o circulară a lui către ispravnici, în care le recomandă păzirea liniștei și a siguranței publice, le lămurește mai limpede această îndatorire în sensul de a desființa comitetele unioniste, programele și proclamațiile lor. Este curios de cunoscut modul de argumentare al guvernului care lua atari măsuri, după cum spunea el, tocmai pentru a asigura viitoarelor alegeri o completă nepărtinire, de oarece, prin înlăturarea unor asemenea mijloace de acțiune, s'ar „feri alegerile de orice înrâurire sau uneltire care într'un duh exclusiv de partidă sunt de fire a aduce rătăcire și a amenința sinceritatea alegerilor”¹⁶⁶. Vra să zică, după teoria constituțională a aceluia timp discuția

¹⁶³ Place c. Walewsky, 31 Martie, *ibidem*, IV, p. 181—183.

¹⁶⁴ Scrisoarea din Bârlad c. comitetul central al unirei, 3 Aprilie, p. 217.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 182.

¹⁶⁶ Incunoștințarea departamentului de Interne, 3 Aprilie 1857, *ibidem*, IV, p. 216. Circulara lui Costin Catargiu 2 Aprilie p. 202.

teoretică, convingerea pe calea ideilor, se numia și ea uneltire electorală. Ne vom încredința în curând că în asemenea argumentare nu zăcea naivitatea, ci numai rea credință, cea ce se putea vedea chiar din faptul că gazeta guvernului și aceea evrească nu se rețineau de loc de a publica articole în contra unirei, prin urmare căutau „într'un duh exclusiv de partid să aducă în rătăicre și să amenințe sinceritatea alegerilor”. Dar guvernul arată în curând cum înțelegea el să aplice nepărtinirea. El dăduse ordine prefectilor nu numai de a împărștia, dar chiar de a aresta pe acei ce ar face propagandă pentru unire; prefectii însă temându-se a proceda cu atâta violență, cer ca să li se dea exemplul din capitală. Catargiu care nu dădea îndărăpt înaintea nici unei nelegiuiri, începe campania prin arestarea a doi cetățeni, Cuparencu boier de clasa II-a și Turculeț profesor, care întruneau la ei pe mai mulți partizani ai unirei spre a se consfătui. Ei fură insultați de Catargiu, care îi numi „tâlhari de unioniști”, amenințându-i cu bătaia, spre a face să le „treacă gustul de unire”. După aceea fură aruncați în temniță, de unde fură eliberați numai sub declarația scrisă că nu vor mai stărui pentru răspândirea unirei. Consulii Franței, Rusiei și a Prusiei cer explicări lui Vogoride asupra acestei arestări, care le răspunde că acele persoane ar fi fost surprinse prin crășme umblând după iscălituri în scopuri revoluționare și socialiste. Consulii cerând să vadă hârtiile încriminate pe care Vogoride nu avea de unde să le deie, el le răspunde la sfârșit că să-și facă cererea în scris, pentru a avea plăcerea a le răspunde, că principatul fiind autonom, guvernul nu ar avea de dat seamă consulilor străini despre măsurile de ocârmuire lăuntrice¹⁸⁷, cu toate că acelaș guvern autonom hotăria împreună cu delegatul Porței și cu consulul austriac permutarea miniștrilor¹⁸⁸. Apoi să se observe și împrejurarea că pe când Vogoride se ferește de a formula în scris refuzul de a învoi apariția ziarelor sub cenzură, consulilor străini refuză de a le da deslușiri orale și alege calea scrisului spre a le răspunde¹⁸⁹. Pentru ce? Pentru că în cazul întâiu nu putea invoca nici un drept în favoarea lui, pe când în al doile se putea întemeia pe pretinsa autonomie. Meșteri diplomați ai Apusului erau jucați ca niște copii de perfidia orientală.

Arestarea lui Cuparencu și Turculeț provoacă însă în Iași o indignare nemai pomenită, și era aproape să aducă o miș-

¹⁸⁷ P. Balș c. Place, 21 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 233: „le soussigné a été chargé de porter à votre connaissance les regrets de Son Excellence de ne pouvoir obtempérer a votre demande, attendu qu'elle concerne des Moldaves et se rattache a une affaire qui est du domaine de l'administration intérieure”.

¹⁸⁸ Place c. Walewsky, 3 Aprilie, p. 222 și protestarea lui Cuparencu și Turculeț c. puterile garante, p. 248.

¹⁸⁹ Protestarea unioniștilor din Iași, 6 Aprilie, p. 150.

care turburătoare, dacă consulul francez nu ar fi izbutit să liniștească spiritele. Se face totuși o protestare foarte energică către consulii din Iași, cu rugămintea de a o transmite comisiei din București, în care între altele se spune că : „pe cât timp va fi tolerat un asemenea regim, garanția cerută de congres pentru libera rostire a dorințelor noastre nu ar fi de cât o vorbă zădărnice. Cum s'ar putea într'adevăr împăca cu atare violare a libertăților individuale, libertatea părerilor, consacrată chiar de firmanul de convocare. Cum s'ar putea înțelege alegătorii asupra părerilor lor și asupra candidaților de numit, când ei se văd expuși ocărilor și amenințați cu închisoarea?”. Exemplul arestării lui Turculeț și Cuparencu în Iași încurajează pe agenții guvernului din provincii. Așa în Bârlad, neguțătorul Dobrovici este amenințat iar profesorul Popescu destituit, șatrarul Teodor Albu închis și maltratată pentru că răspândiau idei unioniste¹⁷⁰. În Focșani se vestește prin baterea dobei circulara departamentului, și se oprește „într'atâta ori-ce adunare, și cea mai nevinovată, încât nici doi oameni nu se mai pot întruni la un loc ; iar pe de altă parte emisarii d-lui dregător umblă, rășbat pretutindene și fățiș propovăduesc, ponegrind pe unioniști că n'ar fi mai puțin revoluționari de cât acei din 1848, și că să nu fie ascultați, îngrozind pe oameni cu persecuții, pedepse și cu ocară”¹⁷¹. Pentru a încuraja și mai mult pe prefectul de Putna în atare sălbătecii, Costin Catargiu îi scrie că „nu poate fi permis nimănui să se rostească liber decât la epoca și în mijlocul divanului ad-hoc ; deaceea s'a dat ordine formale pentru menținerea ordinii legale, și a prefectilor este datoria de a opri pe toți acei ce ar lucra în chip potrivnic”. Și pentru a-l ademeni și pe partea interesului de a se devota trup și suflet pentru sprijinirea guvernului, Costin Catargiu nu uită să-i spună că : „îndată ce a primit scrisoarea lui, a vorbit excelenței sale Căimăcamului, în favoarea fiului său Mitică, și am primit făgăduința că cu prilejul sărbătorilor va fi înaintat la gradul de ofițer. Gândesc numai că este neapărat să-i scrii, îndemnându-l a urma școala cadeților, căci sunt încredințat că nu face nimic și nu mai bate ulițele. Cu toate aceste D-tale nu ți se poate refuza”¹⁷². În Roman polițaiul amenință pe unioniști cu soarta lui Turculeț și Cuparencu, și că „de vor pomeni măcar cuvântul de unire au să se ducă acolo unde nu vor mai vedea soarele cu ochii”¹⁷³. În Tecuci lupta pentru unire este purtată însă cu mare energie. După ce în o numeroasă adunare, ținută pe apucatele, se

¹⁷⁰ Adresa comitetului din Bârlad către acel Central, 8 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 271.

¹⁷¹ Adresa comitetului din Focșani c. acel central, 9 Aprilie, p. 282.

¹⁷² Min. de interne c. Iordache Pruncu prefect de Putna, 13 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 322.

¹⁷³ Două corespondenți din Roman din 6 și 9 Aprilie, p. 255 și 286.

declară aderarea la programul din Iași, se numesc comisii însărcinate cu răspândirea ideii unirei, în cât prefectul luat pe dinainte, nu îndrăznește a se opune, cu toată circulara guvernului. După primul moment de șovăire, își reie însă cumpătul și prigonirile încep a ploua pe capul unioniștilor. Una din jertfele cele mai de seamă a lor fu Rossetti-Tețcanu care este călcat în casa lui, la 2 Aprilie pe la 10 ore, de comandantul însoțit de 30 de jandarmi, de care spăimântat scapă cu fuga la satul Căbeștii, și de acolo închiriind o trăsură, vine în Iași la caimacamul, spre a se jeluî contra barbariei suferite. Această violare a domiciliului lui Tețcanu avea de scop a lua cu sila un exemplar al programului partidului unirei pe care refuza a-l da privighitorului care i-l ceruse, precum și de a înspăimânta pe ceilalți unioniști prin lovirea unuia din căpeteniile lor¹⁷⁴. Altă jertfă din Tecuci este protoiereul Dimitriu, dat afară din funcția lui, pe motivul cu două înțelesuri, că „nu ar urma a sta în linia conservatoare pentru a se înlătura cu totul înrăuirilor din partea guvernului, pe când cucernicia sa ar vorbi fără respect și cu mare slobozenie, urmare care ar trage după sine împărecheri”¹⁷⁵. Cum putea fi învinuită aceiaș persoană pe de o parte de a exercita o înrăuire inegală din partea guvernului și pe de alta de a vorbi fără respect, ceace nu se putea înțelege decât *in contra guvernului, în favoarea* căruia economul Dimitriu era învinuit că lucrează. În Dorohoi spătarul Anastasiu este îndepărtat din postul de primar al orașului, pe motivul că ar fi străin, Grec, imputare nejustificată, întrucât era născut în țară și boierit, deci chiar dacă ar fi fost străin era împământenit¹⁷⁶. În Vaslui guvernul anulează de șase ori alegerea de subprefect a unionistului Iacob Racoviță, din partea locuitorilor, care nu se lăsau neconcent a-l alege din nou. Velisarie, membru al tribunalului din Vaslui, este dat afară, pentru că împărtășia păreri unioniste. Constantin Sturza este răspins dela legalizarea unui act de delimitare a moșiei sale, pentru a nu putea constata în chip legal întinderea proprietăței și a nu fi înscris în listele electorale. În Bacău Vasile Popovici este arestat. În Bârlad poporul adunat la grădină cere ca muzica să-i cânte hora unirei. Poliția împiedecă; însă este siliț de amenințări a se retrage, și muzica pusă să cânte, întovărășește pe public la o procesiune prin tot orașul. Prefectul turbat de mânie, arată prin o telegramă ministrului scandalul întâmplat, învinuind pe starostele francez, Cayolle, că ar fi îndemnat pe popor la rezistență și a face bucăți pe autoritatea

¹⁷⁴ Adresa comitetului din Tecuci c. acel central, 10 Aprilie, p. 295. Alta din 15 Aprilie, p. 338. Jăluirea lui Rosseti-Tețcanu c. Căimăcamul 6 Aprilie, p. 355.

¹⁷⁵ Decretul de destituire a protoiereului de Tecuciu, 11 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 397.

¹⁷⁶ Petiția locuitorilor din Dorohoiu c. caimacamul, 29 Aprilie, p. 454.

ce s'ar împotrivi. Totuși când ministrul cere dela poliția din Bârlad o confirmare scrisă a denunțării contra agentului francez, polițaiul începe a îngâima, că nu ar fi auzit el singur vorbele starostelui; că i s'ar fi spus de marturi a căror nume l'ar fi uitat, toate aceste arătând evident că toată pâra nu era decât o iscodire¹⁷⁷.

Iată cum înțelegea deci căimăcamul Vogoride să pună în lucrare firmanul de convocare a divanului ad-hoc, care-i prescria a păzi în operațiile electorale cea mai strictă nepărtinire. Nici unioniștii însă nu se lăsau. La fiecare lovitură, răspundea câte un strigăt de indignare, fără ca cu toate acestea să facă pe placul ocârmuirii, de a recurge la mijloace de fapt, care ar fi îndreptățit o intervenție armată. Prigonirile aveau și aicea efectul lor cunoscut de a lăți ideea ce tindeau să innăbușe. Așa protopopul din Bacău scrie lui Neculai Hermeziu, că în ținutul său toată lumea e pentru unire. În Piatra, afară de 7—8 antiunioniști cunoscuți, nici unul nu s'ar mai afla în întregul ținut¹⁷⁸; de asemenea în Tecuci, Focșani, Botoșani, Dorohoi și în deobște în toate județele, fără a vorbi de Iași cuibul și focolarul ideii regenerătoare. De aceea se și observă faptul însemnător că în toată țara nu se afla un singur comitet antiunionist, ci numai guvernul și agenții săi, instrumente ale Turciei și Austriei, reprezentau ideea separatistă¹⁷⁹. Ce dovadă mai bună se poate cere pentru împrejurarea dacă Moldova vroia sau nu unirea ei cu Muntenia? Dar Costin Catargiu stăruia să-și țină jurământul făcut, când luase asupra-și ministerul internelor, anume ca să i se taie mustața dacă un singur partizan al unirei ar pătrunde în divanul ad-hoc.

Agenții Franței, atât consulul Place dela Iași, cât și baronul de Talleyrand dela comisia din București, precum și ambasadorul din Constantinopole Thouvenel, înțelegând că, dacă ar tolera sistemul de intimidare urmat de guvernul lui Vogoride, cauza unirei ar fi nu numai compromisă ci chiar desăvârșit pierdută, își dădea toate silințele pentru a pune în o lumină cât se poate mai vie unelțirile căimăcamului, spre a sili astfel pe Turcia a reveni la respectul stipulațiilor tratatului de Paris. Toată acțiunea trebuia concentrată la Constantinopole de oarece numai de aicea s'ar fi putut pune un capăt prea înfocatei râvne a lui Vogoride. În o întrevedere cu Reschid pașa, Thouvenel

¹⁷⁷ Protestarea lui Const. Sturza din Vaslui; *ibidem*, IV, p. 387. Depeșa lui Vasile Popovici către logofătul Ștefan Catargiu 10 Aprilie, p. 298. Chestiunea cu Cayolle în actele dela p. 371, 386 și 416.

¹⁷⁸ Protopopul de Bacău c. episcopul Romanului, p. 268, adresa comitetului din Piatra c. cel central, 8 Aprilie 1857, p. 270.

¹⁷⁹ Place c. Walewsky, 5 Aprilie, p. 246: „D'un côté les comités unionistes c'est à dire le pays, de l'autre le gouvernement ou pour mieux dire l'Autriche et la Turquie”.

arată marelui vizir dovezi inviderate că ministerul cu care lucra Vogoride, îi fusese impus de agenții Porței, și anume de Fotiade. Vizirul pentru a nu avea aerul că atare impunere ar fi pornit dela el, ceace l-ar fi compromis față de ambasadorul francez, către care totdeauna făcuse paradă de a lui nepărtinire, trimite caimăcanului o scrisoare în care îi spune că fără temeiul s'ar fi răspândit vestea că ministerul d-lui Catargiu ar fi sprijinit de Poartă, că „informațiile ce i se trimise prin Fotiade, purtătorul firmanului de investitură, se mărginea a-l sfătui de a întrebuița dintre boieri, pe acei a căror pricepere și simț de dreptate ar fi încercate”¹⁸⁰.

Vizirul avea deci aerul de a nu fi amestecat în ingerințele ocărmuirii moldovenești și el revocă chiar oficial ordinele date în secret, și pe care însuși Fotiade le destăinuise ambasadorului francez într'un moment de naivă sinceritate¹⁸¹.

Și cu toate acestea marele vizir al Porței otomane căuta numai să-și mântuie onoarea, căci ordinele fusese date și anume chiar dela Poartă lui Vogoride de a lucra în toate chipurile spre a împiedeca manifestarea ideii unioniste. Câteva scrisori confidențiale scrise de mai multe personaje politice din Imperiul Otoman, rudenii de alecaimăcanului Moldovei care scrisori prin o fericită împrejurare încăpură în mâinile lui Dimitrie Rallet înfocatul unionist, și fură comunicate ambasadorului francez și date publicității, dovedesc până la cea de pe urmă evidență că purtarea lui Vogoride, de și ea însăși interesată, era numai punerea în lucrare a ordinilor secrete transmise caimăcanului și din a căror credincioase îndepliniri trebuia să lucescă pentru ei speranța tronului Moldovei. În una din ele, cea mai veche în dată, Alexandru Vogoride, secretarul ambasadei otomane din Londra și fratele caimăcanului spune acestuia: „cumnatul nostru, ambasadorul (Musurus pașa), a văzut pe lordul Palmerston care este cu totul potrivit unirei, considerând-o răsturnătoare a drepturilor și supremației suveranului nostru, și prin urmare instrucții de acest fel au fost trimise lui Sir Henric Bulver comisarul Mării-Britanii în principate. Este de mare nevoie ca să întrebuițezi la timp toate silințele d-tale pentru ca Moldovenii să nu rostească dorinți pentru unire și astfel să te faci vrednic de buna voință a sublimiei Porți și de sprijinul Angliei și Austriei, întrucât toate trei aceste state sunt hotărâte a împiedeca din toate puterile lor unirea. Nu trebuie să te pui în grije de ceace vor sau amenință să facă Francezii, a căror ziare te numesc Grec. Din potrivă trebuie lucrat cu dibăcie și finețe, având față cu Moldovenii o purtare gene-

¹⁸⁰ Thouvenel c. Walewsky, 6 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 256. Scrisoarea vizirului c. caimăcan, 6 Aprilie, p. 260.

¹⁸¹ Mai sus, nota 91

roasă, față cu boierii o atitudine politicoasă, arătându-te tot odată ca un potrivnic hotărât al unirei. Trebuie să spui că întrucât unirea ruinează drepturile Moldovei, nu poți consimți ca în timpul cămăcămiei d-tale ele să fie pierdute și nimicite în favoarea Valahiei. Un astfel de limbaj va părea de sigur plăcut ori cărui patriot moldovean”¹⁸².

În o altă scrisoare fratele caimacamului îl sfătuiește „a se conforma sfaturilor și dorințelor consulului austriac și a întrebuița cu plăcere și fără nici o întâmpinare toate persoanele ce ți le-ar propune, fără a te pune în grije dacă acele recomandate sunt stricate sau au nume rău; căci ce-ți pasă dacă oamenii pe care consulul austriac ți-i recomandă sunt morali sau înrăutățiți? Singurul lucru pe care tu trebuie să-l cercetezi este dacă acei oameni sunt sinceri și cu adevărat protivnici unirei, întru cât nu este vorba astăzi de considerații filosofice de moralitate ci numai de interesele stăpânului nostru. Este neapărat ca divanurile Moldovei să se rostească contra unirei, căci atunci greutățile celor trei puteri față cu Franța și cu Rusia vor fi mai mici și ele îți vor datori recunoștință ca la unul ce mai ales vei fi contribuit a se ajunge la acest rezultat”¹⁸³. În o altă scrisoare secretă a lui Fotiade, acesta îi spune între altele, că „din *ordin superior* adaugă că trebuie să se ferească de cât se poate de cuvinte violente cu ori cine ar fi dintre consuli, cu atât mai mult că cuvintele nu pot decât să ne strice, pe când faptele fără vuet ne sunt foarte trebuitoare”¹⁸⁴. O altă scrisoare a lui Ștefan Vogoride, tatăl caimacamului, este încă și mai lămurită. El îi spune că „*Sublima Poartă cere* ca să fii tare și neclintit și să urmezi o linie care să tindă totdeauna a dovedi că ești *funcționarul* puternicului imperiu al Turciei, observând totuși cuviințele. D-ta trebuie să-i aperi interesele, până în momentul când *Sublima Poartă va putea să se declare pe față contra unirei*”¹⁸⁵. Și dovada cea mai invidiată, că Rachid-pașa înșeală numai pe ambasadorul francez, când scriea înaintea și oarecum sub controlul

¹⁸² Scrisoarea din 14 Aprilie, Londra *ibidem*, IV, p. 328. Că toate aceste scrisori erau adevărate se vede de pe nota secretarului de stat, inserată în *Gazeta de Moldova* din 21 August, *ibidem*, V, p. 486: „Plusieurs journaux viennent de publier quelques lettres qui ont été volées au prince caimacam Conaki-Vogoridès—et non pas égarées comme les receleurs l’ont fait dire pas les journaux”. Urmează după aceea învinuirea că reproducerea lor ar fi fost alterată. Fată cu toate împrejurările, rezultă invidiat că ele nu fuseser schimbate, ci reproduceau exactul adevăr.

¹⁸³ Din 15 Aprilie, Londra, *ibidem*, IV, p. 343.

¹⁸⁴ Din Aprilie, Constantinopole, p. 369.

¹⁸⁵ Din 6 Mai, *ibidem*, IV, p. 513. Și prin cuvinte aproape identice învață în acelaș timp ambasadorul austriac din Constantinopole, baronul de Prokesc-Osten pe Vogoride, când îi spunea în scrisoarea lui secretă din 18 Aprilie p. 359): „c’est précisément dans la cas ou l’action de la Porte se trouve arrêtées ou contrariée, que commence celle de ses organes, à la sagacité et au dévouement desquels elle a confié ses intérêts”.

lui scrisoarea prin care părea că se desinteresează de modul alcătuirii guvernului căimăcamului, stă în o altă scrisoare de mai târziu a lui Fotiade, în care acesta arată lui Vogoride că noutatea plăcută a apropiatelor alegeri și făgăduința voastră, de și nu cu totul sigură, asupra dobândirii majorității, a bucurat mult pe marele vizir, care îndată ce rezultatul va vi ajuns, își va face plăcerea, după cum m'au asigurat, de a dovedi Excelenței Voastre, îndată după izbîndă, prin dovezi strălucite mulțumirea sublimei Porți în privirea voastră. În puține cuvinte iată spiritul politicei Sublimei Porți; ea cere ca Exelența Voastră să lucreze cu energie contra unirei, dar să o facă fără vuet și *mai ales fără a destăinui că ar primi instrucții de la Poartă*“. Și cu toate aceste în momentul ce agentul Porței punea în vedere căimăcamului să ascundă că instrucțiile de e lucra contra unirei îi veneau din Constantinopole, marele vizir protesta ambasadorului, *cu lacrimile în ochi*, că ar condamna excesele, lui Vogoride¹⁸⁶. Iată cum se face politică și această *mutatio mutandis*, în toate timpurile.

Destăinuirea acestei corespondențe aduse după ea demisia lui Costin Catargiu din postul de ministru de interne și înlocuirea lui cu Vasile Ghica¹⁸⁷, dar această schimbare se referă numai la persoane, nu la sistem care rămase și mai înainte tot cel de până atunci. În demisia aceasta a unui sprijin încercat a jucat un rol însemnat femeia lui Vogoride, fida lui Costache Conache. Principesa care nu putea suferi pe calăul țarei ei, ceruse în repețite rânduri de la soțul ei îndepărtarea lui din minister. Văzând că-i se refuză statornic cererea, ea se retrase la țară. Tocmai pe atunci, sosirea în Iași a comisarilor din București cerea ca domnița să fie și ea în Iași, spre a face ono-urile comisarilor puterilor. Ea puse atunci ca condiție neapărată îndepărtarea lui Catargiu.

Principele Moruzi care conducea tratările între Vogoride și domnița, arată lui Place că ar fi determinat pe căimăcamul a se dăspărți de iubita sa unealtă, amenințându-l cu altă despărțenie mai gravă, acea din partea soției lui, care era să-l lase iarăși pe paiele de pe care se înălțase acolo unde era¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Scrisoarea lui Fotiade este din 20 Mai, p. 620. În 28 Mai la întrevăderea marelui vizir cu Thouvenel, ambasadorul francez spune că: „Reschid pacha m'a juré les larmes aux yeux qu'il condamnerait les excès de Vogoride” ! Comp. Talleyrand c. Walewsky, 12 Iunie p. 800 : Ce que je tiens à faire ressortir, c'est que Fotiade écrivait ces lettres édifiantes au moment où Reschid protestait les larmes aux yeux à M. Thouvenel de son impartialité et de son abstention de l'envoi d'ordres ou d'avis secrets au caimacam”.

¹⁸⁷ Asupra demisionării lui Catargiu, vezi *ibidem*, IV, actele dela p. 450, 472, 478, 505 și 543.

¹⁸⁸ Place c. Walewsky, 2 Mai, p. 478.

dar unioniștii nu câștigaseră nimic prin înlocuirea lui Catargiu cu Vasile Ghica.

Cu toate că cei mai multi dintre comisari venise la Iași, spre a se convinge despre cele denunțate fără încetare de plângerile unioniștilor, urmașul lui Catargiu nu se teme de loc a pune în lucrare acelaș sistem de intimidare și de prigonire a partizanilor unirei. Așa un profesor din Fălticeni, Verdeanu, este insultat de ispravnic pentru că subsemnase în adresa de felicitare către reprezentantul Franței, și tânguindu-se numitul profesor la ministru, este destituit. Divanul de apel este curățit de acei membri care aveau păreri favorabile unirei, precum : Neculai Burchi, Ștefan Silion, Ștefan Grigoriu, de asemeni este destituit Teodor Gheorghiu, asesor al tribunalului din Roman, protoiereul de acolo Matcaș, Homiceanu profesor din Piatra, acest din urmă după suplica mai multor antiunioniști provocați de prefect și care arată că Homiceanu nu-și făcea datoria. Calian profesor din Huși este iarăși destituit și i se promite reintegrarea numai dacă Meletie Istrati episcopul de Huși sau fratele său Neculai, cunoscuți separatiști, vor garanta că el nu va mai umbla după unire¹⁸⁹. În sfârșit guvernul, călcând și căderea sa și toate legile țării, destitue pe arhimandritul Neofit Scriban rectorul seminarului Socola ; însă această îndrăsneală aprinde în capul caimacamului un foc care nu se stinse decât cu răpunerea lui de către partidul unionist. Anti-unioniștii se temeau ca frații Scriban, desemnați unanim de opinia publică ca reprezentanți ai clerului, să nu pătrundă în divanul ad-hoc, cunoscută fiind autoritatea lor și simțimintele lor unioniste, arhimandritul scriind chiar dela început o broșură în care îndemna pe Români la unire. Acest vrednic cleric mergând înaintea comisarului francez spre a-l saluta, este învinuit de perturbare la ordinea publică și caimacamul cere lui Beldiman ministrul de culte să-l surguniască sau să-i intente un proces în scopul de a-l putea elimina dintre eligibili. Beldiman refuzând a călca astfel legea și conștiința lui, este silit să demisioneze și este înlocuit cu Alexandru Sturza. Căimăcamul însă vroind să înlătore și pe fratele arhimandritului, egumenul mănăstirei Socola, din rândul eligibililor, cere dela mitropolit să-l distitue, fără nici un motiv. Acesta refuză, deși este somat atât de ministrul de culte cât și de acel de interne și în fine de caimacam în persoană. Văzând guvernul că nu poate face nimic pe această cale, refuză listele electorale ale mitropolitului, în care erau trecuți frații Scriban ca alegători, pe motivul că ar fi călugări și că firmanul ar îndritui numai pe preoți a lua parte la alegeri, la care mitropolitul răspunde foarte drept că și călugărul tot preot este și că mai la urmă

¹⁸⁹ Actele *ibidem*, IV, la p. 461, 468, 582, 595, 658, 726.

autorității bisericești îi rămâne păstrată hotărârea asupra chestiei care persoane din cler sunt preoți și care nu. Căimăcamul în disperare aleargă atunci la un mijloc extrem, destituind din propria lui autoritate pe arhimandritul Scriban din rectoratul seminarului, pe motiv de neglijență și nedestoinicie, înlocuindu-l cu arhiereul Vladimir Suhopan, care însă somat de mitropolit a se întoarece la mănăstirea lui, se supune iar Scriban declară încurajat de mitropolit, că nu se va da a fi îndepărtat din seminar de cât cu puterea. Caimacamul nu îndrăznește însă să trimită jandarmii cu care amenințase pe Scriban și văzu, însă prea târziu, greșala ce o făcuse punându-se la luptă cu biserica. Consulul francez care de mult timp nu mai vedea pe caimacamul, hotărându-se a-i vorbi în chestia mitropolitului, caimacamul are curajul a-l ruga să mijlocească o împăcare cu el. De și Place refuză la început atare rol, văzând că Vogoride stăruiește, îl întreabă ce propuneri ar face pentru a ajunge la înțelegere. Cu o necrezută naivitate acela îi răspunde că mitropolitul să cedeze asupra destituirii lui Scriban. Observându-i consulul că ar fi stranie transacția de a cere cedarea tocmai asupra punctului de împăcat, Vogoride adaoge că să spună mitropolitului că-i va încuviința pe urmă tot ce va dori pentru banii și moșiile ce le reclamă. Consulul se mulțumește a-i observa că nu putea sluji de samsar pentru un asemenea târg, și părăsește pe caimacamul. „Acuma avem măsura, adaoge Place, despre ceace e în stare ocârmuirea ce apasă asupra Moldovei. Văzând că până astăzi ea a putut să-și permită totul și că la actele sale cele mai neregulate cele mai violente, cele mai scandaloase nu s’au opus în deobște decât cuvinte și întâmpinări fără nici un rezultat serios, ea a crezut că va putea cu atâta mai ușor pleca mintea unui bătrân slab și temător. Dar noi nu lăsăm din ochi pe mitropolitul, și când el s’a simțit susținut el a ascultat de mărimea datoriei și de sfințenia misiunii sale. El a simțit că dacă boierii, corporațiile, țărani se lăsase a fi istoviți, el ca șef al bisericii trebuia să ridice vocea, întru cât însăși înalta lui demnitate nu era respectată. El a simțit că atunci când un guvern, în nebulie, îndrăznia a-și bate joc cu atâta cutezanță de voința marilor puteri, a lui datorie era ca prezident desemnat al divanului și ca răspunzător în atare însușire de sinceritate și de libertatea deliberărilor ce se pregătesc, a nu lăsa să se îndeplinască, fără protestare nedemna comedie și nerușinata mistificare a cărei mijloace și țintă nu mai sunt pentru nimeni o taină. Din organul lui răsună țipetul uni popr întreg ce se calcă și se ocârmuiește în disprețul garanțiilor pe care Europa întreagă le-a dat, și acest țipăt este cu atât mai duios cu cât este dat de un păstor obosit de vârstă, dar reînsuflețit de primejdia poporului său. După ce a siluit toate clasele societății, ocârmuirea moldovenească atacă pe arhiepiscop, ultima și cea mai serioasă piedică. Nu se atacă

atât pe prelat cât pe viitorul președinte al divanului. Ținta răsturnării este opera însuși a congresului”¹⁰⁰.

Pe când se luau atari măsuri draconice contra unioniștilor, autorii lor se gândiau că trebuie să arate și prin o mișcare oare cum pornită de sine a țării că ea ar respinge înnoirea ce vroia să se introducă de unii în a ei viață. Și aice însă tot guvernul e nevoit să iee inițiativa acelei pretinse de sine porniri. El pune să se tipărească pe teasurile tipografiei gazetei oficiale, o suplică contra unirei către delegatul otoman la comisia din București care este subsemnată, lucru caracteristic, aproape numai de funcționari, între care chiar un ministru, Panaite Balș, acel al afacerilor străine.

Intâmplându-se ca această petiție să se rățăcească depe masa directorului tribunalului, unde se storceau subsemnături dela împričinați, directorul Constantin Constantiniu este arestat și amenințat cu bătaia și moartea, de care siliri îl scapă numai intervenirea lui Mihail Kogălniceanu ; și se face în jurul acelei petiții un scandal nemai pomenit, care se explică numai prin faptul că ea fusese cerută de comisarul otoman aflător pe atunci în Iași, Savfet-Effendi¹⁰¹. Ce păcătoasă era o atare manifestare față cu pornirea aproape unanimă a țării pentru mântuitoarea ideie a unirei !

Guvernul lui Vogoride vedea însă bine că cu astfel de mijloace nu va putea să zădărnicească silințele unioniștilor. El recurge la unul mult mai radical și care trebuia să aducă dorita izbândă, anume eliminarea sistematică din listele electorale a tuturor acelor ce arătase simpatii pentru cauza unirei. Și ne întrebăm chiar, când avea acest mijloc atât de îndemânatic la dispoziție, ce nevoie mai avuse a zădări țara și a o porni încă dinainte asupra lui prin prigonirele și nedreptățile arătate. Așa sunt însă guvernele ; ele nu se mulțumesc numai a face să le triumfe voința ci au încă pretenția a le arăta lumii că voința lor e cea a țării. Vogoride crezuse întâi că va putea prin spaimă, prigoniri și nedreptăți să înspăimânte poporul și să-l facă să se

¹⁰⁰ Place c. Walewsky, 7 Iunie *ibidem*, IV, p. 747. Destituirea ministrului Beldiman, p. 550.

¹⁰¹ Vezi asupra acestei suplicii : Raportul lui C. Constantiniu c. ministerul justiției, 30 Aprilie, *ibidem*, IV, p. 458 ; Place c. Walewsky, 2 Mai, p. 482 ; suplica cu subsemnăturile din 14 Mai, p. 572 și Place c. Walewsky, 14 Mai, p. 576 : „Alors un des employés a répondu : il ne faut pas trop en vouloir au gouvernement, car il ne sait plus où donner dela tête avec cette petition. Savfet-Effendi y tient et ne veut partir pour Bucarest que lorsqu'il l'aura entre les mains, couverte du plus grand nombre de signatures possible”. Că pețiția a fost tipărită în tipografia guvernului, vezi actele de la p. 663. Și pe când guvernul făcea să se întocmească petiții contra unirei, culegând subsemnături prin organele sale, el trimitea ordine severe tuturor primarilor de a prinde și aresta orice individ, chiar boier, ce ar umbla prin *sate* după subsemnături pentru unire. Vezi declarația primăriei din Hilișeni, 21 Aprilie, p. 381.

lepede de ideea urgisită și temută de el, ca și când acea idee ar fi fost un capriciu născut din fantezia poporului, și nu manifestarea unei puteri ascunse în care se încorpore evoluția fatală a neamului românesc. Neizbutind pe acest tărâm, el se abate cu atât mai multă putere pe celălalt, al chipului alcătuirii listelor.

În această privire am văzut mai sus cum în scopul de a elimina pe frații Scriban din lista clerului, el intră în primejdioasa pentru el luptă cu mitropolitul.

Imensa majoritate a țării fiind favorabilă unirei, trebuia ca eliminările oamenilor cu drepturi din liste să atingă o proporție prea bătătoare la ochi, și deci era periculoasă. Orbit însă de mirajul domniei care strălucia la capătul izbândeii sale, Vogoride îndrăznește să păsească peste toate considerațiile, peste toate drepturile, fiind sigur că lucrează în conformitate de vederi cu Turcia, Anglia, și Austria, și sperând că aceste trei puteri, vor fi îndestul de tari spre a răpune mai la urmă pe Francezi, sprijinitorii atât de înfocați și de hotărâți ai unirei principatelor. Uita Vogoride un lucru, că nu poți lovi dreptatea în față, că nu poți călca fără pericol peste toate legile dumnezeiești și omenești, și că chiar cei interesați în cauză încă sunt nevoiți, de rușine măcar, a se preface că merg pe calea dreptății și a adevărului. Atâta putere are cel puțin dreptul în lume, de a căuta să fie invocat chiar de către acei ce-l calcă în picioare.

Dispozițiile firmanului de convocare înfățoșau mai multe lipsuri și nedeslușiri care trebuiau interpretate. După mai multe debateri între ambasadorii din Constantinopole și miniștrii Turci, se hotărâse ca deslegarea acelor greutăți să fie delegată comisiei din București. Vogoride însă, pentru care nimic nu era confuz, de oarece toată tendința lui era de a restrânge pe cât era cu putință numărul alegătorilor, nu vrea să aștepte rezultatul conferințelor ținute de comisia din București, fiind îndemnat fără încetare de Turci a grăbi cu alegerile din Moldova¹⁹². Într'adevăr era de cel mai mare interes pentru Turci și Austriaci, ca întâi să se rostiască divanul Moldovei care, dacă ar fi votat contra unirei, ar fi făcut de prisos un vot al celui muntean în favoarea acestei idei, întrucât Moldova nu putea fi silită a face jertfa în favoarea mai marelui surori¹⁹³.

¹⁹² Fotiade în scrisoarea lui confidențială către Vogoride, 16 Mai, *ibidem*, IV, p. 594, spune: „il faut presser les élections et nos efforts seront récompensés par la Porte qui désire beaucoup que le divan de Moldavie se réunisse avant celui de Valachie”. Mai vezi actele dela p. 609, 709 și 847.

¹⁹³ Talleyrand c. Walewsky, 23 Iunie, p. 934: „Tout a été mis en oeuvre pour que les élections de la Moldavie précédassent celles de la Valachie, pour qu'un vote contraire à l'union vint, de Iassy, frapper de stérilité le vote que l'on savait bien ne pouvoir empêcher le divan valaque d'émettre”.

Lipsa apoi deplină de orice statistică, de orice măsurătoare sigură a moșiilor, de evaluări oficiale ale proprietăților urbane, de acte de naștere, de naționalitate, și mai ales dispoziția din firman că numărul de fălci cerute pentru a fi alegător să fie liber de ipotecă, ușură guvernului respingerea cu toptanul din înscrierea în liste a tuturor celor cunoscuți sau bănuți de unioniști. Nu e vorbă ei puteau reclama contra neînscrierii; însă comitetele pentru încercarea reclamațiilor erau constituite din prefect, președintele, doi judecători ai tribunalului și trei membri ai sfatului orășenesc, aceștia din urmă ceva mai neatârnați, ca proveniți din alegere, dar care erau sau majorizați de cei patru agenți ai guvernului, sau în caz când erau prea periculoși, prin influența personală ce putea s'o exercite, dați afară și înlocuiți cu substituți numiți tot de guvern. Deaceia nici că s'a văzut vre-o dată în lume, o mai deplină nerușinare, în călcarea drepturilor. Cele mai adese ori aceste comitete nu se întruniau în completul lor, și atunci ajunsese o jurisprudență de a se cere deslegarea dela departamentul de interne, ceea ce pe lângă că nu putea aduce decât un rezultat defavorabil, mai expunea pe părțile nedreptățite și la închiderea dreptului lor, care trebuia să fie limpezit în cele 30 de zile ce erau acordate de firman între publicarea listelor și data alegerilor. Ba guvernul mai ia încă o măsură și mai arbitrară în contra dispozițiilor chiar ale firmanului, scurtând acest termen numai la 15 zile. Cele mai adese ori protestele nici nu erau primite, ci se restituiau pur și simplu celor ce le făcuse fără nici o rezoluție pe ele, mijlocul cel mai îndemânatec de a nu fi expus a da nedreptatea pe față¹⁹⁴. Când se punea câte o rezoluție era într'un chip cu totul general, că „cercetând reclamația cu luarea aminte a găsit-o neîndestulătoare înmărginirea înaltului împărătesc firman”, precum se pune bună oară pe reclamația agăi Ioan Botez, cu toate că el posedă trei moșii, Țibucanii, Potlogeni, și Strâmbii, în întindere totală de 2836 de fălci¹⁹⁵. Tot așa este respins Grigore Vărnăv din Roman a cărui proprietate valora 16.000 de galbeni pe motivul că ar avea pe ea o ipotecă de 4.000; Anastasie Panu om de legi și proprietar mare de case din Iași, deci de două ori îndriduit a fi înscris în liste; Constantin Hurmuzaki diplomat dela facultatea juridico-politică din Viena, și exercitând profesia de avocat dela 1852, fiind și „boier, fiu, nepot și strănepot de boier pământean”¹⁹⁶, și câți alți nenumărați. Abuzurile erau

¹⁹⁴ Vezi, reclamația lui Const. Dimitriu Inapoiată ruptă „fiind rugat reclamantul de președintele comitetului, banul Ioan Eni, a lua îndărăț, întrucât ar avea ordin a nu-l înscrie pe liste, dar neputând găsi nici un motiv legal de răspingere, nu ar vrea să-i facă o nedreptate oficială”. Din 20 Iunie 1857, *ibidem*, IV, p. 894.

¹⁹⁵ Reclamația lui Botez, 18 Iunie, *ibidem*, IV, p. 880. Rezoluția comitetului, 20 Iunie, p. 894. Scurtarea termenului reclamațiilor, p. 838.

¹⁹⁶ Actele de la p. 888 și 893, 959, 985.

atât de revoltătoare încât când se întâmplau să figureze în comitetele de reclamații persoane mai neatârinate (dintre membrii municipali, bine înțeleși) ei dădeau dimisii motivate, protestând în contra neleguirilor comise, precum fac căminarul Gheorghe Dimitriu și medelnicerul Alecu Dimitriu delegați ai primăriei de Bacău¹⁹⁷. Cât despre clasele acele în care alegerile trebuiau să se facă prin delegați, guvernul puse să se tipărească niște formulare depe procese verbale de alegere, în care alegătorii trebuiau să subsemne, lăsând în alb numele delegaților care era să fie umplut de guvern, cu cine era că creadă el de cuviință, cum se făcu cu corporațiile din Iași și din districte, și în deobște cu toți alegătorii țărani. Așa înțelegea Vogoride a culose adevăratele păreri ale claselor sociale din Moldova¹⁹⁸.

La confecționarea listelor se avuse în vedere un singur principiu, fără a se lua în nici o considerație dreptul a de fi înscris; de îndată ce un individ era contrar unirei era bun și trebuia să fie înscris cu drept sau fără drept: dacă era dintre partizanii unirei, era numai decât eliminat. Iată cum destăinuiește lui Place un angajat dela ministerul de interne modul cum listele electorale fusese alcătuite: „Încă din luna lui Februarie trecut, materialele trebuitoare listelor au fost adunate la domnul Istrati, cu toate că acestea ne mai fiind ministru nu avea nici o însușire a le poseda. Dar agentul Austriei, al căruia instrument cel mai activ este tocmai el, o ceruse astfel. Cu ajutorul acestor materialuri același angajat care mi-a dat lămuririle, spune consulul francez, au întocmit listele aproape depline pe niște foarte mari coli de hârtie, pe care le-au dus în o seară împreună cu ministrul de interne la domnul Gödel de Lannoy. Ele au fost corectate cu luare aminte și apoi depuse la domnul Costin Catargiu, unde în timp de 6 zile în șir s'au întâlnit agentul Austriei, secretarul de stat Panaite Balș, Istrati, N. Cantacuzino ministrul dreptății, de când în când și căimăcamul. Cu ajutorul informațiilor venite dela prefecti asupra părerilor fie căruia alegător, listele au fost supuse unei prime curățiri în care s'a și omis un număr de unioniști; dar tot rămânea încă o prea mare mulțime. Listele au fost duse atunci la domnul Istrati unde în timp de mai bine de o lună, agentul Austriei informat de starostii din ținuturi, despre părerile fiecăruia, pe când pe de altă parte Istrati primia același fel de știri de la prefecti, ele au suferit schimbări succesive care au adus rezultatul ce ne este cunoscut astăzi. Domnul Gödel a supravegheat această lucrare

¹⁹⁷ Vezi protestarea c. comisia din București, 25 Iunie, p. 957. Asupra votărei prin procese verbale, vezi actele de la p. 100 și 709.

¹⁹⁸ Vezi protestarea locuitorilor din comuna Duca, județul Vaslui, siliți să pună degetele pe o hârtie al căruia conținut nu-l cunoșteau, p. 608. Asupra starostilor de corporații, vezi actele de la p. 600, 709.

până în ultimul moment, mergând adese ori la tipografia statului diriguată de Asaki, în timpul când se tipăreau listele, și acolo încă a mai făcut ștergeri”¹⁹⁹.

Poate să ne pară curios că Asaki, în care am văzut că se încorporează mai ales tendințele de renaștere ale poporului moldovenesc la începutul ivirii acestei mișcări în sânul său, acuma când marele act al unirei era să se încunune opera începută de el, să dea o mână de ajutor la silințele de a o zădărnici²⁰⁰. Se vede însă că timpul lui Asaki se trecuse. El era din acei oameni în care vârsta tocește avânturile tinereții și desvoltă egoismul. Fiind de mai de mult timp director al tipografiei statului, devenise cu încetul om de afaceri din purtător al regenerării poporului. În loc de a vedea o neconsecvență în purtarea lui, noi nu putem descoperi decât o desfășurare consecventă a unor însușiri depuse poate în germene în caracterul său primordial, și care nu se putea manifesta până atunci, întru cât silințele făcute de el pentru deșteptarea poporului român se împăcase prea bine până atunci cu însuși interesele sale.

Un episod foarte nostim din această parte a activității lui Asaki este cel următor. Maiorul Papazoglu, unul din rarii reprezentanți ai neunirei în Muntenia, înserează în Vestitorul, organ semi-oficial al guvernului, un articol relativ la Sâmbăta Moșilor, arătând după Fotino că această serbare ar fi fost instituită de Matei Basarab în amintirea victoriei repurtate de el asupra lui Vasile Lupu, și cere să se ridice un monument în acea câmpie glorioasă spre a vecinici memoria învingătorului. Asaki în gazeta Moldovei nu combate atare idee, ci reproduce întregul articol al confratelui său, nu numai în românește, dar pentru a-i da mai mare însemnătate, însoțit de o traducere franceză; însă prin o duioasă îngrijire de gloria moldovenească el propune să se „neutralizeze simțământul de umilire pe care monumentul valac l’ar inspira Moldovenilor, ridicând un altul lui Ștefan cel Mare biruitorul Muntenilor²⁰¹. Ce meschină apare asemenea scormonire a desbinărilor trecute spre a ucide înfrățirea prezentă.

Listele alcătuite în condițiile arătate constituiau o adevărată bătae de joc a prescripțiilor tractatului de Paris care prevedeau că divanurile ad-hoc să fie o prezentare pe cât se poate

¹⁹⁹ Place c. Walewsky, 4 Iulie, *Doc. ren. Rom.*, V, p. 36, cf. corespondență din Iași c. *L’Etoile du Danube*, 12 Iunie, IV, p. 800.

²⁰⁰ În o altă depeșă a lui Place c. Walewsky din 15 Iunie, *Doc. ren.*, IV, p. 848, Place impută lui Asaky conlucrarea nu numai la tipărirea dar chiar la alcătuirea listelor electorale: „Il est regrettable pour l’honneur de l’Autriche que son agent ait travaillé pendant plusieurs mois, avec des hommes comme Istrati et Asaky à la confection d’une œuvre aussi monstrueuse, qui est certainement l’attentat le plus audacieux qui ait encore été porté au traité de Paris”.

²⁰¹ Corespondență din Iași c. *L’Etoile du Danube*, 24 Iunie, *ibidem*, IV, p. 948.

mai credincioasă a tuturor claselor societății. Din 2000 de proprietari mari ai Moldovei numai 350 fură primiți în ele; din mai mult de 20000 de proprietari mici, numai 2264. Pentru alegătorii orașenești s'au înscris numai 11 persoane exercitând profesiunile libere de doctori, avocați, ingineri și dintre neguțători și meșteri, în număr de cel puțin 11000 fură înscși numai 1190. În totul listele se alcătuiau din 4658 de alegători din clasele superioare în loc de 40000 ce ar fi trebuit să conțină. Se face nu e vorbă mare paradă cu trecerea celor 167222 de țărani care însă față cu modul cum am văzut că li se lua votul nu puteau avea absolut nici un rol în rezultatul alegerilor.²⁰²

Un strigăt de indignare răspunse în întreaga țară unei atări înfruntări a adevărului. Acum însă era momentul suprem, căci dacă alegerile care trebuiau să se facă după 30 de zile dela publicarea listelor erau să fie efectuate după asemenea crâmpete era învederat că jurământul lui Catargiu era să fie îndeplinit de Vasile Ghica vrednicul său succesori, și că nici un singur unionist nu era să se întâlnească cu mandatul de deputat. Protestările încep a curge șivoi către comisia din București, pornind din toate cele 13 județe de odată, și se face în deobște în țara întreagă o mișcare precum nu se mai pomenise doară din vremile străvechi, când răsneau buciumele care chemau pe oameni a apărarea țării, și mișcarea de acum era datorită unei idei, adevărat unor concepțiuni ce se referiau la viitor, nu numai la soarta prezentului. Precum în vremile apuse, țara se scula ca un singur om spre a-și apăra existența, așa acuma ea pornia ca lava din un vulcan spre a ocroti pârgăia regenerării. Asistăm la cea mai energică manifestare a puterii de viață a poporului român, la momentul cel mai solemn al întregului său trecut, un moment de care-și dădea bine seama și al cărui însemnătate știu să o prețuiască. Turburarea era atât de mare în cât dădea legitime îngrijiri, și cu toate că consulul francez își punea toate silințele spre a liniști furtuna spiritelor, el nu recunoștea mai puțin în rapoartele către superiorii lui, că Românii erau jucați cu atâtă nerușinare și că li se smulgea una câte una legiuitele speranțe pe care Europa întreagă i le dăduse, în cât ar fi avut tot dreptul să se răscoală. „Până acum poporul s'a menținut în căile legale dar cred că au ajuns în ultimele mărgini ale răbdării, și dacă se îngăduie a se face alegerile în condițiile de față, nu mai răspund de liniștea publică.”²⁰³

²⁰² Protestația patrioților moldoveni contra listelor electorale, 20 Iunie, p. 904 cf. actele de la p. 716, 750, 839, 881, și 902. Nota gazetei de Moldova din 18 Iunie care confirmă oficial cifrele conținute în liste, p. 865. În județul Romanului în special din 130 de mari proprietari nu se înscrisese decât 24. Comitetul unionist de Roman c. cel central, 14 Iunie, p. 838.

²⁰³ Place c. Walewsky, 18 Iunie, *ibidem*, IV, p. 884.

Dar Poarta și cu Austria ce căutau? Tocmai izbucnirea unei mișcări turburătoare care să îndreptățască o ocupare armată în fața căruia ar fi trebuit să amuțească orice năzuință după unire. Așa încă înainte de acest moment atât de critic, Poarta încercase de a propune Franței ocuparea armată a principatelor, spre a preveni mișcările turburătoare, propunere bineînțeles respinsă de Franța și la care respingere se asociază chiar și Anglia, într-un câtuș de complice din nou raporturile între puteri, chiar și așa îndestul de încordate ²⁰⁴.

Dacă înțelepciunea poporului român îl feri de a cădea în cursa ce i se întindea, și îl împinse a căuta mântuirea intereselor sale tot dela protestări pe calea legală, trebuia să mărturisim că el era înzestrat cu o răbdare supraomenească, sau mai curând era adânc conștient de pericolul ce-l păștea, pentru a nu lăsa să izbucnească indignarea de care era cuprins. Mulți însă, foarte mulți din foștii potrivnici ai Rusiei văzând cât de slab și neputincios era ajutorul Europei, se întrebau, „dacă comisia din București va putea obține pentru principate măcar a patra parte din ceea ce Rusia știuse să impună în favoarea lor, și dacă la urma urmelor nu ar trebui să se îndrepte la împăratul Alexandru spre a pune un capăt acestui regim de pašalâc turcesc care este o ofensă către națiune și către congres.” Se îndeplinea deci profetia lui Știrbei, că fiecare încercare de a țintui mai cu putere lanțurile din partea Turciei ar avea de urmare plecarea Românilor către Ruși. Acest pericol era arătat în colorile cele mai vii de agenții francezi celor turci. Talleyrand spunea colegului său Savfet-Effendi: „Veți recunoaște prea târziu care erau adevărații voștri prieteni; înțelepciunea și pătrunderea împăratului vă sfătuiau de a vă alipi principatele prin legăturile recunoștinței. Trebuia pentru aceasta să le faceți de bună voie un mărgeț dar, acel al unirei, al constituirei naționalității lor. Puteați avea un Egipt creștin, dar ați preferat a avea o Polonie română. Slobodă voie! dar să știți cel puțin că, împreună cu domnii Vogoride, Liehman și Bulwer lucrați pentru împăratul tuturor Rusiilor și în dauna intereselor sultanului, suveranului vostru” ²⁰⁵. Toate erau însă în zadar. Pe Turci îi apucase o groază de unire care nu mai era rațională, ci instinctivă, și care deci nu mai putea fi combătută pe calea argumentelor. Reschid pașa, constrâns la extrem de ambasadorul francez, îi mărturisește că teama despre unire era așa de mare, așa de obștească, că toată lumea se pleacă din instinct către părerea acelora ce o combat. Aș fi gata să mă lepăd de ma-

²⁰⁴ Walewsky c. Thouvenel, 1 Mai, *ibidem*, IV, p. 477. Comp. alta din 9 Mai p. 356.

²⁰⁵ Talleyrand c. Walewsky, 4 Mai, *ibidem*, IV, p. 508.

rele vizirat, dacă a-ți crede că alții mai mult decât mine vor putea să vă ajute a dobândi unirea”²⁰⁶.

Văzând ambasadorii puterilor favorabile unirei, că pe calea convingerei nu vor putea scoate nimic dela Turci, apucă pe acea a amenințării, care în starea în care se afla Turcia, datorind nu numai scăparea ei momentană dar și existența ei viitoare sprijinul Apusului, credeau că vor avea un efect mult mai rostit. Thouvenel spune marelui vizir că voința congresului fiind astfel luată în bătaie de joc, o nouă chestie s’ar putea în curând ivi alături a ceea a principatelor și o chestie gravă, aceea a unei ofense aduse demnității și buneii noastre credinți”. Vizirul atunci răspunde ambasadorului că „dacă comisarul francez nu ar ascunde părerile sale favorabile unirei, comisarul turcesc și autoritățile numite de sultanul pot și ele să rostească părerea potrivnică a Porței”²⁰⁷. Reschid pașa avea aerul să impute organelor diplomației franceze, că întrucât ele ar sprijini unirea, puterile acele ce nu vreau s’o admită puteau s’o combată, dreptul ar trebui să fie egal pe ambele părți. Vizirul uita un lucru, că congresul de Paris, fără a prejudeca întrebarea unirei, hotărâse să se consulte poporul român asupra modului cum doria să-și vadă constituită viața lui în viitor, și că pentru ca atare dorință să fie cât mai cu adevărat exprimată, se stipulase ca divanurile ad-hoc să reprezinte pe cât s’ar putea mai deplin toate clasele societății. Ei bine ! poporul român doria unirea, aceasta erau un fapt mai presus de îndoială. Această dorință se împăca cu planurile politice ale Franței, dar nu convenia Austriei și Turciei. Puterile potrivnice luară deci toate măsurile spre a înnăbuși libera rostire a cugetării românești. Franța văzând astfel de siluire, trebuia să iee apărarea unei cauze, care avea, nu e vorbă, simpatiile ei, dar înainte de toate era acea a *dreptății și adevărului*. Apoi în asemenea condiții se mai poate vorbi de pozițiuni egale ale puterilor pentru sau contra unirei? Din punctul de vedere al interesului, fără îndoială că toate puterile erau egale ; dar Franța avea pe partea ei singură elementul tocmai care sfințește interesul, rădăcina lui juridică — *dreptul*. Congresul de Paris hotărând ca să întrebe dorința poporului român, iar aceste dorind unirea, Franța *avea dreptul* a o sprijini pe când celelalte puteri *nu aveau dreptul* a o combate.

Asemenea ținută energică a ambasadorului acelei puteri dela al cărui sprijin se trăgea cu deosebire mântuirea Turciei, nu putea rămânea fără efect, de oarece în dosul amenințării, cu supărarea Franței, se ridică acea a părăsirii soartei Turciei

²⁰⁶ Raportul lui Outrey aragomanul amb. franceze c. Thouvenel, 14 Mai, p. 610. Că toate personajele politice din Turcia erau protivnice unirei, vezi Thouvenel c. Walewsky, 14 Mai, p. 581.

²⁰⁷ Thouvenel c. Walewsky, 14 Mai, p. 577.

în voia întâmplărei din partea apărătoarei ei când atunci ea ar fi fost pusă din nou singură în față cu vecinica ei dușmană, și istoria de până atunci o învățase în destul ce vroia să zică asemenea poziție. „Teama deci de a displace Franței deveni dela vreme mai tare decât temeriile inspirate Porței prin proiectul de unire”, și dacă ea se mai încumeta a se împotrivi puternicei ei proteguitoare o făcea numai fiind că a doua putere care luase alături de Franța apărarea ei, Anglia o încuraja la împotrivire²⁰⁸. Și cu toate că în Londra mai multe organe mari ale presei, indignate de modul cum se pune în practică față cu țările române sistemul parlamentar, susțineau pe români și că chiar guvernul englez părea a șovăi în hotărârile sale, ambasadorul Angliei din Constantinopole intețea din toate puterile pe Turci la împotrivire, încât o corespondență din Constantinopole credea chiar că lordul Redeliff ar lucra contra instrucțiilor curții sale²⁰⁹, desigur bănuială exagerată, dar care explică pentru ce Turcia păru că cedează un moment cererilor Franței.

O împrejurare internă aduse încă mai mare putere protestărilor franceze și descurajare în rândul protivnicilor unirii anume demisiunea lui Alexandru Cuza, păcălăbul județului Covurlui. Cu toate că el fusese ademenit prin toate modurile a ține cu guvernul, și mai ales înaintat în rangurile militare în modul cel mai grabnic, fiind urcat în decurs de 10 zile dela rangul de locotenent la acel de căpitan și apoi de maior²¹⁰, cu toate aceste mijloace de câștigare a simpatiilor lui Cuza, acesta rămase cu convingerile nestrămutate, și prin demisia lui din postul de parcalab sau prefect al Galaților, aduse mai mare serviciu cauzei unioniste, decât dacă s'ar fi declarat dela început de partizan al ei și s'ar fi pierdut în mulțimea protestărilor. Cuza își motivează demisia lui prin următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturile și punându-se în ele acele fără drepturi; 2) că se schimbasesc privilegii vrednici înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3) că în lipsa lui din Galați, pe când se afla la Iași, s'au călcat casa lui Ghiță Alecora de către sameșul ținutului, în temeiul ofisului caimacamului direct către acel sameș și tănuț de el prefectul, „căci ar fi fost stavilă unor așa nedreptăți și nici o dată uneltă nerușinată a ocârmuirii”; 4) că se respinseseră fără drept pe toți acei ce reclamaseră înscrierea în comitetele electorale; 5) că el Cuza, fusese, înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în misiune în Basarabia, tocmai în momentu

²⁰⁸ Thouvcnel c. Walewsky, 1 Iulie, *ibidem*, V, p. 2. Comp. alta din 8 Iulie, p. 73.

²⁰⁹ Din 15 Iulie, p. 123.

²¹⁰ Decretele de înaintare a lui Cuza din 24 Aprilie la rangul de locotenent; din 28 Aprilie la acel de căpitan și în 3 Mai la acel de maior; *ibidem*, IV, p. 415, 451 și 485.

când trebuia după glăsuirea firmanului să prezideze numitul comitet, și alte încă. „Toate acestea, urmează Cuza, fiind lovitore pe de o parte în dreptățile pământenilor, iar pe de alta în înțelesul înaltului firman bazat pe tratatul de Paris și nevăzând nici o măsură luată spre a lor stavilire, din contra acelei de spăimântare predominând și sporind în tot ținutul Covurliului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în potriua dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea în funcțiunea de parcalab fiind o tristă povară sub un asemenea sistem”²¹¹.

Demisiune este comunicată în copie și lui Place și face în țară pe cât și în cercurile politice o senzație din cele mai mari. Termenii demisiunii lui Cuza „care prin averea, relațiile, cinstea și capacitatea lui ocupa unul din locurile cele mai însemnate în opinia publică, alcătuia un strașnic act de violență contra guvernului moldovenesc”, și într'adevăr această demisie trebuia să cadă pe capul lui Vogoride și tovarăși ca o lovitură de măciucă, de oarece protestarea contra nelegiuririlor pleca acuma chiar dela un om ce fusese până atunci în tabăra guvernamentală.

Zdruncinată prin atari lovituri, Turcia era aproape să cedeze, și anume să încuviințeze revizuirea listelor electorale, în care se concentrau acuma toate stăruințele prietenilor uni-rei. Intr'o conferință a ambasadorilor din Constantinopole în care se desbătea punctul dacă interpretările date firmanului de convocare a divanurilor ad-hoc trebuiau să fie aplicate și de Vogoride în Moldova, conferința care era împărțită în cele două tabere, admite după multă discuție și formulări de rezoluțiuni care căutau să împace apa și cu focul un soi de recomandare făcută lui Vogoride, de a lua în băgare de seamă interpretările comisiei din București, care de sigur, și chiar în ochii reprezentantului Franței, nu aveau un caracter obligatoriu²¹². Vogoride bine înțeles primind odată cu depeșa oficială care îi făcea acea recomandare, instrucții secrete ca să nu țină seama de aceea ce i se spune pe cale publică, nu dă nici o luare aminte unei atari sfătuirii și nu procede la îndreptarea listelor. Văzând că era cu neputință de luptat numai cu adevărul și dreptatea

²¹¹ Din 6 Iulie, *ibidem*, V, p. 447.

²¹² Thouvenel c. Walewsky, 1 Iunie, *ibidem*, IV, p. 714: „Ce n'est par à proprement parler un ordre pour le prince Vogoridès; mais si'il obtempère pas à l'avis de Savfet-Effendi. il s'expose à ce que l'on trouve qu'il n'a pas appliqué aussi exactement que possible le firman de convocation”. Slabă mângăere! Pentru mai multe amănunțimi, vezi actele de la p. 251, 290 și 324. Punctul principal era aplicarea dispoziției privitoare la ipotecă. Deși firmanul (III, p. 1050) făcea din ipotecile existente pe o moșie o cauză de excludere numai pentru eligibili, interpretare consacrată de comisia din București, Vogoride o aplică și la alegători, excluzând pe cei mai mulți, pe motivul că ar avea moșiile ipotocate. Vezi actele de la p. 430, 521 și 556.

în fața relei credinți ce i se opunea din toate părțile, Thouvenel se siliă să obțină dela poartă un ordin contra lui Vogoride, în care să i se spună că revizuirea listelor după interpretările comisiei din București ar fi obligatorie pentru el și că în acest sens ar fi trebuit să înțeleagă el depeșa ce i se trimisese. Sub presiunea loviturilor primite Poarta cedează, și un consiliu de miniștri hotărăsc să facă pe placul ambasadorului francez care se grăbește a informa despre acest triumf pe ministrul său. Dar el se pripise; ambasadori Austriei și Angliei aflând despre atare hotărâre a consiliului de miniștri, aleargă în sinul lui chiar, zbiară, protestează și amenință cu atâta violență, încât aluatul cel moale al hotărârilor turcești ie îndată o nouă formă admițând propunerea ambasadorilor puterile potrivnice unirei de a se întruni din nou conferința reprezentanților în Constantinople, spre a interpreta ea sensul depeșei trimise lui Vogoride, dacă era obligator sau îndemnător. Reprezentantii puterilor favorabile unirei știind bine cum stătea lucru, și ne vroind să se expună la atare experiență refuză la rândul lor proiectul unei noi conferinți, încât lucrurile rămân tot în stare de mai înainte ²¹³.

Vogoride încurajat prin știrile din Constantinople procede la alegeri, după listele, așa precum erau ele alcătuite. Clerul însă oprit de mitropolit refuză aproape în întregimea lui a lua parte la vot. Astfel în Iași se prezintă la vot din 8 egumeni numai 4 și din 139 de preoți numai 3! Mai însemnător fu însă că chiar din listele cele alcătuite precum am văzut de caimacamul și din care își dăduse toate silințele spre a elimina tot ce părea unionist, introducând în ele fără drepturi chiar potrivnici ai acestei idei, chiar din aceste liste majoritatea refuză a lua parte la vot ²¹⁴. În Iași din 40 de mari proprietari înscriși, pe când în realitate erau 700, numai 17 se reprezintă la vot; în Bacău tot 17 din 57, în Botoșani 12 din 40, în Suceava din 35 minoritatea de 17 o lovitură teribilă era dată guvernului Moldovei, întru cât chiar după listele sale era dat rămas. Mai ales mare senzație făcea abținerea clerului în toată Moldova. Din 193 de clerici înscriși (pe când erau în realitate 3263) numai tot fatalul număr de 17 iau parte la vot. Cât despre alegerile celorlalte trei clase ale proprietarilor mici, comercianților și țăranilor, ele putem zice că nici nu avură loc, efectuându-se prin procese-verbale întocmite de mai înainte și subsemnate cu deasila și adesea ori chiar prin punerea numelor sub ele fără

²¹³ Rezoluția consiliului de miniștri din 8 Iulie, V, p. 70. Telegrama lui Thouvenel din 9 Iulie, p. 8. Thouvenel c. Walewsky, 15 Iulie, p. 121: *L'opposition officielle de lord Redcliffe suspend l'exécution de la décision de la Poter malgré la volonté exprimée de satisfaire le France*".

²¹⁴ Vezi actele de la V, p. 193, 195, 199, 200 și 247.

a întreba pe alegători²¹⁵. Iată în ce condiții se alesese divanul acela care trebuia să fie exactă rostire a dorințelor poporațiilor, acela care avea să-și dea părerea asupra viitoarei reorganizării a principatelor!!

Napoleon văzând că lucrul devine serios și că unirea este cu desăvârșire compromisă dacă soarta ei era să fie dată pe mâna divanului lui Vogoride, ordonă lui Thouvenel că „dacă Poarta ar menținea alegerile din Moldova, ambasadorul să-și ceară pașapoartele”²¹⁶. și tot așa amenință ceilalți ambasadori ai Prusiei, Rusiei și Sardiniei cu ruperea relațiilor diplomatice. Iși poate cine-va închipui emoțiunea, teama și vă mășeagul produs în Constantinopole prin atare declarație. Turcii erau ruși în două părți prin două temeri tot atât de mari. Pe de o parte Franța o amenința că „dacă ea ar părăsi-o, singura putere care nu poftea nici o parte în despoierea Turciei, ar rămâne menținerea teritorială a împărăției otomane în seama rivalităților Rusiei, Angliei și Austriei, păstrându-și Franța rolul de a interveni, atunci când aceste rivalități nu s'ar mai putea stăpâni, la timpul ei conform cu interesele sale, fie pe câmpurile de bătălie, fie în sfaturile europene”; pe de alta însă ea vedea în unire numai decât venirea la tronul Românilor a unui principe străin, de care aceștia nu vroiau cu nici un preț și cu toate stăruințele Franței, să desfacă chestia unirii²¹⁷ și nea-târnarea, care în curând imitată de Sârbia (la Bulgaria nici se gândia pe atunci) ar face pe Poartă să piardă șase milioane de supuși împreună cu vaza și opoziția ei din Europa²¹⁸. Turcii se hotărâră mai curând pentru jertfirea prieteniei Franței, de cât a se expune pericolului desmembrării și de și dădură satisfacție morală Franței, schimbând ministerul, nu stăruiră mai puțin în refuzul lor de a anula alegerile din Moldova. Ba ei consimțiră a o face sub o condiție însă prin care ei câștigau, iar Franța pierdea totul, anume că Franța să renunțe a cere avi-

²¹⁵ Vezi actele de la IV, p. 418, 424.

²¹⁶ Napoleon al III-lea c. Walewsky, 26 Iulie, p. 261: „Il faut aujourd'hui montrer de l'énergie à Constantinople. Si la Porte maintient les élections de Moldavie dites à M. Thouvenel de demander ses passeports”. Punerea în întârziere a Porței din partea lui Thouvenel din 28 Iulie, p. 268. Poarta mai cerca un mijloc de a zădărnici împotrivirea Franței propunând chemarea ambilor calmacami la Constantinopole spre a-i interoga asupra modului cum au făcut alegerile, interogație care nu însemna decât un mijloc de trăgănare. Mehmet Emin Pașa c. amb. francez, 4 Aug. 1857, N. Iorga, *Câteva fărâme din corespondența lui A. Ghica în An. Ac. Rom.*, II, XXIX, 1906, p. 261 (4).

²¹⁷ Place c. Walewsky, 24 Septembrie, *Doc. ren. Rom.*, IV, p. 624: „Je me suis efforcé de séparer l'idée du prince étranger de celle de l'union elle-même; mais je dois avouer que j'ai obtenu peu de succès. Sans doute on évitait cette question devant moi; mais je n'en ignorais par pour cela quels étaient les vœux non moins arrêtés du pays. Aucun candidat n'a obtenu des suffrages qu'après s'être engagé à voter l'union avec un prince étranger”.

²¹⁸ Thouvenel c. Walewsky, 29 Iulie, p. 300.

zul divanurilor asupra unirei ²¹⁹, cu alte cuvinte Turcia, după tot sbuc umul prin care se trecuse, revenia iar la cererea ei primordială, făcură încă în debaterile pentru firmanul de convocare.

De și ambasadorul francez respinge cu energie o atare cerere, tot la ea sau pe aproape, erau să izbutească complicațiile diplomatice: anume Napoleon văzând că toată împotrivirea Turciei își sorbia puterile ei dela sprijinul Angliei, se întâlnește cu regina Victoria la Osborne, unde după consfăturile avute, se hotărăște ca Napoleon, să se mulțumească cu o unire militară, vamală și judecătorească a principatelor, însă sub două guverne separate, iar Anglia să ceară împreună cu Franța dela Turci anularea alegerilor moldovene, ca o satisfacție morală pentru Franța. Aceasta cu alte cuvinte părăsise chestia unirei, pentru care atâta stăruise, și dacă se părea că câștigă ceva prin anularea alegerilor, era numai un câștig formal, pe când fondul chestiunii era pierdut de ea și câștigat de protivnicii unirei ²²⁰. Nu e vorbă cabinetul Francez își dădea aerul, și anume chiar dacă agenții săi, că nu ar fi cedat în principiu asupra unirei, a căreia desbateri ar rămânea păstrată pe deplin congresului; în realitate însă lucrurile stătea altfel și cu toată protestarea agenților Franței, ziarele Austriace și turcești arătase adevărul când spuneu că Turcia părăsise alegerile moldovene, numai după ce i se notificase din partea Austriei și a Angliei câte un memorandum, în care se garanta că în intrevederea dela Osborne, împăratul Francezilor părăsise cu totul cauza unirei politice a principatelor, împrejurare adevărată pe deplin în urmă prin convenția dela Paris ²²¹.

Dacă însă agenții Franței însuși erau lăsați în neștiință sau îndoială asupra întinderii concesiunilor dela Osborne, Românii nici atâta nu puteau să le cunoască, și răsuflările ziarelor din statele potrivnice unirei erau privite de ei ca niște răzbu-nări nepunctuoase în contra unei vădite izbânzi. Un lucru era

²¹⁹ Thouvenel c. Walewsky, 7 August, p. 415. Comp. p. 434.

²²⁰ Memorialul principelui Albert bărbatul reginei Victoria, asupra conversației sale cu Napoleon al III-le dela Osborne, 11 August, V, p. 400: „das erzielte Uebereinkommen besteht darin dass England die Pforte veranlassen soll die Wahlen zu annulliren und das der Kaiser in der Frage der Einigung nachgeben soll”. Outrey c. Thouvenel, 17 August, p. 474: „La France a gagné la forme; mais l'Angleterre, l'Autriche et la Turquie ont gagné le fond et le but de tous leurs efforts”. Cum puteau Francezii să se mai laude cu „strălucitul succes obținut de politica așa de preciză și de sinceră în chestiunea alegerilor moldovene”. V. Place c. Walewsky, 3 Septembrie, p. 555. Numai ca necunoscând împrejurările adevărate ale întâlnirii dela Osborne, și ceva firesc lucru să nu le cunoască înțelegem pe Walewsky, scriind lui *Talleyrand* în 17 August, p. 476: „Nous tendons vers le même but; mais nous avons toujours eu l'intention de nous prêter a des concessions qui, en ajournant le succès, ne le rendront que plus certain”; și aiurea Walewsky, scrie lui Thouvenel, 14 August, p. 464: „rien de précis n'a été arrêté sur la réunion”.

²²¹ Thouvenel c. Walewsky, 22 Septembrie, p. 612.

netăgăduit : Alegerile fusese anulate și se ordonase a se face din nou după ce listele electorale vor fi revizuite în sensul reclamațiilor partizanilor unirei. Li se recunoscuse dreptatea și pentru ei erau învederat că politica puterii ce-i sprijinise repurtase triumful. Vogoride schimbă purtarea lui de a totului tot și din un vrăjmaș neîmpăcat al unirei, el deveni, cu totul nepărtinitor, ordonând cu o energie tot atât de mare, dar mai sinceră de cât altă dată, ca organele ocărnuirii să nu se amestece nici de cum în mânuirea operațiilor electorale ; distitui pe ministrul de interne Vasile Ghica și dădu ordin ca colegiile electorale să fie prezidate de unul din alegători, nu mai mult de prefect ca în cele anulate, și în deobște se poartă în tot decursul acestor operații așa că dobândește pe deplin aprobarea consulului francez, care stăruia acum el spre a-l menține în scaunul din care vroia — lucru curios — să-l răstoarne acum consulul austriac. Această schimbare atât de radicală a lui Vogoride, se explică tot din devotamentul său către Turci, pe care se temea să nu-i vâre iar în încurcături ca acele atât de grave prin care trecuse²²².

Alegerile făcute din nou în atare împrejurări, reprezentând de astă dată adevărata opinie a țării, ese aproape în unanimitate favorabile unirei. Din 89 de deputați numai 4 păreau îndoiși și din aceștia vom vedea că numai doi stăruiesc până la sfârșit în părerile lor potrivnice marelui act.

În Muntenia în tot acest răstimp lucrurile mersese mult mai fără greutate, întrucât puterile dușmane credeau de prisos a storce delă Muntenia un vot potrivit unirei, ceace ar li părut chiar absurd dela prima vedere, unirea trebuind să iasă numai decât în favoarea Munteniei. De aceea și toate silințele se purtase asupra Moldovei, care susține acea luptă uriașe cu energie, un curaj și o nesocotire a interesului individual ce trebuie să se pună în unire, și care se explică numai prin puterea covârșitoare pe care unele idei mari le pun în lucrare asupra oameni lor. Atari avânturi sunt rari în viața unui popor ; dar acela care e totuși în viață să le aibe la momentul trebuincios, dovedește că pulsul vieții bate încă puternic în el, că merge la linia suitoare a evoluției, că nu este destinat peirei că acele popoare care nici în zilele grele nu știu să se ridice deasupra nivelului josnic al interesului nemijlocit. Că poporul român a străbătut spre onoa-

²²² Place c. Walewsky, 3 Septemvrie, V, p. 357 : „un des motifs qui le soutiennent dans la nouvelle phase de la conduite est le désir d'éviter de nouveaux embarras à la Porte, ceux dont elle vient de sortir si heureusement étant assez graves pour que la Turquie ne veuille pas les voir se renouveler”. Asupra nepărtinirii de astă dată a lui Vogoride, vezi actele de la p. 506, 562, 563, 618 La p. 589. Place telegrafiază lui Walewsky în 18 Septembrie : „Tout s'est passé avec ordre et la plus grande légalité ; le gouvernement a été complètement impartial”.

rea lui o atare criză, iată titlul său cel mai mare la viață în sânul Europei civilizate.

Divanurile ad-hoc se deschid, acel al Moldovei în 20 Septembrie 1857 și al Munteniei, opt zile după aceea, în 30 a aceleiași luni.

5. DORINȚELE ROMÂNILOR ȘI CONVENȚIA DE PARIS

Divanul ad-hoc al Moldovei deschide ședințele sale în ziua de 22 Septembrie 1857 iar acel al Munteniei 8 zile mai târziu în 30 a aceleiași luni. După cercetarea titlurilor deputaților și alcătuirea unui regulament interior al lucrărilor amândurori adunărilor se procedează în ședințele din 4 Octombrie, în Iași și în aceea din 9 Octombrie, în București la votarea propunerilor privitoare la principiile parlamentare ale reorganizării principatelor care se promulgă în Moldova în 5 puncte, în Muntenia, prin contopirea prin două din ele în unul singur, în 4 puncte, prin care se cereau : 1) Autonomia și neutralitatea țărilor române 2) unirea lor în un singur Stat sub numele de România ; 3) Principe străin ereditar dintr'o nouă eră domnitoare europeană al cărui coboritori să fie crescuți în religia țării ; 4) guvern reprezentativ și constituțional — toate acestea sub garanția colectivă a puterilor ce înscăliă tratatul de Paris.²²³

Se hotărăște după aceea atât în Iași cât și în București alcătuirea unui memoriu deslușitor al reformelor cerute și ambele adunări încheie lucrările acelor memorabile ședințe, cea din Moldova prin strigătele entuziaste de vivat unirea, cea din Muntenia prin acele de să trăiască România, să trăiască puterile garante, primindu-se și propunerea lui Christian Tell de a se bate o medalie comemorativă a acelor zile de fericire și putere națională²²⁴.

Să se observe că pe când în București se striga trăiască România, în Iași se înălța glasul pentru unire lucru dorit așa de fierbinte de Muntenia și pentru care divanul ad-hoc al Munteniei găsește de cuviință a mulțumi prin o adresă celui din Iași spunându-i între altele că „deputați moldoveni au avut dintâi fericirea de a se afirma spunând puterilor garante că avem același început, aceleași legi, și obiceiuri, aceleași temeri și aceleași speranțe, aceleași trebuințe de îndestulat, aceleași hotare de păzit, aceleași dureri în trecut, același viitor de asigurat și în sfârșit același misie de împlinit. Mulțumiri și mii de ori mulțumiri vouă fraților pentru aceste cuvinte. Inimile noastre au-

²²³ Cererile Moldovei în procesul verbal al șed. IV. *Doc. ren. Rom.*, VI, 1, p. 68. Acel al Munteniei în proc. verbal al șed. VI. *Ibidem*, VI, 2, p. 43—44.

²²⁴ *Ibidem*, VI, 1, p. 80 ; VI, 2, p. 46.

zindu-le au tresărit, necunoscând în ele adevăratul vers al României ce se manifestă prin voi mai întâi și pe care-l auzirăm tocmai în momentul cel mai sfânt în care intrăm și noi pe calea ce ne-a fost însemnată de străbunii noștri și pe care de acuma vom merge împreună și neclintiți uniți cu propunerile precum suntem uniți cu cugetele și cu sufletele”²²⁵.

Cât de recunoscători se arătau Muntenii către Moldoveni pentru votarea puntelor unirei, se vede și din discursul lui G. Golescu care spune că „este bine a da Moldovenilor o probă de înfrățire și Europei o probă că noi punem unirea nu numai în vorbe ci și în poftă ci și în faptă și tot odată trebuie să se mulțumească Moldovenilor pentru frumoasa lor purtare, căci ei au avut mult mai mare merit la votarea celor patru puncte având a lupta cu mai multe și mai mari greutateți, pentru care și D-v. ați hotărât a se face o adresă de mulțumire în privința aceas-ta”. De aceea Golescu propune ca Muntenia să-și însușiască memoriul Moldovei privitor la deslușirea puntelor ca cel mai înalt semn de iubire pentru țara soră²²⁶.

Propunerea lui Golescu nu putu fu primită de oarece Memorandul Munteniei se deosebia în un punct însemnat de acel al Moldovei. Pe când acest din urmă lăsa deschisă întrebarea dacă divanul se va ocupa și cu desbaterea reformelor lăuntrice, acel al divanului din București se rostia hotărât că-și socoate misia sfârșită prin votarea celor patru puncte. Comisia internațională din București punând pe divanul din București în întârziere prin o adresă din 10 Noembrie de a-și urma mai departe lucrările privitoare la prefacerile lăuntrice, divanul stăruiește în ținuta sa și închide ședințele arătând încă o dată că nu poate proceda mai departe la lucrări.²²⁷

Și este înviderat că dreptul și logica era ca în totdeauna în contra părerilor întortochiate, ale diplomației, întrucât după chiar congresul de Paris, Principatele fiind declarate autonome, divanul muntenesc se întemeia tocmai pe această autonomie pentru a respinge amestecul străinilor în daraverile sale lăuntrice. Recunoașteți-ne autonomia, și deci lăsați-ne să ne întocmim în lăuntru nostru după ale noastre interese! României apoi mai cereau unirea. Dela primirea sau respingerea acestei cereri, atârnă în totul viitorul organizare internă care în cazul când unirea ar fi fost primită, trebuia să fie altfel întocmită, decât atunci când ambele țări rămâneau despărțite, și anume, în acel caz, organizarea internă a țărilor unite trebuia să se facă prin o adunare comună a ambelor principate.

²²⁵ *Ibidem*, VI, 2, p. 64

²²⁶ *Ibidem*, VI, 2, p. 129. Memorandul Munteniei, *ibidem*, p. 133-144.

²²⁷ Adresa comisiei, VI, 2, p. 124. Desbaterea întrebării reformelor lăuntrice în mai multe locuri. Vezi mai ales p. 101, 110, 142 și 376.

Ioan Brătianu în cuvântarea lui asupra adresei de punere în întârziere a comisiei, spune că „ar trebui întrebată comisia europeană, cu tot respectul ce-i datorim, asupra căruia stări a întrebărilor din lăuntru dorește ea ca noi să ne manifestăm părerile? Să avem în vedere principatele întrunite sub un cap (riditar și străin, bucurându-se de toată neatârtnarea asigurată nouă prin capitulațiile noastre și cu un guvern respectiv; sau pe această țară în parte, cu drepturile sale violente, cu regimul voveozilor și cu nimica sigur pentru a doua-zi? Cum am putea noi revizui legile și statutele în ființă, înaintea de a recunoaște Statul pentru care aceste legi și statute ar fi destinate”?

Dușmanii unirei însă nu lipsiau a atribui acest refuz unui spirit de nesupunere contra puterilor garante, proiectelor dușmănești pe care Românii le coceau în taină împotriva siguranței Statelor vecine și a ordinii publice din Europa. Era ușor de respins atare calomnii; căci soarta românilor fiind în mâna puterilor europene, ar fi fost o nebunie de a provoca nemulțumirea lor; dar mai puternică decât chiar astfel de teamă era logica împrejurărilor, care nu putea învoi pipăirea chestiilor interne, fără a prejudeca prin aceasta însuș marele și covârșitorul interes al unirei și a-l expune să fie respins, tocmai.

Era însă altă temere mai mare decât toate, care reținea pe divanul Munteniei dela cercetarea împrejurărilor lăuntrice anume aceea a desbinării de păreri, a ciocnirii de interese, în locul armoniei ce prezidase la rostirea dorințelor asupra poziției exterioare de dat statului român viitor. Se temeau membrii că entuziasmul și înțelegerea care-i unise până atunci să nu se schimbe în ură și învrăjpire, și să nu deie Europei priveriștea unui popor ce în loc să tindă la regenerare ar înfățișa numai un organism putred și corupt, dela care nimic nu se mai poate aștepta. Se mai temeau acuma că unanimitatea obținută în chestiile cele mari ale vieții românești, să nu fie ea însăși compromisă de turburarea produsă prin atingerea celor-laltor, și că mulți din partizanii unirei, văzând că alături cu ea se cereau și reforme în sensul democratic și egalitar care erau să loviască în poziții câștigate, să nu arunce de teama acestora, și unirea în baltă. De aceea C. Kretzulescu găsia de rău Moldovenilor, că s'ar fi aruncat și asupra reformei așezămintelor interne.

Și că temerile erau până la un punct îndreptățite ne o dovedește o propunere înscrisă de deputați țărani în frunte cu Tănase Constantin în care se jeluesc cu multe amărăciune contra lungului șir de îngrozitoare suferinți ce i-au chinuit și chinuesc încă pe țărani plugari; că dacă ei au trecut deasupra lor nu este fiindcă nu le simt, dar fiindcă nu le vreau să atingă autonomia țării. Cum erau înțelese asemenea tânguiri de clasa privilegiată se vede din un răspuns al lui Dumitrie Ghica făcut lui Ion Brătianu în care-i spune că mai bine decât ar da sfaturi

clasei numită de el a privilegiatilor s'ar îndrepta mai bine către aceia asupra cărora are o așa de mare autoritate și ar sfătui pe țărani de a rosti cuvântări în care par a spune străinilor : veniți și refaceți legile, căci aristocrații nu voesc ei să facă dreptate. ²²⁸.

Toate aceste împrejurări fac pe divanul muntenesc să stăruiască în hotărârea luată, de a nu intra în desbaterea reformelor lăuntrice, până ce Europa nu se va rosti asupra poziției ce era să o dobândească Statul român. Comisia europeană ia act de atare declarație prin o adresă din 4/16 Decemvrie, și divanul muntenesc se propagă după aceia pe un timp nedeterminat.

În Moldova divanul ad-hoc începe ca și acel din Muntenia prin formularea dorințelor celor fundamentale, care este identică cu aceia din țara soră. Votarea acestor puncte întâlnește însă doi potrivnici în sânul adunării : Nestor Hermeziu episcopul de Roman și boierul Alecu Balș proprietar, cum spune el cu fală, a 80.000 de fălci de pământ, care și înmânează președintelui o protestare scrisă în contra ideii unirei, motivată numai în chip cu totul abstract : că „asemenea fuzie nu ar produce decât elemente de discordie, lupte vrăjmașie și neprevăzute amenințătoare” intervenții de a pururea vătămătoare, adaogându-se către aceasta și observarea că atât textul tratatului de Paris cât și firmanul de convocare ar cere întrunirea divanului numai în privirea reorganizării principatelor, argument precum am văzut învocat de toți dușmanii unirei în contra atingerii acestei idei.

În deosebire însă de divanul Valahiei care în această privire, pare a fi dovedit mai mult tact politic decât acel al Moldovei, acesta din urmă, după arătarea dorințelor obștești, intră și cercetarea reformelor lăuntrice care trebuiau în curând să-l pună în cele mai vejnice încurcături. Nu e vorbă, el ia măsură de a cere dela comisia europeană, că „eventualele deosebiri în rostirea dorințelor ambelor adunări, (crede că și divanul muntenesc se va aluneca pe aceeași clină), asupra reformelor viitoare, să nu prejudice cauza unirei politice, cerută de unanimitatea deputaților ambelor țări” ²²⁹. Nu era însă aici pericolul debaterilor chestiilor interne, căci mai la urmă chiar de s'ar fi ivit o divergență, încă ea nu ar fi fost îndestulătoare unirei cerută cu atâta conglăsuire de ambele adunări, însă Moldovenii văzură în curând, că dacă ei erau în destul de unanimi asupra celor patru puncte, nu era tot astfel, de îndată ce se aduceau în desbateri chestiuni de organizare internă, în care se ciocneau părțile nu numai ale indivizilor, dar mai rău încă, acele ale claselor

²²⁸ Propunerea țărănilor, *ibidem*, VI, 2, p. 382. Discursul lui Ghica, p. 284.

²²⁹ *Ibidem*, VI, 1, p. 86.

deosebite reprezentate în adunare. De și devirgențele se arată și asupra altor puncte precum și acel al înțeleșului ce trebuia dat toleranței religioase, cea mai periculoasă din toate și cea care era să periclitizeze lucrarea întregului divan, se raporta la modul cum trebuiau întocmite relațiile între proprietari și săteni. În ședința a 27-a din 16 Decembrie, sătenii aduc în sânul divanului propunerea reformelor cerute de ei, propunere frumos concepută și stilizată, și care amintește aducând tânguirea deputatului țaranilor munteni, din comisia instituită de revoluția din 1848 pentru a deslega aceiaș întrebare. Sătenii se tânguiesc în propunerea lor, că „până astăzi toate sarcinile cele mai grele, numai asupra noastră au fost puse, și noi mai nici de unele bunuri ale țarei nu ne-am îndulcit; iar alții fără să fie supuși la nici o povară, de toată mana ei s'au bucurat; că noi biruri grele de cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnicii, judecători, privighetori și jandarmi numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; clacă de voie și fără de voie numai noi am dat; la Jidovul orândar ca să ne sugă toată vлага numai noi am fost vânduți; băătură scumpă și otrăvită numai noi am băut; pâne neagră și amară, udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bățalii și resmerițe când au fost tot greul numai noi l'am dus; oști când au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere țara își părăsiasa, peste hotare trecea; nevoia și greutatea o duceau cei ce rămâneau la vatra lor. Țara aceasta nici băi, nici măestrii, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are toată îmbelșugarea brațele și sapele noastre o aduc. Câtă-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în râuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră; iar noi dela ele nici că ne îndulcim.

Când ne-am jăluit, când ne-am tânguit, păsurile când ne-am spus ispravnicul ne-a bătut, privighetorul ne-au bătut, jandarmul ne-au bătut, zapciul ne-au bătut, vătăjelul ne-au bătut, posesorul ne-au bătut, boierul de moșie ne-au bătut; cine s'au sculat mai dimineață, cine au fost mai tare, acela era mai mare. Boul și vaca, munca ostenelelor noastre nu știam că sunt ale noastre; puiul și găina, laptele dela gura copiilor noștri de multe ori cu nedreptul ni s'au luat. Boierescul era odinioară 6 și 12 zile; apoi s'au făcut lege ca să tâlmăcească ziua lăsată de Dumnezeu cătu-i de mare, și boierescul s'a mărit; în urmă iar s'au tâlmăcit și boierescul s'au tot îngreuiat. Acum sunt 12 zile de pont, ziua cât luna; lucrăm din primăvară până în toamnă, lucrăm de cum se ie omătul și până la îngheț tot la boieresc; lucrăm cât zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mântuim. Holdele cele mari și în-

tinse se fac frumoase și mănoase, iar când treci pe lângă pământurile noastre ți se rupe inima ; ogoarele ne rămân în paragină ; păpușoi ni se înecă în buruiiană și rămân necopți de-i bate bruma ; ce-i boierești așezați de noi în coșere șed ca aurul de frumoși. Când dă frigul când bate crivățul, când ne bate nevoia, ne ducem de ne rescumpărăm însuși munca noastră ca să ne hrănim copiii cu dânsa. Inainte de reglement săteanul avea 10, 15

Deputații adunării Ad-Hoc ai Moldovei 1857.
Colecția Academiei Române.

și peste 20 de fălci ; ridicam vite, ne prindeam nevoia și era și țara folosită, că cirezile cele multe care eșiau din țară, noi le creșteam. Cu Regulamentul, munca ni s'a împovărat, iar pământurile ni s'au micșurat. Noi nici la facerea legii acesteia nici la celelalte nu am fost chemați, nici întrebați, nici la vre-o învoială nu am stătut. Domnia lor boierii de moșie singuri le-au făcut, le-am urmat, de și greu și amar ne-au picat. Dar fiindcă Dumnezeu și-au adus aminte și au dat în gând celor șapte puteri de s'au

îndurat ca de astă dată să fim și noi întrebați despre păsurile și durerile ce avem, uitat să fie și șters tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împerecherea dela sufletul nostru; o samă și din boieri au fost cu frica lui Dumnezeu și mai din vechi, pe când cu toții de a valma ne luptam și ne vărsam sângele pentru apărarea credinței și a moșiei strămoșești, și nu erau ca părinți și noi ca fiii lor. Noi însă știm că de când cu domniile grecești, de atuncea s'au stricat și dresese țării și ale noastre. De aceea noi nu facem nici imputarea nici înfruntarea nimănu, ci să avem iertare, dacă spuiund adevărul, vom fi scăpat vre-o vorbă care să fie greu la auzul cuiva. Noi dorim ca tot poporul român să se înfrățească și să treiască în pace și în liniște pe pământul strămoșesc al României, pentru mărirea și fericirea neamului”.

După această introducere, sătenii formulează următoarele dorinți în privirea reformei condiției lor: înlăturarea bătaiei, aceea a tuturor beilicurilor, havalelor și a birului pe cap, și înlocuirea tuturor acestor îndatoriri prin un bir pe averea fiecui fără osândirea în țară; satele să-și aibe dregători aleși din sânul lor și la sfârșit căderea boierescului adevă răscumpărarea lui cu toate acelea cu care sunt împovărați de către boierii de moșii. „Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care scăpăm; vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim, să nu mai fim a nimănu, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară; am îngenuchiât, am îmbrâncit cu toții; cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimănu; dar nici al nostru să nu se întunece”²³⁰.

Este invederat că propunerea deputaților săteni, alcătuită de un cârturar partizan al intereselor lor, lovia mai mult în interesul obșteesc decât folosia clasei pentru care era formulată; de oarece, de și îmbrăca în rostiri, ce păreau eșite chiar din inima acelor suferinzi, adevăruri netăgăduite despre ceea ce fusese, era neoportun a se învenina înfrățirea ce ar fi trebuit să dominească în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmai dela clasa boierească.

²³⁰ *Ibidem*, VI, 1, p. 342. Radu Rosetti, *Pentruce s'au răscolat țărani*, p. 288 aprețuește astfel această măiastră protestare: „Limba acestei plângeri este de-o frumusețe neîntrecută și i se cuvine un loc de frunte în orice selecțiune de bucăți de literatură românească. Dar ea mai are altă calitate; este adevărată dela început până la sfârșit”. Radu Rosetti atribue redactarea acestei plângeri lui Vasile Mălinescu, apropiind-o de minunatul amendament la chestia țărănească, cel atât de documentat, și așa de elocvent, propus în divanul ad-hoc. Acest amendament era însă iscălit de țărani divanului ad-hoc și dintre cârturari numai de 3 mai de samă: Arhim. Neofit Scriban, Arhim. Melchisedek și Vasile Mălinescu. Dacă însă asemănăm propunerea țărănilor și cu discursul lui Vasile Mălinescu din comisia centrală în 1860 atunci vom primi fără nici o rezervă părerea lui R. Rosetti, că propunerea deputaților săteni a fost redactată de V. Mălinescu, *ibidem*, p. 288—290.

Mai mult decât forma jignia însă fondul ei pe deputații marilor proprietari; căci în privirea celor trei puncte d'întăiu proprietarii susțineau, că țărani nu mai aveau cuvânt a le cere întrucât prin votarea oboririi privilegiilor și a egalității înaintea legii li se făcuse dreptate. Cât despre punctul capital, răscumpărarea boierescului, proprietarii îl tratează de „utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerință comunistă, care cu alte cuvinte vrea să zică: împroprietărirea universală fără cumpărare și plata pământului, pe care comunitarii propunerii locuitorilor îl înțeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele”²³¹.

O adevărată furtună se deslănțuise în sânul adunării aceleia pe care Europa o convocase spre a cunoaște dorințele poporului român. Ce spectacol era să deie comisiei europene și prin ea puterilor și lumii întregi desfășurarea unei lupte încinse pe un țărâm pe care înțelegerea se arăta ca peste puțină de stabilit? Oamenii conducători din divanul moldovenesc simțeau primejdia unei atari situațiuni, și se iviră o sumă de propuneri care ținteau la deslegarea acestei chestiuni nenorocite. Așa în afară de propunerile protrivnice ale țărănilor și proprietarilor mari, mai formulară alte moduri de împăcare ale intereselor dușmane: minoritatea comitetului proprietarilor mari, o socotință particulară a lui Roseti Tețcanu, o alta a majorității comitetului proprietarilor mici cu osăbită socotință a unuia din ei V. Zaharia, o altă părere a lui C. Hurmuzaki, cu amendamentul foarte lung și puternic motivat a unui număr de deputați din cler, boieri liberali și proprietari mici care conchidea pe față la împroprietărirea sătenilor pe pământul atribuit lor prin regulamentul organic, o altă propunere în acelaș înțeles a lui Constantin Negri și altele încă. După o desbatere vie se pun la vot toate aceste propuneri și lucru curios, cu toatele sunt respinse, neputând întruni nici una majoritatea absolută a voturilor²³², așa că chestiunea țărănească turburase numai divanul ad-hoc, fără a se ajunge la nici o deslegare a greiei probleme. În 21 Decembrie divanul ad-hoc al Moldovei închide și el ședințele sale, după ce votează, de astă dată în unanimitate, o adresă de mulțumiri către reprezentanții puterilor garante²³³.

Poarta cu toate asigurările date de ei de Anglia și Austria că Franța ea însăși părăsise ideia unirei politice a principatelor totuși se simte adânc lovită prin rostirea unanimă a ambelor divanuri în favoarea unirei și încă cu sperietoarea cea strașnică pentru Turci a principeului străin. Ne știind cum se puteau întoarce lucrurile până la hotărârea desăvârșită ce trebuia să

²³¹ *Ibidem*, VI, 1, p. 354 355.

²³² *Ibidem*, VI, 1, p. 422 425.

²³³ *Ibidem*, p. 498.

fie luată la Paris, Turcii se mângâiau cel puțin cu ideea că afirmând tot mai tare că principatele le aparțin, le vor alipi în realitate mai strâns de subreda lor împărăție, Așa prin firmele de disolvire ale divanurilor ad-hoc, ea afirmă din nou că principatele ar face *parte întregitoare* din împărăția ei. Dacă însă Poarta își arăta pe față mereu atare dorință scumpă inimei ei, modul cum firmele erau redactate, stilul și rostirile întrebuințate, care aveau caracterul ordinului unui stăpân către robul său, nu erau de natură de loc de a împrăștiia din sufletul poporului român amărăciunea și îndepărtarea pe care tocmai purtarea și pretențiile arogante ale Turcilor față cu Românii, dela începutul desbaterilor privitoare la a lor organizare, la adunase pe întrecutele²³⁴. Și într'adevăr, cum spune o corespondență a timpului, din Iași către l'Etoile du Danube din Bruxela; „cât de rău inspirați sunt miniștrii sultanului de a încerca cucerirea acestor teritorii prin niște termeni jicnitori amorului propriu național și prin rostiri care amenință libertățile politice unui întreg popor! Miniștrii înălțimei sale nu ar trebui să uite cât de mult niște cuvinte necorecte ca acele de provincii sau „parte întregitoare” rănesc simțământul național. Această apucătură a cancelariei turcești, de a nu scrie o simplă frază fără a băga în ea alt turcare care pun în îngrijorare simțul politic al poporațiilor, pare că vrea să devină o neîncetată provocare. Poarta nu vrea să recunoască în nici un chip existența națională a principatelor! Dar atunci la ce mai sunt bune tratatele, legăturile formale privitoare la aceste țării? Este de mirat cum de a tolerat chiar așezarea în București a comisiei europene în scopul de a cerceta dorințele poporațiilor. Dacă principatele sunt posesiuni ale imperiului otoman, cu ce drept se amestecă Europa în ele spre a le organiza?”²³⁵. Și cu toate acestea Poarta nu avea de ce să fie îngrijită, căci părăsirea uneia politice a principatelor de către Franța era un fapt îndeplinit. După ce Poarta primise până atunci comunicări în atare privire numai dela prietenele sale, Austria și Anglia, acuma

²³⁴ Iată textul firmanului sultanului, model de necuviință, mai ales față cu acel ce nu se putea apăra: „Le divan convoqué en vertu de mon firman impérial dans la province de Valachie qui fait partie intégrante de mon empire, à l'effet de mettre à exécution les articles 23 et du traité de Paris, s'était réuni pour exprimer les vœux du pays et fournir à la commission composée du délégué de ma sublime Porte et de ceux des puissances garantes, les informations nécessaires à l'accomplissement de son mandat. La dite commission venant de déclarer unanimement que ce divan a cessé de lui être d'aucune nécessité ou utilité, de concert avec les susdites puissances j'ai jugé convenable d'en prononcer la dissolution. Par conséquent, toi caïmacam à la réception de mon ordre révére, tu auras à dissoudre sur le champ le susdit divan et en informer qui de droit”. Place c. Walewsky, 26 Ianuarie 1858, *Doc. ren. Rom.*, VII. p. 55, spune: „le divan de Moldavie, qui a accompli son oeuvre avec régularité, méritait réellement un éloge plus poli”. Firmanul, *ibidem*, p. 44 și 52.

²³⁵ *Ibidem*, p. 56.

după rostirea divanurilor ad-hoc și în ajunul de a se deschide conferințele din paris care avea să le cerceteze, însăși Franța dă planul de organizare, pe care se hotărăște a-l substitui unirei desăvârșite, în cunoștiința Porței, prin ambasadorul Thouvenel. In memoriul comunicat ei, se prevedea numele de principatele unite de dat țărilor române, iar unirea lor era să se refere la legislație, stare economică, finanțe, măsuri, greutați, armată, păstrându-se în privirea politică două ocârmuiri sub doi domni și două adunări²³⁶. Proiectul e primit cu oarecare întâmpinări secundare de Turci. Ideea părăsirii unirei desăvârșite din parte Franței, ne mai fiind acuma un secret pentru nimenea, ea ajunsese și la cunoștiința lămurită a poporului român, care cu toată amara desâncântare căreia fu expus, tot în Franța își punea speranța, că măcar o parte din relele de care suferia vor fi tămăduite²³⁷.

În 22 Mai 1858 se deschid însă conferințele de Paris care trebuia să pună un capăt fierberei și așteptării atât de nerăbdătoare a Românilor asupra soartei ce era să li se facă. În ședința întâi, de și se știa lucrurile de mai înainte, se găsește de cuvântă a se juca de a doua oară o comedie, pentru a mântui onoarea politice franceze. Cea dintâi se jucase atunci când, după concesiunile dela Osborne, Anglia consimțise la anularea alegerilor făcute pentru divanul ad-hoc rostindu-se pentru unirea pe care ea însuși o părăsise. Aname în această primă conferință comitele Walewski se preface a susține din nou proiectul de unire, sprijinindu-se acuma și pe dreptatea pe care dorințele rostite de divanuri o dăduse previderilor franceze. Bine înțeles că reprezentantul Porței, Faud pașa, menține punctul de vedere turcesc al nevoilor de a se respecta privilegiile separate ale țărilor române; iar baronul de Hübner *are plăcerea* a pune, din partea Austriei, în îndoială că divanurile să fi rostit adevăratele dorinți ale poporațiilor, care ar avea nevoie de ordine și stabilitate. Atunci intervine reprezentantul Angliei lordul Cövcley, care spune că, după ce au ascultat pe puterea suzerană, nu crede că unirea să răspundă scopului urmărit de congres. Recunoaște însă că divanurile s'au rostit în favoarea acestei idei, și crede că s'ar putea combina, prin asimilarea așezămintelor administrative, un sistem care ar satisface și dorințele principatelor, fără a jigni drepturile legiuitoare ale puterii suzerane. După ce și ceilalți plenipotențieri își rostise părerile lor mai mult sau mai puțin conform cu ale antevorbitorilor, re-

²³⁶ *Ibidem*, p. 86. Memento din 11 Martie 1858.

²³⁷ Depeșa lui Place c. Walewsky din 15 Mai, *ibidem*, p. 171, interesantă și prin judecată purtată de consul diverselor persoane ce ar putea aspira la domnie. Singurele capabile pentru un atare post ar fi Petrache Mavroieni și principele Grigore Sturza.

prezentantul Franței spune că întrucât nu ar fi cu putință a se proceda pe calea majorității, conferința va izbuti a așeza o înțelegere întemeiată pe concesiuni mutuale și reciproce, așa ca să se mulțumească pe cât se poate toate interesele, precum spunea plenipotențiarul Marei-Britanii ²³⁸.

Înțelegerea fiind stabilită în principiu, formularea organizării fu o lucrare mai mult migăloasă decât grea, și în 19 ședinți, așa numita convenție de Paris era gata.

Această convenție este o lucrare foarte stranie, o silință supremă a combinației diplomatice, care totdeauna a căutat să domine prin idei, adese ori prin cuvinte, interesele reale și puternice ale vieții. Ea este un amestec hibrid și nefiresc de unire și despărțire, în care caută să se împace interesele deosebite ale puterilor pe capul poporului român. Neconținut i se arată unirea, dar i se pun stavili pentru ca ea să nu se realizeze. Se apropie unda de buzele lui ; dar când vrea să beie ea se îndepărtează. Așa titlul oficial al țărilor române era să fie acel de *principatele-unite* ; dar pentru a nu-și crea prea mari iluzii asupra însemnătății lui, se pun după el : *ale Moldovei și Valahiei*. Era să fie o comisiune centrală în Focșani pentru pregătirea legilor de interes comun și o curte de casație comună care să judece procesele ambelor țări în ultima instanță : organizarea armatelor trebuia să fie identică, pentru a se putea contopi la vreme de nevoie în un singur corp, și steagurile, deși deosebite, erau să fie decorate cu o panglică comună de culoare albastră ; măsurile și greutatea erau să fie unificate, pe lângă vâmi care fusese întrunite încă de pe timpul lui Bibescu ; dar toate aceste îmboldiri către o viață comună trebuiau să fie oprite prin zidul de despărțire politic și administrativ ridicând între ele ; domnia, reprezentarea națională și capitalele rămâneau deosebite.

În privirea principiilor după care urma să se îndrepte de acolo înainte mersul treburilor în țărilor române, Convenția de Paris introduce în ele principiul constituțional, însă în adevărata lui ființă, bazat pe egalitate și nu numai caricatura lui, precum fusese constituționalismul Regulamentului Organic. Se stipulează anume prin articolul 46 al Convenției că „Moldovenii și Muntenii sunt cu toții egali înaintea dărilor și de o potrivă primiți în dregătorii publice în una și alta în ambele țări. Libertatea lor individuală este garantată și nimenea nu va putea fi reținut, arestat, nici urmărit decât conform cu legea. Nimene nu va putea fi expropriat decât în chip legal, pentru pricina de interes public și după o prealabilă despăgubire. Moldovenii și Muntenii de toate riturile creștine se vor bucura de o potrivă de drepturile politice, și bucurarea de atari drepturi va putea fi întinsă și la celelalte culturi prin dispozițiuni legiuitoare. Toate

²³⁸ Protocolul conferenței I din 22 Mai 1859, *ibidem*, VII, p. 216.

privilegiile, scutiile sau monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desființate și se vor procede fără întârziere la revizuirea legii care regulează raporturile proprietarilor pământului cu cultivatorii, în vedere de a îmbunătăți soarta țăranilor”.²³⁹

Iată noua întocmire sub care Europa dispunea, în autoritatea ei absolută și supremă, că trebuia să trăiască poporul român. El fusese consultat și rostise dorinți mult mai întinse decât ceea ce Europa se îndura să-i conceadă. Prin organele divanurilor ad-hoc el rostise, nu o dorință așa ruptă din senin, ci o nevoie neînlăturabilă, urmarea dezvoltării sale întregi de până atunci — unirea țărilor surori. Greutățile politice nu învoise primirea unei atari cereri radicale; totuși oricât de puțin încuviințase Europa, tot era foarte mult, căci românii cel puțin scăpase de urgia trecutului, de apăsarea turcească ce-i silea să caute scăparea în protectoratul rusesc, care apoi îi strângea în brațele sale până aproape deplină înăbușire.

De aceea, lucru la care poate nu am prea putea să ne așteptăm, căpeteniile Românilor se arată mulțumiți cu rezultatul dobândit. Așa Vasile Boierescu, deși recunoaște că s'a proclamat numai o semi-unire, unire în nume, în instituțiuni, în legi, în armată, în consiliul central, o unire reală până la un punct, însă nu complectă, ci începută — adaugă că rămâne acum că Româniilor prin o purtare cu truc și prudentă să o poată complecta. Noi mulțumim Europei că cel puțin ne au arătat că unirea poate fi posibilă”²⁴⁰.

Nu știa Boierescu că atunci când el scria acele rânduri, profetiza ceea ce trebuia să s'ntâmplescă și încă așa de curând, Ioan Brătianu din potrivă mergea prea departe cu entuziasmul, când spunea că „Româniilor primeau Convenția fără vre-o gândire ascunsă, nu cu cuget de a o călca, ci cu hotărâre a o apăra chiar cu sângele lor”²⁴¹. Cât curând erau să fie lăsate la o parte aceste jurăminte, și apucând taurul norocului de coarne, era să ne făurim noi înșine soarta refuzată de areopagul european!

Convenția de Paris prevede în dispoziția ei finală că „în momentul ce hatîșeriful sultanului va promulga în principate stipulațiile ei, ocărnuirea țărilor va fi remisă de caimacamii (căimăcămie), însă constituite conform prevederilor Reglementului organic, adecă alcătuite din președintele divanului domnesc, marele logofăt și ministrul de interne care erau în funcție sub ultimii gospodari înainte instalării guvernului provizor din 1856. Zisele comisii se vor ocupa de îndată cu alcātu-

²³⁹ Art. 46, *ibidem*, VII, p. 313.

²⁴⁰ *Convențiunea relativă la organizarea principatelor*, articolul lui V. Boierescu în *Naționalul. ibidem*, VII, p. 408. Comp. alt articol p. 632.

²⁴¹ Declarația lui I. C. Brătianu din *Românul, ibidem*, p. 510.

irea listelor electorale care vor trebui să fie întocmite și publicate în sorocul de 5 săptămâni. Alegerile vor avea loc 3 săptămâni după publicarea listelor. A zecea zi, după aceea, deputații vor trebui să fie întruniți în fiecare principat, spre a procedea la alegerea gospodarilor” (art. 49).

Fură numiți deci în virtutea acestei dispoziții, drept cai-macami în Muntenia : Emanoil Băleanu, Ion Manu și Ioan Al. Filipescu, iar în Moldova : Ștefan Catargiu, Anastasie Panu și Vasile Sturza.

6. CĂIMĂCĂMIA DE TREI ȘI ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN I DE DOMN ÎN AMBELE PRINCIPATE

Lupta din sânul căimăcămiei. — Adunările ce trebuiau să fie alese erau să hotărască într'un chip însemnător soarta țarilor române, de oare-ce dela oamenii ce erau să le alcătuiască, dela spiritul ce era să predominescă în ele, dela persoanele căroră erau ele să încredințeze conducerea destinelor ambelor ramuri ale poporului român, era să atârne soarta acestuia. Partidul național, înflăcărat numai de ideia binelui obștesc, nu se gândea atât la persoana viitorului domn, cât se îngrija ca să pătrundă în adunare oamenii destoinici, luminați și patrioți. În o profesie de credință naționaliștii declarase, în chip solemn că sunt partizanii unei bune și neatârinate adunări, că ei nu au nici în iveală nici în ascuns vre-un candidat la domnie, că nu vor cunoaște de domn al țării decât pe acela ce va eși legiuit din urma adunării obștești ²⁴².

Nu făceau tot astfel și partizanii ambițiilor personale, care nu aveau alt scop în toată mișcarea lor decât triumful candidatului sprijinit de ei, și deci alegerea deputaților din rândul acelora care erau să-i dea glasul.

În Muntenia partida națională nu era reprezentată în guvern prin nici una din fețele sale. Toți caimacamii lucrau pentru candidaturi anumite : doi din ei, Manu și Băleanu, pentru cea a lui Gheorghe Bibescu, iar al treilea, Filipescu, pentru Barbu Știrbeiu. În vederea de a obține o cameră potrivită cu dorințele lor, căimăcămii orânduiesc mai multe măsuri apăsătoare care să silească pe oameni a părăsi simpatiile lor către partida liberală. Și fac destituirii de funcționari pe o scară destul de întinsă, motivate de participarea lor la întrunirea acelor partide. Mai mulți din ei protestând la consuliile streine, căimăcămia

²⁴² Profesia de credință a partidului național din Moldova, 8 Decembrie 1858, *ibidem*, VII, p. 1033. Comp. o depeșă a lui Place c. Walewsky, 6 Noiembrie 1858, în care arată că mai multe persoane i-ar fi cerut deslușiri asupra candidatului plăcut Franței, *ibidem*, p. 629.

se hotărăște a răstrânge încă și mai mult frânele, și pentru a îndreptăți atare măsuri, se pretextează de unul din ei, Manu, că ar fi fost ținta unei încercări de asasinat cu o bombă explozibilă de sticlă, aruncată pe fereastră în casa lui. Se iau atunci măsuri aspre de privighere a întrunirilor, nu numai a acelor din localurile publice, dar chiar și acelor din casele particulare; se

Ioan Manu
Caimacamul Munteniei 1858. — Colecția Academiei Române.

ordonă ca miliția să îndoiască străjile puse la dispoziția poliției și departamentul internelor este învitat a ordona aspru administratorilor din județe a se sili să descopere prin toate mijloacele pe acei ce ar încerca să turbure liniștea publică. Cenzura este menținută cu toată asprimea, și căimăcămia de trei în Muntenia nu se deosebia decât doar în mai rău de acea de mai înainte a lui Alexandru Ghica.

Căimăcămia însă trebuind să îngrijească de întocmirea listelor electorale, găsește în această atribuție prilejul de a si-lui mult mai puternic conștiința publică dând o interpretare cât se poate de strâmtă și restrictivă dispozițiilor felectorale anexate pe lângă convenția de Paris, adăogând chiar din propria ei autoritate, condiții noue spre a putea fi înscris ca alegător. Așa, bună oară, reduce cu 5°/_o venitul proprietăților ipotecate; nu vrea să țină în seamă pentru constituirea capitalului de 6.000 de galbeni cerut de la alegătorii direcți ai orașelor, numerariul și creanțelor ce ar fi avut; impune neguțitorilor numai de cât înfățișarea de patente, când mulți din ei, după regulile de până atunci, fusesse scutiți de plata unor asemenea, și altele de acelaș fel. Toate aceste apăsări și măsuri neîndreptățite atrag o sumă de protestări din partea partidei naționale²⁴³.

În Moldova lupta între partida națională și aceia a candidaturilor personale și încă un caracter și mai ascuțit, prin desbinarea ce se pune, puțin timp după începerea lucrărilor căimăcămiei, între unul din membrii ei, Ștefan Catargiu, cu ceilalți doi Anastasie Panu, și Vasile Sturza.

Acești din urmă, devotați cu totul interesului național, temându-se că nu se vor întâlni tot deauna în păreri cu colegilor lor, propun dela început, ca în lucrările căimăcămiei să predominască principiul majorității²⁴⁴, propunere care este primită de Ștefan Catargiu, însă cu condiție ca fiecare din cei trei membri ai locotenenției să-și reia ministerele pe care le avusese sub domnia lui Ghica, Catargiu fiind interesat a avea sub a lui putere ministerul din lăuntru, prin care spera că va putea lucra așa ca să-și pregătească lui domnia.²⁴⁵

Dacă Ștefan Catargiu se silise a apuca ministeriul internelor, o făcuse crezând că va putea dispune de el fără nici un control, întrucât autoritatea lui de ministru era întărită prin acea mai mare încă de caimacam. El uita un lucru, că această de pe urmă însușire era împărțită cu alți doi, către care el legându-se asculta la principiul majorității, autoritatea supremă nu-i mai aparținea. Orbit însă de patima ambiției și de luciul domniei, cu care ea făgăduia a fi încununată, Catargiu nu se gândește la poziția lui, și pretinde o libertate absolută în conducerea ministerului său. Desbinare de păreri se vede chiar dela primul act al căimăcămiei, Catargiu refuzând a subsemna decretul pentru restabilirea libertății presei. În curând era să iz-

²⁴³ Circulara partidului național din Decembrie, *ibidem*, p. 920. Mai multe protestări c. consului străini, *ibidem*, p. 1044, 1053, 1186. Comp. protestarea contra alegerilor, efectuate pe baza listelor electorale, a lui I. Brătianu și a lui N. Goleșcu c. Napoleon al III-lea, p. 1380, 1382. Chestiunea boambei explozibile, vezi în actele de la p. 849, 859, 939.

²⁴⁴ Actul de la p. 599.

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 780, 862.

bucnească o mai vașnică neînțelegere. Panu și cu Sturza găsiră de cuviință a schimba pe mai mulți ispravnici, între care erau și acei de Tutova și Putna, rudenii de ale lui Catargiu. Acesta se opune pretinzând că nu ar putea suferi ca în ministerul său

Anastasie Panu
Caimacamul Moldovei 1858 1859. — Colecția Academiei Române.

să se amestece capetele altor departamenteuri. In zadar se siliră Panu și cu Sturza a-l face să înțeleagă că autoritatea lui de ministru trebuia să se plece înaintea celui mai mare căimăcămiei, și că în exercițiul acestei se convinsese ca să predominască prin-

ciplul majorității. Ștefan Catargiu se opune cu înverșunare la schimbările propuse, și ele efectuându-se fără consimțământul lui, nu vroește să mai recunoască principiul majorității, la care cu toate aceste se îndatorise a se supune, și părăsind sala deliberărilor refuză de a lua parte la lucrările ulterioare ale căimăcămiei. Acasă el primește o deputăție alcătuită din partizanii săi care-l felicitază pentru energica lui împotrivire la dorințele colegilor săi. Majoritatea spre a nu lăsa nehotărâte trebi cu atâta mai grabnice, cu cât se apropia termenul în care trebuiau să fie întocmite listele electorale, își făcea regulat datoria de a invita pe Catargiu la ședinți, și după ce-l aștepta până la 12 ore, hotărârea lucrările fără a lui împărtășire²⁴⁶. Directorul ministerului de interne, Pruncu, refuzând, după înțeșirile lui Catargiu, de a veni la un consiliu, este destituit de căimăcamii cei doi și înlocuit cu Teriachiu. Catargiu refuză însă de a primi pe noul director „și acesta ocupându-și funcția într'o zi înainte de a sosi ministrul său, este dat afară cu puterea, de însuși acesta²⁴⁷; violența care arată până unde ajunsese pornirea lui Catargiu în potriua celorlaltor membri ai căimăcămiei.

Dacă Catargiu însă își permitea o asemenea purtare, o făcea numai, fiind încurajat de consulul austriac și de comisarul turc, Afif-bei, a cărui menire cu toate că fusese numai decât a ceti firmanul promulgător al Convenției, rămăsese totuși în Iași și după îndeplinirea acelei formalități. Comisarul turc vroind să expeduiască o telegramă cifrată la Constantinopole, în care de sigur relata tânguirile lui Catargiu, direcția telegrafului refuză primirea ei, pe motivul că numai membrii guvernului și consulii puterilor acreditați pe lângă ei ar avea dreptul a trimite depeși tainice²⁴⁸. Înțelege oricine cât a trebuit să se aprindă Turcul la acest refuz care-l aruncă încă și mai mult în partea lui Catargiu. El trimite atunci un curier la Poartă, prin care lămurește pe larg purtarea celor doi căimăcamii, care se părea Turcilor atât de necorectă, și comunică și tânguirea lui Catargiu către marele vizir, în care acesta nu roșește a spune că face un de pe urmă apel la dreptatea Inaltei Porți, cerând intervenirea legiuită a curței suzerane și sprijinul ei măntuitor, care în atâtea rânduri ale trecutului au apăsat nenorocitul nostru principat²⁴⁹. Iată deci cum înțelegeau unii din boierii noștri să apere autonomia cea de abia dobândită și cu atâta trudă și necaz ! Cum primește Alif răspunsul dela marele vizir el înștiințează pe cei doi caimacami că are să le facă o comunicare și se duce la ei spre a le-o împărtăși, însoțit de Catargiu. Sturza și cu

²⁴⁶ Mai multe invitări de aceste la p. 680, 722, 725, 744, 758, 767

²⁴⁷ *Ibidem*, VII, p. 684, 742, 791.

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 770. Incurajarea cons. austr. p. 783.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 732.

Panu cerând dela comisar comunicarea în scris, spre a putea delibera asupra ei și a răspunde în cunoștință de cauză, Catargiu se grăbește a întâmpina că nu se încapă deliberarea unde urmează poruncă”²⁵⁰. Majoritatea căimăcămiei se refuză a da o urmare depeșelor viziriale comunicate de Alif-bei, mai întâi fiind că nu veniau prin canalul unui reprezentant acreditat, apoi fiindcă comunicările ce i se făceau erau numai verbale²⁵¹.

Majoritatea căimăcămiei ia în curând o măsură ce trebuia să supere încă și mai rău pe Turci, anume bazându-se pe pe art. 9 al Convenției care spunea că gospodarii vor avea agenți care să-i reprezinte la Constantinopole, retrage puterile lui Fotiade ce fusese până atunci agent al Moldovei, de oarece aceste țări nu erau acuma ocârmuite de un gospodar, ci numai de o locotenență domnească²⁵². Această măsură pune vârful relațiilor încordate între Moldova și Poarta Otomană. Vizirul convoacă consiliul ambasadorilor și le spune purtarea abusivă a căimăcămiei, după rapoartele primite dela Afif-bei și tînguirile lui Catargiu. Majoritatea căimăcămiei nefiind sprijinită de nimene la Poartă, ambasadorii se unesc cu vizirul în alcătuirea unei note dojenitoare, care cerea încetarea abuzurilor căimăcămiei și reintrarea ei în legalitate. Insuși Franța este ademenită a se uni la acest demers colectiv, și comitele Walewski, desaproabă, în o depeșă către Place, destituirea lui Fotiade²⁵³. Se înțelege dela sine că o atare nemulțumire a întregului areopag european, cu purtarea celor doi căimăcămii, trebuia să deie curaj uneltirilor dușmane. Fiind că desaprobarea ambasadorilor atingea și destituirile de funcționari interni, apoi de îndată se sculară foștii miniștri ai lui Vogoride care fusese înlocuți la intrarea în funcție a noii căimăcămiei, precum și alți dregători subalterni, cerând cu sumeție dela cei doi căimăcămii reîntegrarea în posturile lor, Căimăcămia însă, întemeindu-se pe neclintita ei dreptate, respinge cu energie toate acele cereri și pedepsește chiar pe unul din petiționari, Iorgu Răznovanu, retrăgându-i însușirea de aghiotant ce o avea pe lângă rangul său milităresc²⁵⁴. Căimăcămia care se apăruse până atunci numai prin o depeșă către marele vizir și către reprezentanții puterilor garante²⁵⁵, trimite o adresă de astădată, îndreptată în contra

²⁵⁰ *Ibidem*, VII, p. 787.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 789, 790, 826, 854. Un rezumat al luptei între Catargiu sprijinit de Turci și Austriaci și căimăcămie în memoriul lui V. Alecsandri, *ibidem*, p. 1084; altul în depeșa lui Place din 25 Decembrie 1858, *ibidem*, p. 1329, altul în Adresa căimăcămiei c. reprezentanților puterilor 14 Dec. 1858, *ibidem* p. 1339.

²⁵² *Ibidem*, p. 764.

²⁵³ *Ibidem*, p. 774, 1006, 1010, 1019.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 1048—1052, 1071.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 1096.

Turciei, acelorași reprezentanți, în care dovedește prin textul a două depeși, că Poarta calcă într'un chip înviderat stipulația conținută în art. 2 al convenției de Paris, după care principatele aveau să se ocârmuiască liber și în afară de orice amestec al sublimiei Porți. Prin una din acele depeși, adresată lui Alif-bei, vizirul îl însărcina, nerespectând nici măcar formele politeței celei mai elementare, „*a spune căimăcămiei de a nu face nimica privitor la mănăstirile grecești până la epoca când daravera cu ele avea să fie definitiv regulată prin un firman imperial*”; a doua ordona revocarea libertății presei încuviințată de cai-macami, care nu făcuse decât a restabili o lege votată pe timpul lui Grigore Ghica și care fusese suspendată prin firman pe timpul lui Vogoride²⁵⁶. Amestecul Turcilor era vădit. Se recunoaște că mintea lor asiatică nu înțelegea ce vrea să zică legătura unui tratat pe care ei înșii îl iscălesc, și ei nu se puteau desvâța de obiceiul de a privi țările române ca niște adevărate ale lor pašalâcuri. Ce e drept obiceiul era așa de vechiu, așa de înrădăcinat încât greu era mai ales pentru Turci, a se desface de el. Și apoi ce să ne mirăm de Turci, când se găsiu chiar frunțași Români care să-i îmbie a o face!

Această luptă a celor doi căimăcami, Anastase Panu și Vasile Sturza, contra intrigilor din lăuntru și a încercării Turciei de a menține pe cale piezișe influența pe care o pierduse pe față, constituie unul din momentele cele mai de seamă ale istoriei poporului. Ea ni-l arată pe deplin trezit la conștiința de sine, apărând cu energia, pe care i-o da temelia juridică, poziția câștigată prin tratatul de Paris. Dacă Europa apuseană întinsese mâna ei naționalității române, ea nu galavanizase numai un corp mort și fără viață, ci scăpase de moarte un organism ce vroia să trăiască. Norocul cel bun al poporului român a vrut însă ca în guvernul acela ce era să preșadă la ac-tul cel mai însemnat al regenerării sale, alegerea domnilor, să se nimeriască, cel puțin în una din țări, acea ce era menită de soartă a aduce la menirea neamului întreg, două suflete mari, Anastasie Panu și Vasile Sturza două inimi generoase și neinteresate, care să jertfească personalitatea lor binelui obștesc.

Evoluția viitoare a poporului român aduse pe acești doi bărbați în fruntea Moldovei care era menită a înmulți puterile poporului român prin unirea întemeiată pe jertfa Moldovei.

Dar tocmai această luptă încordată și periculoasă contra neîndreptățitului amestec al Turcilor în daraverile Moldovei, detrăsese luarea aminte a căimăcămiei dela privigherea pe care ar fi trebuit să o aibă asupra operațiilor electorale, și așa se făcu ca în adunarea Moldovei să pătrundă mai mulți partizani ai candidaturilor personale, de cât s'ar fi convenit după numărul

²⁵⁶ Adresa, *ibidem*, p. 1339.

lor. Din 64 deputați aleși 21 erau partizani ai lui Mihai Sturza fostul domn al Moldovei, 13 ai lui Grigore Sturza fiul său, iar restul de 30 membri ai partidei naționale. Alegerea domnitorului trebuia să înceapă în Moldova și anume în ziua de 5/17 Ianuarie 1859 atinse țărâmul personal, era peste puțință a nu se

Vasile Sturdza
Caimacamul Moldovei 1858—1859.

naște desbinări, unii din deputați având în vedere pe o personalitate, alții pe alta.

Alexandru Beldiman fu trimis chiar în noaptea aceia la Mihail Kogălniceanu spre a subsemna și el procesul-verbal. Trezindu-l din somn, Beldiman îi prezentă hârtia, ținând ascuns cu mâna numele alesului. Kogălniceanu întrebă cine este : Mihai

Sturza? Nu, răspuse Beldiman; Grigore Sturza? iar nu. Atunci dă-mi să iscălesc zise Kogălniceanu. Când văzu că e Cuza, izbucni într'un vesel hohot de râs.

Alegerea domnului în Muntenia fusese amânată de partidul național până să se afle rezultatul celei din Moldova, de oarece partidul național din Muntenia era hotărât a alege pe aceeași persoană ca domn și în această țară. Într'adevăr convenția de Paris deși dispusese ca să fie două guverne sub doi domni separați; nu prevăzuse cazul când alegerea ambilor domni ar cădea asupra uneia și aceleiași persoane. Când partidul național din Muntenia află despre alegerea lui Cuza, el trimite o deputație către adunarea moldovenească, care să felicite pentru fericita ei izbândă, și de îndată se luură măsuri în București pentru asigurarea alegerilor domnului Moldovei. Adunarea de aceea aleasă sub influența caimacamilor era favorabilă lui Grigore Bibescu, fostul principe. În ziua de 23 Ianuar când cu verificarea titlurilor, poporul din București după îndemnul partidului național, se adună în mare număr în dealul mitropoliei. A doua zi când trebuia să se aleagă domnul, guvernul luă măsura de a încunjura camera cu un corp de armată care avea ordin să tragă asupra mulțimei la caz de a vroi să pătrundă cu deasila în localul deputaților. Capii partidului național însă se înțelesese cu colonelul Vlădoianu, ca să nu execute atare ordin, și când poporul se îngrămădi la intrarea mitropoliei, fu lăsat de gardă ca să treacă neîmpiedecat. Măcelarii ce erau în mare număr începură în chip însămnător a-și ascuți cuțitele cu mare vuet. Deputații speriați de presiunea poporană, cu toate că erau hotărâți să-și deie glasurile lui Bibescu, votară cu toții, de teamă, pe Cuza. Astfel domnul Moldovei încinse și sceptorul Munteniei. Unirea era efectuată, căci oricâte greutăți mai erau de învins pentru a câștiga învoirea Europei, la un act făcut inviderat contra voinței ei, totuși nu este mai puțin adevărat că de îndată îndoita alegere a lui Cuza, datează existența României de astăzi și se sfârșește istoria despărțită a țărilor române.

Alegerea din Moldova. — În ziua de 28 Decembrie 1858 se întrunește adunarea națională a Moldovei. Cea dintâi desbatere ce se deschide în ziua de 31 Decembrie, fu recunoașterea alegerii principelui Grigore Sturza ca deputat îngreuiată prin împrejurarea că el slujise în oștirea turcească cu gradul de general de divizie și sub numele de Muhlis-pașa. Sturza susținea că-și dăduse dimisia din acea slujbă, pe care nu o primise de cât spre a lupta contra Rusiei și deci în interesul țării sale. Dintre deputații naționali, alegerea lui Grigore Sturza este sprijinită de Panu, Kogălniceanu și Cuza. Acest din urmă arată, că nu ar exista nici o lege în Moldova, care să răpească drepturile politice acelor ce ar fi slujit în oștiri străine, și sfârșește cuvântarea

lui spunând, că „socot în sfârșit că trebuie să punem patimile de o parte și să deschidem era constituției prin dreptate și frăție”. Nu știa Cuza, când rostia aceste cuvinte, că în curând era să fie protivnicul principeului Grigore Sturza la scaunul domniei I.²⁵⁷

Ca o bombă neașteptată fu atribuit acest rol Colonelului Alexandru Cuza, în noaptea de 3 Ianuarie 1859. Anume partidul național, lucrând cu mult foc și multă lepădare de sine pentru izbânda ideilor sale, își făcuse un titlu de glorie de a nu-și fi oprit părerile asupra nici unui candidat de domn cum am amintit-o și mai sus. El respingea cu indignare învinuirea ce i se aducea, că ar cloci o candidatură ascunsă, și se lăuda că „urma va dovedi, că partidul național nu avea altă candidatură decât cea a unei adunări obștești libere și neatârinate”²⁵⁸. Când adunarea se întruni anume spre a alege pe domn, partidul național trebuia să se coboare pe pământ, din regiunile ideale în care plutea; să se gândească că, dacă nu era să iasă din urmă nici Mihai nici Grigore Sturza, era de nevoie ca cineva să le stee împotriva și acel cine-va căta să fie un om în carne și oase, și nu numai o sinteză de fericite principii; trebuia să găsească între dânșii pe acel „om nou pentru legile nou” pe care Kogălniceanu îl ceruse, spre schimbarea feței țării române.²⁵⁹ De îndată însă ce întrebarea se puse pe tărâmul personal, se iviră deosebiri în părerii: unii din deputații naționaliști erau pentru o persoană alții pentru alta. Incepu să se vorbească de candidaturile lui Constantin Negri, Petrache Mavrogheni, Anastasie Panu, Lascăr Catargiu, Lascăr Rossetti, Vasile Alecsandri,²⁶⁰ acest din urmă sprijinit de așa numita „banda neagră”, în fruntea căreia era Docan. Pericolul pentru partida națională consta mai întâi în alianța putincioasă între Mihăileni (partizanii lui Mihai Sturza) și Grigoreni (acei ai fiului său Grigore), unire ce ar fi alcătuit majoritatea. Desbinarea între tată și fiu era însă așa de mare, că asemenea temere putea fi privită ca înlăturată. Mai greu era de a se ajunge la o înțelegere asupra candidatului partidei naționale și, dacă lucrul nu se făcea, dacă această partidă se îmbucăția și ea în mai multe frânturi, apoi nu de la întâiul scrutin, unde trebuia majoritatea absolută, de si-

²⁵⁷ Adunarea electivă a Moldovei, Proces-verbal No. 11. Ședința din 31 Decembrie 1858, *Monitorul Oficial al Moldovei*, din 15 Ianuarie 1859. — Un fel de povestire a viitoareii poziții a lui Cuza se vede în o scrisoare din Viena, din 27 Martie 1857 adresată lui de unul *Carro* și care îi dă titlul de „*Mon Prince*”. *Documente privitoare la renașterea României IV*, p. 278.

²⁵⁸ *Răspuns la Grigoreni, Steaua Dunărei*, 21 Noembrie 1858.

²⁵⁹ Cuvântare rostită de Kogălniceanu în ședința adunării din 5 Ianuarie 1859. *Monitorul oficial al Moldovei*, 28 Ianuarie, supl. — vorbă repetată de Gr. Serurie la primirea lui Cuza în București. *Românul*, 29 Ianuarie, 1859, supliment.

²⁶⁰ *Acte și documente, privitoare la Renașterea României*, VIII, p. 299.

gur însă că la cel de al doilea, era să izbutească, cu majoritatea relativă, tot fostul principe al Moldovei Mihai Sturza.²⁶¹ Pricina desbinării partidului național stătea mai ales în chestia rurală, în care Constantin Negri și Lascar Catargiu, ambii cu cei mai mulți sorți de izbândă, înfățișeau părerile externe, unul în favoarea țăranilor, celălalt în cea a proprietarilor²⁶².

Neînțelegerile ținură până cu două zile înaintea alegerii care trebuia să se facă la 5 Ianuarie 1859. Ingrijirea și teama creșteau cu cât se apropia terminul fatal. În seara de 3 Ianuarie deputații naționali veniră mai toți, în număr de 30, la Costache Rolla care ședea în localul cabinetului de Istorie naturală, lângă sala numită pe atunci în prescurtarea *Elefant*, după scheletul unui mare animal de acest soi ce cuprindea în colecțiile lui. Aici, după ce se desbătu până la 11 ore, fără nici un rezultat adunarea era să se spargă, când Lascar Rossetti încuie ușa și spune că nu vor eși de acolo, până nu se vor înțelege asupra unui candidat²⁶³. Reluându-se desbaterile, Pisoschi propuse să se aleagă colonelul Alexandru Cuza. Ca o scântee electrică străbătu acest nume prin gândurile tuturor, neîntâlnind niciăcarea împotrivirea, de care se lovise cealaltă. Trecutul lui Cuza era cunoscut și-l punea într'o priincioasă lumină; planurile sale de viitor nu se știau care sunt; apoi el fiind o personalitate mai puțin marcantă, toți nădăjduiau că-l vor putea conduce după dorințele lor; în sfârșit legăturile sale de familie cu mai mulți din partizanii bandeii negre, îi dădeau un sprijin în acest grup destul de puternic. Într'un cuvânt, toate împrejurările se întâlneau pentru a face ca să fie primit. Se subsemnă îndată un proces verbal, prin care cei 31 de membri ai partidului național (către care se alipi mai târziu și Alexandru Mavro-

²⁶¹ Din 64 de deputați, vr'o 31 erau ai partidului național; se socoteau apoi vr'o 20 ai lui M. Sturza și vr'o 13 ai lui Grigore.

²⁶² Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 10; „un deputat dl. L. Catargiu zice că nu va da votul său pentru acela care, dacă s'ar face domn, iar lua moșiile și le-ar da la țărani. Nici eu, strigă Kogălniceanu, nu voi da votul meu d-lui Catargiu care, dacă ar fi domn, m'ar trinite peste granița, pe mine care sunt pentru împroprietărirea țăranilor”.

²⁶³ În ediția I-a a acestei istorii, am spus că Pisoschi se aruncase la ușa, cu un pistol în mână, amenințând a se ucide, în cazul când cineva ar mai fi părăsit sala. Defunctul Dimitrie Rosetti, cumnatul lui Cuza, mi-a spus însă că era în o odae, alătura de cea în care erau adunați deputații și că deschidea din când în când ușa, spre a vedea ce se face. Dimitrie Rosetti ne-a afirmat că Lascar Rosetti a fost acel ce a încuiat ușa. Se dau însă și alte versiuni asupra numelor deosebitelor personaje ce jucară un rol în această ședință, deosebiri cari nu ating fondul împrejurărilor. Indrept și cele ce am spus, că Kogălniceanu eși furios din adunare. El nu era față la ședință, după cum arată singur în cuvântarea rostită cu prilejul deosebitului asupra răspunsului la mesaj din 1863. Șcd. din 9 Februarie 1863 *Monitorul Oficial* No. 56, 1863: „Iată cum s'a ales d. colonel Alex. Cuza, primit de noi toți, chiar de acei ce nu au fost la alegerea pregătitoare, bunăoară eu care atunci dormeam în patul meu”.

cordat ca al 32-lea) se legau a sprijini în adunare alegerea colonelului Alexandru Cuza ca domn al Moldovei ²⁶⁴.

După hotărârea luată la *Elefant* în noaptea de 3 — 4 Ianuarie, se înțeleg cam greu cele ce se petrecură a doua zi, în 4 Ianuarie, în ședința adunării electivă. Anume, în acea ședință se desbătu întrebarea dacă principele Grigore Sturza ce fusese primit între deputați, putea să fie înscris între candidații la domnie. Manolache Costache Epureanu, deputat naționalist, rostește cam verde motivele pentru care el credea, că principele Sturza nu ar putea să figureze în lista celor cu dreptul de a fi ales: întâiu „pentru că această candidatură este anti-constituțională, căci prințul Grigore Sturza nu are zece ani de slujbă, nici a fost reprezentantul țării trimis de vre un ținut; și al doilea pentru că această candidatură este anti-națională, căci nu aș vrea să avem, în lista candidaților, un om care să fie și în aceea a pașilor turcești.” Ne-am așteptat după hotărârea luată în noaptea de mai înainte de partidul național, că toți acei 32 de deputați ce subscrieseră procesul-verbal dela *Elefant*, prin care se îndatorau a „sprijini prin vot pe față pe colonelul Cuza”, să combată candidatura principelui Grigore Sturza, ce era acuma protivnicul candidatului naționalist. În contra acestei așteptări, găsim pe unul din cei mai de frunte bărbați ai partidului naționalist, Anastasie Panu, care și el subsemnase în procesul verbal, conjurând pe adunare „să fie dreaptă și să înscrie pe prințul Sturza în lista candidaților la domnie, spre a dovedi că ea nu lucrează în spirit de partid ci numai în acel al dreptății și înțelepciunii și al demnității unei adunări naționale”. Întru cât celelalte căpetenii naționaliste, pe lângă Manolache Costache, ca Vasile Alecsandri, Lascar Catargiu și Mihai Kogălniceanu combateră această candidatură ²⁶⁵, nu ne rămâne pentru a putea explica purtarea cam neînțeleasă a lui Panu decât două ipoteze referitoare la personalitatea lui. Sau el ducea, mai departe de cum cerea înțelepciunea cea mai elementară, acel spirit cavaleresc, împărtășit și de alți naționaliști față cu principele Sturza, când cu validarea alegerii lui de deputat; sau că temându-se de a se pune rău poate cu viitorul domn, (în cazul unei împăcări finale între tată și fiu), vroia să-i câștige de mai înainte favoarea ²⁶⁶.

²⁶⁴ Procesul-Verbal din 3 Ianuarie, încheiat după 12 oare noaptea, publicat de Alexandru Papadopol-Calimach în *Convorbiri Literare* XV, 1883, p. 234. Kogălniceanu iscăli acasă la el, unde i se duse hârtia.

²⁶⁵ Procesul-verbal din 4 Ianuarie, *Monit. of. al Mold.*, 25 Ianuarie. 1859. Kogălniceanu se rostise contra candidaturii lui Gr. Sturza, atunci când îl sprijinise validarea alegerii, apăsând cu dinadinsul asupra faptului că „sprijine înscrierea, însă numai ca deputat”. Proces-verbal din 31 Dec. *Ibid.*, 16 Ian. 1859.

²⁶⁶ O a treia ipoteză, că naționaliștii să fi voit a avea pe Grigore Sturza de candidat, pentru a combate prin el pe tatăl său, nu poate avea loc, din pricină că atunci ar fi trebuit ca toți naționaliștii să-l primească.

La vot, principele Sturza avu pentru înscriere 19 voturi, contra 35. Se vede că, pe lângă cei 13 partizani ai lui Grigore Sturza, votase, în afară de Panu, și alți câți-va naționaliști, ce se luase după căpetenia lor. În orice caz și oricăror împrejurări ar fi datorită această șovăire, ea ne arată că închegarea partidelor pe baze de idei sau de interese era încă șubredă. Vom avea prilejul de a constata mai adeseori o asemenea nestatornicie în viața politică a acelor timpuri.

În ziua de 5 Ianuarie, când fu să se pășească la alegerea domnului, Grigorienii văzând că, după votul dat asupra înscrierii, că sunt în o sdrobotită minoritate, se hotărăsc a da glasurile colonelului Cuza. Atunci și Mihăilenii, spre a nu-și înstrăina simpatiile noului domn, al cărui alegere era acum asigurată prin unirea Gregorienilor cu naționaliștii, votează și ei tot pe colonelul Cuza, încât el întrunește unanimitatea de 48 de glasuri ale celor de față, afară de al său, de oarece după regulament era dator să se abțină, în însușirea lui de candidat.

După alegerea, președintele proclamă votul în uralele și aplausele deputaților și ale tribunelor. Noul domn făcu următorul jurământ înaintea adunării : „Jur în numele prea sfintei Treimi și în fața țarei mele, că voi păzi cu sfințenie drepturile și interesul Patriei, că voi fi credincios constituției în textul și în spiritul ei, că în toată domnia mea voi privighea la respectarea legilor pentru toți și în toate, uitând toată prigonirea și toată ura, iubind de o potrivă pe cel ce m'a iubit și pe cel ce m'a urât, neavând dinaintea ochilor mei decât, binele și fericea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții mei să-mi fie întru ajutor”.

După săvârșirea jurământului, Kogălniceanu ținu domnului următoarea cuvântare :

„După una sută cinciszeci și patru de ani de dureri, de umiliri și de degradație națională, Moldova a reintrat în vechiul ei drept, consfințit prin capitulațiile sale, dreptul de a-și alege pe capul său, pe domn.

Prin înălțarea ta pe tronul lui Ștefan cel Mare, s'a înălțat însăși naționalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a voit să împlinească o veche datorie către familia ta ; a voit să-i răsplătească sângele strămoșilor tăi, vârsat pentru libertățile publice. Alegându-te pe tine domn în țara noastră, am voit să arătăm lumii ceea ce toată țara dorește : la legi noi om nou.

O doamne ! Mare și frumoasă îți este misia. Constituția din 7 August ne însemnează o epocă nouă, și Măria Ta ești chemat să o deschizi ! Fii dar omul epocii ; fă ca legea să înlocuiască arbitrarul ; fă ca legea să fie tare, iar tu Măria Ta ca domn, fii bun, fii blând ; fii buna mai ales cu aceia pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă cinci zeci de deputați te-au ales domn, însă ai să domnești peste două milioane de oameni !

Fă dar că domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate ; împacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

Fii simplu, Măria ta, fii bun, fii domn cetățean ; urechea ta fie pururea deschisă la adevăr, și închisă la minciună și la lingușire.

Porți un frumos și scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăiești dar mulți ani, ca și dânsul ; să domnești ca și dânsul, și fă o Doamne ! ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituțiilor noastre, prin simțimintele tale patriotice să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor împăratului din Bizanț că : România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa. Să trăiești Măria ta” .²⁶⁷

O lume nesfârșită aștepta înaintea palatului administrativ din Iași, în timp ce în lăuntru lui se făuria, mai mult de puterile istorice de cât de voințele omenești, soarta viitoare a poporului român și anume nu numai al celui din Moldova ci al întregului neam în toată rotunzimea lui. Cum lumea stătea nerăbdătoare după rezultat, de odată un porumbel alb se puse pe frontonul din mijloc al palatului. Din când în când își lua zborul, se rotia deasupra mulțimei ; apoi bătând din aripi se așeza din nou de unde zburase²⁶⁸. Venise porumbelul, să aducă Românilor știrea că se apropiase de limanul mântuirii, după cum altă dată tot un porumbel vestise lumii, scăpată de potop în corabia lui Noe, apropierea uscatului.

Și într’adevăr că poporul în deobște, adecă tocmai clasele până acum înlăturate dela orice drepturi, dela orice împărțășire la conducerea statului, avea motiv să vadă în acel fapt întâmplător o prevestire plină de farmec ; căci el spera mult, și cel ce sperează mult se așteaptă la realizarea speranțelor sale. „Destul se tăvălise poporul românesc întreg, mai bine de două secole, în ipocrizie și în lașitate ; sărutase tălpile tuturor străinilor ce avuse până și numai o zi puterea în mână ; destul văzuse el prin ochii unui străin, auzise prin urechile lui, vorbise cu limba lui ; huiduise, calomniase și izgonise pe tot acel ce rostise cuvântul de libertate ; doi secolii întregi nu mai avuse acest popor nici demnitate, nici autonomie, nici școli, nici armie, nici literatură, nici industrie, nici comerț, nici proprietate, nici domiciliu chiar care să fie al lui ; două secole de când funcțiile erau numai

²⁶⁷ Jurământul lui Cuza și cuvântarea lui Kogălniceanu în procesul-verbal al șed. din 5 Ian. *Monit. of. al Mold.*, 28 Ian. 1859 suplement.

²⁶⁸ După spusele lui Costin Brăescu din Roman, adevărate și de alții contemporani, precum de Simion Dima din Iași.

chiverniseli, domnia o arenduire ; de când nu mai era o nație, ci o moșie ; nu cetățeni ci slugile cutărui sau cutărui individ”²⁶⁹.

Cum să nu se bucure poporul, când vedea în Alexandru Cuza, vestitorul unei noi ere „de demnitate națională, de libertate, de egalitate, de ridicarea claselor împilate”. Domnul era organul Convenției „ce introducea, pentru prima oară, în în viața Moldovei marele principiu ale Statelor moderne”²⁷⁰.

Apoi domnitorul mai înfățișa realizarea unei alte mari idei care depășa Convenția, ideea unirei, manifestare intelectuală a puternicului instinct de păstrare a neamului. Alexandru Cuza era cunoscut ca înfocat unionist.

De aceia nu ne vom mira de izbucnirea unei înflăcăări adevărate, la răspândirea vestei alegerii lui Cuza ; nu ne vom mira de manifestările sincere de bucurie ce le arătară nu numai corpului constituite ale Statului ; dar și poporul din toate unghiurile țării, precum și pe de altă parte iarăși vom înțelege pentru ce alegerea lui Cuza era rău văzută de acele elemente din populația țării care se folosise de starea trecută a lucrurilor, bună oară de grecii din Galați.²⁷¹

Bucuria însă trecu peste hotarele Moldovei, răpândindu-se în sufletul întreg al poporului român, și al acelu din Muntenia. Izbânda Moldovei, de a avea un domn după chipul și asemănarea noii stări de lucruri, făcu și pe Munteni să verse lacrimi de bucurie pentru norocul fraților lor, în care ei vedeau poate vestea premergătoare a propriului lor noroc.²⁷²

De odată, în mijlocul acestei bucurii, în care țara fierbea dela un capăt la altul, cade ca un trăsnet vestea unui complot, urzit de străini, complot ce trebuia să izbucnească la Focșani și să proclame de domnitor pe principele Grigore Sturza. Făptașii căutau să răscoale și satele, făgăduind țăranilor să le împartă fără, despăgubire, pământurile boierilor. Nu s'a putut afla adevărul asupra acestui complot, și principele Sturza protestează cu indignare contra faptului că acest complot i se punea în seamă prin o scrisoare trimisă foarei *Steaua Dunărei*²⁷³.

Astfel se săvârșise alegerea lui Alexandru Ioan I în Moldova. Consulul Francez Place face următoarele reflexii asupra alegerii din 5 Ianuarie : „Pentru întâia oară în Moldova, o alegere s'a făcut fără să se cheltuiască un galben. Nu au lipsit cu toate acestea încercările, și sunt mai în stare decât oricine a firma, că principele Mihai Sturza nu s'a dat îndărăt a oferi mai multe milioane, pentru a cumpăra glasuri. Pretutindenea

²⁶⁹ C. A. Rosetti în *Românul*, reproduc de *Steaua Dunărei*, 20 Ian. 1859.

²⁷⁰ *St. Dun.*, 12 Ian. 1859.

²⁷¹ *St. Dun.*, 15 Ian. 1859.

²⁷² *St. Dun.*, 13 Ian. 1859.

²⁷³ *St. Dun.*, 16 Ian. 1859. Dosarul cuprinzător al cercetărilor privitoare la acest complot se află în arhiva Ministerului justiției, sub No. 387 din 1859.

a fost respins. Acest fapt trebuia atribuit bunelor efecte, produse în această țară, prin ultimul divan ad-hoc și mai ales prin luptele ce i-au mers înainte. Cumpăna morală s'a ridicat prea repede aici. S'a înțeles în sfârșit, că sunt principii care trebuiau să izbutească, și nu s'a dat îndărăt dela jertfe pentru a se ajunge acest scop. Alegerea colonelului Cuza este izbânda deplină a ideilor înaintate și liberale, și vechiul sistem de corupție și-a trăit traiul".

Domnul însărcină îndată o deputăție, compusă din Costache Negri, N. Catargiu și colonelul Mavrichi, să meargă la Poartă, spre a notifica Sultanului suirea lui în scaunul Moldovei.²⁷⁴

Alegerea lui Alexandru Cuza în Țara Românească. — În acest răstimp, în București, adunarea încă nu se constituise, și Muntenia era frământată de luptele dela alegere, între caimacami și partida națională care se silea din răspuseri să combată măsurile luate de guvern, pentru a întoarce alegerile în apele sale. Ofisul Căimăcămiei muntene convocase alegătorii pentru zilele de 8/12 Ianuarie, iar întrunirea adunării o fixase pentru ziua de 20 Ianuarie,²⁷⁵ De aici se vede cât de neexactă este părerea, susținută de unii, că adunarea din București amânase înadins deschiderea ei dela 5 Ianuarie, când ar fi trebuit să se întrunească odată cu acea din Iași, și că această amânare s'ar fi făcut spre a se cunoaște întâi alegerea din Moldova. O asemenea măsură, dacă ar fi avut ființă, ar presupune o înțelegere a partidului național din Muntenia cu acel din Moldova, înțelegere ce vom vedea că nu avusese loc. Apoi, chiar dacă o astfel de înțelegere s'ar fi stabilit, cum ar fi putut ea înriuri asupra căimăcămiei Țării Românești, partizană declarată a candidaturilor foștilor domni ai acelei țări²⁷⁶.

Că nu există o înțelegere de mai înainte între partidele naționale din ambele țări se adeverește din următoarele : Cuza, în manifestul său către țară, din ziua chiar a alegerii lui în Moldova, 5 Ianuarie, spune între altele : „*Îndată după alegerea fratelui nostru, domnul din Valahia, vom păși la înființarea comi-*

²⁷⁴ Victor Place c. comitele Walewsky, 18 Ian. 1859. *Acte și documente*, IX, p. 276. *Patria*, 15 Ian. 1859.

²⁷⁵ Ofisul din 23 Decembrie 1858, reprodus între alte gazete și de *Steaua Dunărei*, 5 Ian. 1859. Asupra frământărilor privitoare la alegeri, vezi o serie de documente în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IX, p. 1 și urm.

²⁷⁶ Această părere este dată și de Bamberger, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit*, Berlin 1882 p. 383. Aiurea (p. 386), el susține, cu tot atât de puțin temei, că Turcii ar fi avut scopul de a grăbi alegerea din Muntenia, unde erau siguri de a avea un om pe placul lor, spre a putea apăsa asupra Moldovei.

siei centrale”²⁷⁷. Prin urmare Cuza nu știea, și nici gândia că va fi ales și în țara aceea, și dacă am presupune că el știea, dar se prefăcea a nu cunoaște lucrul, avem o dovadă mai încheitoare din Muntenia, o corespondență din București, din 23 Ianuarie, din care se vede că chiar în acea zi, preziua alegerii din Muntenia (care se făcu în 24), nici nu se pomenea încă numele lui Cuza acolo. Această scrisoare spune anume, „că rezultatul alegerilor va fi că numărul cel mai mare de glasuri l’ar avea prințul Bibescu, pe când Știrbei ar avea numai vreo 7; că partida națională care ar avea mai puține glasuri decât Bibescu, ar putea izbuti numai în cazul când s’ar uni cu partida lui Știrbei. Numărul de care dispune fiecare partid, adaogă scrisoarea, nu se poate bine hotărâ, din pricină că mai mulți ar înota în două ape. Ocârmuirea a fost îngrijită și de mișcarea țăranilor care se interesează foarte mult de alegerea domnului. Adunarea e împărțită în două tabere care să combat cu înverșunare, dela invalidarea alegerilor, ca pătate de fraudă”²⁷⁸. Tot așa de puțin se gândeau consulii puterilor streine la alegerea domnitorului Moldovei. *Oesterreichische Zeitung* spune că „alegerea lui Alexandru Ioan I în București a făcut cu atât mai mult înțipărire, cu cât în ajun încă toți consuli telegrafiaseră, că este aproape sigur, că adunarea va alege pe prințul Bibescu”²⁷⁹.

Părerea primită de partidul naționalist din Moldova, de a nu se hotărâ asupra unui candidat de domnie, se reproduse și în țara românească. Și aici se îngrijise partidul național numai de a avea o cameră bine alcătuită, crezând că patriotismul deputaților se va opri într’un glas asupra celui mai vrednic de a îmbrăca mantia domnească. C. A. Rosetti susține că „chestia cea mare nu este cine va fi domnul, ci mai întâi cine sunt deputații, întrucât adevărații stâlpi ai țării sunt deputații și nu domnul”²⁸⁰. V. Boerescu adaogă că „nu avem nici un candidat de domnie; candidatul nostru va fi acel al națiunei; voim un domn al poporului care să fie adevărat principe constituțional”²⁸¹. Astfel cugetau partizanii candidaturilor personale. În o broșură care face apologia principelui Grigore Șturza, Francezul Vaillant spune că „nația trebuie înainte de toate să se gândească la alegerea domnului”²⁸².

²⁷⁷ *Monit. of. al Mold.*, 8 Febr. 1859. Tot așa afirmă și Dim. Rosetti că era față, când Cuza primi telegrama că fusese ales și în București, și rămase câtva timp în nedumerire, până când chemând pe Kogălniceanu, Epureanu, V. Șturza și pe alții, se sfătui cu ei și apoi răspunse că primește domnia și în Muntenia.

²⁷⁸ *Steaua Dunărei*, 29 Ian. 1859.

²⁷⁹ Reprodușă de *Românul*, 10 Febr. 1859.

²⁸⁰ *Românul*, 20 Ian. 1859.

²⁸¹ *Naționalul*, 15 și 22 Ian. 1859.

²⁸² *Glasul poporului glasul lui D-zeu*,⁵ Ianuarie 1858, p. 19.

Cu toate aceste ideea de a se alege domnitorul Moldovei și în Muntenia răsărise în mintea oamenilor timpului, căutând să realizeze, pe această cale, unirea ce era cu neputință de făcut cu un principe strein. Așa principele Grigore Șturza, în răspunsul ce-l face *în 14 Ianuarie*, deci cu 10 zile înaintea alegerii din București, către *Steaua Dunărei*, spre a se apăra de punerea complotului pe seama lui, spune „După alegerea domnului, mergând să-l felicitiez, am dat dovadă de abnegație, făcându-i tot aceeași propunere și încredințându-l că m'ași simți fericit, să contribui cu ori ce sacrificiu la această faptă națională, fiind gata a da tot concursul meu domnitorului, *spre a fi ales și în Valahia*”²⁸³. Apoi C. A. Rosetti arată, câtva timp după alegere, că „încă am putea adăugi, cel puțin pentru noi cei de aici, că toți am avut un mandat mai mult sau mai puțin exprimat, nu numai de a alege un prinț român, ci încă și *pe care dintre Români să alegem, pentru unii arătat chiar anume*, pentru ceilalți în termeni mai generali, să nu fie nici unul din cei ce au domnit, ei sau părinții lor”²⁸⁴. Mai adăugăm că un memoriu adresat de sublima Poartă puterilor arată, că „Dumitru Golescu, un agitator din 1848, a venit în Iași ca să se înțeleagă cu comisia interimară. Scopul era de a se alege acelaș domn în ambele principate. Dacă alegerile moldovene s'ar face înaintea celor din Valahia, aceasta trebuia să aleagă pe alesul Moldovei și vice-versa”²⁸⁵. În sfârșit Bolintineanu ne spune că „deputații trimiși de domn, spre a notifica sultanului suirea lui în scaunul Moldovei, avuse și misiunea de a trece prin București și a cerceta ideea, dacă este cu putință a veni la unirea țărilor surori, cel puțin prin alegerea domnului Moldovei ca domn și al Țării Românești”²⁸⁶.

Ideea alegerii lui Cuza și în Muntenia trebuia să fi fost hrănită de câte-va cugete; căci altfel, cum ar fi izbucnit ea în ziua de 24 Ianuarie?

Alegerea noului domnitor preocupa mintea poporului din Țara Românească mai mult de cum ar fi făcut-o simpla curiozitate. În zilele de 22 și mai ales de 23 Ianuarie, prețuia alegerea, o mulțime însemnată de oameni se grămădise în curtea adunării și chiar rupând cordonul de oștire adusă spre a apăra adunarea, pătrunsese în sala desbaterilor. Despre această „îmbulzire” a poporului vorbește un ordin al capului oștirii, B. Vlădoianu, către colonelul Macedonschi, în care ordin îi spune că „la trebuintă să se *împrăștie lumea cu orice preț*”²⁸⁷.

²⁸³ Scrisoarea citată mai sus, nota 20.

²⁸⁴ *Românul*, 23 Iulie 1859.

²⁸⁵ *Steaua Dun.*, 17 Aprilie 1859.

²⁸⁶ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 14.

²⁸⁷ Ordin din 23 Ian. No. 51 reprodus de *Curierul Principalelor-Unite*, 14 Mai 1859. Vezi și raportul lui Béclard, consul francez din București, în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IX p. 269.

Acest puhoi de oameni nu avea însă în ziua de 23 nici o țință pozitivă; nu cerea să se aleagă nimene, de oarece nici partidul național nu-și fixase candidatul. Negativ era însă hotărât; nu vroia să se aleagă nici unul din foștii domni, nici din odraslele lor. Așa se explică însemnătoarele fluerături ce întâmpinară pe caimacami, cunoscuți partizani ai domnilor vechi, când părăsiră sala alegerii, după cetirea mesajului²⁸⁸. Apoi și țărănimea din Muntenia se mișcase, și speriașe într'un rând foarte rău căimăcămia, prin vestea că mai multe mii de țărani erau să vină către adunare. Despre această mișcare a țărănilor vorbește scrisoarea din 23 Ianuarie din București, și arătările ei sunt întărite prin un act oficial al ocârmuirii care, după alegerea deputaților, oprește întrunirile „fiind că linștea publică ar fi amenințată prin răsculări și *adunări de săteni în capitală*”²⁸⁹. Tot această țință urmărește și proclamația din 21 Ianuarie a lui Băleanu, ministrul din lăuntru, care proclamație, după ce constată însemnătatea rolului ce are să-l aibă adunarea munteană, spune că „cea mai mică manifestare provenită din o exaltare exagerată ar zminti acest caracter, ar profana-o și ar face-o să devină simbolul celei mai cumplite rătăcirii”²⁹⁰.

Ce împrejurare oare provocase o mișcare atât de adâncă în straturile mai de jos ale populației muntene? Mai întâi, cum am văzut-o din fluerăturile ce însoțise eșirea căimăcamlor din adunare, poporul doria o schimbare de regim care i se și punea în perspectivă, prin convenția de Paris, și se gândea prea bine la adevărul rostit de Kogălniceanu, că la legi noi trebuie și oameni noi. Poporul deci se temea ca nu cumva să se aleagă iarăși vr'un fost domn al Țării Românești, și în această privire voința lui era lămurită și bine stabilită. Era încă și altă ceva: Mai venise la auzul poporului din București, cele ce se zvonise, cum am văzut în deosebite părți, despre puțința alegerii domnului Moldovei ca domn al Țării Românești, și în acest caz, domnul ambelor țări române era să stee la București care era să câștige mult din sporirea daraverilor. Această idee prea firească apăruse în mintea Românilor, odată cu ideea unirei și între altele,

²⁸⁸ Pe când scrisoarea din 23 Ian., din București, publicată în Iași, în *St. Dun.* pomenește despre aceste fluerături, *Românul* din 24 Ian. 1859, din București unde nu exista libertatea presei, spune numai că „la eșirea caimăcamlor se auzi un feliu de zgomot, un fel de demonstrare a opiniei publice”. Cf. și raportul lui *Béclard* p. 269. „Les caimacans sont accueillis par des huées et des sifflets.” I. Brătianu, în ședința din 23 Ian. rostește cuvintele: „pentru ce caimacamil trimiți trupe și înconjură adunarea? Poate pentrucă au fost primiți cu fluerături și huidueli?” *Ibid.*, p. 269.

²⁸⁹ *Monit. of. al Țării Rom.*, 23 Ian. 1859. Comp. scrisoarea citată în nota 25. *Béclard c. Walewsky*, 8 Febr. 1859. *Acte și documente*, IX, p. 260: „Un grand nombre de paysans accourrus des environs grossissaient les attroupements forinés par la population des faubourgs”.

²⁹⁰ Reprodusă de *Anunțatorul român*, 22 Ian. 1859.

N. Istrati, în broșura scrisă de el contra unirei încă din anul 1856, adusese ca argument de căpitenie faptul că prin unire urmând să se strămute capitala la București. „Iași trebuiau să ajungă un al doilea Hârlău”²⁹¹. Speranța, alegerei lui Cuza era însă de tot nehotărâtă de oarece nu se propusese candidatura domnitorului moldovan al tronului Țării Românești, și de aceea era mai mult o dorință nelămurită a minței, de cât o hotărâre a voinței. Nu credem că, în îmbulzeala din 23 Ianuarie, poporul să fi rostit numele lui Cuza, căci după scrisoarea din 23 Ianuarie adresată Stelei Dunărei, se putea susține că lucrul nu se întâmplă, de oarece o împrejurare atât de însemnătoare nu ar fi putut fi trecută cu vederea de scriitorul acelei scrisori. Apoi o altă scrisoare din București, tot din 23 Ianuarie, adresată ziarului „Patria” din Iași, spune că : „țărani au să vie dela toate județele, să ceară dela adunare, să se aleagă Goleșcu ca domn ; că de nu va face aceasta, ei țărani au să ajungă robii ciocoilor”²⁹². Nici în această scrisoare nu se pomenește, nici prin un cuvânt de alegerea lui Cuza, ci numele ce era pus înainte de partida nouă era acel al lui Goleșcu.

În preziua alegerei însă, în sara de 23 Ianuarie, la o întrunire a partidului național ținută la hotelul Concordia, se pune pe tapet chestia „dacă nu ar fi bine, spre a se înlătura nenorocirea unui conflict între oștire și popor ce era aproape să se întâmple în ziua aceea, ca membrii partidei naționale să se retragă din adunare ; dar aceasta nu asigură pe deplin înlăturarea luptei fratricide : „Trebuia ca sau oamenii liberali să stee spectatori pasivi la reîntoarcerea trecutului, sau să se retragă onorabil în numele unui principiu, însă lăsând posibilitatea războiului civil”. Atunci principele Dimitrie Ghica rosti pentru prima oară ideea hrănită în ascuns în mintea celor mai mulți, ca să se facă unirea Principatelor, proclamând pe colonelul Cuza de domn și în Țara Românească”²⁹³. „Cetățenii Boerescu, Bozianu și alții săriră îndată și susținură cu ardoare ideea principelui. Convicțiunea se formă iute și consimțământul deveni unanim. Se hotărâ ținerea secretului până a doua zi dimineața, când trebuia să se înțeleagă asupra modului de a proceda. la facearea propunerii în adunare. La 8 ore deputații naționaliști se adunară din nou la Concordia și hotărâră să facă propunerea

²⁹¹ *Cvestia zilei*, Iași, 1856, după traducerea franceză publicată în *Acte și documente privitoare la istoria Renașterii României*, IV, Buc. 1889, p. 132 : „Que la capitale Jassy courrait le risque de devenir un second Harléou”.

²⁹² Reprodusă în *Acte și documente privitoare la Renașterea României*, VIII, p. 585.

²⁹³ După o scrisoare din 11 Mart. 1859, a generalului B. Vlădoianu, adresată lui Neculai Blaremburg, (vezi *Essai sur les institutions de la Roumanie* par N. Blaremburg Bucarest, 1886, p. 314), cel întâi care ar fi propus această idee fusese Cesar Bolliac care o comunicase lui Alexandru Ghica, fostul domn al Munteniei.

întâi în ședința secretă și, dacă ea nu ar trece naționaliștii să se retragă. Cu această hotărâre se duseră ei la adunare pe la 10 ore. Când Boerescu propuse, la câțiva deputați din majoritate, ședința secretă, unde trebuia să le desvălească mijlocul de împăciuire, în numele unui act de patriotism, cu toții primiră, fiindcă erau și ei în o grea situație. Intrați în camera secretă, Boerescu se sculă și propuse, într'o cuvântare plină de înfocare, unirea prin alegerea colonelului Cuza de domn și în țara Românească. Doctorul Asachi, unul din membrii dreptei, întrerupse pe orator, nu însă pentru al combate ci pentru a arăta că sunt și alte State care au un singur cap, deși două administrații deosebite, precum sunt Suedia și Norvegia. Această întrerupere dădu și mai mare îninimare lui Boerescu. Un entuziasm de nedescris cuprinse pe toți deputații din stânga și din dreapta; cei mai mulți începură a plânge. Mitropolitul ceru crucea și Evanghelia; dar până să i le aducă pronunță jurământul, plângând și el înaintea icoanei Sf. Treimi. Toți deputații strigară „jurăm” și subsemnară actul. Eșiți în ședința publică, votară cu toții pentru colonelul Cuza care fu ales cu unanimitatea glasurilor”²⁶⁴.

Psicologicește, acest entuziasm este explicabil prin predispunerea spiritelor a primi propunerea, în urma presiunii poporane ce apăsa asupra adunării în vederea alegerii domnului Moldovei, predispunere care dădu putința unei izbucniri a instinctului de conservare a neamului ce-și făcea drum prin presiunile și interesele personale, pentru a apăra interesul comun. Era unul din rarele și scurtele momente, în care natura înnăbușă glasul individualităților, pentru a apăra existența speciei.

Presiune poporană care în ziua precedentă se făcuse numai cât în senz negativ, de a nu se alege vre un reprezentant al formațiilor trecutului, în ziua de 24 iea un caracter pozitiv, acel de a se alege domnul Moldovei. Secretul hotărât de partidul național în întrunirea dela Concordia din seara de 23, nu putuse fi ținut, și ideea de a propune alegerea domnului Moldovei se risipise ca fulgerul în poporul Bucureștean, în stare de supraexcitare în care se afla. În adevăr „toată noaptea aceea de 23 spre 24 Ianuarie se petrecu în un neastâmpăr, atât din partea poporului cât și din a guvernului. Toată oștirea de cavalerie și infanterie umbla în patrule pe poduri; dar tot odată

²⁶⁴ Relația asupra celor întâmplate, vezi în *Naționalul*, 3 Ianuarie 1860, Comp. *Ibidem* 25 Ianuarie 1859 și *Românul* 23 Iulie 1859. *Conservatorul progresist*, 15 Ianuarie 1860, spune, că Cuza fusese propus chiar în adunare în ziua de 23 Ianuarie; dar că a lui candidatură căzuse atunci și că a reușit a doua zi, 24, fiindcă partidul dreptei a primit-o. Aceasta ne pare puțin probabil; fiindcă nu ar fi îndrăsnit a o respinge, față cu ținuta amenințătoare a poporului din acea zi, când era cât pe ce să se verse sânge între oștire și popor. Vezi și expunerea amănunțită în raportul lui Bécclard citat de mai multe ori.

bande de sute de oameni se încrucișau cu patrulele. Se zicea că în aceea seară, poporul să se fi înțeles cu oștirea, ca nici într'un caz sânge să nu se verse"²⁹⁵. Tot așa spune și scrisoarea din București din 23 Ianuarie către Patria, că „peste noapte tot poporul era în mișcare"²⁹⁶.

Când poporul se adună în ziua alegerii la Mitropolie, el veni cu gândul hotărât de a cere alegerea lui Cuza de domn al Munteniei. Aceasta se vede din mai multe izvoare. Așa Boliac spune în *Reforma* că poliția ar fi vrut să bată pe acei ce, la 24 Ianuarie 1859, strigau pe dealul Mitropoliei: „să trăiască Cuza"²⁹⁷; iar *Tribuna română* arată că „presiunea poporană a creat pe domnul principatelor Unite"²⁹⁸. Bolintineanu spune de asemenea că „poporul capitalei Munteniei manifesta ideea în favoarea Unirii țărilor române prin alegerea domnitorului Moldovei"²⁹⁹. Valentineanu arată chiar că „se luase hotărârea de comitetul unionist, ca îndată ce conservatorii sau albi din cameră ar persista în alegerea lui Bibescu Vodă, poporul din curtea Mitropoliei, unit cu poporul din Filaret, să năvălească în cameră și să-l silească a proclama ales pe alesul Moldovei"³⁰⁰. Kogălniceanu adaugă că „în ziua de 24 Ianuarie 1859 pozițiunea deputaților amenințați de cuțite era în acea zi pentru acei ce nu vroiau să asculte de glasul națiunii"³⁰¹. În sfârșit raporul lui Béclard consul Francez din București, spune: „Strigătul să trăiască principele Cuza a fost adese ori repetat de mulțime care reținută până atunci în afară de zid, veni în curând să iee parte la aceasta manifestare improvizată"³⁰².

Dacă se explică însă, din motivul arătat, alegerea lui Alexandru Cuza în Muntenia, chiar de către acei ce aveau interes personal de a alege alt domn, se înțelege tot așa de ușor și izbucnirea bucurei partidului unionost din ambele țări române, când văzu în sfârșit realizat visul său atât de scump, visul unirei. Toate ziarele timpului: *Steaua Dunărei*, *Românul Naționalul*, salută această alegere ca cel mai mare eveniment politic din viața poporului român, și faptul că, domnul moldovan fusese ales în Muntenia, putea fi cu drept cuvânt privit, cum spune Golescu în proclamația sa „ca cea mai mare dovadă dragoste și de încredere dată fraților noștri din Moldova"³⁰³.

²⁹⁵ Revista politică, a anului 1859, în *Revista Carpaților*, 1860, I, p. 74.

²⁹⁶ Vezi mai sus.

²⁹⁷ *Reforma* 24 Ianuarie 1859.

²⁹⁸ *Tribuna română*, 29 Noembrie 1859.

²⁹⁹ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 15.

³⁰⁰ *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza-Vodă*, București, 1898,

p. 10.

³⁰¹ Ședința din 7 Februarie, 1864. *Monitorul Oficial*, 24 Februarie 1864 supliment.

³⁰² *Acte și documente*, IX, p. 276.

³⁰³ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, 26 Ianuarie 1859.

Motive raționale pe lângă inflăcărea patriotică, explică de altă parte bucuria unioniștilor moldoveni, când își văzură visul realizat. Kogălniceanu în cuvântarea de salutare, rostită din partea adunării moldovene în aceea a țării surori, dă pe față pricinile mai adânci care împingeau pe oamenii cugetători din Moldova a dori unirea cu țara Românească, cu toate jertfele ce această contopire era să coste pe cea dintâi : „Țara Românească este întreagă, Moldova este sfâșiată; părțile ei cele mai frumoase au fost rupte; Moldova dusă în hotarele ei, nu se poate apăra nici în contra năvălitorilor, nici chiar în contra înrâurilor streine; Moldova trebuie să caute a se alipi către sora sa. De aceea în Moldova, unirea nu este chestie de entuziasm, ci de judecată, de logică”. Și într’adevăr mare putere trebuia să aibe logica asupra minții Moldovenilor de seamă de atunci, și mai ales a locuitorilor din Iași, când se știa că unirea va aduce strămutarea capitalei în București și deci căderea neapărată a centrului moldovenesc, după cum N. Istrate spusesese încă din 1856. Kogălniceanu chiar, în cuvântarea lui din adunarea muntenească, nu uită să atingă această chestiune, de altfel atât de delicată. El ia aminte că nu poate să rămână Iașul capitala țărilor unite; „căci capitala Moldovei e numai două ore departe de hotar, și prin urmare expusă a cădea într’o noapte în mâinile străinilor”. Dar nu era vorba numai de absorbirea capitalei, ci și de aceia a întregii țări în mai marele corp al țării surori. Tot Kogălniceanu adaogă că : „atunci când ați ales pe alesul Moldovei, d-voastră, n’ați luat numai pe domnul ei, ci ați luat toată Moldova. Intreaga Moldovă face parte de acum înainte din Țara Românească³⁰⁴. Această împrejurare explică apoi izbucnirea bucuriei în straturile poporului de jos din București, prin a cărei amenințări se îndeplinise alegerea, de oarece el se așteaptă la o sporire în daraverile lui, din faptul unirei.

Toate aceste părți din societatea românească se bucurau și aveau de ce să se bucure : parte siliți, parte din convingere, parte din interes. Dar pentru ce oare se arăta Iașul așa de voios mai voios de cât rămășița țării? Căci cum ne spune un contimporan : „In Iași bucuria izbucni puternică și neoprită : se înălătură pentru un moment cu totul din conștiință perspectiva decăderii orașului ; entuziasmul era nemai văzut, ne mai pomenit. Hora unirei se juca iarna, prin zăpadă, în fața otelului Petrea Bacalu (astăzi otelul Traian în piața Unirei). Din toate ținuturile Moldovei, din toate târgurile mari și mici veniau mii și mii de telegrame ; urările nu se mai curmau între deputații moldoveni și munteni. Mitropoliții, episcopii, vlădicii făceau rugă-

³⁰⁴ Sedința din 24 Februarie a adunării muntene. *Monitorul oficial al Țării Românești*, 4 Martie 1859.

ciuni ca să mulțumească lui Dumnezeu că dorințele lor, unirea Principatelor, erau să fie un fapt împlinit.³⁰⁵

Cum să se explice această bucurie, când era aproape de orice cugetare, că scaunul țării trebuind să fie strămutat în București, Iașul era să piardă poziția lui de până acuma, și deci toți locuitorii lui erau să fie loviți în ale lor interese? Acest curios fenomen psihologic se explică și el, dacă ne amintim de puterea sugestivă, pe care unele cuvinte neînțelese și nedefinite le pun în lucrare asupra minții noroadelor. Apoi imitațiunea oarbă și neconștientă venia în ajutorul ajurării momentane, produse de magicul cuvânt de *unire*. Vedea poporul pe cei mai de sus strigând, striga și el; îi vedea jucând, juca și el. De aici însă se explică și repede descântare ce-i lovi pe toți acei ce se prăpădise de dragul unirei, când văzură cum strămutarea capitalei la București venia să loviască în interesele lor. Dacă ar fi fost înflăcărea lor izvorâtă din adâncă convingere, ca la căpeteniile mișcării care suportară urmările unirei, fără a cărti, de sigur că tot poporul ar fi urmat tot astfel. Vom vedea însă că nu a fost așa.

Primirea domnului în București fu o serbare poporană, precum nu se mai văzuse, poate niciodată în țările române. Poște întregi înaintea de barieră, aștepta o mulțime nesfârșită de popor. Calea mogoșoaiei era înțesată de lumea ce se suise până pe acoperămintele caselor. Careta domnului era dusă în triumf, și strigătele de bucurie ale întregului popor, unite cu sunetele muzicii și cu acele ale clopotelor, umpleau văzduhul. Insemnat lucru era însă că aceste arătări nu erau nici comandate nici impuse; erau izbucnirea neoprită a simțământului poporan, entuziasmul dus până la delir al unei mulțimi cuprinsă de încântare, pentru triumful dreptei sale cauze. „După Te-deum, domnul intră în Cameră, unde trebui să jure. Mitropolitul îi prezintă Regulamentul Organic spre a jura, după formula cuprinsă în el. Se răspândi știrea (adevărată sau nu), că prințul depărtase binișor această carte, și zise că jurământul era înscris în inima lui și că-l va face pe de rost”³⁰⁶.

În afară de unire, bucuria mai cuprinsese inimile și din cauza persoanei alese. Cuza nu făcea parte din nici una din familiile acele din care Români se deprinsese a vedea eșind pe domnitorii lor. Cuza era și el dintre boieri, însă din acei ce doreau zdrobirea boierimei și înlăturarea privilegiilor; era un om nou, și de lucrurile noi totdeauna se leagă speranțe și așteptări nedefinite, dar cu atât mai puternice și mai îmbolditoare, cu

³⁰⁵ V. A. Forescu, *Amintiri din viața lui Alexandru Cuza*. Arhiva din Iași XI, 1900, p. 260.

³⁰⁶ *Naționalul*, 12 Februarie 1859.

cât ele, proiectându-se în necunoscut, pot pe aripile închipuirii să iee formele cele mai ademenitoare.

După convenția de Paris, țările române trebuiau să îmbrace o haină nepurtată până atunci; trebuia să se introducă în locul sistemului deosebiriilor de rang, acea al meritului; în locul privilegiului, egalitatea; în locul încătușerei, liberatarea; în locul arbitrarului, dreptatea; și poporul care suferise până atunci toate relele unei stări apăsătoare se aștepta să răsuflă de acum înainte. Domnul ales în Moldova împărțășia tocmai aceste principii, după cum o dovedise începuturile lui înainte de domnie.

Poporul putea deci spera dela el o aplicare sinceră a noului regim. Domnul și spunea, în proclamația sa din 8 Fevruarie din București, că „toate stăruințele sale vor avea de țintă dezvoltarea noilor instituții ce ni le-a recunoscut Europa, și adevărata și temeinica punere în lucrare a reformelor ce sunt menite a introduce în societatea noastră marele principiu ale societății moderne”³⁰⁷.

Izbânda partidei naționale în ambele adunări o făcu să devină pentru moment, stăpâna situației și o puse în fruntea trebilor. În tot timpul cât ținu entuziasmul provocat prin în-doita alegere, oamenii partizei naționale sunt însărcinați cu toate manifestările de bucurie care, deși sub o formă oficială, îmbrăcau din această pricină, un caracter neprefăcut. În deputațiile mutuale ce-și trimit ambele adunări, spre a se felicita pentru mult fericitul eveniment, cuvântul îl duc: Kogălniceanu în București, pentru Moldova și C. A. Rosetti în Iași, pentru Țara Românească; lui Kogălniceanu îi răspunde în București Vasile Boerescu, iar în Iași lui Rosetti îi răspunde însuși domnul. Intrând pe mâinile lor aceste rostiri de bucurie, membrii partidei naționale depășesc chiar, în primul moment înflăcărare, marginile înțelepciunii, ceea ce dă loc la propuneri tot mai îndrăznețe. Așa bunăoară Kogălniceanu, în răspunsul la mesaj prin care domnitorul încunoștiința adunarea moldovenească despre alegerea sa de domn al Țării Românești, cere dela domnitor „convocarea la Focșani a camerilor din ambele țări”³⁰⁸, ceace nu înseamnă altceva, decât o a doua și mai fățișe călcare a convenției de Paris, după cel dintâi, alegerea unui domnitor comun. Lascar Catargiu, păstrându-și sângele rece, iea aminte că „comisia însărcinată cu răspunsul la mesaj ar fi depășit mandatul ce i se dăduse. Ea trebuia să pregătească numai un răspuns la mesaj, iar nu să propună întrunirea adunărilor la Focșani”. Kogălniceanu recunoaște această depășire, dar o scu-zează prin aceea, că lucruse împins de patriotism. Cu toată în-

³⁰⁷ *Monit. of. al Țării Rom.*, 9 Febr. 1859.

³⁰⁸ Ședința din 28 Ianuarie *Monit. of. al Moldovei*, 7 Febr. 1859.

tâmpinarea lui Catargiu și cu toate că mai mulți deputați împărțeau felul său de a vedea, teama de a nu fi la înălțimea momentului, face să se voteze răspunsul în forma ce i-o dăduse Kogălniceanu. Și mai pe față se rosti această idee, în răspunsul către adunarea munteană, redactat tot de Kogălniceanu : „Să ne întâlnim la Focșani, zise el, unde punând mână în mână, să ne legăm atât de strâns în cât nici chiar soarta cea mai rea să nu ne poată despărți. La Focșani, la Focșani dar, și acolo împreună cu bine cuvântarea Dumnezeului părinților noștri, să serbăm marea sărbătoare a reînvierei României”³⁰⁹.

Domnitorul însă trebuia să fie foarte băgător de seamă și să nu ațâțe puterile ce erau îndestul de turburate de faptul îndoitei alegeri. Chiar atunci primise el o scrisoare de la Vasile Alecsandri, pe care-l trimise la Paris pentru a obține recunoașterea alegerii. Agentul domnitorului îi spunea, că „a fost bine primit de împăratul și de marii demnitari ai statului francez ; că a fost întrebat asupra mai multor amănunțimi privitoare la îndoita alegere ; asupra caracterului principiului ; asupra țărilor pe care e chemat a domni, și că toată lumea a fost foarte mulțumită de răspunsurile lui. Ați putea deci să nădăjduiți nu puțin pe sprijinul Franței care va apăra cu căldură faptul îndeplinit. Dar să ne înțelegem ; numai de îndoita alegere e vorba ; nu de acele fapte pe care unele spirite înaintate s’ar ademeni ale îndeplini la Focșani. Tot ce ar aduce noi complicațiuni la situația actuală orice act al nostru care ar fi în afară de clauzele stipulate, ne ar fi fatal și ar compromite grav interesele noastre, căci Franța nu ne ar putea apăra”³¹⁰.

Mințile orbite de perspectiva realizării visului iubit, bănuiau domnitorului reținerea, a cărei motive el nu le putea da în public. Consulul Place ne spune, că „a fost aclamat un principiu și nu un om și nu se poate aștepta ca oamenii ce au ales pe Cuza, fără ca el să fi făcut ceva spre a o merita, să-l lase să se oprească în niște margini care, în ochii lor, ar da aparența unei trădări. Șovăirile lui au produs un rău efect, și mulți sunt

³⁰⁹ *Monit. of. al Moldovei* citat. Adresa către adunarea munteană în *Mon. of. al Țării Românești*, 4 Martie 1859.

³¹⁰ Scrisoarea originală a lui V. Alecsandri către domnitor, din 25 Febr. 1859, din Paris (*Hărțile Rosetti*). Tot așa scriea și Negri către domnitor 7/19 Februarie 1859 (*Idem.*) : „Il serait opportun osons-nous (M. Catargi et moi) dire, de s’arrêter dans mon pays aux choses déjà faites, sans en faire de nouvelles et attendre la décision de la conférence”. Tot atunci, 7/19 Februarie. *Waleusky* telegrafiază lui Place : „Il est désirable que M. Couza procède avec une grande circonspection ; qu’il ne prenne aucune mesure hâtive et que son attitude soit expectante. Toute autre conduite de sa part tendrait à entraver la réalisation des dispositions qui lui sont favorables. La conférence se réunira dans les premiers jours de Mars. On nous reproche de trop nous immiscer dans les affaires intérieures du pays. Je désire que vous évitiez avec soin de justifier ce reproche”. (*Acte și documente cit.*, IX, p. 289).

plecați a atribui aceste șovăiri, dorinței lui de ași asigura poziția lui personală. S'ar putea că prea multă prudență din partea lui să facă mai mult rău de cât o imprudență cugetată, căci ar putea da naștere la mișcări desordonate, produse de o purtare, în care spiritul de partid nu ar vedea decât un calcul. Poate să fie tot așa de primejdios a nu face nimic, pe cât și de a lucra". Cu toate că aceste bănuieli erau cunoscute domnului, el nu se lăsase a fi târât pe clina prăpăstioasă a pornirilor neprecugetate și se opuse la fapte pripite ³¹¹.

Înțelesul alegerii îndoite. — Ce înțeles avuse alegerea lui Cuza de domn în ambele țări române? Divanurile ad-hoc rostise dorința unirei sub un principe strein dorință ce nu fusese primită de congresul de Paris. Tendința după unire era însă foarte rostită în ambele țări și se manifestă tocmai în îndoita alegere a lui Cuza, ce calca, dacă nu litera, desigur însă spiritul Convenției, dar îndruma cu îndrăzneală îndeplinirea dorințelor divanurilor ad-hoc, chiar în potriva hotărârii Europei. Alegerea lui Cuza de domnitor în ambele țări române trebuiau să bată calea pentru realizarea marelui principiu rostit de divanurile ad-hoc : unirea sub un principe strein.

Așa și fu privită alegerea lui Cuza de toți oamenii cu vază ai timpului, de corpurile constituite ale statului și de însuși domnul ales. El trebuia să fie numai o verigă care să lege trecutul de viitorul cel dorit : unirea desăvârșită sub un principe strein. Kogălniceanu, înainte încă de alegerea din Moldova, în ziua de 3 Ianuarie, făcuse următoarea propunere în adunarea acelei țări : „Cu toate că Convenția de Paris n'a încuviințat dorința divanurilor ad-hoc, adunare prin un vot foarte lămurit să arate Europei, că noi persistăm a voi unirea sub o dinastie străină. Afară de aceasta, noi avem să numim un domn și cu dânsul se va naște și comitetul central din Focșani. Să știe dinainte domnul și comitetul care sunt voințele acestei adunări ; să nu uite domnul nici odată că, ales de deputații nației, pentru că totul nu era încă pregătit spre a face unirea, el trebuie să considere ca cea mai sacră a sa datorie a grăbi făptuirea acestei uniri, pentru că ziua cea mai frumoasă a domniei sale va fi aceea când se va coborî de pe tron, după ce va fi pus cea de pe urmă piatră la edificiu". Propunerea lui Kogălniceanu se votează de adunare în ziua de 5 Ianuarie, înainte de a procede la alegerea domnului. Mai mult încă, câteva zile după alegerea lui Alexandru Cuza de domn în Moldova, adunarea se răsgândește și voiește să voteze o propunere, ca să se procedă la unirea desăvârșită sub un principe strein ; să se constituie în ambele țări câte un guvern provizor care ambele să se întrunească în Focșani, pentru

³¹¹ Depeșa lui Place c. Walewsky ²⁰/₈ Februarie 1859. *Acte cit.* p. 290.

a proclama unirea efectivă cu principele strein. Consulul Place însă întrebat asupra acestei noțiuni, deși nu avea nici o instrucție dela curtea lui, sfătuiește pe deputați să nu o înfățișeze, sfat de care ei ascultă. Place arată în depeșa lui, că domnitorul îi arătase părerile lui de rău, că adunarea nu luase această inițiativă, și el îmi declară că este gata a se coborâ de pe tron, îndată ce țara ar vroi să facă unirea cu un principe strein. Știu, adaugă consulul, că puterea are multe farmece și că ar trebui să așteptăm ca să fi gustat din ale colonelul Cuza, spre a ști care-i vor fi atunci dispozițiile. Totuși el are caracterul destul de straniu și un fel de filosofie care poate face să se admită că se va ținea de cuvânt, la caz de întâmplare”.

Părerea rostită către consulul francez din Iași, domnitorul Moldovei o repetă, în scrisoarea din 14 Ianuarie, către împăratul Francezilor, unde spune între altele. că „știa bine că Maiestatea Sa, în înalta sa bunăvoință către noi, ar fi voit să facă mai mult; nu a atârnat de dânsul ca unirea desăvârșită a Moldovei cu Muntenia sub ocârmuirea unui principe străin să fi venit a asigura pentru totdeauna soarta acestor frumoase țări”³¹².

După alegerea lui Alexandru Ioan I și ca domn al Țărei Românești, în mijlocirea adresată de el puterilor garante, alesul ambelor țări surori spune, în sensul propunerii lui Kogălniceanu, că „sufragiile unanime ale țărilor îmi permit astăzi a fi organul lor, și dar nu voiesc a perde nici un moment, fără să viu a face o supremă chemare la mărinimia marilor puteri cari ne-au dat până acuma atâtea dovezi de interes. Intemeindu-mă pe votul adunărilor ad-hoc, rostit din nou de adunarea Moldovei, în ședința din 5 Ianuarie, constat încă odată că țara a cerut unirea cu un prinț străin. Cât pentru mine personal, am lucrat totdeauna la succesul acestei combinări, și alegerea mea nu a putut să-mi schimbe convingerile de mai înainte. Lipsit de ambiție personală, și nedorind alta decât binele țării mele, așa precum ea îl înțelege și îl cere, nu am trebuința de a declara, că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viața privată, și că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiu, dacă soarta Românilor va fi hotărâtă în conformitate cu dorința ce a exprimat-o nația întreagă”.

La cetirea acestui act în sânul adunării, toți deputații se sculară în picioare și salutară cu de trei ori repetatele urări : „Să trăiască Alexandru Ioan I; să trăiască România”³¹³.

³¹² *Mon. of. al Moldovei*, 25 și 28 Ian. 1859. Moțiunea e reprodusă de Place, în depeșa lui către Walewsky din 29/12 Ianuarie 1859 în *Acte și documente*, IX, p. 242. Scrisoarea domnitorului către Napoleon, *ibidem*, p. 250.

³¹³ *Monit. of. al Moldovei*, 5 Febr. 1859.

Ca pentru a lega și mai mult pe domnitor de făgăduința formală ce o făcuse, Kogălniceanu revine indirect asupra aceleiași chestiuni, în ședința din 24 Martie, sub ministerul lui Ioan Ghica, cu prilejul motivării unui amendament, prin care propunea ca retribuirea membrilor comisiei centrale să se facă, nu prin leafă lunară, ci prin o recompensă națională, dacă-și vor fi îndeplinit misiunea de a lucra pentru realizarea unirei. Intre argumentele care motivau această propunere, Kogălniceanu introduce și pe acesta: „că nația română vede mântuirea și fericirea ei numai în unirea principatelor sub un principe străin; că alegerea unui domn pentru ambele țări n'a fost decât o nouă și sublimă protestare în favoarea unirei; că înălțimea sa Alexandru Ioan I, prin nota sa circulară adresată puterilor garante, s'a declarat reprezentantul dorințelor Românilor pentru unirea principatelor sub un principe străin, arătând că numai în această unire țara își vede fericirea și făgăduind a sprijini această cauză națională înaintea marelui areopag european”³¹⁴.

Este bine stabilit că alegerea lui Alexandru Cuza de domn în ambele țări române se făcuse numai ca o punte de trecere către unirea desăvârșită sub un principe străin³¹⁵.

Alegerea lui Alexandru Ioan I și puterile Europei. — Creațiunea Convenției de Paris, Principatele-Unite, lovise greu în voința europeană, prin actul cel însemnat realizat de îndoita alegere a lui Vodă-Cuza. Din fericire pentru ele, situația politică a statelor care conduceau mersul trebilor europene, era favorabilă năzuințelor române. Anume Franța, putere înălțată în capul Europei, prin războiul Crimeei, era plecată a sprijini îndoita alegere, ca una ce corespundea părerilor susținute de ea încă în congresul de Paris asupra unirei țărilor române, ba chiar sub un principe străin.

Alexandru Ioan I, îndată după alegerea din țara Românească, trimite pe Vasile Alecsandri la împăratul Napoleon. După ce în audiența de la ministrul Walewsky (Februarie 1859), acesta se ținu cam în rezervă, și-i răspunse că totul atârnă de împăratul în ceea ce privește sprijinirea îndoitei alegeri, trimisul domnului român este primit chiar a doua zi de capul Statului francez, cu toate că Walewsky îi spusese că, din cauza multelor ocupații ale împăratului, nu va putea fi primit decât peste 15 zile. Alecsandri, înțelegând din această grabă de a-i

³¹⁴ Proccsul verbal al șed. din 22 Martie în *Monit. of. al Moldovei*, 31 Martie 1859.

³¹⁵ Vom vedea, mai târziu, dacă Cuza se gândea a călca această făgăduință și a întemeia dinastia Cuza în România nou constituită, după cum i-se bănuște de unii. Vezi bunăoară Dim. A. Sturza în introducerea la *30 de ani de domnie ai Regelui Carol*, București, 1897, p. XIII și XIV.

încuviința audiența, că împăratul era bine dispus pentru Români, se duse la palat cu curaj și într'o prea interesantă convorbire, pe care a raportat-o, cere și obține dela împăratul Franțezilor încurajările cele mai mari. Napoleon felicitază pe Români pentru înțeleapta cale pe care au apucat și asigură pe Alecsandri de tot sprijinul și bună voința lui; dăruiește tinerei oștiri române 10.000 de puști și două baterii de tunuri; făgăduiește sprijinul pentru realizarea unui împrumut de 12.000.000 de franci, precum și învoirea de a primi câțiva ofițeri români în școalele din St.-Cyr și Metz, ba chiar autorizarea de a înființa o decorație românească; primește în sfârșit stabilirea unei agenții oficioase a Principatelor-Unite la Paris³¹⁶. Alecsandri, încurajat prin aceste semne nefindoielnice de bună voință, îndrăznește a încerca pe împăratul asupra proclamării unirei desăvârșite. Napoleon însă îi spune că aceasta nu ar fi înțelept; căci ar fi o lovire fățișă în Convenție, pe când alegerea îndoită a fost numai folosirea de o stipulație nehotărâtă; sfătuește dar pe români să nu facă acest pas, ci să caute a se recomanda Europei, prin înțelepciunea reformelor din lăuntru, precum s'au recomandat prin patriotismul de care au dat dovadă. „Pregătiți-vă, sfârșește împăratul, nu a silui evenimentele, ci a vă folosi de cursul lor”³¹⁷.

Dintre celelalte șase puteri, trei erau binevoitoare Românilor și trei protivnice.

Cele binevoitoare erau Prusia, Sardinia și Rusia; cele două dintâi din motive particulare, ele însăși umblând după unire și rotunjirea teritoriile lor. Rusia, din cauza dorințelor ei, pe deoparte de a slăbi pe Turci, întărind pe Români; apoi spre a lovi în Austria nerecunoscătoarea ei dușmană; în sfârșit tinzând a spori înrăurirea ei în țările române, prin sprijinirea unei dorinți manifestate de toți Români³¹⁸.

Puterile protivnice alegerii îndoite erau acele ce combătuse și manifestarea dorinței de unire în divanurile ad-hoc: Turcia, Austria și Anglia.

Aceasta din urmă însă lăsase mult din îndărătnicia cu care combătuse ideea unirei și se pleca pe calea de a se ajunge în politică cu Franța, din cauza intereselor ce o legau pe atunci strâns de această țară. Anume Anglia fusese slăbită prin pri-

³¹⁶ In copia unei scrisori nesubsemnată (*Hârtiile Rosetti*) cetim: „ce projet d'une agence permanente à Paris n'a été présenté aux deux assemblées qu'a la suite de la promesse que Sa Majesté a bien voulu transmettre à son altesse par l'intermédiaire de M. V. Alexandri, envoyé l'année passée en mission”. (Scrisoarea este din 1860).

³¹⁷ *Extras din Istoria misiilor mele politice. Napoleon III; trei audiențe la palatul Tuilerilor*, de V. Alexandri. *Convorbiri Literare*, XII, 1878, p. 41. Comp. *Bamberger*, p. 324.

³¹⁸ Em. Kretzulesco, *La Roumanie, Paris*, p. 42.

mejdiosă răscoală a Cipailor din India, răscoală ce se sfârșise tocmai pe când Alexandru Cuza se alegea în ambele țări române (Ianuarie 1859). Se mai afla Anglia aliată cu Franța în războiul cu China, războiu care luase sfârșit prin tratatul dela Tien-Tsin din 1858; dar nu fusese pe deplin limpezit, din pricina opunerii Chinezilor la ratificarea acestui tratat, ceea ce făcea să se prevadă reînceperea războiului (lucru ce se și întâmplă în 1860)³¹⁹. În asemenea împrejurări, înțelegem cum de Anglia părăsia prea strânsa ei legătură cu Austria și cu Turcia, în chestiunea Principatelor, și se apropia de politica franceză.

Aceste împrejurări explică, cum de Alexandri izbutește în destul de ușor a convinge pe lordul Malmesbury, despre dreptatea cauzei Românilor. Ministrul englez începuse prin a primi foarte rece pe trimisul domnului român; îi repetă de mai multe ori, că scrisoarea pe care i-o adusese, o primește numai ca venită dela colonelul Cuza, întrucât însușirea lui de domn al Principatelor-Unite nu era încă recunoscută; muștră apoi în destul de aspru pe Alecsandri, pentru cele întâmplate în Principate; pentru lovitura dată, prin îndoita alegere, integrității împărăției otomane, încheind că Anglia nu e dispusă a recunoaște pe Cuza de domn al ambelor provincii. Alecsandri însă apără cu multă dibăcie interesele Românilor, arătând cum la 1821, 1828 și la 1848 totdeauna Românii ținuse cu Turcii și nu cu Rușii; apoi el atinge interesele materiale ale Angliei, amintind că, în timpul foametei din Irlanda, Anglia se ajutase foarte mult cu grânele române; în sfârșit că alegerea îndoită era neapărată prosperității poporului român și neoprită de Convenția de Paris. În vorbele preschimbate în urmă, ministrul englez se arăta din ce în ce mai blând și mai bine voitor, și când Alecsandri se sculă pentru a-și lua ziua bună, Malmesbury îi spuse că de acum înainte nu va mai numi pe Cuza decât principele Cuza; de unde se vede, că ținta atât de aprigă dela început a ministrului englez, era calculată numai pentru a face efect³²⁰.

Anglia deci nu opuse o împotrivire serioasă la recunoașterea îndoitei alegeri a lui Alexandru Cuza.

Dimpotrivă, Turcia și cu Austria erau dușmanii statornice ale Românilor și nu puteau primi, din cauze mult mai adânci, întărirea acestui popor și consolidarea statului său. Aceste două imperii erau protivnicele firești ale oricărei dezvoltări și întăriri naționale ale poporului român, de oarece erau alcătuite din o mulțime împetrișată de popoare, peste care nu puteau

³¹⁹ Lavisse et Rambaud, *Histoire générale*, XI, p. 651 și 678.

³²⁰ *Extract din istoria misiilor mele politice. Misiua mea la Londra*, de V. Alecsandri, *Convorbiri Literare*, XII, 1878, p. 85.

domni decât atunci, când viața lor națională ar fi fost înăbușită. Ele erau deci dela sine aliate, întru a se împotrivi dorinței Românilor, de a trăi o viață mai liberă și mai vrednică de oameni ³²¹.

Turcia se temea, că întărirea poporului român să nu-l ducă la desfacerea lui de Impărăția Otomană; iar Austria că întremarea lui să nu devină un centru de atragere pentru Români din Transilvania ³²², pe lângă că această întremare ar fi stingerit exploatarea economică, proiectată pe o largă scară de Austria, în principatele dunărene.

Dar nici Turcia, nici Austria, nu puteau întreprinde nimic altceva decât protestări contra alegerii domnitorului comun. Austria era pe punctul de a intra în război cu Franța, din cauza chestiei italiene; iar Turcia izolată nu putea îndrăzni nimic.

O veche simpatie de rasă unia pe Napoleon cu Italienii. Ceeace însă îl hotări să intervină în favoarea lor și în contra regimului asupritor austriac, fură atentatele neconținute, pe care patrioții italieni le îndreptau în contra lui, mai ales acel al lui Orsini. În înțelegerea lui Napoleon cu Cavour la Plombières (30 Iulie 1858), se stabilise bazele cooperării Franței la eliberarea Italiei de Austriaci. Napoleon să ajute Italienilor la cucerirea Lombardiei și a Veneției, iar Italienii să cedeze Franței Savoia și poate și comitatul Nisei. Napoleon, pentru a izbuti mai ușor, voia să încurce în acelaș timp pe Austria și în Orient; dar pentru aceasta trebuia slăbită și Turcia, pe care cu toate aceste, cu câțiva ani înainte, Franța o apăraseră. Napoleon susține deci și în peninsula Balcanilor principiul său favorit, acel al naționalităților, încurajând pe Muntenegrenii în răscoala lor contra Turcilor, pe care ei îi bat la Grahovo (13 Mai 1858). Chestia nouilor hotare ale Muntenegrului se limpezește după placul cabinetelor din Paris și Petersburg, spre marea desplăcere a celui din Viena. Tot pe atuncea Franța și Rusia susțin pe Miloș Obrenovici la tronul Serbiei, și Scupcina silește pe partizanul Austriei, Karagheorghevici, să abdice (24 Decembrie 1858) iar Miloș este ales. Austria vrea să intervină cu armele; dar este oprită de Franța și de Rusia, în virtutea tratatului de Paris.

Alegerea lui Miloș, este ratificată de Sultanul în 12 Ianuarie 1859. Câteva zile după aceea, Cuza este ales în Muntenia (24 Ianuarie). Politica austriacă era ținută în șah pe Du-

³²¹ *Austria în Principatele Dunărene*, București 1859, p. 6.

³²² De aceea în tot timpul domniei sale, Alexandru Ioan I este statornic dușmănit de Austria. *L'Opinion nationale* spune în 2 Februarie 1865, ceea ce se poate aplica la întreaga domnie a lui Alexandru Ioan I, că: „l'Autriche a tout intérêt a soustraire les Roumains de Transylvanie qui ne passent jamais la frontière sans dire je vais au pays à la contagion et à l'exemple”.

năre, și Orientul se umplea de amenințare pentru curtea vieneză, tocmai în momentul când cauza italiană trebuia s'o nevoiască a întoarce către Occident toată luarea ei aminte și toate ale ei puteri" ³²³.

Napoleon avea deci interes a sprijini planul Românilor, nu numai din principiu, ca partizan al naționalităților, ci încă și pentru a încurca pe Austria. Deaceea în cuvântarea de deschidere a corpurilor legiuitoare din 8 Febr. (27 Ian.) 1859, reflectând asupra celor petrecute în alcătuirea Convenției de Paris, Napoleon spune, că „guvernul vienez și al meu, o zic cu părere de rău, s'au găsit în desacord asupra chestiilor principale, și a trebuit un spirit de împăciuire, spre a se ajunge la deslegarea lor. Astfel spre exemplu, nu s'a putut sfârși reconstituirea principatelor române, fără numeroase greutăți care au mărginit mult deplina satisfacere a legiuitorilor lor dorinți, și dacă ne-ar întreba cineva, ce interes are Franța în acele ținuturi îndepărtate, udate de Dunărea, aș răspunde, că interesul Franței este pretutindene, unde e vorba de a susține o cauză dreaptă și civilizatoare” ³²⁴.

Pentru susținerea Românilor era să lucreze mult și Rusia care se afla în armonie de vederi cu Franța. Rusia concentrase trupe numeroase la hotarele Galiției, și ziarele rusești atacau cu violență politica austriacă. *Gazeta de Augsburg* spunea că „loviturile suferite de Austria în chestia Serbiei și a Principatelor sunt pricinuite mai mult prin înrăurirea Rusiei decât prin acea a Franței” ³²⁵. Ziarele austriace care, la început, nu conțineau nici un cuvânt asupra alegerii domnitorului român, venind la ordinea zilei adunarea unei conferinți la Paris, spre a se rosti asupra acestei alegeri, încep a da glas. În *Oesterreichische Zeitung*, o corespondență din Paris arată că : „guvernul francez este hotărât a apăra cu toată energia alegerea lui Cuza și prin urmare desăvârșita unire. Rusia este firește de aceeași părere, fiindcă principatele ca și Serbia au să ajungă Piemontul ei. Ori și cum această chestiune cuprinde mugurul unor mari evenimente” ³²⁶.

Aceste mari evenimente nu puteau nici într'un caz să fie o intervenire armată în principate. Într'adevăr cum spune prea bine Ioan Alexandri, agentul Principatelor-Unite la Paris : „Dacă s'ar anula alegerea lui Cuza și s'ar ordona o alta, adunarea munteană ar realege pe acelaș domn, și dacă s'ar convoca alte adunări, aceste ar susține încă cu mai mare putere principiul domnitorului comun, ne mai fiind ele acuma

³²³ Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 183
Comp. Lavisse et Rambaud, *Histoire générale* XI, p. 267 și 518.

³²⁴ *Moniteur Universel*, 8 Fevrier 1859.

³²⁵ *Gazeta de Augsburg* reproducă de *Românul*, 7 Februarie 1859.

³²⁶ Reproducă de *Românul*, 10 Februarie 1859.

sub presiunea caimacamilor. Dacă ar fi să se impună domnul de vreo putere, s'ar călca încă mai mult Convenția, de cum a călcat-o Români³²⁷. Apoi este de observat că o asemenea impunere nu s'ar fi putut face decât manu militari, și o execuție militară, conform Convenției, nu era învoită decât din comunul consimțământ al tuturor puterilor, consimțământ absolut cu neputință de obținut, în starea de atunci a politicii europene. Cât despre o intervenire năprasnică a Austriei, ea era înlăturată, din cauza relațiilor ei cu Franța în chestia italiană. Turcia nu putea nici ea interveni, din cauza Rusiei care avea mânele libere, de când Austria se îndușmănise cu Franța.

Prin urmare confirmarea alegerii lui Cuza era asigurată, și aceasta se și prevedea cu destulă pătrundere de organele românești ale timpului: *Românul*, *Steaua Dunărei*, etc.

Cum se auzise în Constantinopole despre îndoita alegere a lui Alexandru Cuza, Poarta trimisese puterilor garante un memorandum care sfârșia, „arătând primejdia ce ar izvorî pentru Europa, dacă puterile nu ar menține hotărârile lor. Consecvența stărei actuale de lucruri va fi chemarea ambelor adunări la Focșani, întocmirea unui guvern central unionist în București și desăvârșita înființare a unirei. Agitarea și anarhia au ajuns la un grad așa de înalt, încât dacă Europa nu va mijloci pentru restabilirea ordinii, peste puțin va izbucni un război civil, al căruia tristă urmare va fi dărăpănarea nu numai a acestor țări ci a staturilor vecine”³²⁸.

Puterile hotărâră convocarea unei conferinți, spre a cerceta îndoita alegere. Austria până într'atâta dușmănia alegerea lui Cuza, încât prin ziarele ei, mergea până a susține o politică, pe care o crezuse cândva mai primejdioasă încă intereselor sale: înălțarea unui principe străin pe tronul Principatelor-Unite³²⁹. Pornirile dușmănești ale puterilor protivnice unirei erau însă alimentate și de intrigile din țările române. Negri spune în o scrisoare din 14/₃₆ Martie 1859 către domnitor, că „intriganții și ambițioșii, mai ales din Muntenia, s'au pus

³²⁷ Memoriul lui Ioan Alexandri din 4 (16) Februarie 1859 reprodus de A. Papadopol-Calimah, *Scrieri diverse*, (manuscript în Academia română), p. 10 și urm. *L'Austriche et le prince roumain* Paris, 1859, p. 24 aduce aceleași argumente: „Mais les deux assemblées ne consentant pas a se dejuger et nommant de nouveau le même prince, casserait-on les assemblées? Et si le corps électoral acclamaît les mêmes députés, casserait-on le corps électoral? Il faudrait donc gouverner le pays dictatorialement! Mais qui aurait la dictature? Un pacha turc ou un Feldmaréchal autrichien?”.

³²⁸ *Românul*, 9 Aprilie 1859. Comp. Interpelarea lordului Fitz-Gerald în camera engleză, reprodusă de *Românul*, 3 Martie 1859.

³²⁹ *Oesterrichische Zeitung* spunea bunăoară: „s'ar pregăti în diplomație proiectul de a se ridica un prinț străin pe tronul României, spre a se împăciui pe unioniști. Astfel se speră a se scăpa de alegerea nelegală a lui Cuza”. Reprodusă de *Românul*. 21 Februarie 1859.

în campanie, spre a împiedica izbutirea îndoitei alegeri”³³⁰. Se răcise în curând entuziasmul momentan ce cuprinsese pe fruntașii Țării Românești, în ziua de 24 Ianuarie.

Pe când însă presa vieneză, notele turcești și intrigile din lăuntru combăteau astfel alegerea lui Cuza de domn al ambelor țări române, în camera engleză, deputatul Roebuck o sprijinea și încuraja, spunând că el ia o mare parte la speranțele Românilor și așteaptă ca ei, în loc de a fi sclavii diplomației europene, vor păstra propria lor demnitate și vor asigura neatârnamul lor, fără concursul nimănu”³³¹.

Turcia însă mai întrebuița și alte mijloace, potrivite cu firea ei, pentru a scăpa de amenințatoarea unire, personificată acuma în alesul Românilor. Ea pregătea două tabere, una la Varna și alta la Șumla, care deocamdată trebuia să slujească numai pentru manevre, dar care la vreme de nevoie puteau să dobândească și altă menire³³². Cu întocmirea acestor tabere pare a sta în legătură un complot descoperit în București în ziua de 30 Martie, complot ce tindea la răpirea vieții domnitorului, prin o mașină infernală³³³. Din instrucția făcută, reiese că toți cei ce luase parte la acel complot erau străini, veniți mai ales de peste Dunărea, unii din ei originari din Austria. Făptașii sunt dați judecăței, dovediți și osândiți la pedepse destul de grele³³⁴. Cezianu, deputat din adunarea munteană, care fusese întrebuițat de poliție ca instrument pentru descoperirea faptei și după aceea implicat și el în complot, „arată că un croitor care ar umbla în acele treburi, îi spusese că alegerea lui Cuza este neplăcută Austriei și Turciei și că chiar boierilor nu poate fi pe plac, și mai cu seamă principilor Știrbei și Brâncovanu, și că se hotărâse de aceea omorîrea lui Cuza. Evreul Șain spune la rândul lui că Cezianu îi spusese că comerțul merge rău de tot, și aceasta numai din pricina alegerii lui Cuza; că acel ce s’ar găsi să-l curețe de pe drum ar

³³⁰ Scrisoare originală în *Hârțile Rosetti*, Reprodusă în *Arhiva XII*, 1901⁴ p. 66.

³³¹ Reprodus de *Românul*, 3 Martie 1859.

³³² *Românul*, 17 Martie 1859. Despre trimiterea de trupe turcești către acele două puncte, vorbesc mai multe acte ale timpului. Vezi scrisoarea lui Negri c. domnitor din 14¹₂₀. Altă scrisoare din 11¹₂₀ Aprilie (*Hârțile Rosetti. Arhiva*, cit. p. 67). O a treia scrisoare din 11¹₂₂ Mai (*Ibidem. Arhiva* p. 69), spune: „Toutes les fois que nous avons exprimé quelques craintes là dessus aux ambassadeurs de France et d’Angleterre, ils nous ont toujours dit et formellement assuré, que dans aucun autre cas ces troupes n’entreraient chez nous, si ce n’est lorsqu’une autre puissance y entrerait. Nous croyons qu’il faut néanmoins avoir cette éventualité en vue et penser dès à présent ce qu’il serait utile de faire, au cas où elle serait mise à exécution”.

³³³ Depeșa lui Goleșcu din Paris din 2 (14) Aprilie. *Românul* 4 Aprilie 1859.

³³⁴ Asupra complotului, vezi *Steaua Dunărei* 22 Iunie; *Națioalul* 31 Martie și 14 Iunie 1859. Sentința publicată în *Nationalul*, 16 August 1859.

face un mare bine țării". Aceste arătări caracterizează în destul de limpede ținta urmărită de complot³³⁵.

Conferența se întruni în ziua de 17 Apr. (26 Mart.) 1859 în Paris. Musurus-Bei, reprezentantul Turciei, ambasador din Londra, protestează contra îndoitei alegeri a lui Cuza și cere aplicarea dispozițiilor tratatului de Paris. În ședința din 19 Aprilie, de Hübner reprezentantul Austriei se unește cu propunerea Porței și cere ca conferința să iee măsurile de siluire în contra încălcării voinței europene din partea Românilor. Celelalte cinci puteri însă, după o prealabilă înțelegere, hotărăsc că: „deși alegerea nu este conformă cu înțelesul Convenției, totuși pentru astă dată, și în chip excepțional, să se numească Cuza de domn al ambelor țări, pe cât timp va trăi el". În zadar ambasadorul Turciei caută să arate, că o astfel de recunoaștere, numai pentru viața lui Cuza, ar expune țările române la complicități, neapărata urmare a unei ocârmuiri concentrate în o singură mână. Cele cinci puteri răspund Turciei că, dacă se se va primi propunerea lor, se va hotărî totodată ca orice nouă lovitură în dispozițiile Convenției, dacă nu ar fi revocată îndată de gospodar, ar da cazul ca puterile să se înțeleagă asupra mijloacelor de constrângere ce ar fi de întrebuițat.

Răsboiul între Franța și Austria izbucnind însă curând după aceea (29 Aprilie 1859), Turcia stă în așteptare, spre a vedea pe partea cui se va pleca izbânda, și a lua o hotărâre în consecvență. Franța eșind învingătoare (Pacea dela Villafranca, 11 Iulie 1859), Turcia și Austria sunt nevoite, prin protocolul din 24 Septembrie 1859 a recunoaște îndoita alegere a lui Alexandru Cuza ca domn al Principatelor-Unite pe timpul vieței lui, și cu îndatorirea ca el să nu mai aducă o nouă atingere Convenției de Paris³³⁶.

³³⁵ Depunerea lui Cezianu, în suplimentul la *Naționalul* No. 53. A lui Șain, în *Anunțatorul român*, 15 Ianuarie 1859.

³³⁶ Bamberger l. c., p. 325. Protocolul în *Archives diplomatiques*, 1866. Paris, p. 161.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

	<u>Pagina</u>
Adunarea Românilor la Blaj 3 15 Mai 1848.	25
Simion Bărnuț	29
Petre Dobra	41
Balint	45
Avram Iancu	47
Constituția dela București din 11 Iunie 1848	79
Mitropolitul Neofit	85
Barbu Dimitrie Știrbei, Domnul Munteniei	123
Cavaleria Munteniei 1852	126
Artileria Munteniei 1852	127
Infanteria Munteniei 1852	130
Grigore Ghica, Domnul Moldovei	137
Balcic, 1853 cu escadrele franco-engeze	176
Apărarea Silistrei în 1854 de Turci	177
Retragerea Rușilor din Giurgiu, 1854	181
Teodor Nicolae Balș, Caimacamul Moldovei, 1856—1857	228
Nicolae Vogoride, Caimacacumul Moldovei, 1857—1858	243
Deputații adunării Ad-Hoc ai Moldovei 1857	273
Ioan Manu, Caimacamul Moldovei 1858.	281
Anastase Panu, Caimacamul Moldovei, 1858—1859.	283
Vasile Sturdza, Caimacamul Moldovei, 1858—1859.	287

TABLA DE MATERIE

	Pagina
Capul I. — Revoluția din 1848.	7
I. Revoluția din anul 1848 în Ardeal.	9
Partida națională liberală ungurească	9
Opoziția românilor	14
Lucrurile din Transilvania.	19
Adunarea din Blaj	23
Cuvântarea lui Bărnuz	28
Mișcări violente	36
II. Originea mișcării și desfășurarea ei în Moldova.	49
1. Originea și începutul mișcării din Principate	49
Seria istorică a formării partidului liberal	49
2. Revoluția din Transilvania și cea din Țările Române.	52
3. Mișcarea premergătoare a studenților români din Paris.	54
Revoluția din Moldova.	59
Ideile	63
III. Revoluția în Muntenia.	67
1. Caracterul revoluției muntene.	67
Deosebirea de revoluția moldovenească	67
Sătenii în revoluția munteană	73
Scopurile revoluției și reacționarii	77
Mitropolitul Neofit	83
2. Desfășurarea mișcării	86
Turcii favorabili revoluției	86
Turcii înțorși de ruși contra revoluției	93
3. Ideile zămislite de revoluție.	98
Partidul unirii Românilor.	99
Ideia unirii Moldovei cu Muntenia	101
Comisia proprietății.	103
4. Răspândirea cunoștinței intereselor românești în apus	110
Rezultatele revoluției din 1848.	115
Capul II. Domniile de Balta Liman.	119
I. Barbu Știrbei și Grigore Ghica.	121
1. Barbu Știrbei 1849—1856	121
Barbu Știrbei înainte de domnie	121

	<u>Pagina</u>
Reforme	124
Retragerea la Viena	132
Reîntoarcerea lui Știrbei	134
2. Grigore Ghica în Moldova, 1849—1856.	136
Reforme.	136
Retragerea la Viena. Reîntoarcerea la domnie	141
II. <i>Războiul din 1853. Pacea de Paris 1856.</i>	144
1. Locașurile sfinte	144
Rusia și puterile apusene	144
Politica orientală a lui Napoleon al III-lea.	147
Ambasadorul lui Mencikoff	151
2. Chestia orientală. Interesele puterilor.	159
Interesele rusești	159
Apusul față cu tendințele rusești	163
Turcia și Principatele Române	165
Purtarea puterilor germane	172
3. Tratatul de Paris.	174
Războiul din 1853.	174
Tratatul de Paris din 1856.	182
III. <i>Unirea Moldovei cu Muntenia.</i>	187
1. Ideia Unirii	187
Urme mai vechi	187
Unirea intelectuală	188
Arătarea ideii unirii politice.	191
Moldova și Muntenia față de unire	196
Unirea în timpul domniilor dela Balta Liman	198
Scrierile în chestia unirii	199
Comitetele unioniste.	206
2. Unirea și Puterile Europene	210
Consultarea populațiilor.	210
Interesele puterilor în chestia unirii	214
3. Călmăcâmia lui Toderiță Balș.	227
4. Alegerile la Divanurile Ad-Hoc.	240
5. Dorințele Românilor și convenția de Paris.	268
6. Călmăcâmia de trei și alegerea lui Alexandru I an I de Domn în ambele principate.	280
Alegerea din Moldova	288
Alegerea lui Alexandru Cuza în Țara Românească	295
Înțelesul alegerii îndoite	306
Alegerea lui Alexandru Ioan I și puterile Europei	308